

John Freely

A SZULTÁNOK MAGÁNÉLETE

John Freely

A szultánok magánélete

GENERAL PRESS KIADÓ
ALAPÍTVA 1988-BAN

KÜLÖNLEGES KÖNYVEK SOROZAT

A mű eredeti címe: Inside the Seraglio

Fordította JANÁKY ISTVÁN

Szakmailag ellenőrizte DOBROVITS MIHÁLY

Szerkesztette GRABNER MÁRIA

A borítótervet
GREGOR LÁSZLÓ
készítette

ISSN 1585-6860
ISBN 963 9648 12 4

Kiadja a GENERAL PRESS KIADÓ
1138 Budapest, Népfürdő u. 15/D
Telefon: 359-1241, 350-6340 Fax: 359*2026

www.generalpress.hu
generalpress©generalpress. hu

Felelős kiadó LANTOS KÁLMÁNNÉ
Irodalmi vezető BESZE BARBARA
Művészeti vezető LANTOS KÁLMÁN
Felelős szerkesztő BENDA LUCA
Készült 25 nyomdai ív terjedelemben,
2,0 volumenizált 80 g-os Enso Creamy papíron.
Kiadói munkaszám 1247-06

Nyomdai előkészítés SCRIPTOR KFT.
Nyomta és kötötte a REÁLSZISZTÉMA DABAS1 NYOMDA ZRT.
Felelős vezető Berki István vezérigazgató

Tootsnak
További isztambuli emléke

ELŐSZÓ

Könyvünk az Oszmán-ház történetét meséli el, azét a szultáni dinasztiáét, amely több mint hét évszázadon át uralkodott az Oszmán Birodalomban. A törökök által Oszmanlinak nevezett család hatalmas birodalma egykor Közép-Európától Észak-Afrikáig és Perzsiától az Adriai-tengerig terjedt. Fennállásának utolsó négyszázhetven éve alatt Isztambul volt a fővárosa, melyet az ókori görögök Bizáncnak neveztek, amely félig Európához, félig Ázsiához tartozik a Boszporusz két partján. Az oszmánok uralta Isztambul első négyszáz évében a szultánok a Topkapu szeráj hatalmas palotájában laktak, melynek parkjai és pavilonjai ma is a Boszporusz, az Aranyszarv-öböl és a Márvány-tenger találkozásánál emelkedő domb ékkövei. Ezek a természeti szépségek foglalták keretbe a szultánok üdülőpalotáját, ahol oly sokat időztek, ha épp nem hadjáratra indultak - a külvilágtól elzártan, a Topkapu szeráj Belső Palotájában, a Dar-üsz Szaadetként ismert szultáni rezidencián, vagyis a Boldogság Házában.

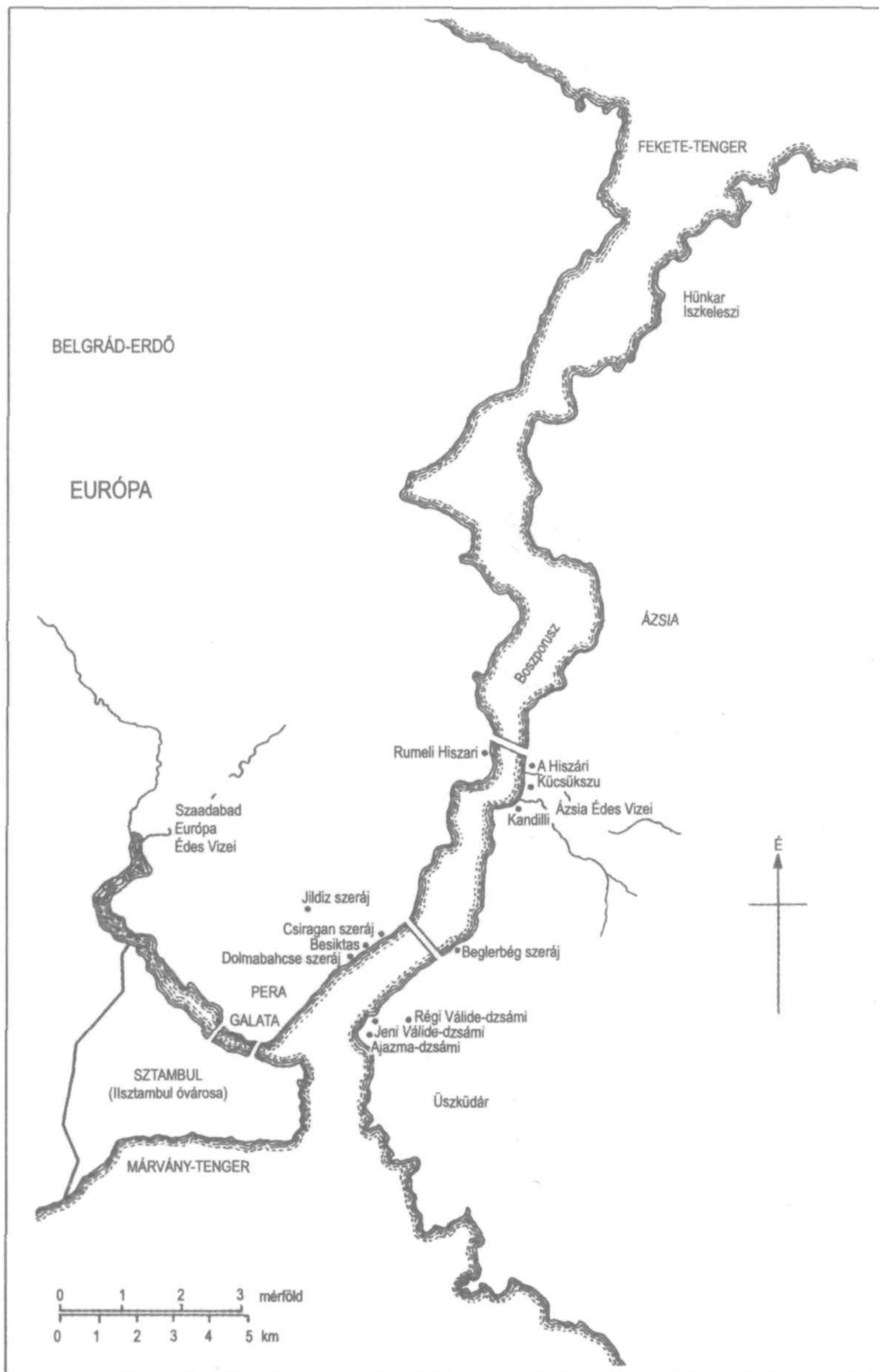
A könyv, amelyet az Olvasó a kezében tart, nem az Oszmán Birodalom történetéről szól, hanem inkább az Oszmán-dinasztia családtörténetének nevezhető. Az Oszmán-ház harminchat szultánját mutatja be, akik huszonegy generáción át uralkodtak az Oszmán Birodalomban. Ennek a családnak a történetét beszéli el, bemutatva a szultánokat, háremhölgyeiket, gyermekeiket és mindazokat, akik udvarnépüket alkották a Topkapu szerájban, illetve később egyéb császári palotákban a Boszporusz partján, egészen 1923-ig, a birodalom megszűnéséig. Ezek a paloták ma már múzeumok, de a szobákat és termeket, amelyekben egykor laktak, mindmáig áthatja a szultánok jelenléte, s szinte életre kelnek azok előtt, akik ismerik a Boldogság Házában leélt magánéletük történetét.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

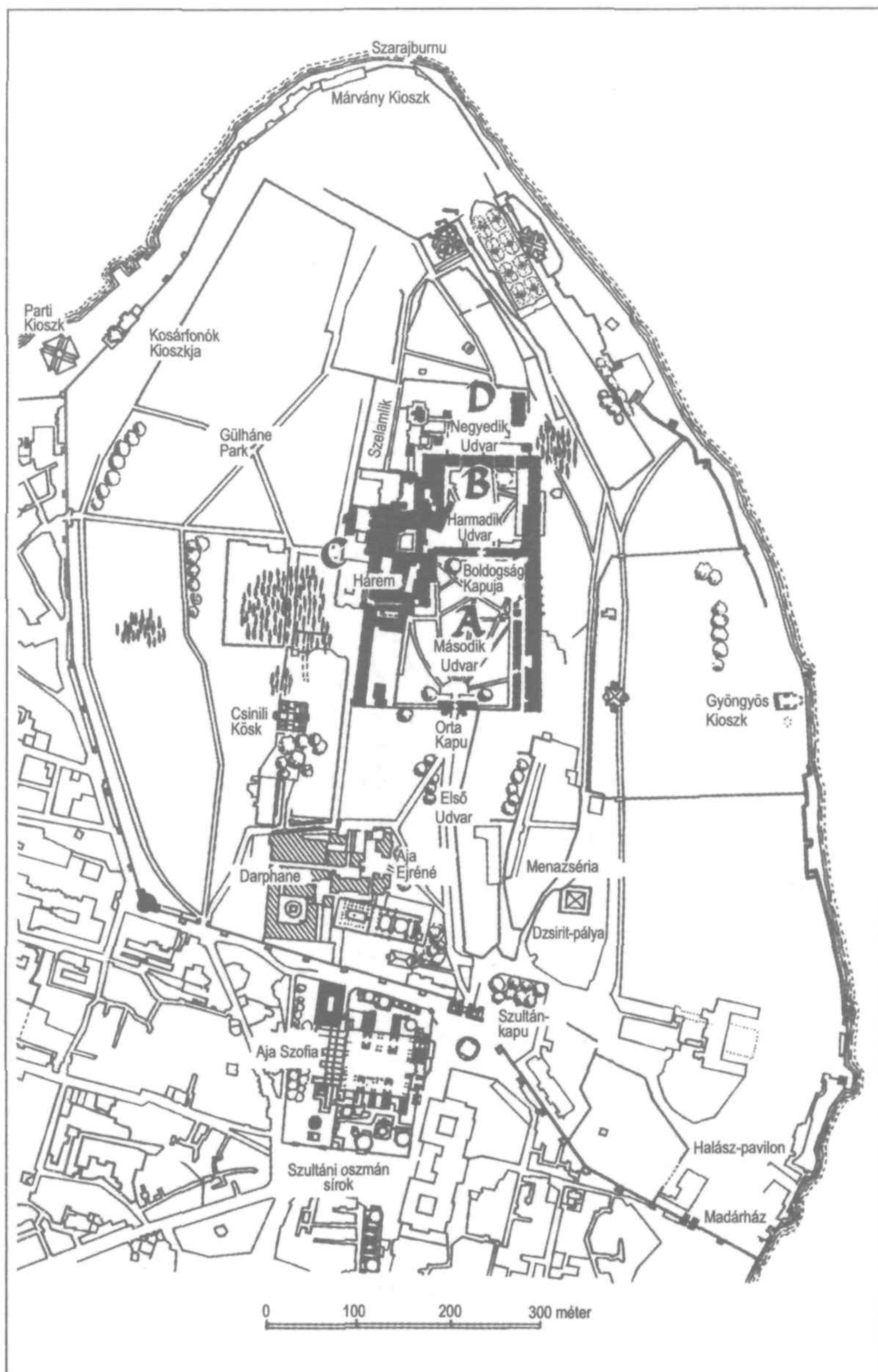
A szerző köszönetét fejezi ki Anthony E. Bakernek a fényképekért, amelyekkel hozzájárult e kötethez, dr. Anthony Greenwoodnak, az isztambuli American Research Center igazgatójának, Köksal Seyhannak, a Boszporusz Egyetem könyvtára ritka kötetekért felelős kurátorának, Tunç Üstünelnek a török fordításokban nyújtott segítségéért, valamint Eleo Gordonnak és Sarah Daynek a kézirat nyomdai előkészítéséért.

Az oszmán Isztambul

A Boszporusz

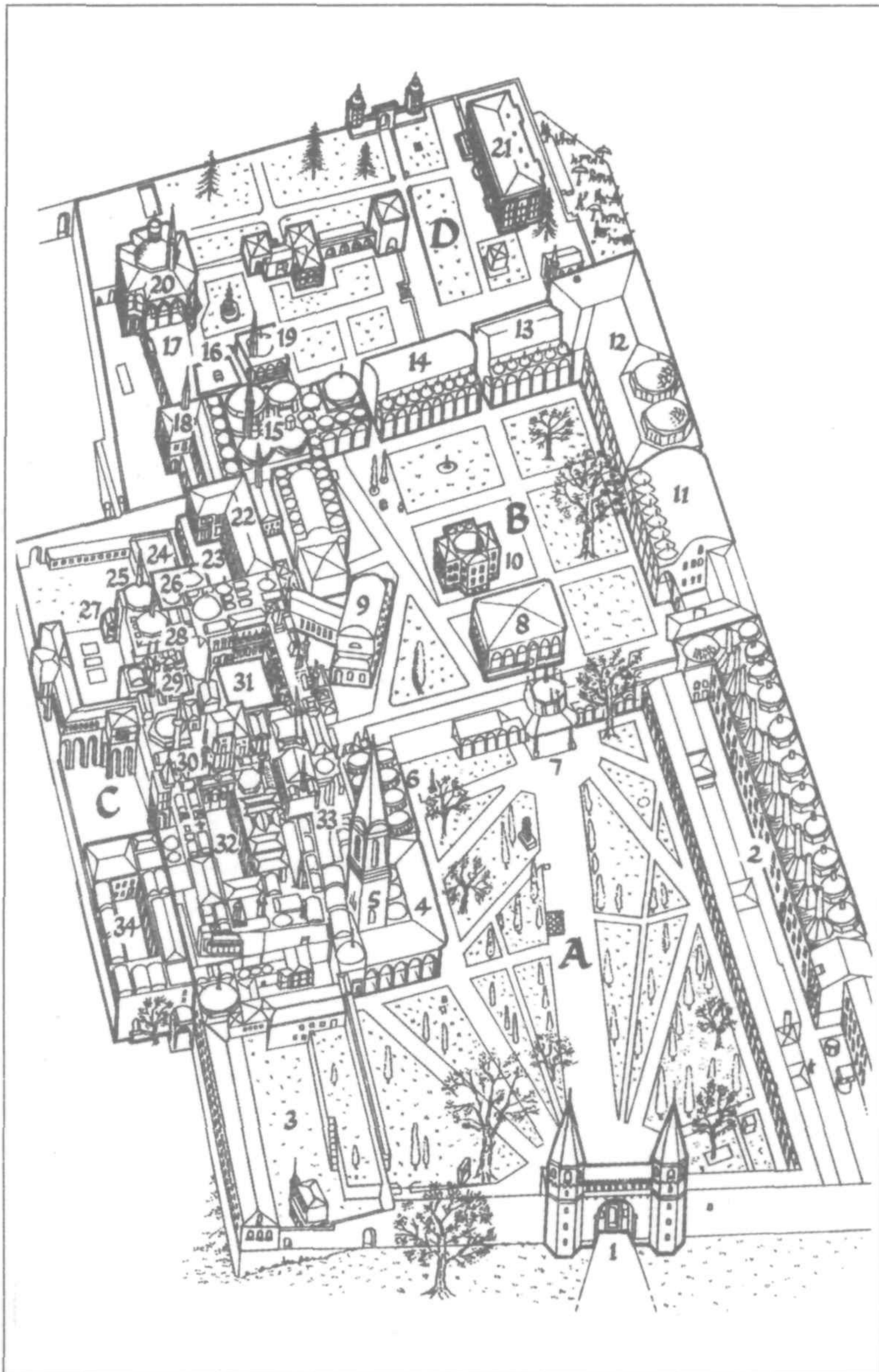

A Topkapu szeráj és környéke

(A) Második Udvar (B) Harmadik Udvar (C) Hárem (D) Negyedik Udvar

(1) Szultánkapu
(2) Konyhák
(3) Istállók
(4) A Díván
(5) A Díván tornya
(6) Belső Kincstár
(7) Boldogság Kapuja
(8) Audienciaterem
(9) Az agák mecsetje
(10) III. Ahmed könyvtára
(11) A külföldön harcoló apródok csarnoka
(12) Kincstár
(13) Hadbiztossági apródok csarnoka
(14) Kincstári apródok csarnoka
(15) Magánlakosztály, a Szent Palást Pavilonja
(16) Márványmedence
(17) Márványterasz
(18) Sünnet Odasi, a Körülmetélési Terem
(19) Revan Kioszk
(20) Bagdad Kioszk
(21) Medicije Kioszk
(22) Altin Jol, az Aranyút
(23) Márványterasz a Kedvencek Csarnoka előtt; a Dzsinnek Gyülekezőhelye ennek a délnyugati sarkához vezet az Ikerpavilonok előtt (26)
(24) Márványmedence
(25) III. Murád terme
(26) Ikerpavilonok, eredetileg ezeket tartották a Ketrecnek, ami nagy valószínűséggel a déli oldalon lévő, helyreállítatlan szobasor lehetett
(27) I. Ahmed könyvtára
(28) Uralkodói Csarnok
(29) Uralkodói fürdők
(30) A válide szultán lakosztálya
(31) A válide szultán kertje
(32) A kegyencnők kertje
(33) A szerecsen eunuchok épülete
(34) A hárem kórháza

Jelmagyarázat

A Topkapu szeráj Belső Palotája

ELSŐ FEJEZET

Az Oszmán-ház

Isztambul két kontinensen, félig Európában, félig Ázsiában fekszik, törékenyen egyensúlyozva két világ, Kelet és Nyugat között. A világ egyik legrégibb nagyvárosa, melyet az ókori görögök Bizáncként, a bizánciak pedig Konstantinápolyként ismertek, előbb a keresztény Bizánci (Keletrómai) Császárság fővárosa volt, majd a muszlim Oszmán Birodalomé. E két Birodalom emlékei ékesítik a várost, melyet három nagy víz, a Boszporusz, az Aranyszarv-öböl és a Márványtenger szel át, illetve vesz körül.

A város a Boszporusz, e történelmi tengerszoros déli végében fekszik, mely harminc kilométer hosszan, a Fekete-tengertől a Márvány-tengerig húzódva elválasztja a két kontinenst. Délen csatlakozik hozzá a handzsár alakú Aranyszarv-öböl, melynek vize a Boszporuszéval együtt folyik a Márvány-tengerbe.

Isztambul legrégebbi része, az ősi Bizánc, a Boszporusz európai oldalán található. A hatalmas, háromszög alakú hegyfokot északon az Aranyszarv, délen a Márvány-tenger, nyugaton pedig Konstantinápoly késő-római falai határolják. A város hét dombja közül hat egymás mellett emelkedik az Aranyszarv-öböl partvonalával párhuzamosan, a hetedik pedig egymagában áll a Márvány-tenger partjánál a városfalakon belül.

Isztambul 16. század végi térképe

A hét domb közül az első a hegyfok tenger felőli végénél magasodik. Az Első Dombon állt egykor a bizánci császárok Nagy Palotája, melynek ma már csak néhány romja látható a Márvány-tenger partján. A romok egy részét beépítették a Topkapu szerájnak, az oszmán szultánok császári palotájának külső védfalaiba, melynek kupolás pavilonegyüttese az Első Domb tetejéről néz le a Márvány-tengerre, a Boszporuszra és az Aranyszarv-öbölre.

A Topkapu palota ma már múzeum, de még mindig elkülöníti a város többi részétől a körülötte húzódó fal, mely bekeríti az elkülönített termek és zárt folyosók labirintusába nyíló árkádos udvarokat, melyek - miután az összes látogató és múzeumi alkalmazott távozott - mind némán, elhagyatottan állnak a közeledő esti sötétségben.

A Topkapu szeráj főbejárata a Báb-i Hümájun, a Szultánkapu, amelyen át a palota első udvarába lehet jutni. Fölötte két aranyozott, arab betűs felirat látható; mindkettő mellett pedig egy-egy *tugra,* azaz a szultán egymásba fonódó kalligráfiai motívumok alkotta kézjegye. Az alsó tugra II. Mahmudé, az utolsó szultáné, aki még itt lakott a Topkapu szerájban, melyet a 19. században elhagytak az uralkodók, hogy új palotáikba költözzenek a Boszporusz partján. Az alsó felirat arról tanúskodik, hogy a kapun javítási munkálatokat végeztek a 19. század elején. A felső tugra II. Mehmedé, akit a törökök a Fátih, azaz Hódító névvel illetnek, mivel 1453-ban ő foglalta el Konstantinápolyt. Fátih felirata azt örökíti meg, hogy a város meghódítását követő negyed évszázadban miként fejezte be a Topkapu szeráj építését:

> *„Áldott palota ez, mely Isten beleegyezésével épült, és amely erős, biztos vár. A Magasságos Isten tegye örökkévalóvá a két tenger szultánjának, a két világban Isten árnyékának, a két láthatár között Isten szolgájának, a víz és a föld hősének, Konstantinápoly erődítménye meghódítójának, Mehmed szultánnak, aki Mohamed kán fiának, Murád szultánnak a fia, az ő uralkodását, és helyezze őt az északi csillag fölé. Készült az áldott ramazán hónapjában a 883. évben.” [1478]*

Fátih Mehmed az Oszmán-ház hetedik szultánja volt, azé a dinasztiáé, amelynek harminchat tagja több mint hatszáz éven át uralta ugyanannak a családnak huszonegy generációján keresztül az Oszmán Birodalmat. A dinasztia Oszmán Gáziról kapta a nevét, aki elsőként viselte a szultáni címet, és kb. 1282-től 1326-ig uralkodott. A Gázi, vagyis „a Hit Védelmezője” nevet azoknak adták, akik a muszlim hit nevében ragadtak fegyvert, hogy területeket hódítsanak. Oszmánt a korai európai történetírók Ottomán néven ismerték, így az általa alapított birodalom Ottomán Birodalomként vált ismertté nyugaton, de a mohamedán világban az oszmán-törökökre utalva az Oszmánli birodalmának nevezték. Oszmán eredeti földterületét nem is igen lehetne birodalomnak nevezni, hiszen azt mindössze Bithynia, Kis-Ázsia legészaknyugatibb területének e parányi fejedelemsége alkotta. Bithynia többi része a Bizánci Birodalomhoz tartozott, amely ekkorra már végső hanyatlásához érkezett, Bizánc hatalmának csökkenésével pedig az ottomán állam rohamosan terjeszkedett.

Oszmán fia és utódja a trónon, Orhán Gázi 1326-ban elfoglalja a Bithynia bizánci részén lévő Prusza városát, melyet a törökök Brusszaként ismernek, és ezt teszi meg az első oszmán fővárosnak. Új bázisából kiindulva Orhán ezután a tengerig megszerezte Bithynia többi részét is, majd a Dardanellákon túl továbbnyomult Európa felé. Fél évszázadon belül a törökök elfoglalták Drinápolyt, melynek az Edirne nevet adták, a 14. század harmadik negyedében pedig ide költöztették át a fővárosukat, ezzel újabb bázist teremtve a Balkánon, ahonnan tovább folytathatták európai terjeszkedésüket.

Az oszmánok akkor torpantak meg először, amikor Orhán unokája, I. Bajezid 1402-ben Angoránál (Ankara) vereséget szenvedett Timurtól, nem sokkal később pedig megszégyenítő fogságban halt meg. Mindez megállította az oszmán terjeszkedést, amíg 1421-ben Bajezid unokája, 11. Murád nem került a trónra, és hamarosan ismét folytatta a törökök megállíthatatlan előretörését.

Uralkodása kezdetén Murád megépíttette a Muradije nevű mecsetegyüttest a régi ottomán fővárosban, Brusszában. Nagyjából ugyanebben az időben az új fővárosban egy palotát is építtetett, az edirnei szerájt, mely egy több pavilonból álló épületegyüttes a Tundzsa, a várost majdnem teljesen bekerítő két folyó egyikének egy szigetén.

Murád harmadik fia, a későbbi II. Mehmed az edirnei szerájban született 1432. március 30-án egy Hüma Hatun ('Hüma hölgy') nevű rabszolganő gyermekeként. Hüma származásáról nem sokat tudni, mivel nem Murád négy feleségének egyike volt, csupán egy ágyas, valószínűleg egy alacsony származású görög lány. A jelek szerint Murád nemigen törődött sem vele, sem Mehmeddel, mivel leginkább a másodszülött fiát, Alaeddin Alit kedvelte, akinek az anyja, Hadidzse Hatun türkmén hercegnő a kedvenc felesége volt. A legidősebb fia, Ahmed anyja valószínűleg szintén ágyas lehetett, de az ő nevét nem jegyezték fel az oszmán genealógiai krónikákban.

Élete első éveit Mehmed az edirnei szeráj háremében töltötte anyjával. Hároméves korában azután elküldték az anatóliai Amasziába, ahol a féltestvére, Ahmed volt a tartományi kormányzó. Amikor azonban Ahmed 1437 májusában váratlanul meghalt, az akkor mindössze ötéves Mehmedet nevezték ki helyette az új kormányzónak, ugyanekkor a féltestvére, a hétéves Alaeddin Ali Manisza kormányzója lett. Mindkét ifjú herceget a Murád által legbizalmasabb emberei közül kiválasztott nevelők tanították. Két évvel később a kinevezéseket felcserélték, és Mehmedet küldték Maniszába, Alaeddin Alit pedig Amasziába. Mielőtt elindultak volna új tartományukba, a két herceget visszarendelték Edirnébe, ahol Murád körülmetéltette őket, az eseményt pedig hosszú ünnepségsorozat követte a palotában. A bagdadi Szaid Natta sejk bőr asztalterítőket adott ajándékba a szultánnak, hogy a körülmetélési ünnepsorozat alatt azokkal takarják le az asztalokat, mivel az oszmánok addig nem ismerték ezt az előkelő szokást.

1443 júniusának elején Alaeddin Alit meggyilkolta a tanácsadója, Kara Hizir pasa, így Mehmed lett a trón várományosa, akit az apja azonnal vissza is rendelt Edirnébe.

Annál is inkább, mert Murád azt akarta, hogy Mehmed mellette legyen, és segítsen neki szembenézni a birodalmat fenyegető komoly veszéllyel, mivel IV. Jenő pápa új keresztes hadjáratot hirdetett meg a törökök ellen. Mehmed jelenlétét az apja udvarában ez idő tájt az olasz történész, Anconai Cyriacus is megemlíti, aki később Fátih görög- és latintanára lett. Cyriacus, aki genovai kereskedőkkel érkezett az edirnei oszmán udvarba 1443-ban, följegyezte, hogy Murád „afféle barbár királyi pompával" egy szőnyegen ülve fogadta a látogatóit, míg a kis Mehmed herceg tisztelettudóan hátrább állt az apja vezíreinek társaságában.

Mehmed azonban féktelen volt és konok természetű, aki nem engedelmeskedett a feljebbvalóinak, és nem tűrt semmiféle kritikát vagy tanácsot. Mivel élete első tizenegy évét az apjától távol töltötte, nem akadt senki, aki irányítani vagy fegyelmezni tudta volna. Murád több tanítót is kinevezett fia mellé, aki azonban egyikükre sem figyelt, míg meg nem érkezett Molla Ahmed Gürani, egy híres kurd vallástudós. Murád egy nádpálcát adott neki, és azt mondta, használja, ha a tanítványa nem engedelmeskedik neki. Amikor Gürani ezt elmondta Mehmednek, az csak nevetett rajta, mire a tanítójától megkapta élete első verését. A fiú ettől kezdve mélyen tisztelte Güranit, és példás tanítvány vált belőle, legalábbis így állítják a török források. Mehmed a filozófián és tudományokon kívül az iszlám történetét, illetve görög és latin történelmet és irodalmat is tanult, utóbbit egyrészt Anconai Cyriacustól, másrészt egyéb európai és keleti tanítóktól.

1444. június 12-én a karamani Ibrahim emír, Murád egyik anatóliai török vazallusának lázadása arra kényszerítette a szultánt, hogy a serege nagy részével együtt hagyja el Edirnét. Távolléte idejére Mehmedet nevezte ki régensnek, a herceg mellé pedig Halil Csandarli pasa nagyvezírt jelölte ki tanácsadónak. Egy a bektási rendhez tartozó dervis Murád távozása után szinte azonnal eretnek vallási eszméket kezdett terjeszteni az edirnei kaszárnyákban maradt

katonák között, ami haragra gerjesztette Fahreddin muftit, az oszmán udvar legfőbb vallási méltóságát. Mehmedet ez annyira megrémítette, hogy azonnal megvonta védelmét a dervistől, akit ezután a Fahreddin által felbujtott tömeg a követőivel együtt máglyán megégetett.

Még ugyanebben a hónapban később felkelés tört ki a janicsárok, az oszmán hadsereg válogatott gyalogságának katonái között, akik a zsoldjuk megemelését követelték Mehmedtől. A janicsársereget a *devsirme* nevű adóként szedett keresztény fiatalokból állították össze, akiket áttérítettek az iszlám hitre, majd kiképezték őket, hogy elfoglalják helyüket az oszmán katonai hierarchiában; némelyikük egészen a nagyvezíri tisztségig emelkedett. Murád nagy hatékonysággal használta a janicsárokat a hadjáratai során, akik viszont most a távollétében nyugtalanná, irányíthatatlanná váltak, és úgy érezték, kihasználhatják Mehmed fiatalságát. Miután a fellázadt janicsárok felégették az edirnei *bedesztánt,* vagyis fedett piacot, Mehmed beadta a derekát, és fölemelte a zsoldjukat, amellyel olyan precedenst teremtett, ami egészen az utolsó oszmán évszázadig állandó bajforrásul szolgált az uralkodóknak.

Ezzel egy időben kezdetét vette a fenyegető keresztes hadjárat, és a Hunyadi János vezette hatalmas keresztény hadsereg megindult délnek, a Balkán felé. Amikor Halil pasa ezt megtudta, futárt küldött, hogy tájékoztassa Murádot, aki azonnal visszairányította a seregeit Európába. Ezek 1444. november 10-én valósággal megsemmisítette a keresztes vitézeket a várnai csatában, akik közül csak néhánynak sikerült megmenekülnie, többek között Hunyadinak is.

Murád a győzelme után visszatért Edirnébe, ahol hamarosan az egész udvar legnagyobb meglepetésére bejelentette, lemond a trónról a fia javára, aki 1444. december l-jén II. Mehmed néven trónra lépett. Murád, aki ekkor mindössze negyvenéves volt, visszavonult maniszai palotájába, magára hagyva az ekkor még nem egészen tizenhárom éves fiát, hogy egyedül uralkodjék a birodalom felett tanácsadója, a nagyvezír Halil pasa segítségével.

Az ezt követő hónapokban Halil pasa számos üzenetet küldött Murádnak, könyörögve, térjen vissza, váltig állítva, hogy Mehmed még túl fiatal és éretlen az uralkodáshoz. Mehmed nem sokkal a trónra lépése után hirtelen ötlettől vezérelve úgy határozott, megtámadja Konstantinápolyt, de Halil pasa lebeszélte erről, majd jelentette az incidenst Murádnak, mint újabb példáját annak, mennyire alkalmatlan a fia az uralkodásra. Murád végül ennek hatására feladta nyugodt visszavonultságát, és 1446 szeptemberében visszatért Edirnébe. Halil pasa meggyőzte Mehmedet, hogy mondjon le a trónról az apja javára, aki azonnal ismét fölvette a szultáni címet, a fia pedig visszavonult Maniszába.

Hunyadi János eközben újabb hadjáratot szervezett a török ellen, 1448 szeptemberében pedig átkelt csapataival a Dunán. Murád Edirnébe hívatta Mehmedet, miközben sereget gyűjtött, hogy szembenézzen a keresztényekkel. A két sereg október 23-án ütközött meg egymással Rigómezőn, ugyanazon a helyen, ahol I. Murád 1389-ben legyőzte a szerbeket. A második rigómezei csatának is ugyanaz lett az eredménye, mint az elsőnek, miután a törökök három napon át tartó ütközetben szétverték a keresztény csapatokat, Mehmed pedig átesett a tűzkeresztségen, mivel a jobbszárnyon ő vezette apja seregének anatóliai egységét. Hunyadi Jánosnak megint sikerült megmenekülnie, hogy további nyolc éven át szakadatlanul hadakozzék a törökkel.

Mehmed 1448 januárjában lett először apa, amikor az ágyasa, Gülbahár világra hozta a fiukat, a későbbi II. Bajezidot. Gülbahár származásáról csak keveset tudni, de valószínűleg görög lehetett, lévén, hogy a szultáni udvar háremhölgyei szinte kivétel nélkül keresztények voltak, bár néha magas rangú muzulmán nők is bekerültek a szultánok dinasztikus házasságkötései révén. Murád Mehmednek is összehozott egy ilyen házasságot a következő évben, ám a terveit nem vitatta meg előre a fiával, amit Mehmed egyáltalán nem vett jó néven. Murád Szitti Hatun hercegnőt választotta a fia menyasszonyául, a kelet-anatóliai dulkadirli türkmén törzs uralkodójának, Ibráhim emírnek a lányát. Az esküvőre 1449 szeptemberében került sor az edirnei szerájban, az eseményt pedig két hónapon át tartó

ünnepségsorozat követte rengeteg tánccal, zenével és költői versenyekkel, melyekben anatóliai dalnokok énekelték meg a menyasszony és a vőlegény nagyszerűségét. A menyasszony állítólag kifejezetten gyönyörű volt, ahogy erre ez egyik Velencében őrzött görög kódexben látható portréjából, valamint a korabeli krónikák tanúságaiból fény derül. Mehmed viszont a jelek szerint egyáltalán nem érzett szerelmet Szitti iránt, aki sosem szült neki gyermeket, a férje pedig magára hagyta Edirnében, miután a város meghódítását követően Isztambulba költözött. Szitti 1467-ben Edirnében halt meg magányosan és elfeledetten, ahol annak a mecsetnek a kertjében temették el, amelyet az unokahúga, Aise építtetett az emlékére.

Mehmed anyja, Hüma Hatun 1449 szeptemberében halt meg, és a burszai Muradije-mecset kertjében temették el. A síremlékén lévő felirat szerint azt a fia, Mehmed állíttatta „elhunyt édesanyjának, aki királynő volt a nők között - legyen illatos a sírjául szolgáló föld!”.

A következő évben Mehmed ágyasa, Gülsáh életet adott a második fiának, Musztafának, aki egész életére az anyja kedvence maradt. Még ugyanebben az évben később Murádnak is újabb fia született, a „Kücsük”, azaz „kicsi” becenévre hallgató Ahmed, akit így kívántak megkülönböztetni a szultán elsőszülöttjétől, a néhai Ahmed hercegtől. Kücsük Ahmed anyja Halime Hatun hercegnő volt, az anatóliai csandar-ogullari türkmén törzs uralkodójának, II. Ibráhim emírnek a lánya. Ezzel a dinasztikus házassággal, valamint a fia, Mehmed házasságával Murád két befolyásos törzzsel szilárdította meg a szövetségét legveszélyesebb anatóliai ellenségével, a karamanokkal szemben, akik útját állták az Oszmán Birodalom keleti terjeszkedésének Kis-Ázsia felé.

A következő év elején Murád hozzálátott több új pavilon építtetéséhez az edirnei szerájban, de alig kezdődtek meg a munkálatok, amikor 1451. február 8-án, egy nagyobb mulatozást követően agyvérzésben meghalt. Negyvenhét éves volt, és három évtizeden át uralkodott, mely idő legnagyobb részét háborúzással töltötte. Halil pasa titokban tartotta Murád halálát, hogy visszarendelhessék Mehmedet Maniszából. A trónörökös tizenöt nap múlva érkezett meg, amikor is a hadsereg azonnal kikiáltotta szultánnak, egy hónappal a tizenkilencedik születésnapja előtt.

Amikor Mehmed másodszor is trónra lépett, e koronázási ceremónia során felövezték az őse, Oszmán Gázi kardjával az udvar összes nagyura és nemese jelenlétében. A szertartás után Mohamed újra kinevezte Halilt nagyvezírnek, bár ki nem állhatta az apja régi tanácsadóját. Úgy érezte, Halil akadályozta még fiatal szultánként az uralmát, ráadásul gyanította, hogy a nagyvezír megvesztegetési pénzeket fogadott el a bizánciaktól és az oszmánok más ellenségeitől. Ennek ellenére egyelőre megengedte neki, hogy hivatalában maradjon, miközben a megfelelő pillanatra várt, hogy megszabadulhasson tőle. Halil éppilyen mélységesen gyűlölte Mehmedet, ahogy ezt a korabeli történetíró, a görög Dukász följegyzi a nagyvezírről, akit ekképpen jellemez: „a rómaiak barátja, és megvesztegethető”. Dukász azt is megemlíti, hogy Halil nemegyszer „pimasznak, erőszakosnak és vadnak” nevezte Mehmedet, szemben az elhunyt Muráddal, aki „őszinte barát volt, igazságos és becsületes ember”.

Mehmed szintén megtartotta egy időre az apja egy másik régi nagyvezírjét is, Iszhák pasát, akit megtett Anatólia beglerbégjévé, majd utasította, hogy vitesse Murád holttestét Brusszába, hogy ott a Muradijében temessék el. Mehmed a trónra lépését követően azonnal az edirnei szeráj háremébe ment, ahol fogadta Murád asszonyainak gratulációit, akik egyúttal részvétüket is kifejezték apja halála miatt. Murád halálakor a legmagasabb rangú felesége Halime Hatun volt, akitől a szultánnak tizenöt hónappal korábban az utolsó fia, Kücsük Ahmed született. A trónutódlás kérdése mindig is vita tárgyát képezte az Oszmán-házban, a viszálykodás már két polgárháborút is eredményezett, ezért hát Mehmed úgy döntött, egyszer és mindenkorra megoldja a problémát, és azonnal elrendelte Kücsük Ahmed kivégzését. Amíg az új szultán Halime Hatunnal beszélgetett, az egyik embere épp az asszony csecsemőjét fojtotta vízbe. Mehmed azzal érvelt, hogy a féltestvére meggyilkolása megfelel az oszmán

testvérgyilkossági módszernek, amellyel az ősei több alkalommal is éltek, hogy elkerüljék a trónutódlás miatti háborúskodást. A *Korán* és a hagyomány megfelelő részeiből is elhangzottak érvek, mint például „Egy herceg kivégzése kívánatosabb egy tartomány elvesztésénél” vagy „A halál jobb a viszálynál”. Mehmed később mindezt törvénybe is foglalta, amint azt az uralkodói rendelete kimondja: „Fiaim közül bármelyik szultánságra kiválasztatik, kívánatos, hogy a fivéreit a halálba küldje, így védelmezvén a világ rendjét. A legtöbb ulema támogatja ezt. Cselekedjenek fiaim is ennek szellemében!”

Mehmednek nem sokkal a trónra lépését követően egy újabb janicsárfölkeléssel kellett megbirkóznia. Megint csak azzal csöndesítette le őket, hogy fölemelte a zsoldjukat, bár ehhez egyáltalán nem fűlt a foga. A haragját ezért az alakulat parancsnokán, Kazandzsi Doganon töltötte ki, akit előbb megkorbácsoltatott, majd elbocsátott a szolgálatból. Ezután úgy szervezte át a janicsárok alakulatát, hogy nagyobb közvetlen hatalmat gyakorolhasson felettük, amit későbbi hadjáratai során rendkívüli hatékonysággal ki is használt.

A következő évben nekilátott a tervének, hogy ostrom alá vegye és meghódítsa Konstantinápolyt, a várost, amely ekkorra már teljesen el lett vágva a külvilágtól, egyedül csak a tenger felől lehetett megközelíteni. 1452 nyarán megépíttette Rumeli Hiszári hatalmas erődjét a Boszporusz európai partján, pontosan az Anadolu Hiszárival szemben, melyet I. Bajezid építtetett 1397-ben. A bizánci XI. (Palaiologosz) Konstantin császár nem tudta megakadályozni Mehmed erődépítését, bár az erődítmény teljesen elvágta Konstantinápolyt a fekete-tengeri gabonautánpótlásától, ezzel megteremtve a feltételeket a közelgő ostromhoz.

Konstantinápoly ostroma 1453. április 6-án kezdődött, amikor is Mehmed felállíttatta a sátrát a Hagiosz Romanosz kapu előtt, és elrendelte, hogy a tüzérsége kezdje meg a város lövését. Az ágyúzás időnkénti szünetekkel hét teljes héten át tartott, miközben ráadásként hol a janicsárok, hol az anatóliai gyalogság támadott, Konstantin pedig a város teljes civil lakosságát bevonta, hogy erősítsék a megrongálódott falakat. Egységes parancsnokság alá helyezte a görögöket és a genovai szövetségeseiket, akik kétségbeesetten küzdöttek a városért, miközben azt remélték, Európa keresztény hatalmai majd segítséget küldenek. A segítség végül azonban nem érkezett meg, és egy végső, elkeseredett ütközet után a törökök 1453. május 29-én kora reggel betörtek a városba, XI. Konstantin császár pedig az utolsó roham során vesztette életét, mielőtt a városvédőket térdre kényszerítették.

Konstantinápoly tehát török kézre került, Bizánc világának pedig leáldozott - lezárult egy több mint ezer évig fennálló birodalom története. A Palaiologosz-dinasztiát felváltotta az Oszmán-ház; a Bizáncot uraló utolsó dinasztia ősi, keresztény fellegvára az új, egyre nagyobb hatalmú muzulmán birodalom részévé vált.

MÁSODIK FEJEZET

Hódító Mehmed

Mehmed még azon a májusi napon, kora délután bevonult a városba, és amint áthaladt a Drinápolyi kapun, a seregei Fátihként, azaz Hódítóként ünnepelték, innentől kezdve pedig a törökök ezen a néven ismerték a szultánt. A Fátih által meghódított várost a törökök azelőtt Kosztantinijének hívták, az elfoglalását követően azonban a hétköznapi török használatban Isztambul lett a neve, mely a görög *eisz tén polisz,* vagyis **a* városba* kifejezésből ered.

Konstantinápoly török meghódításának legrészletesebb leírása imbroszi Kritobulosz görög történetíró *Mehmed, a Hódító története* című művéből származik. Kritobulosz, aki nem sokkal a város eleste után érkezett Isztambulba, leírja, milyen látvány fogadta a bevonuló Fátih Mehmedet azok után, hogy a katonái három napon át az engedélyével fosztogatták a várost, amit ekkorra már keservesen megbánt:

> *„Ezután a szultán belépett a városba, ahol körülnézve látta annak hatalmas méretét, helyzetét, pompáját és szépségét, nyüzsgő lakosságát, báját, templomainak és középületeinek drágaságát. […] Midőn látta, milyen nagyszámú embert öltek meg, és mekkora károkat tettek az épületekben, és egyáltalán mekkora pusztítást és rombolást végeztek a városban, szánakozás tört rá, és nem kevéssé bánta már a feldúlást és a fosztogatást. Könnyek hullottak a szeméből, midőn mély, szenvedélyes hangon felnyögött: »Micsoda várost tettünk a fosztogatás és a rombolás martalékává!«* ”

Fátih a Mesze, azaz Középső út nevű főútvonalon keresztül lovagolt be a városba, melyen a Hatodik Dombtól az Elsőig jutott. Így érkezett meg a Hagia Szophia (törökül: Aja Szófia) nevű nagy templomhoz, amelyet Jusztinianosz császár építtetett 532-537 között. Fátih itt leszállt a lováról, az alázatosság jeleként egy marék földet hintett a turbánjára, mivel a nagy templomot éppúgy tisztelték a moszlimok is, mint a keresztények. Miután megtekintette az épületet, elrendelte, hogy azt azonnal tegyék iszlám istentiszteletekre alkalmassá, majd új nevet adott neki: Aja Szófia Dzsámi-i Kebir, azaz Aja Szofia-nagymecset. A mecsetté alakításhoz minaretet is kellett mellé építeni, ahonnan a müezzin imára szólíthatta a híveket, valamint még néhány belső átalakításra is szükség volt. Miután mindezzel elkészültek, Fátih már pénteken, 1453. június l-jén itt vett részt a déli imán.

Az Aja Szófiában tett első látogatása után Fátih a bizánci nagy palota romjait is megtekintette az Első Domb Márvány-tenger felőli lejtőjén. A bizánci császárok már régóta a Hatodik Dombon lévő Blakhernai palotába tették át a székhelyüket, de az ostromot követően jelenleg ez is romokban állt. Amikor Fátih végigsétált a márvány-tengeri palota leomlott csarnokain, mélységes szomorúságot érzett, amit a perzsa költő, Szádi is megörökített melankolikus versében:

„Hoszroesz palotájában a pók fátyolt sző,

Afraszijab várában bagoly huhog vigasztalan"

Fátih a két bizánci palota egyikét sem használhatta rezidenciájaként, ezért a városban töltött első napja után visszatért a Hagiosz Romanosz kapu előtti sátrába. Nem sokkal később úgy döntött, egy új császári palotát fog építtetni a Harmadik Dombon, azon a helyen, amelyet Kritobulosz „a város közepének legszebb pontjaként" ír le. Ugyanakkor azt is elrendelte, hogy folytassák tovább a védőfalaik helyreállítását, valamint építsenek egy erődöt az Aranykapu falain belül, az ősi diadalíves kapu mellett, mely a Márvány-tenger felől Bizáncba vezet. Ez az erőd később a Jedikule, vagyis Héttorony néven vált ismertté, amelyet Fátih és az utódai egyrészt börtönként használtak, másrészt védővárként, ahol az államkincstárat őrizték.

Az új oszmán fővárosnak szánt Isztambult Fátih parancsai értelmében nemcsak újjáépíteni kellett, de újra benépesíteni is, minek következtében a birodalom európai és ázsiai tartományaiból is hozattak ide alattvalókat, többek között keresztényeket, zsidókat, illetve muszlim törököket is. A nem igazhívőket úgynevezett milletekbe, vagyis „nemzetekbe" csoportosították a vallási hovatartozásuknak megfelelően, és minden ilyen nemzetnek megvolt a maga vallási vezetője. Konstantinápoly meghódításának idején a görögkeleti egyház pátriárkájának posztja éppen üresen állt, ezért Fátih Gennadiosz szerzetest bízta meg a tisztséggel, akinek az ősi Szent Apostolok templomát jelölte ki patriarkátusaként. Később, amikor Mehmed úgy döntött, leromboltatja a templomot, amely az épülő mecsetje útjában állt, megengedte Gennadiosznak, hogy a Pammakarisztosz-kolostorba költözzék át, sőt elküldte neki az egyik lovát is, hogy a pátriárka kényelmesen utazhasson. Ezenkívül egy fermánnal, vagyis szultáni rendelettel is ellátta Gennadioszt, amely biztosította a pátriárkát, hogy „senki sem háborgathatja vagy zaklathatja; békében, adófizetés nélkül, bármilyen ellenség zaklatásától mentesen ő is és az alá tartozó püspökök is mindörökre mentesek mindenféle adó fizetése alól".

Fátih szabadon bocsátott számos olyan görög foglyot, akik magas tisztséget töltöttek be az állami hivatalokban vagy a szultán udvarában. Közülük az egyik Lukász Notarasz flottafőparancsnok volt, aki a bizánci csapatokat irányította az ostrom alatt. Notaraszt aközben fogták el, hogy megpróbált visszajutni beteg feleségéhez és a gyerekeihez, így addig a saját házában őrizték, amíg Fátih érte nem küldött. Notarasz megerősítette a szultán gyanúját a nagyvezírével, Halil pasával kapcsolatban, akiről elmondta, hogy valóban megvesztegetési pénzeket fogadott el a bizánciaktól. Fátih ezt hallva azonnal elfogatta és börtönbe záratta Halilt, akit aztán több mint egy hónapon át kínoztatott, mielőtt végül lefejeztette. Notaraszt ugyanakkor nagy becsben tartotta, és azt fontolgatta, esetleg őt nevezi ki a város parancsnokává, ám a flottaparancsnoknak számos ellensége volt a magas rangú görög foglyok között, akik megvádolták őt Fátihnál, mire a szultán a két fiával együtt lefejeztette.

Fátih Karistiran Szulejmán bejt bízta meg Isztambul újjáépítésének és új benépesítésének feladatával, ezután pedig visszatért Edirnébe, ahová Kritobulosz beszámolója szerint éppen aratásidőben érkezett meg. A következő hetekben egy sereg külföldi követet fogadott az edirnei szerájban, többek között a velenceiek, a szerbek, az albánok, a görögök, az egyiptomiak, a perzsák és a karamánok képviselőit, akik mind a fiatal hódító barátságát keresték. Az egyik velencei utazó, Giacomo de Languschi ekképpen írja le a szultánt:

> *„A huszonhat éves fiatalember* [valójában tizenkilenc és huszonegy év között volt] *jó felépítésű, inkább nagy termetű, mint középmagas, karja izmos, külseje inkább félelmet, mint tiszteletet ébreszt, fukarkodik a nevetéssel, ám tudást szomjazó, s minden dolgokban merész, hírnévre vágyó, mint Macedóniai Sándor."* (Dobrás Zsófia fordítása)

Fátih török jellemzései általában cirkalmas, csupa virág nyelvezetű dicshimnuszok, bár

a 16. századi történetíró, Musztafa Áli följegyzi, hogy a szultán 1454. évi hadjáratáról visszatérve „sok éjszakát töltött gyönyörű szemű, tündér alakú rabszolganőkkel dorbézolva, nappalait pedig angyalhoz hasonló külsejű apródokkal italozva”. Musztafa Áli azonban ezután így folytatja: „Mehmedet csak látszólag kötötte le a dorbézolás és bujálkodás; valójában ekkor is dolgozott, igazságszeretetétől vezérelve, hogy könnyítsen az alattvalói elnyomottságán.”

Miután Halil pasát kivégeztette, Fátih egy teljes évig nem nevezett ki új nagyvezírt a helyére, ez idő alatt pedig Iszhák pasa töltötte be a szerepét. Végül aztán Mehmed 1454 nyarán Mahmud pasát nevezte meg új nagyvezíreként, egy bizánci és szerb nemesi ősökkel büszkélkedő bizáncit, aki áttért az iszlám vallásra, és aki a következő két évtizeden át hűségesen és zseniálisan szolgálja majd a szultánt.

1454 elején Fátih rövid időre visszatér Isztambulba, mielőtt elindulna szerbiai hadjáratára. Kritobulosz szerint épp csak annyi ideig maradt a városban, „míg megszemlélte az új épületeket, és kiadta a parancsot a munka folytatására ezeken is, meg más építményeken is, kikötve, hogy minden a lehető leghamarabb készüljön el”. Fátih a következő évben is ellátogatott Isztambulba, megint csak egy szerbiai hadjárata előtt, amikorról is Kritobulosz ezt írja: „A szultán látta, hogy a palotát fényességesen befejezték, az Aranykapunál pedig megépült a vár, és a város falait mindenhol rendbe hozták.” Kritobulosz ezután azzal folytatja, hogy Fátih „elrendelte egy nagyon nagy, nagyon pompás piac megépítését a város közepén, valahol a palota közelében”. Ez a piac lesz később a Bedesztán, az a sokkupolás épület, mely a mai híres Nagy Bazár magját alkotja.

Fátih 1456. évi szerbiai hadjárata során egészen Nándorfehérvár (a mai Belgrád) falai alá jutott, de itt július közepén vereséget szenvedett Hunyadi Jánostól, és kénytelen volt visszavonulni, üstökösként felívelő karrierjében ez az első megtorpanás, amikor is huszonnégyezer katonája esett el, és ő maga is megsérült, amikor egy dárda a combjába fúródott. A nándorfehérvári győzelem hírére örömujjongás hallatszott egész Nyugat-Európában, amit III. Kálixt (Callistus) pápa „élete legboldogabb eseményének” nevezett, és azonnal fontolgatni kezdték egy újabb, a törökök elleni keresztes hadjárat indítását, azonban Hunyadi egy hónappal később meghalt pestisben, a hadjárat ötletét pedig gyorsan elvetették.

Nándorfehérvári visszavonulását követően Fátih visszavezette a seregét Edirnébe, majd egy teljes évig ott maradt. A következő tavasszal hírvivőket küldött a birodalma minden részébe és külföldre is, hogy bejelentse két fia, Bajezid és Musztafa közelgő körülmetélését. A meghívott vendégek között szerepelt a velencei dózse, Francesco Foscari is, aki sajnálattal lemondta a meghívást.

A körülmetélési ünnepségsorozatot a török történetíró, Ásikpasazáde örökítette meg, aki följegyzi, hogy négy álló napon át folyt az ünneplés az edirnei szerájban. A Tundzsa folyó szigetét valósággal beborították az uralkodó parancsára a birodalom minden részéről ideérkezett előkelőségek sátrai. Fátih az egész gyülekezet közepén trónolt a saját szultáni sátrában, mellette négy magas rangú egyházi személlyel. Az első napon idézeteket olvastak fel a Koránból, melyeket a jelen lévő tudósok kommentáltak, majd az udvari költők adták elő a külön erre az alkalomra írt költeményeiket. A tudósok és a költők jutalmul pénzajándékokat és díszes öltözékeket kaptak, azután pedig mindannyian nekiláttak a pazar ünnepi lakomának. Másnap Edirne szegényei is úrimód szórakozhattak, harmadnap pedig a birodalom előkelőségeinek és a tiszteletre méltó vendégeknek rendeztek harci gyakorlatok bemutatójával, lóversenyekkel és íjászversennyel egybekötött ünnepséget. Az utolsó napon azután a méltóságok adták át ajándékaikat a szultánnak, ezt követően pedig Mehmed marokszám szórta szét az aranypénzt a trónusa köré gyűlt szegények között. A szultán a teljes ünnepségsorozat alatt a lehető legjobb kedélynek örvendett, semmi jelét nem adva, hogy nem egész egy évvel korábban élete legnagyobb hadi veszteségét szenvedte el.

Fátih seregei a nándorfehérvári megalázó vereség ellenére is tovább folytatták hódító

hadjáratukat. Miután a csapatai elfoglalták Athént, Fátih 1459-ben odament, hogy megnézze az ősi város emlékműveinek romjait, mivel klasszikus tanulmányai mély tiszteletet tápláltak belé az ókori görög kultúra iránt. Kritobulosz, aki görögbarátnak nevezi a szultánt, ekképpen ír:

> *„Felettébb lenyűgözte a város és annak csodái, mivel már sok szépet hallott az egykor itt élt emberek bölcsességéről és megfontoltságáról, bátorságáról, erényeiről és számtalan lenyűgöző hőstettéről, melyet a maguk idején a görögök a barbárok ellen véghezvittek."*

Három évvel később Fátih ellátogatott az ősi Trója (ókori görög nevén Ilion) egykori helyére, amelyet még Homérosz-olvasmányaiból ismert. Kritobulosz szerint Fátih azzal, hogy meghódította Bizáncot, úgy érezte, kiegyenlítette a számlát, amiért a görögök legyőzték az „ázsiaiakat" Trójánál, és csak azt sajnálta, hogy nincs egy olyan költője, mint Homérosz, aki megénekelhetné a hőstettét.

A palota a Harmadik Dombon ugyan csak 1458-ra készült el, de addigra Fátih feleségei és gyermekei már beköltöztek az udvartartása többi részével együtt. Mehmed egyik ágyasa, egy Csicsek, azaz Virág nevű lány 1459. december 22-én a palotában szülte meg a szultán Dzsem nevű fiát, az Oszmán-ház első tagját, aki Isztambulban jött a világra. Ekkorra Fátih két idősebb fiát már elküldték, hogy Anatóliában tartományi kormányzókként teljesítsenek szolgálatot - Bajezidot Amasziába, Musztafát pedig Maniszába, ahonnan később átvezényelték Konyába.

Még ugyanebben az évben valamivel korábban Fátih elrendelte egy hatalmas *küllije,* vagyis épületegyüttes megépítését a Negyedik Dombon, amelynek helyigénye miatt le kellett rombolni, ami még megmaradt a Szent Apostolok templomából. Ennek a küllijének a felépítéséhez, amely végül a Fátih-dzsámi nevet kapta, több mint egy évtized kellett. A tulajdonképpeni nagy mecset mellett - amelynél hatalmasabb még soha nem épült addig az Oszmán Birodalomban - az épületegyüttes további nyolc *medreszéből,* vagyis főiskolából, valamint orvosi iskolából, kórházból, őrültekházából, elemi iskolából, közkonyhából, ispotályból, karavánszerájból, közfürdőből és egy temetőből állt, melynek két kupolás *türbéje,* azaz síremléke közül az egyik Fátihnak, a másik a feleségének, Gülbahárnak készült, a trónörökös, Bajezid herceg anyjának. Mahmud pasa Fátih példáját követve szintén építtetett egy nagymecsetet a Második Dombon, valamint egy közfürdőt, egy piacot és egy türbét.

Fátih emellett 1459-ben egy új szultáni rezidencia megépítéséhez is hozzákezdett az Első Domb akropoliszán; a palota később a Topkapu szeráj néven vált híressé. Bár a Harmadik Dombon épülő palota már az előző évben elkészült, a jelek szerint a szultán úgy érezte, szüksége van egy privátabb lakóhelyre és adminisztratív központra, amelyet úgy hozott létre, hogy magas, tornyokkal ellátott védőfalakat emeltetett az Aranyszarv-öböl és a Márvány-tenger közötti dombtető köré. A palota pavilonjait és udvarait az akropolisz csúcsára építtette, a kertek és gyümölcsösök pedig ezek köré, az alacsonyabban fekvő részekre kerültek. Amíg a Topkapu szeráj épült, Fátih továbbra is az eredeti rezidenciában lakott az udvartartásával a Harmadik Dombon, melyet idővel az Eszki-szeráj, azaz a Régi Palota néven kezdtek emlegetni.

Még ugyanebben az évben elrendelte egy mecset megépítését Ejjübnél, az Aranyszarv-öböl felső részénél. A hely Abu-Ajjúb-al-Ansaríról, Mohamed próféta barátjáról és zászlóvivőjéről kapta a nevét. Jóval a Próféta halála után Abu-Ajjúb állítólag az egyik vezére volt Konstantinápoly első arab ostromának 674-678 között, és az iszlám hagyományok állítása szerint ebben a csatában veszítette életét, a holttestét pedig valahol a város falain kívül temették el. Konstantinápoly 1453. évi ostroma alatt Mehmed keresőcsoportot indított Abú-Ajjúb sírjának felkutatására, amit csodák csodájára Aksemszeddin *sejhüliszlám* meg is talált.

Fátih ezután díszes türbébe temette Abú-Ajjúb földi maradványait, amelyet 1459-ben újjáépíttetett az új mecsetegyüttese, Ejjüb-dzsámi részeként. Abú-Ajjúb sírja egész Törökország egyik legszentebb iszlám kegyhelye lett, későbbi korokban pedig szokássá vált az új szultánt itt felövezni Oszmán Gázi kardjával.

1460 tavaszának elején Fátih döntőnek szánt hadjáratot indított a Peloponnészosz félszigetre, ahol még mindig a néhai Konsztantinosz császár két bátyja, Thomász és Démétriosz Palaiologosz uralkodott despotaként. Démétriosz 1460. május 29-én Misztránál, a fővárosánál megadta magát Fátihnak, napra pontosan hét évvel Konstantinápoly eleste után, Thomásznak viszont sikerült Itáliába szöknie. Démétriosz visszakísérte Fátihot Edirnébe, ahol Didymoteichion városában letelepedhetett egy birtokon, ahol 1470-ben bekövetkezett haláláig lakott. Addigra a Bizánci Birodalom utolsó megmaradt töredékének is vége lett, amikor 1461 augusztusában Fátih elfoglalta Trapezunt (ma Trabzon) városát. Trapezunt utolsó császárát, Komnénosz Dávidot a családjával együtt foglyul ejtették, és bebörtönözték Edirnében, ahol 1463. november l-jén Fátih elrendelte Dávid császár és két idősebb fia kivégzését. A legkisebb fiának, Geórgiosznak, s lányának, Annának azonban megkegyelmezett. Geórgioszt egy török családra bízták, ahol muzulmánként nőtt fel, később pedig teljesen eltűnt a történelem színpadáról. A nővére, Anna is muzulmán lett, aki előbb egy, azután egy másik török pasához ment feleségül, végül második férje halála után élete utolsó napjait a szultán isztambuli háremében töltötte.

A Trapezuntnál ejtett többi magas rangú foglyot kivégezték, kivéve Geórgiosz Amirutzész családját. Geórgiosz Mahmud pasa rokona volt, így a nagyvezír közbenjárására megmenekülhetett. Amirutzész kiváló tudós és filozófus volt, aki később Fátihot földrajzra, csillagászatra és asztrológiára tanította.

Az új Topkapu palota 1465-re készült el, legalábbis Kritobulosz szerint, de a feliratok arról tanúskodnak, hogy az építési munkálatok még további tizenhárom éven át folytak. Úgy tűnik, Fátih először azt tervezte, a Topkapu szeráj elsősorban csak adminisztratív központ lesz, míg a háremét a Harmadik Dombon álló Régi Palotában tartotta. Kritobulosz följegyzéseiből viszont úgy tűnik, Fátih az év legalább egy részében az Új Palotába kívánta átköltöztetni az udvartartását.

> *„Szokatlan magasságú és szépségű, lenyűgöző tornyokat építtetett hozzá, valamint szállásokat külön a férfiaknak és külön a nőknek, hálószobákat, társalgókat, további hálótermeket és még rengeteg más pazar szobát. Volt még ezek mellett számos melléképület, előcsarnok, hall, oszlopcsarnok, kapubejárat, fedett előcsarnok, valamint gyönyörű díszítésű fürdő és pékség is.”*

Egy oszmán szolgálatba állott itáliai fogoly, Giovanni Maria Angiolello azt írja, a palotának három udvara van, melyet három és fél méter magas fal vesz körül, ezenkívül azt is feljegyzi, hogy a palotaudvar területéhez növény- és állatkertek is tartoztak, valamint egy vízimadarakkal teli tó, ahol a szultán szívesen vadászott.

> *„Emitt a kertben pedig sokféle gyümölcsfát ültettek szép rendben, a kerti lugasokban pedig megint csak sokféle szőlőfajtát, mindenféle rózsát, orgonát, sáfrányt és egyéb virágot, körös-körül pedig mindenütt bőven találni gyönyörű szökőkutakat és medencéket. A kert egy másik részében többféle állatot tartanak, például szarvast, őzeket, rókát, nyulat, birkát, kecskét s indiai tehenet, mely utóbbi sokkal nagyobb a mi teheneinknél, tovább még rengeteg másféle állatot. A kertben számtalan madárfaj is lakik, melyeknek énekét öröm hallgatni, ha itt a tavasz, ezenkívül pedig van még egy zsombékos tó is, ahol rengeteg vadlúd és -kacsa tanyázik, a Nagy Török pedig élvezettel vadászik ezen a helyen, puskával a kezében.”*

Fátihot mindig is érdekelte a kereszténység, talán az anyja miatt, aki a feltételezések szerint görög volt, de később áttért az iszlámra. Gülbahár, a későbbi II. Bajezid anyja valószínűleg szintén görög lehetett, mint ahogy még Fátih számos más asszonya is, akik mind áttértek a muzulmán vallásra, amikor beléptek a szultán háremébe. Fátih érdeklődése a kereszténység iránt különösen nyilvánvalóvá vált, amikor Gennadioszt kinevezte görögkeleti pátriárkának. Ez idő tájt háromszor is meglátogatta Gennadioszt a templomában, ahol párbeszédeik a keresztény teológia különböző kérdései körül forogtak. Gennadiosz összegzést is írt a munkájáról, melyet Fátih magánhasználatára törökre is lefordított. Mehmed Gennadioszhoz és más keresztény papokhoz fűződő kapcsolata miatt az a pletyka kezdett terjedni, hogy a szultán hajlik a keresztény hit felé. Teodoro Spandugino, egy a 16. század elején Galatában élt olasz azt állítja, Fátih rákapott a keresztény ereklyék imádására, és ezek előtt állandóan gyertyákat égetett. Ezeket a híreszteléseket csak tovább erősítették az olyan incidensek, mint amit például Magyarországi György barát jegyzett föl, aki a következőket írja Fátih látogatásáról a perai ferences rendi kolostorban (Perában, a Galata mögötti csúcsokon élt a legtöbb európai Isztambulban):

> *„A perai barátok mesélték, hogy egyszer elment a templomukba, és beült a szentélybe, hogy végignézze a szertartást, megismerje az istentisztelet rendjét. A barátok a szultán jelenlétében és kívánságára misét mondtak, úrfelmutatáskor pedig szenteletlen ostyát mutattak fel, hogy kíváncsiságát kielégítsék, de ne vessék a gyöngyöt a disznók elé.”* (Fügedi Erik fordítása)

Fátih azonban a jelek szerint csak felületesen érdeklődött a keresztény hit iránt, és leginkább a vallástalanság volt jellemző rá, mivel az iszlámmal kapcsolatban a muzulmán hitnek csak a formáit gyakorolta, amint ezt államfőként el is várták tőle. Angiolello azt írja, Bajezid hercegtől többen hallották, hogy „az apja zsarnoki jellem, és még Mohamed prófétában sem hisz”.

Az oszmánok ortodox szunnita muzulmánok voltak, szemben az eretnek tanokat valló perzsa síitákkal. Fátih az első, rövid ideig tartó szultáni uralkodása óta, amikor Edirnében az általa védeni próbált perzsa dervist máglyán megégették mint eretneket, annak jeleit mutatta, hogy hajlik a síita hit felé. Ezenkívül nagyon érdekelte még a perzsa irodalom is, különösen a szúfi misztikusok költészete. Ez utóbbit szintén a tévhitűsége bizonyítékának tekintették, mivel egy régi oszmán bölcsesség úgy tartja: „Az, aki a perzsákat olvassa, a fél hitét elveszíti.”

Fátih híresen nagy patrónusa volt az irodalomnak, aki az iszlám világ minden pontjára küldött ajándékokat költőknek és prózaíróknak egyaránt, és aki korabeli török források szerint harminc oszmán írót is támogatott. Az ő idejében a perzsa volt az irodalom nyelve, mint ahogy az iszlám teológiáé az arab. Ám amikor Fátih maga írt verseket, ezt többnyire hétköznapi török nyelven tette. Az Avni írói álnevet használva egy körülbelül nyolcvan, török nyelvű költeményből álló *dívánt,* azaz versgyűjteményt hagyott ránk, melyek között elvétve akad egy-egy perzsa *gazel* is, melyek pusztán a nagy iráni költő, Háfiz műveinek a parafrázisai.

Az oszmán udvar Fátih idejében még mindig egyszerű szokásokat gyakorolt, még nem voltak jellemzők rá azok a szultán személye körüli roppant bonyolult szertartások és az a hivalkodás, amely majd később fog kialakulni. Fátih gyakran járta Isztambul utcáit csak egy-két testőr kíséretében, amikor például a mecsetbe ment, ahol ő is elfoglalta helyét a többi imádkozó között, ahogy azt Magyarországi György barát több alkalommal is megfigyelhette:

> *„Láttam az uralkodót* [Fátih], *akit mindössze két fiatalember kísért, útban a messzi*

mecset felé a palotájából. Láttam ugyanígy a fürdőkbe is menni. […] Láttam a szultánt a mecsetben imádkozni. Nem ült sem széken, sem trónon, de mint a többiek, ő is ugyanúgy elfoglalta a helyét a szőnyegen, a földön.”

1473 őszének vége felé Fátih elbocsátotta Mahmud pasát a nagyvezíri posztjáról, és Gedik Ahmed pasát nevezte ki a helyére. Mahmudtól ezek után minden vagyonát elkobozták, majd bebörtönözték a Héttoronyba. Hogy mindez miért történt, annak okai nem teljesen tisztázottak, de talán arról lehet szó, hogy Mahmud kivívta Musztafa hercegnek, a szultán kedvencének haragját. Musztafa még ugyanebben az évben később megbetegedett Karamaniában, és 1474 júniusában meghalt. Angiolello, aki 1470-74 között a herceg szolgálatában állt, később pedig Fátih udvarában szolgált, leírja a Musztafa halálhíre kiváltotta reakciókat. Amikor Fátih meghallotta, mi történt, vigasztalhatatlanná vált, s három napon, három éjjelen át zokogott rajongva szeretett fia halála miatt. Angiolello ezután így folytatja: „Az egész városban hangos siránkozást lehetett hallani, mivel Musztafát nemcsak az apja szerette oly nagyon, hanem mindenki, aki ismerte.”

Úgy tűnik, a tragédia megkeserítette Fátihnak Mahmud pasához fűződő viszonyát, akit a jelek szerint felelősnek tartott a fia haláláért. Musztafa temetése után a brusszai Muradijében Fátih elrendelte, hogy végezzék ki volt nagyvezírét. A török költő, Meali szerint a szultán a következőképpen magyarázta a döntését: „Lehetetlen, hogy Musztafa ellensége életben maradjon!” A parancsot Szinán bej, Isztambul helytartója hajtotta végre, aki hóhéraival 1474. július 18-án a várban egy íjhúrral megfojttatta Mahmudot. A pasát másnap a Második Dombon álló mecsetje türbéjébe temették, abban a negyedben, amely ma is a Mahmud pasa nevet viseli. Jellemző Fátih ellentmondásos jellemére, hogy Mahmud pasa temetésének napját gyásznappá nyilváníttatta.

Fátih 1479-et az új Topkapu palotában töltötte. Az év nyarán meghívókat küldött szét az unokájának, Bajezid herceg fiának, a majdani I. Szelimnek a körülmetélési ünnepségére. Az egyik meghívott államfő a velencei dózse, Giovanni Mocenigo volt, aki udvariasan lemondta a meghívást. Fátih azt is kérte a dózsétól, hogy küldjön neki egy jó festőt, a velencei szenátusnak pedig Gentile Bellinire esett a választása, aki az év szeptemberében érkezett meg Isztambulba, és 1481 januárjáig ott is maradt. Ó festette meg a Hódító híres portréját, mely ma a londoni National Galleryben látható, és amelyet a felirat tanúsága szerint a művész 1480. november 25-én fejezett be. Angiolello szerint Bellini készítette azokat az erotikus képeket is a szultán Topkapu szerájban lévő szobáiban, melyeket úgy nevez: *„cosa i lussuria”, azaz* a bujaság tárgyai. Angiolello ugyanabban az időben tartózkodott a szultán udvarában, amikor Bellini, és a Fátihról szóló leírása összhangban van a honfitársa által festett portré alanyával:

„Mohamed [Mehmed] *szultán, akit, mint korábban említettem, a Nagy Töröknek neveznek, közepes magasságú, jó húsban levő, sőt kövér ember. Homloka széles, nagy szeme fölött sűrűek a szempillái, sasorra alatt kis szája van, szakálla kerek, sűrű, vöröses, nyaka rövid, vaskos. Arca fakó, a válla mérsékelten széles, a hangja mennydörgő. Lábát köszvény kínozza.”*

II. Mehmed, a Hódító (1451–81). Costanza de Ferrara portréja, 1480 körül

Fátih megjelenését ez idő tájt a francia diplomata, Philippe de Commynes is megörökíti emlékirataiban. Commynes XI. Lajossal és a magyar Mátyás királlyal együtt az előző század legnagyobb uralkodói közé sorolta Fátihot. Szerinte azonban Mehmed túlhajszolta a világi élvezeteket *(les plaisirs du monde);* nincs olyan testi bűn, írja, ami ismeretlen lenne az élvhajhász szultán előtt, aki ennélfogva már fiatal korától köszvénytől szenvedett, illetve más bajoktól, amiket ez a kicsapongó élet eredményezett. Mehmednek ekkorra egy hatalmas tályog nőtt az egyik lábára, amely először 1480 tavaszán jelent meg. Egyik orvosa sem tudta sem meggyógyítani, sem megmagyarázni a betegséget, mindannyian csak Allah büntetését látták benne a szultán óriási falánksága *(grande gourmandise)* miatt. Commynes ezek után leírja, hogy a szultánt a betegsége a palotája falai közé kényszerítette, mivel ilyen állapotban nem akart mutatkozni az emberek előtt:

> *„Olyanoktól hallottam, akik látták őt, hogy egy irdatlan nagy kelés nőtt a lábára, ami a nyár elejére akkorára dagadt, mint egy ember feje, de felnyitni nem lehetett; azután pedig lelappadt. Egyik sebész se tudta, hogy mi lehet az, viszont többen megállapították, hogy leginkább a szultán szörnyű nagy falánkságához lehetett köze, és hogy csakis égi büntetésként mérhették rá. Hogy az emberek ne lássák ilyen szánalmas állapotban, s hogy ne érje ellenségei megvetése, Mohamed csak ritkán mutatkozott mások előtt, leginkább szerájába zárkózott."*

Fátih elszigetelődési vágyát az utolsó éveiben a *kánunnáméban,* a szultáni szertartásokra és protokollra vonatkozó szabálygyűjteményében fektette le. Az egyik új szabály megszüntette azokat a bankettokat, melyeket Fátih hetente négyszer adott a vezíreinek az uralkodói tanács gyűlései után, ettől kezdve pedig csakis az uralkodócsalád tagjai csatlakozhattak a szultánhoz étkezésekkor: „Megparancsolom, hogy senki más ne étkezzen együtt becses személyemmel, kivéve családom tagjait! Kiváló őseim állítólag a vezíreikkel ettek. Én eltörlöm ezt a gyakorlatot."

Gyengülő egészsége ellenére Fátih két hadjáratot is indított 1480-ban. 1481 tavaszának

elején épp egy harmadikba készült belevágni, melynek során valószínűleg Egyiptomot akarta meghódítani, és amelyet személyesen kívánt irányítani. Karamanli Mehmed pasának megparancsolta, hogy gyűjtsön össze egy sereget Üszküdárnál, Isztambul ázsiai oldalon lévő külvárosánál, de ezt leszámítva a hadjárat úti céljáról semmit sem lehetett tudni.

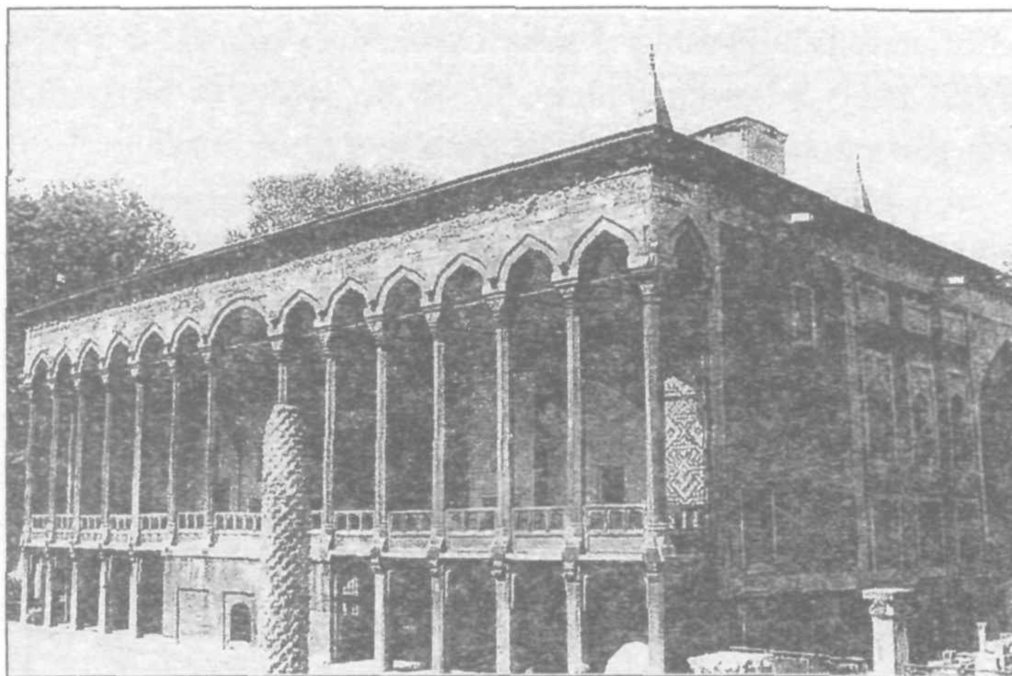
Fátih április 25-én kelt át a Boszporuszon Üszküdárba, a sereg pedig még aznap elindult. Gebze városától nem messze, a Nikomédiai-öbölnél azonban megtorpantak, mivel Fátihra hirtelen heves hasi fájdalmak törtek. Ezután az egyik orvosa, Hamiduddin al-Lári a jelek szerint nem megfelelő medicinát adott be a szultánnak, akinek az állapota azonnal még rosszabbra fordult. Ekkor a Mehmedet már gyerekkora óta kezelő zsidó orvosa, Maestro Iacopo vette kézbe a dolgokat, de már ő sem tehetett semmit. A szultán másnap, 1481. május 3-án, Angiolello szerint „a huszonkettedik órában", meghalt.

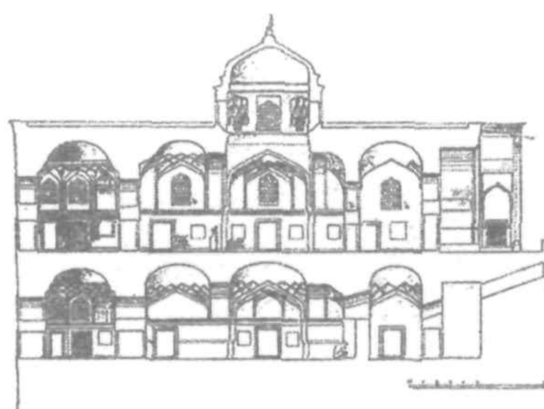
Mehmed pasa megpróbálta eltitkolni Fátih halálhírét, hogy a védence, Dzsem herceg előnyhöz jusson, és még a bátyja, Bajezid herceg előtt a városba érjen, és elfoglalhassa a trónt. Fátih halálának idején mindkét herceg tartományi kormányzóként szolgált Anatóliában, Bajezid Amasziában, Dzsem pedig Konyában. Mehmed egy lezárt lovas kocsiba tétette a szultán holttestét, és visszasietett vele Isztambulba, ahol a katonáinak azt mondta, Fátih megbetegedett, közben pedig gyors futárt küldött Dzsemhez. Mindez fölkeltette a Bajezidet támogató janicsárok gyanúját, akik azonnal a Topkapu szerájhoz meneteltek, és követelték, hogy láthassák a szultánt. Amikor Fátih nem jelent meg előttük, a janicsárok erővel benyomultak a Szultán kapun, a palotában pedig megtalálták uruk holttestét, melyet a nagyvezír szolgálói őriztek. A janicsárok első dühükben megölték Mehmed pasát, s levágott fejét karóra tűzve végigvonultak a város utcáin, fennhangon kiáltozva: „Éljen soká Bajezid!"

Iszhák pasa üzent Bajezidnak, aki május 20-án a janicsárok üdvrivalgása közepette megérkezett Isztambulba. Eközben Iszhák pasa szövetséget kötött a janicsárok parancsnokával, Szinán agával, akivel együtt kikiáltották Bajezidot szultánnak, majd ünnepélyesen felövezték Oszmán kardjával. Másnap az új szultán, II. Bajezid, és az egymást folyamatosan váltogató összes birodalmi dignitárius a vállán átvitte Mehmed koporsóját a Fátih-dzsámiba, ahol eltemették abba a türbébe, amit még életében építtetett a mecsetje mellé. Bajezid ezután húszezer siratót rendelt oda, köztük kétezer dervist is, hogy imádkozzanak apja lelkének békéjéért, a gyászolók pedig másnap hajnalig folyamatosan imádkoztak volt uralkodójukért.

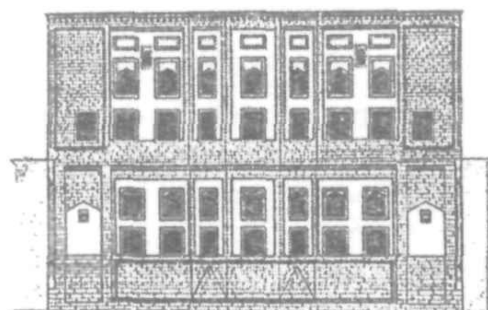
Nicoló Cocco, a velencei *bailo* megüzente Fátih halálhírét a velencei dózsénak, Giovanni Mocenigónak. A futár, aki május 19-én - épp amikor a dózse a Signoriával, vagyis az államtanáccsal ülésezett - érkezett meg Velencébe, egyenesen berontott a tanácsterembe, és így kiáltott: *La graneé aquila e morta!* (A hatalmas sas halott!) Giovanni Sagredo, aki több mint két évszázaddal később ír erről a momentumról, megállapítja, hogy „Nagy szerencse a keresztény világnak és Itáliának, hogy a halál megállította a vad és megfékezhetetlen barbárt". A dózse futárt küldött Rómába, hogy közölje a hírt IV. Szixtusz pápával, aki ágyúkat süttetett el, és megkondíttatta a harangokat, hogy így figyelmeztesse a Város lakóit, azután pedig gyászmenetet vezetett a Santa Maria del Popolóhoz, ahová az összes bíborosa és nagykövete is követte. Az est leszálltával óriási tűzijátékot rendeztek, a Város összes templomában hálaadó miséket mondtak, de nemcsak Rómában; ugyanez volt a helyzet egész Itáliában és Észak-Európában is, ahogy egyre terjedt a híre, hogy a Nagy Török távozott az élők sorából. Mehmed, a Hódító meghalt, és a keresztény világnak többé már nem kellett rettegnie tőle.

Fátih negyvenkilenc éves korában hunyt el, az apja halálát követő harmincévnyi uralkodás után, és ennek a három évtizednek a legnagyobb részét háborúzással töltötte. Ahogy az írnoka, Turszun bej följegyezte a Hódító életrajzában:

A Csinili Kösk, vagyis Csempézett Kioszk

„Konstantinápoly meghódításának kegyes ajándéka mellett Fátih még húsz-egynéhány független földet is kiragadott Magasságos személye ellenségeinek a keze közül.”

A védőfalakat és kapukat leszámítva a Topkapu szeráj egyetlen olyan épülete, amely Fátih ideje óta változatlan maradt, a Csinili Kösk, vagyis a Csempézett Kioszk, amely 1472-re lett kész. A perzsa stílusú kioszk a Topkapu szeráj második udvarától nyugatra, az alatt helyezkedik el egy teraszon. Úgy tervezték meg, hogy Fátih innen figyelhesse a palota apródjainak *dzsirid* nevű játékát, melyben a lovasok hajítódárdákkal próbálják eltalálni egymást. Az egyik történetíró beszámol róla, milyen jól érezte magát itt a szultán, ahogy telente elnézte, amint a szolgái hógolyócsatát vívnak a teraszon. Az állatkertjéből gyakran hoztak ide állatokat is elé, Fátih pedig különösen szívesen nézte az oroszlánidomárokat munka közben. A perzsa nyelvű felirat a kioszk csillagokkal ékesített kupoláját a mennyboltoz hasonlítja, magát a pavilont pedig mennybéli palotához, mely a csillagokig magasodik. A Fátih támogatta költők közül több is írt dicsérő gazéit a kioszkról, említést téve esti összejövetelekről, amikor a szultán együtt borozgatott az apródjaival a csillagok alatt, vagy amikor a háremhölgyei, „a Paradicsom szüzei” itt szórakoztatták. Mehmed tehát így töltötte utolsó éveit a Dár-üsz Szaadet, vagyis a Boldogság Házának ebben a kioszkjában.

HARMADIK FEJEZET

A „Boldogság Háza”

A fiú, II. Bajezid, harminchárom éves korában követte apját, Fátih Mohamedet, a harcos katonát a trónon, akitől nem is különbözhetett volna jobban: Bajezid inkább kedvelte a Topkapu szerájban lévő uralkodói rezidenciája békéjét a hódító hadjáratok zordságánál és veszélyeinél. A szultánt a népe szúfiként, azaz misztikusként emlegette, az újkori nyugati történészek pedig az Otthonülő Szultán nevet adták neki.

Trónra lépésekor Bajezid *birindzsi kadinja,* vagyis első felesége Sirin volt, a szultán első fiának, Abdullahnak az anyja. Amikor Abdullah 1483-ban meghalt, az első feleség címe Bülbülre, Bajezid második fiának, a trón várományosává előlépett Ahmed hercegnek az anyjára szállt. Abdullahon és Ahmeden kívül Bejazidnak még hat fia született, többek között az I. Szelim néven utána következő szultán, mind a hat más anyától. Szelim anyja Ajse Hatun volt, a dulkadirli Alaeddevlet Bozkurt emír lánya. Bajezidnak ezenkívül még tizenöt lánya is született, de az ő anyjuk nevét csak akkor jegyezték föl, ha fiúval is megajándékozták a szultánt.

Bajezid uralkodásának első éve a bátyjával, Dzsemmel vívott örökösödési háborúval telt. Dzsem megtette magát Anatólia szultánjának, és a támogatóiból sereget gyűjtött Brusszában. Bajezid végül legyőzte Dzsemet, aki Rodosz szigetére menekült, ahol a Szent János-rend lovagjai adtak neki menedéket, amivel kezdetét vette Dzsem száműzetésben töltött hátralevő élete, mely végül 1495. február 25-én ért véget Nápolyban. Négy évvel később Bajezid megszervezte, hogy Dzsemet Brusszában újratemessék a Muradijében nagyapja, II. Murád mellé. Dzsem temetésének egy bizarr történetét a 17. századi török történetíró, Evlija Cselebi említi *Szejahatname* (Útleírás) című művében:

> *„Dzsem holttestét, valamint minden ingóságát, többek között egy bűvös kupát, mely azonnal újra színültig megtelt, amint kiitták, illetve egy fehér papagájt, egy sakkozó majmot és néhány ezer remek mívű könyvet odahozták a Szultán elé.* […] *Bajezid elrendelte, hogy Dzsem maradványait Brusszában temessék el, nagyapja, II. Murád mellé. Amikor a sírt ásták, olyan mennydörgés és tumultus támadt a sírkápolnában, hogy minden jelenlévő fejveszetten menekült, de egyikük sem léphette át a küszöböt, amíg tíz nap el nem telt, és mikor erről beszámoltak a Szultánnak, Dzsem holttestét a saját mauzóleumában temették el, a nagyapjáé közelében.”*

Dzsem lázadásának leverése után Bajezid nekilátott megörökölt birodalma konszolidálásának és a kereskedelem fölvirágoztatásának. 1501 és 1506 között egy császári mecsetegyüttest építtetett Isztambul Harmadik Dombján, a Bejazidijét, melyről a Fedett Bazár fölötti Bajezid-negyed kapta a nevét, illetve a Bajezid tér, melyet régebben Forum Bovisnak hívtak.

Bajezid a katonai ügyek aktív irányítását egy sor egymást követő nagyvezírre hagyta, hogy ő maga nyugodtan kikapcsolódhassék a Topkapu szerájban, ahol uralkodása utolsó évtizedét a palota falain belül elzárkózva töltötte. Szultánságának ezt a korát így írja le

Richard Knolles az Oszmán Birodalom történetét angolul először összefoglaló, 1610-ben kiadott *Az ottomán királyok élete* című művében:

> *„Ennyi gond után Bajezid csendes életet választott, ideje nagy részét a filozófia tanulmányozásával töltötte, illetve tudós férfiakkal társalgott, mivel ez a fajta békés élet jobban megfelelt az természetének, mint a háborúk; igaz, hogy országa érdeke és katonái heves vágya gyakran akarata ellenére a harcmezőre kényszerítette."*

II. Bajezid (1481–1512)

Amikor Fátih megkezdte a palotája építését, hosszú fallal vétette körül, mely az Aranyszarv-öböltől a Márvány-tengerig húzódott, majdnem két és fél kilométer hosszan. Ez a várfal csatlakozott az Aranyszarv-öböl és a Márvány-tenger partja mentén húzódó középkori bizánci falhoz, hogy körülzárja az egész Első Dombot. A tenger felőli falak főbejárata a Szarajburnu (Szeráj-fok) volt, ott ahol az Aranyszarv-öböl összefolyik a Boszporusszal és a Márvány-tengerrel. Ezt a portált Topkapi, azaz Ágyú-kapu néven ismerték, mivel a tetején valóságos ágyú- (top)-erdő állt, később pedig a nevet az egész palotára kezdték alkalmazni.

Fátih huszonnyolc tornyot építtetett a falára, amelynek három kapuja is volt, ezek közül a legnagyobb a Báb-i Hümajun, a Szultánkapu. A kaputorony szobáiban a *kapidzsik,* vagyis kapuőrök tartózkodtak, akik közül mindig ötven volt szolgálatban. A Szultánkapu a Topkapu szeráj Ötödik udvarába vezet, amelyet csak Fátih ideje után kerítettek el belső fallal. A kapun belül balra az Aja Ejréné nevű egykori bizánci templom áll, amelyet az Isteni Békének szenteltek. A janicsárok fegyverraktáruknak használták, amikor az Első udvarban felsorakoztak. A mögötte álló nagy épület a Darphane, az egykori oszmán pénzverde, mely magában foglalta a Topkapu szeráj külső kincstárát is. Az udvar körüli, mára már mind eltűnt

épületekben voltak a raktárhelyiségek, műhelyek, a palota péksége, a kórház, a palota vízelosztója, a latrinák, egy kisebb mecset és a külső részben dolgozó művészek és szolgálók barakkjai, akiknek a munkájuk miatt nem kellett bemenniük a Belső Palota területére.

Az udvar nyugati oldalán egy kapu a Csinili Köskhöz és a Gülháne parkba, a Topkapu szeráj egykori alsó kertjébe vezet, melyek a fellegvárat egészen az Aranyszarv-öböl és a Márvány-tenger partjáig körülvették. Ezt a parkot először Fátih terveztette meg és ültettette be, azután pedig csaknem négyszáz éven át gondozták, mindaddig, amíg a Topkapu szeráj uralkodói rezidenciaként szolgált.

Az udvar jobb oldalától egy út vezet le ahhoz a részhez, ahol a palota apródjai dzsiridet játszottak, az íjászatot gyakorolták, és egyéb sportokat űztek, többek között a szultán által rendezett vadászatokon vettek részt. A palota állatkertje ennek az útnak a végén, tőle balra volt, benne - korabeli utazók leírásai alapján - elefántok, zsiráfok, oroszlánok, tigrisek, medvék, vadkanok, gazellák, szarvasok és kecskék. A 16. századi török történetíró, Lokman szerint „a hatalom fitogtatására” ünnepnapokon az elefántokat és a zsiráfokat felvonultatták az első udvarban. I. Ferdinánd német-római császár két követe 1530-ban följegyezte, hogy tíz oroszlánt és két tigrist láttak az első udvarban „aranyláncra verve borzalmasan bömbölni”. A francia utazó, Louis Deshayes de Courmenin ugyanakkor megemlíti, hogy a szultán az állatkert vadkanjait a palota kertjeiben megrendezett vadászatai kedvéért tartja, melyek során a zsákmányt mindig valamelyik keresztény ellenség nevén nevezi: „Mindegyik vadkannak valamelyik ellensége nevét adja, mint például Spanyolország királya, akit a szultán a Spanyol Signiornak hív, vagy Firenze hercege, Málta nagymestere és még más hasonlók.”

A palota madárháza az alsó kert délkeleti sarkában állt, közvetlenül a Márvány-tenger partján húzódó fal mellett. A 17. századi örmény krónikás, Eremija Cselebi szerint a madárházat a Keresztelő Szent Jánosnak szentelt bizánci kápolnába költöztették be. Az itteni hattyúknak a tollaiból készítették azokat a nyílvesszőket, melyeket a szultán a vadászatai során használt.

Eremija szintén említi, hogy a parton, a madárháztól északra áll egy szultáni pavilon, a Balikhane Kaszri, avagy Halász-pavilon, melyet a Balikhane Kapisi nevű kis portálon át lehet megközelíteni a palotakert felől. Itt állomásozott a palota főhalásza, a szultán pedig gyakran lejött ide, hogy elnézze őt meg az embereit, amint kivetik a hálójukat, hogy kifogják, ami este az uralkodó asztalára került.

Mind a Márvány-tenger, mind az Aranyszarv-öböl partja mentén még további császári kioszkok sorakoztak, többek között a II. Bajezid által építtetett Jali Kösk, azaz Parti Pavilon is, amely a Galatával szemben állt az Aranyszarv-öböl partján. A 16. század folyamán kétszer is átépített kioszkot eredetileg úgy tervezték, hogy Bajezid onnan figyelhesse, amint az oszmán flotta elindul egy újabb hódító útra. A szultán egyszer egy koporsót látott elúszni a kioszk előtt, benne egy nő holttestével, és azonnal nyomozást rendelt el, hogy kiderítsék, bűntett történt-e. Az asszony férjét letartóztatták, de sikerült bebizonyítania, hogy a felesége azután halt meg, hogy egy olyan bödönből evett mézet, amelyben elbújt egy mérges kígyó, így „megszabadult a szultán haragjától”, legalábbis így szól a fáma.

Az első udvar távolabbi végében lévő portál a Báb-üsz Szelám, az üdvözlés Kapuja, amit a köznyelv Orta Kapinak, vagyis Középső Kapunak nevez. Ez volt a Belső Palota bejárata, ahol mindenkinek le kellett szállnia a lováról, mivel ezen a ponton túl csak a szultán lovagolhatott be. A kapu jobb oldalán a falban látható a Hóhér Szökőkútja, ahol a bakó lefejezés után lemosta a kezét és a kardját. A kapu mellett ezen kívül látható még két márvány falfülke is, melyeket Példakőnek hívnak, mivel ide tették ki közszemlére a fontosabb bűnösök levágott fejét. Néha egy-egy fejet karón a kapu fölé tűztek, mint ahogy azt egy 16. század eleji névtelen utazó is leírja, aki tévesen úgy hitte, hogy ez a Boldogság Kapuja: „*A* szerájba indulván először egy gazdagon aranyozott kapun kell áthaladni, melyet a Boldogság Kapujának hívnak. Néha egy karó végébe tűzve egy nagyvezír fejét lehet itt látni, akit aznap

reggel fejeztek le a *Grand Signor* (Nagyúr) szeszélyéből.”

A kaputoronyban lévő szobákban a fő kapuőrt és az embereit szállásolták el. A kaputól balra lévő szobát a hóhérnak tartották fenn, aki egy személyben volt a palota főkertésze is. A szobája melletti cellában elítéltek várhattak a kivégzésükre.

A Középső Kapu a második udvarba vezet, amely nagyjából még mindig úgy fest, ahogy Fátih megtervezte: egy lenyűgöző arányú, csendes árkád, tele tiszteletet parancsoló ciprusokkal és platánokkal; egykor több szökőkút is ékesítette ezt a helyet, ahol szelíd tekintetű gazellák legelésztek a gyepen. A díván udvarának is nevezik, mivel az államtanács itt tartotta gyűléseit a bal oldal távolabbi sarkában lévő torony alatti kupolás teremben. Az udvar egyedüli épületei az e torony mögött lévő díván és a belső kincstár, ezeken kívül már csak a körbefutó oszlopcsarnokot látni. Az oszlopokon túl az udvar teljes jobb oldalát a palota konyhái foglalják el, míg a bal oldali falak mögött a császári istállók találhatók, egy mecset, illetve az alabárdosok hálótermei.

A dívánudvarát a jelek szerint kifejezetten úgy tervezték, hogy szem előtt tartották a fényűző pompát és látványosságot, amely a birodalom közügyeinek intézésével együtt járt. A díván hetente négyszer ült itt össze, hogy adminisztratív ügyekről tanácskozzék, vagy hogy ellássa bírói-jogi feladatait. Ilyen alkalmakkor az egész udvar megtelt pazar ruhákba öltözött hivatalnokokkal, a palotaőrök csapataival és a janicsárokkal - átlagos alkalmakkor legalább ötezer ember lehetett itt, különleges szertartásoknál viszont akár kétszer ennyien is összegyűlhettek. De még ilyenkor is teljes csönd telepedett az egész udvarra, amit szinte mindegyik idelátogató külföldi megemlít a feljegyzéseiben. A velencei bailo, Andrea Gritti (a későbbi dózse) leírja, milyen látvány tárult elé 1503-ban, amikor audienciára érkezett II. Bajezidhoz:

> *„Beléptem az udvarba, ahol az egyik oldalon a janicsárok álltak, a másik oldalon az összes magas rangú személy, valamint Őfelsége fizetett hivatalnokai, akik olyan nagy csendben és olyan gyönyörű rendben sorakoztak fel, hogy annak a csodálatosságát el sem hitte volna, aki nem a saját szemével látja.”*

A díván a kupolás tanácsterem három oldalán körbefutó alacsony díványról kapta a nevét, melynek közepén, az ajtóval szemben mindig a nagyvezír ült, két oldalán szigorúan rangsor szerint a többi vezírrel. Uralkodása első éveiben Fátih rendszeresen megjelent a díván ülésein, de egy alkalommal valahogy bejutott a terembe egy durva paraszt, aki fennhangon kiabálni kezdett a tanács tagjaival, azt kérdezve: „Melyik nagy hatalmú úr a szultán?”, ami annyira feldühítette Mehmedet, hogy soha többé nem jelent meg személyesen egyik tanácskozáson sem. Ehelyett néha-néha egy rácsozott nyíláson át követte az eseményeket a nagyvezír helye fölött - az ablakot idővel aztán a Szultán Szemének kezdték nevezni. Az ablakból a Díván Tornyának, a Topkapu szeráj egyik jellegzetes épületének egyik szobájából lehetett kilátni. A hárem főbejárata, a Kocsi Kapu a torony alatt, a tanácsterem mellett található. Nevét onnan kapta, hogy a háremhölgyek zárt kocsikban itt haladtak át, amikor néha-néha kirándulást tettek a palotából.

A második udvar keleti oszlopcsarnokának három kapuján túl egy hosszú, keskeny udvar foglalja el a terület teljes hosszát. A palota konyhái ennek az udvarnak a keleti oldaláról nyílnak, a raktárhelyiségek, illetve a főző- és felszolgálószemélyzet mecsetje ezekkel szemben, a nyugati oldalon található. A konyhák legkorábbi leírása a genovai Giovantonio Menavinótól származik, akit kalózok fogtak el, majd eladták rabszolgának II. Bajezid udvarába, és aki ezt követően 1505-14-ig apródként szolgált a Topkapu szerájban. Menavino szerint Bajezid idejében a konyhákat két részlegre osztották, az egyikben a szultánnak főztek, a másikban pedig az udvarnépének, illetve azoknak, akik részt vettek a díván gyűlésein; a két részlegben összesen körülbelül százhatvan szakács, pék és egyéb szolgáló dolgozott. A

konyhai személyzet létszáma jelentősen megnőtt a Bajezid uralkodása utáni évszázadban, amikor a palotanép száma is elérte a csúcsát. A 16. század végére csupán a cukrászok száma meghaladta a hatszázat. A cukrászok egyébként a konyhai dolgozók egy külön csoportját alkották, akiket a többi szakácstól magas, fehér fejfedőjük különböztetett meg, mely „elég magasra felnyúlt, és elvékonyodott, mint egy süvegcukor", írja Jean-Baptiste Tavernier, aki 1629-37 között az isztambuli francia követségen teljesített szolgálatot. Tavernier azt is megemlíti, milyen kivételezett helyzetben voltak a cukrászok, és hogy hogyan éltek vissza ezzel:

> *„Mivel ők az egyedüli olyan személyek, akik szabadon járhatnak ki és be a szerájba, ezért minden, árujukért kétszeres árat fizettetnek. A legszámottevőbb nyereségük azonban a hírhedt kereskedésükből származik, amikor fiatal fiúkat hoznak be a gazdáiknak, akiket aztán ravaszul becsempésznek a kórházba, miután a magukéhoz hasonló ruhákat adtak rájuk."*

A palota konyhái általában napi két étkezést szolgáltak fel, a nyári hónapokban azonban egy késői vacsorát is készítettek a szultánnak és a háremhölgyeinek, akik az utolsó imádkozás után, úgy két órával a naplementét követően ettek. Mintegy kétszáz felszolgálóból álló kettős sor húzódott a konyhák és a szultán negyede között, hogy az egyik sor folyamatosan adhassa kézről kézre a frissen elkészült ételeket, míg a másik sor ugyanígy visszaadogatta az üres edényeket a konyhába.

A második udvar távolabbi végében lévő portál, a Báb-üsz Szaadet, azaz a Boldogság Kapuja a harmadik udvarba vezet, illetve a Belső Palota szigorúan magánlakrészeihez, az elkülönített Dár-üsz Szaadethoz, azaz a Boldogság Házához. A kaput a fehér eunuchok őrizték, akiknek a vezetője a *kapi agaszi,* vagyis a kapu agája címet viselte. A szultán a trónra lépésekor és a két fő bajrám, azaz ünnep alkalmával a Boldogság Kapuja előtt ült egy kupolás sátor alatt, amikor is fogadta az alattvalói és a hivatalnokai hódolatát, mely jelenetet számos festmény és rézkarc is megörökít. Ami a külföldieket illeti, csak azok léphettek be a Boldogság Kapuján, akik nagykövetként jelentek meg a szultán színe előtt, aki az audienciateremben fogadta őket, amely közvetlenül a kapun belül található.

A harmadik udvar legtöbb épülete a Fátih alapította szerájiskolának adott otthont, ahol az ígéretes fiatalokat kiképezték arra, hogy az oszmán katonai és polgári szolgálatban karriert futhassanak be. Az iskolába járó apródok kezdetben a birodalom keresztény kisebbségéből kerültek ki, akik vagy a devsirme nevű gyermekadó miatt, vagy hadifoglyokként jutottak ide, ahol muzulmánokat neveltek belőlük, de néha török fiatalokat is fölvettek soraikba. Az oszmán állam az első évszázadaira jellemző fényes sikerét elsősorban a szerájiskola nagyszerűségének köszönhette, hiszen az innen kikerülő fiatalemberek a legmagasabb pozíciókig vitték a birodalomban, nem egyből még nagyvezír is lett. II. Bajezid különösen szívén viselte az iskola sorsát, amelyhez még egy toldaléképületet is csatolt Perában, mely a Galata szeráj néven vált ismertté.

A szerájiskolában a fehér eunuchok felügyeltek az apródokra, saját vezetőjük, a kapi agaszi felügyelete alatt. A 16. század utolsó negyedéig a fehér eunuchok agája volt a belső szolgálat legnagyobb hatalmú embere, akkortól viszont a *kizlar agaszi,* a *nők agája", vagyis a szerecsen eunuchok vezetője vált a domináns személlyé. Ez a változás valószínűleg a hárem jelentősen megnövekedett méretének és fontosságának volt köszönhető, a háremben pedig a szerecsen eunuchok őrizték a nőket.

Az udvar délnyugati csücskében lévő épület az Agalar-dzsámi, az Agák Mecsetje, ahol a fehér eunuchok és az apródok imádkoztak. A mecsetbe még a hárem felől is be lehetett lépni, a szultánnak és kegyenceinek pedig paravánnal külön elkerítettek egy részt, csakúgy, mint a *válide szultán* („anyaszultánnő", vagyis a szultán anyja), valamint a szerecsen

eunuchok vezetője részére.

Az udvar délnyugati sarkában álló Kushane Kapisi, a Madárház Kapu vezet a hárembe. Ez, illetve a második udvarban lévő Kocsi Kapu volt a hárem egyedüli bejárata azon a magánbejáraton kívül, amely a szultánnak a *szelámlikban,* a palota férfiak számára fenntartott részében található magánlakosztályából nyílt. A hárem a második és harmadik udvar nyugati felét foglalta el, a Díván Tornyától észak felé egészen az Agák Mecsetjéig húzódva. A szultán magánlakosztálya és a szelámlik többi része innen a palota északi végéig és a negyedik udvarig terjedt, amely tulajdonképpen egy többteraszos, kioszkokkal teli kert volt. A hárem és a szelámlik szinte mindegyik épülete legalább száz évvel Konstantinápoly meghódítása utánról származik, mivel Fátih és a közvetlen utódai udvartartásában viszonylag kevés nő élt, ráadásul a jelek szerint többségük továbbra is a Régi Palotában lakott. A velencei bailo, Alvise Sagundino 1499-ből még azt jelenti, mindössze tíz nő él II. Bajeziddal a Topkapu szerájban, míg nyolcvan másik a palotán kívül van elszállásolva − feltehetőleg a Régi Palotában −, de ezek a számok csak a szultán feleségeire és ágyasaira vonatkoznak, akiknek természetesen számtalan szolgálólányuk és udvarhölgyük is lehetett. 1507-ben az akkori bailo, Iacomo Contarini a következőket jegyezte föl II. Bajezid udvartartásáról: „Állandóan négy agát (eunuchot) tart a háremben, hogy vigyázzanak a személyére és a háza népére, utóbbi háromszáz főből áll, és akikből nyolcvan fiú, némelyik pedig állítólag nő.” Contarini ezenkívül hozzáteszi még, hogy Bajezid alkalmanként meglátogatta a nőket a Régi Palotában. Bajezid anyja, Gülbahár válide szultán, élete utolsó öt évét a Régi Palotában töltötte, ahonnan a következő keresetlen szavakat intézte a fiához:

> *„Életem értelme, hiányzol. Még ha én nem is hiányzom neked, te akkor is hiányzol. […] Gyere ide, hadd lássalak! Édes uram, ha hamarosan hadjáratra indulsz, gyere legalább egyszer-kétszer, hogy láthassam azt a gyönyörű arcodat, mielőtt elmész! Már negyven napja nem láttalak. Szultánom, kérlek, bocsásd meg a merészségemet! De ki másom van nekem rajtad kívül?”*

Gülbahár 1486 szeptemberében halt meg, és a gyászidő leteltével Bajezid egy türbébe temettette a férje, II. Mehmed mellé a Fátih-dzsámi mögötti kertben. Gülbahár sírját Fátihéval ellentétben soha nem nyitották meg a nagyközönség előtt, ami egy sor történet és legenda születésére adott okot. Az egyik ilyen régi, határozottan kétes hitelességű legenda szerint Gülbahár a francia király lánya volt, akit az apja XI. (Dragaszesz) Konsztantinosz menyasszonyaként küldött ide, de a törökök elfogták, amikor 1453-ban Konstantinápolyt ostromolták. Evlija Cselebi is leírja ennek a legendának egy változatát *Szejahatname* című művében, ahol arra is céloz, hogy Gülbahár sohasem lett az iszlám igaz hívője:

> *„Jómagam is gyakran szemtanúja voltam* a *reggeli imádkozásoknál, hogy a* Korán *részleteinek felolvasásával megbízott férfiak mind hátat fordítanak e hölgy koporsójának, akivel kapcsolatban kétséges, hogy az iszlám hitben távozott-e az élők sorából. Gyakran láttam, hogy frankok* (értsd: franciák) *titokban jőve néhány akcsét nyomnak a sír őrének kezébe, hogy nyissa ki nekik a türbét, amelynek kapuját egyébként mindig bezárva tartják.”*

A 15. század utolsó évtizedében Bajezid rengeteg Hispániából menekült zsidónak adott menedéket, akik közül sokat Isztambulban telepített le, ők pedig jelentős mértékben hozzájárultak a város felvirágoztatásához. E zsidók közül nem egy a Topkapu szerájban szolgált orvosként, folytatva a Maestro Iacopo, Fátih magánorvosa által megkezdett hagyományt.

Bajezid 1508-ban olyan súlyosan megbetegedett, hogy nem is remélték a felépülését, és

bár a következő évben valamit javult az állapota, továbbra is ágyhoz kötött beteg maradt. 1509-ben ezután még egy komoly földrengés is sújtotta Isztambult, amelyet a köznyelv csak a „kis ítéletnap”-ként kezdett emlegetni, és amely nemcsak a Topkapu szeráj külső falait, de néhány palotaépületet is megrongált. Bajezid elrendelte a romos épületek helyreállítását, többek között a császári fürdőét is. A fürdővel szomszédos egyik helyiség a *meskháne,* azaz a zeneterem volt, ahol a palota apródjait tanították énekelni és hangszereken játszani. Albert Bobovi, egy lengyel hadifogoly szerint, aki a 17. század közepén apródként szolgált a palotában, a zenészek minden kedden a császári fürdőben játszottak, amíg a szultánt borotválták - a borotválkozás szokása állítólag II. Bajezid idejéből ered.

1511 tavaszára a szultán egészsége javulni kezdett, bár még mindig ágyhoz volt kötve. Ekkorra már öt fia meghalt: Abdullah és Álemsáh természetes halállal, Sehinsáh herceggel az ital végzett, Mahmudot és Mehmedet pedig Bajezid ölette meg - 1507-ben mindkettőt megmérgeztette fegyelemsértésükért. Még életben maradt három fia - Ahmed, Korkud és Szelim - Anatóliában szolgált tartományi kormányzóként, s ekkor már mindhárom úgy manőverezett, hogy közelebb kerüljön a seregeivel Isztambulhoz, és amint meghal az apja, magának szerezhesse meg a trónt. Szelim tudta, hogy Bajezid le akar mondani, és Ahmedra, a legidősebb fiára kívánja hagyni a szultáni címet, így ennek megakadályozására átvitte a seregét Európába, és Edirne környékén táborozott le, majd megemelte a katonái fizetését, hogy még többüket átcsábítsa magához az apja seregéből.

A következő tavasszal Bajezid kénytelen volt megadni magát Szelimnek, aki 1512. április 23-án vonult be a serege élén Isztambulba, és átvette a város irányítását. Még aznap az apjával is találkozott, akit huszonhat éve nem látott, és kényszerítette őt, hogy mondjon le a trónról. Másnap Szelimet felövezték Oszmán gázi kardjával, így ő lett a kilencedik oszmán szultán - a harmadik, aki Isztambulban uralkodott.

Szelim megengedte, hogy Bajezid visszavonuljon a trákiai Demotikába, a szülőhelyére, és a hátralevő napjait vágyainak megfelelően itt töltse. Bajezid még húsz napig a Topkapu szerájban maradt, azután az udvarnépével, minden ingóságával és kincsével felpakolva elindult egy karavánnal. Szelim egészen a városfalakig kísérte az apját, ahol Bajezid könnyes szemmel megáldotta őt, és sok sikert kívánt neki.

Azonban a karaván már nem jutott el Demotikáig, mivel félúton járva, Csorlu falvánál Bajezid állapota hirtelen rosszabbra fordult, és 1512. május 26-án iszonyatos kínok között meghalt. A kíséretében utazók közül többen úgy vélték, zsidó orvosa, Hámon mérgezte meg Szelim szultán parancsára.

Szelim visszahozatta az apja holttestét Isztambulba, hogy ott a Bejazid-dzsámi türbéjében temessék el, abban a császári mecsetegyüttesben, amelyet Bajezid építtetett a Harmadik Dombon. Evlija Cselebi megemlíti, hogy Bajezid mauzóleuma zarándokhellyé vált: ‚A sírját rendszeresen fölkeresik a betegek, akik itt gyógyulást találnak a bajaikra, mivel Bajezid szultán szenthez hasonló uralkodó volt.”

Szelim negyvenkét éves korában lett szultán, miután tizennyolc éven át szolgált tartományi kormányzóként Trabzonban. Vad külseje és kegyetlen viselkedése miatt a törökök Javuznak, vagyis Rettegettnek kezdték nevezni. A jelek szerint rá is szolgált a névre, amint az Knolles leírásából is kitűnik:

> *„Szelim szigorú arckifejezése, vad, szúrós tekintete, tatárszerűen fakó arcbőre, hosszú bajsza a szája felett, mely hegyesen visszakunkorodott a nyaka felé, és rövid szakálla annyira kifejezte harcos jellemét és kérlelhetetlenségét, hogy a szemlélő azt gondolhatta, nincs benne más, csak gonoszság és kegyetlenség…*
> *Ráadásul mindent titokban tett, egyedül evett, társaság nélkül, és csak az apródjait meg az eunuchjait engedte a közelébe, míg a természet parancsának engedelmeskedve elfogyasztotta egyszerű ennivalóját. […] A feleségeit nem tűrte*

meg az udvarnál, a társaságukat sem kereste, hacsak nem utódnemzés céljából, de tette ezt is (állítólag) bármilyen kedvesség vagy gyengédség nélkül: mivel nem igazán kedvelte a nőket, sokkal nagyobb örömét lelte fajtalan élvezetekben…"

Szelim nem sokkal uralkodásának megkezdése után hozzálátott, hogy végezzen a vetélytársaival, akik esetleg igényt tarthattak a trónra. Az elkövetkező évben legyőzte és megölte a két bátyját, Ahmedet és Korkudot, ezután pedig kivégeztette hat unokaöccsét.

Szelimnek mindössze egyetlen trónörököse maradt, Szulejmán, akinek az anyja, Hafsza ezután a szultán birindzsi kadinja lett, miután nem sokkal Szelim trónra lépését követően beköltözött a Topkapu szeráj háremébe. Mivel Szelim anyja, Ajse kevéssel a fia szultánná válása előtt meghalt, így a válide szultán cím senkit sem illetett meg Szelim egész uralkodása alatt. A szultánnak ezenkívül még tíz lánya is született, akik közül ötöt különböző pasákhoz adott férjhez, többek között három nagyvezírhez.

Szelim 1514. augusztus 23-án Csaldiránnál legyőzte az iráni Iszmáil sahot, amivel Anatólia egész keleti részét hozzácsatolta az Oszmán Birodalomhoz. Ezután leigázta az egyiptomi mamelukokat, és 1517. január 20-án elfoglalta Kairót, amivel a birodalma határait a Földközi-tenger keleti részéig tolta ki. A hagyomány úgy tartja, hogy nagyjából ez idő tájt al-Mutavakkil kalifa Szelimre és az Oszmán-ház leszármazottaira ruházta át a kalifátus jogát. Később ezt a hagyományt élesztették fel újra, hogy igazolják az oszmán szultánok jogát, miszerint megilleti őket a kalifa titulus, amit némelyikük a nagyobb nyomaték kedvéért arra használt, hogy az iszlám világ vezetőjévé kiálthassa ki magát. Szelim elhozta Mohamed próféta szent ereklyéit Isztambulba, ahol a magánlakosztálya egy új szentélyében helyezték el őket, az úgynevezett Hirka-i Szaadet Köskben.

Ezenkívül építtetett még egy másik pavilont is a Topkapu szeráj tenger felőli részén, a Márvány Kioszkot. Lokman említi, hogy a Márvány Kioszk gyönyörűen díszített és festményekkel ékesített, többek között egy olyan kép is látható ott, mely Szelim Iszmáil sah fölött Csaldiránnál aratott győzelmét ábrázolja. A török történetíró, Hodzsa Szaadeddin pedig I. Szelim életrajzában följegyezte, hogy az egyik festmény egy Fátih Mehmedet ábrázoló portré volt, amit amikor először látott a szultán, s azt mondta, nem túlzottan hasonlít Fátihra, azonban így is kellemes emlékeket idézett föl benne a nagyapjáról: ‚Az elhunyt (Fátih) gyerekkorunkban gyakran az áldott ölébe ültetett minket, nemes arcvonása pedig még mindig emlékezetünkben él, mivel sasorra volt. Ez a festő nem túl élethű arcképet készített."

Szelim viszonylag jó költő volt, aki törökül, perzsául és arabul is írt verseket. A legismertebbek egyikében a teljhatalmú uralkodó helyzetéről panaszkodik, aki tehetetlenül viseli, hogy rabul ejtette a szerelem:

„Bár oroszlánok remegtek erős markomban,
A sors prédául vetett egy őzikeszemű kedvesnek."

Szelim 1520-ban egy újabb hadjáratot tervezett, de amikor az előkészületeket még a nyár közepére sem fejezték be, elhalasztotta az indulást a következő évre, és úgy döntött, az edirnei szerájban pihen egy keveset. Augusztus közepén indult el Isztambulból, de félúton Edirne felé, Csorlu falvánál annyira megbetegedett, hogy meg kellett szakítani az utazását. Jó nyolc évvel korábban éppen itt halt meg az apja, most pedig Szelimet is itt érte utol a sorsa: majdnem hatheti szenvedés után végül 1520. szeptember 22-én távozott az élők sorából. Ferhát pasa titokban tartotta a halálhírét, hogy Szulejmán, aki ekkor szandzsákbégként (tartományi kormányzó) szolgált Maniszában, visszasiethessen Isztambulba, átvehesse a kormány irányítását, és biztosíthassa trónra lépését.

Kemálpasazáde, a történetíró, aki elkísérte urát egyiptomi hadjáratára, a nagy szultán eltávozása miatti sirámjában azt írja, hogy Szelim „rövid időn belül sokat elért, és mint a

lemenő nap, hosszú árnyékot vetett a Föld arcára".

Szelim halálhírét hallva hálaadó miséket mondtak az egész keresztény Európában, ahol attól féltek, hogy a szultán ismét ide készül egy újabb hódító hadjáratra, esetleg a magyar főváros, Buda meghódítására. Paolo Giovio a következőket írta X. Leó pápa reakciójáról, amikor meghallotta Szelim halálának a hírét: „Amikor megbizonyosodott afelől, hogy valóban igaz, és Szelim halott, elrendelte, hogy egész Rómában mindenütt közös imákat mondjanak, a miséken pedig mindenki mezítláb jelenjék meg." Szelim senkinek sem árulta el a terveit, mivel a szándékait mindig titokban tartotta, ahogy ezt Bartolomeo Contarini bailo is megemlíti az egyik jelentésében: „Állandóan töpreng; senki sem mer semmit sem mondani, még a pasák sem, akik ott vannak vele; egyedül uralkodik, a saját szándéka szerint." Most pedig Szelim az utolsó titkát magával vitte a sírba, a keresztény Európa pedig örömmámorban úszott. Egy névtelen kommentátor megjegyezte, hogy „a Rettegett Szelim egy elfertőződött kelevénytől meghalt, így Magyarország megmenekült".

Szulejmán nem sokkal a trónra lépése után úgy döntött, az apja tiszteletére egy szultáni mecsetegyüttest emeltet az Ötödik Dombon. Szelimet ide temették újra egy türbébe a mecset mögött, amely a Szelimijje nevet kapta. Rettegett Szelim hatalmas katafalkja egyedül foglalja el a kupolás síremlék központi helyét, rajta azzal az óriási turbánnal, amit a szultán az életében is viselt, pontosan úgy, ahogy azt Evlija Cselebi leírja:

> *„Nincs még egy olyan uralkodói síremlék, amely olyan félelemmel vegyes bámulatot ébresztene a látogatóban, mint Szelimé. Ott fekszik ő, koporsóján a Szelimijje nevű turbánnal, mint egy hétfejű sárkány. Én, az alázatos Evlija, három évig voltam himnusz-olvasó a sírjánál."*

NEGYEDIK FEJEZET

Nagy Szulejmán

Szulejmán majdnem huszonhat évesen lépett a trónra. A külföldi megfigyelők kellemesebb személyiségnek találták, mint zord apját, ezért reménykedtek benne, hogy az uralkodása is jobb időket hoz majd, ahogy azt Bartolomeo Contarini is megfogalmazta nem sokkal Szulejmán szultánná válása előtt:

> *„Huszonöt éves, magas, vékony, fakó arcbőrrel. A nyaka kissé túl hosszú, az arca keskeny, az orra pedig sasszemen horgas. Árnyalatnyi kis bejuszt visel és kicsi szakállt; mindent egybevéve kellemes a külső megjelenése, habár a bőre néha túl sápadtnak tűnik. Azt mondják róla, bölcs úr, és mindenki jót remél az uralkodásától."*

Szulejmán 1494. november 6-án született Trapezuntban, ahol az apja, I. Szelim épp akkortájt lett tartományi kormányzó. Szulejmán anyja, Hafsza Hatun, aki tizenhét évesen szülte meg a fiát, talán a krími tatárok kánjának, Mengli Girejnek volt a lánya.

Szulejmán a nagyapja, II. Bajezid uralkodása alatt kétszer is szolgált tartományi kormányzóként, először 1509-ben a nyugat-anatóliai Boluban, majd 1509-12 között a krími Kaffában, később pedig az apja, I. Szelim egész uralkodása alatt Maniszában kormányzott. Ezenkívül még kétszer rövid időre az apja régense is volt Edimében, amikor Szelim hadjáratra indult.

Az oszmán herceg-kormányzók udvarai a szultáni udvar mintáját követték, melynek fényűzésével is méltán felvették a versenyt. A jegyzékek szerint Szulejmán maniszai kormányzóságának utolsó éveiben az udvartartása 673 főből állt, többek között 17 nőből a háremében (az anyja, Hafsza, valamint 6 ágyas, 6 udvarhölgy, 2 mosónő, 1 írnok és 1 orvos). Az ágyasok közül egyedül Mahidevrán nevét ismerjük, akit a följegyzések hol albánnak, hol cserkesznek titulálnak, és aki 1515-ben egy fiúval ajándékozta meg Szulejmánt, Musztafával. Addigra a leendő szultánnak már volt egy fia, Mahmud, aki 1512-ben született, 1519-ben egy újabb fia, Murád jött a világra, de sem az ő, sem Mahmud anyjának a nevét nem tudjuk. Murád 1521-ben halt meg, Mahmud pedig egy évvel később. A följegyzésekből az is kiderül, hogy Szulejmánnak 1521-ben meghalt egy lánya, egy másik pedig hozzáment Ali pasa admirálishoz, de sem ennek a két lánynak, sem az anyjuknak a neve nem ismeretes.

Szulejmán trónra lépésekor az anyja, Hafsza lett a válide szultán. A bátyja, Mahmud halála után Musztafa herceg lett a trón várományosa, az anyja, Mahidevrán pedig Szulejmán birindzsi kadinja és hászekije (kegyencnője). Addigra viszont már Mahidevránnak komoly riválisa akadt, mivel Szulejmánnak a trónra lépésekor vagy nem sokkal azután új favoritja lett, Hürrem ('Vidám') Hászeki ('Kegyencnő'), akit a nyugati világ leginkább Rokszelánaként (Roxelana) ismer.

Rokszelána legjobb tudomásunk szerint a mai Ukrajna nyugati részén született, amely akkor még Lengyelországhoz tartozott. A lengyel szájhagyomány úgy tartja, hogy eredeti nevén Aleksandra Lisowska, egy rutén ortodox pap lánya volt, aki a tatárok fogságába esett,

és Isztambulban eladták rabszolgának, így került a hárembe. A Rokszelána névről az európaiak úgy hitték, azt jelenti, „orosz nő”, ma már viszont inkább úgy gondolják, hogy a lengyel kifejezés jelentése ’rutén szűz’. Rokszelána Szulejmán uralkodásának első öt éve alatt öt gyermeket szült neki: egy fiút, Mehmedet 1521-ben; 1522-ben egy lányt, Mihrimáht; majd három fiút, Abdullaht, Szelimet és Bajezidet. Abdullah 1526-ban meghalt a háremet sújtó több pestisjárvány egyikében.

Szulejmán nem sokkal a trónra lépése után a nagyvezírjével, Piri pasával megkezdte egy európai hadjárat előkészületeit. Fő célja Nándorfehérvár, a mai Belgrád volt, a kapu a Duna középső szakasza mentén fekvő összes földterület felé, és 1521. augusztus 29-én sikerült is elfoglalnia a várost. Amikor a velencei dózse erről hírt kapott, a következőket írta angliai nagykövetének: „Sajnálatos hír ez, és minden keresztény számára fontos.”

Nándorfehérvár elfoglalása után Szulejmán a törökök körében az érettség jelének tartott szakállat növesztett. Először Arifi, az udvari krónikás *Szülejmanname* című művében jelenik meg a szultán szakállas ábrázolása - az ismeretlen mester készítette kép Szulejmán győzelmes visszatérését mutatja be Isztambulba nándorfehérvári diadala után.

A következő évben Szulejmán leváltotta Piri pasát, és Ibráhim pasát, régi jó barátját nevezte ki nagyvezírjének. Ibráhimot, egy görög halász fiát még gyerekkorában rabolták el a törökök, majd eladták az isztambuli császári udvarba rabszolgának, ahol a szerájiskolában tanult. Ezután apródként szolgált a Topkapu szerájban, ahol Szulejmánnal hamar közeli barátok lettek, mivel nagyjából egyidősek voltak. Amikor szultán lett, először fősolymászává tette Ibráhimot, majd a személyi főkamarásává. A nagyvezíri kinevezése után pedig Szulejmán egy palotát ajándékozott Ibráhimnak a hippodromon (a régi bizánci

II. (Nagy) Szulejmán (1520–66) és felesége, Rokszelána

lóversenypályán), egy hatalmas épületet, amely sokkal nagyobb volt még a Topkapu szeráj épületeinél is. A következő évben Ibráhim feleségül vette Szulejmán húgát, Hadidzsét. A házasságkötést a 17. századi török történetíró, Ibráhim Pecsevi szerint tizenöt napon át tartó rendezvénnyel ünnepelték a hippodromon. Pecsevi följegyzi, hogy „olyan bőség és vigalom tárult a szemük elé, aminőt még sosem lehetett látni egy hercegnő esküvőjén”.

Ibráhim volt az egyetlen olyan az udvarnépen kívüli személy, aki beléphetett a Topkapu

szeráj Belső Palotájába. Gyakran töltötte az éjszakát abban a hálószobában, amelyet kifejezetten neki tartottak fenn a Szulejmánétól nem messze.

1526 tavaszának elején Szulejmán megindult Magyarország ellen, serege élén Ibráhim pasával. A hadjárat augusztus 29-én a mohácsi csatában tetőzött, ahol a törökök egy nem egészen két órán át tartó ütközetben teljesen megsemmisítették a magyar haderőt. A legtöbb magyar katona vagy a csatában esett el, vagy kivégeztette őket Szulejmán, mivel parancsának megfelelően nem ejtettek hadifoglyokat. A szultán hadi naplójában* a következő található augusztus 31. alatt: „*A* szultán aranytrónusán ülve fogadja a vezírek és bégek hódolatát; kétezer fogoly legyilkolása, az eső patakokban ömlik.” Majd egy másik bejegyzés szeptember 2-áról: „Mohácsnál nyugalom. […] Húszezer magyar gyalogos és négyezer lovasuk halott.”

Szulejmán a győzelmet követően azonnal üzeneteket küldött szét írnokaival a birodalma valamennyi tartományi fővárosába. Ő maga is levélben számolt be győzelméről anyjának, Hafszának, akiről ekkortájt Pietro Bragadin bailo följegyezte, hogy a válide szultán „negyvennyolc éves, gyönyörű asszony, akit a szultán felettébb tisztel és szeret”. Szulejmán Rokszelánának is írt, aki ekkor még alig tudott írni és olvasni, így kénytelen volt írnokok segítségével levelezni az urával. Egyik korai levelében a következőket írja: „Szultánom, azt írod, ha el tudnám olvasni, amit írsz, hosszabban írnál arról, mennyire vágysz utánam.” Később viszont Rokszelána már maga is tudott törökül írni-olvasni, méghozzá ékesszólóan, ahogy ez egyik magánleveléből is kiderül, melyben elmondja Szulejmánnak, mennyire hiányzik neki és a gyermekeknek is:

> *„Szultánom, határtalan a szív fájdalma a távolléted miatt. Szánd meg ezt a szerencsétlen szenvedőt, és ne tartsd vissza nemes soraidat! Hadd csitítsa lelkem bánatát legalább egy levél.* […] *Amikor nemes leveleid olvasom, fiad és szolgád, Mir Mehmed, lányoddal és szolgáddal, Mihrimáhval együtt zokog és jajgat, annyira hiányzol nekik. A sírásuk eszemet veszi, és olyanok vagyunk, mintha gyászolnánk. Szultánom, fiad, Mir Mehmed, lányod, Mihrimáh, Szelim kán és Abdullah is forró üdvözletüket küldik, és a porba dörgölik arcukat a lábad előtt.”*

Szulejmán és Rokszelána levelei közül nem egy versben íródott, mint például a következő is, melyet a szultán küldött feleségének:

> *„Én kiránynőm, mindenem,*
> *szerelmem, fénylő holdam;*
> *Bizalmas társam, egyetlenem, mindenem,*
> *minden szépek legszebbike, szultánnőm.”*

Rokszelána válaszul írt versei közül az egyik a következő sorokkal kezdődik, melyben elmondja Szulejmánnak, mennyire vágyódik utána:

„Menj, fuvallat, mondd el szultánomnak: »Sír és elhervad ő,
Arcod nélkül, mint egy fülemüle, fájdalmasan sóhajt ő,
Ne hidd, a hatalmad enyhítheti szíve fájdalmát a távollétedben:
Nem találtak még írt az ő bajára«, ezt mondd neki,
»A bánat keze döfi át szívét fájdalmas nyilával
Távollétedben beteg ő, és sír, mint a fuvola, a nej«.”

Szulejmán jellemzését ez idő tájt Pietro Bragadin 1526. június 9-én keltezett leveléből tudhatjuk meg:

---

* A napló egyes szám harmadik személyben emlegeti Szulejmánt. *(A szerk.)*

„Harminckét éves, halottsápadt, sasorral és hosszú nyakkal; ránézésre nem túl erős, de a keze mégis az, ahogy megfigyeltem, amikor kezet csókoltam neki, és azt mondják, ugyanúgy meg tud hajlítani egy merevebb íjat, mint bárki más. Természetéből adódóan melankolikus, nagy rabja a nőknek, liberális, büszke, hirtelen természetű, ugyanakkor néha nagyon gyengéd."

Mohácsnál aratott győzelmét követően Szulejmán visszavezette a seregét Isztambulba, ahonnan hat hónapi pihenő után nekivágott újabb európai hadjáratának, megint csak Ibráhim pasával mint a seregei parancsnokával. Ennek a hadjáratnak Bécs volt a célpontja, de Szulejmán seregei sikertelenül próbálták bevenni a várost. Súlyos veszteségek elszenvedése után Szulejmán 1529. október 15-én kénytelen volt felfüggeszteni az ostromot, hogy seregével visszavonulhasson Isztambulba még a tél beállta előtt.

Ez volt eddigi első kudarca, és azzal próbálta menteni a helyzetet, hogy úgy tett, mintha csak azért szállta volna meg Ausztriát, hogy a hűbéresét, Szapolyai Jánost védje a Habsburg főherceggel, Ferdinánddal szemben. Szulejmán ezenkívül, hogy elterelje alattvalói figyelmét a hadjárat sikertelenségéről, 1530. június 27-én három hétig tartó fényűző rendezvénnyel ünnepelte meg a hippodromon három fia - Musztafa, Mehmed és Szelim − körülmetélését.

Musztafa, a trónörökös ekkor tizenöt éves volt, és máris nagy reményeket fűztek hozzá. Hat évvel korábban Bragadin a következőket írta róla: „Különleges tehetség, a janicsárok egyenesen rajongnak érte, és nagy hőstetteket visz véghez." A bailo azt is megjegyzi, hogy Musztafa az anyja, Mahidevrán „élete öröme", aki ekkor még mindig Szulejmán birindzsi kadinja volt, bár a hászeki szerepét már Rokszelána töltötte be. Bragadin 1526-ban azt írja, hogy Szulejmán már nem törődik többé Mahidevránnal, minden figyelmét csakis Rokszelánának szenteli, aki „fiatal, de nem szép, bár kecses, törékeny nő". Eddig soha egyetlen szultán sem korlátozta csak egy nőre a figyelmét, ami annyira megdöbbentette Szulejmán alattvalóit, hogy azt gondolták, Rokszelána megbabonázta az uralkodójukat, emiatt meggyűlölték, és boszorkánynak nevezték.

1531-ben aztán Rokszelána egy újabb fiút szült Szulejmánnak, Dzsihángirt, de csalódottan látta, hogy a gyerek púposán jött a világra. A szultán azonban ennek ellenére feltűnőn szerette a fiát, aki állandó társa lett.

Szulejmán kivételezése Rokszelánával odáig vezetett, hogy egy nap Mahidevrán megtámadta riválisát a háremben, összekarmolta az arcát, nagy csomókat tépett ki a hajából, ahogy Bernardo Navagero bailo leírta az incidenst. Amikor a szerecsen eunuchok vezetője Szulejmánhoz hívatta, a szobájába bezárkózott Rokszelána nem volt hajlandó előjönni, mondván, Mahidevrán támadása miatt olyan állapotban van, hogy így nem láthatja a szultánja. Amikor Szulejmán ezt megtudta, a Régi Palotába száműzte Mahidevránt, ami által Rokszelána lett a legfőbb úrnő a háremben.

Egy másik incidensről Bragadin számol be. Amikor az anyja, Hafsza egy új ágyast, egy „gyönyörű orosz szüzet" hozatott Szulejmán háremébe, Rokszelána „felettébb elszomorodott, és zokogva vetette magát a földre". Szulejmán erre elküldte a lányt, mivel „a felesége belepusztult volna a bánatba, ha ezek a szüzek - vagy akár csak az egyikük is - a palotában maradnak".

Navagero jelentéséből úgy tűnik, Szulejmán 1533 körül vehette feleségül Rokszelánát, az oszmán történelemben először téve meg egy rabszolga kegyencnőt a szultán törvényes feleségének. Ráadásul kettejük házasságát még különösebbé teszi, hogy Szulejmán minden más nőnek hátat fordított Rokszelána kedvéért, és élete végéig nem is volt más felesége. A házassági szertartásra a Topkapu szerájban került sor, amit egy álló heti ünnepség követett a hippodromon.

Rokszelána ekkorra már a Topkapu szerájba költözött a Harmadik Dombon álló Régi

Palotából. Szulejmán az uralkodása első éveiben jelentős építési és felújítási munkálatokat végzett a Topkapu szerájban, melyeknek legnagyobb része kétségtelenül Rokszelána hárembe költözésével lehetett összefüggésben.

1532 elején Szulejmán újabb hadjáratra indult Bécs ellen Ibráhim pasa vezetése alatt, de a serege csupán Ausztria határáig jutott. Miután az oszmán sereg visszatért Isztambulba, Szulejmán megint csak egy újabb ünnepséggel koronázta az alattvalóinak adott információk szerint sikeres hadjáratot. A szultán a következőket jegyezte a naplójába ekkortájt: „Ötnapi vigasság és pompa. […] A bazárok egész éjjel nyitva tartanak, Szulejmán pedig rangrejtve látogatja őket."

Szulejmán anyja, Hafsza válide szultán 1534 márciusában hunyt el, így Rokszelána most már a legnagyobb hatalmú úrnővé vált a háremben. Emellett ő volt a hatalom a trón árnyékában is, ahogy azt Mavagero megjegyzi róla: „ő tartja kezében a szultán akaratának gyeplőjét".

Szulejmán ezután a birodalma keleti határai felé fordította figyelmét, és 1534 tavaszán hódító hadjáratot indított Irán és Irak ellen, sikeresen elfoglalva Tabrizt és Bagdadot. A telet Bagdadban töltötte, folyamatosan levelezve Rokszelánával, ahogy azt mindig is tette, ha hadjáraton volt. Bagdadi tartózkodása alatt a Rokszelánától kapott egyik levélben a felesége keservesen panaszkodik a hárembeli helyzete miatt:

> *„Uram, a hiányod olyan tüzet szított bennem, mely nem akar kisebbedni. Szánd meg ezt a szenvedő lelk*et, *és siettesd a leveleidet, hogy legalább azokban találjak némi vigaszt. […] Amikor a leveleidet olvastam, ott volt mellettem Mehmed fiad és Mihrimáh lányod, mindkettejük szeméből könnyek patakzottak. A könnyeik majdnem az őrületbe kergettek. […] Azt kérded, miért haragszom Ibráhim pasára. Ha Isten segedelmével ismét együtt leszünk, elmagyarázom, és akkor majd megtudod az okát."*

Ibráhim ekkorra már a hatalma csúcsára jutott, kétségkívül ez lehetett Rokszelána boldogtalanságának az oka. Nem egész egy évvel korábban Ibráhim egy európai küldöttnek dicsekedett vele, micsoda óriási hatalommal rendelkezik, nagyobbal, mint maga Szulejmán. A velencei tolmács, Ludovico Gritti, aki hasonló megjegyzést hallott a nagyvezírtől, megállapította, hogy „ha Szulejmán elküldi az egyik szakácsát, hogy ölje meg Ibráhim pasát, semmi sem akadályozná meg a gyilkosságot".

A jelek szerint Ibráhim az 1534-35. évi hadjáratot követően kegyvesztett lett, amikor is Szulejmán hűtlenséget, talán egyenesen árulást gyanított vele kapcsolatban. Ibráhimot végül 1536. március 14-ről 15-re virradó éjjel érte utol a végzete, amikor Szulejmán meghívta, hogy vacsorázzék vele a Topkapu szeráj császári magánlakosztályában. Még mindig rejtély, hogy pontosan mi is történt akkor este, de az általános vélemény az, hogy Szulejmán a néma szolgáival álmában megfojtatta Ibráhimot. A nagyvezír minden bizonnyal küzdött az életéért, mert még jóval később is vérfoltokat lehetett látni annak a szobának a falán, ahol aludt.

Ibráhim halála után a szultán a volt nagyvezír minden vagyonát elkoboztatta, többek között a palotáját is a hippodromon, ezek után pedig Ajasz pasát nevezte ki új nagyvezírjévé.

1538-ban Rokszelána születésnapja alkalmából Szulejmán egy mecsetegyüttessel lepte meg feleségét, amelyet az ő nevével fémjelezve építtetett a Hetedik Dombon. A Hászeki Hürrem-dzsámit egy Szinán nevű építész tervezte, aki a szerájiskolában tanult, és miután Szulejmán négy hadjáratában is hadmérnökként szolgált, a szultán császári főépítészévé nevezte ki.

1539 késő őszén Szulejmán és Rokszelána két fiuk, Bajezid és Dzsihángir körülmetélését ünnepelte egy tizenöt napig tartó vigalom keretében, melyet a hippodromon tartottak. Ezzel egy időben a lányuk, Mihrimáh Rüsztem pasához való férjhezmenetelét is

ünnepelhették, aki ekkor a délkelet-anatóliai Diyarbakir kormányzója volt. Rüsztem a Kehle-i Ikbal, azaz a Szerencse Tetve néven híresült el, amely a Mihrimáhval kötött házassága miatt ragadt rá. A jelek szerint Rüsztem ellenségei azzal próbálták megakadályozni a szultán lányával való házasságkötését, hogy leprás hírét kezdték kelteni, de amikor a palotaorvos megvizsgálta, kiderült, hogy „csak" tetves - így rögtön kijelentették róla, nem leprás, mivel az orvosi szakvélemény abban az időben kimondta, hogy a tetvek soha nem támadnak meg leprásokat. Így tehát Rüsztem engedélyt kapott, hogy elvegye Mihrimáht, ami után Szulejmán az alvezírjévé nevezte ki. Öt évvel később nagyvezír lett, és megkezdte a Szulejmán szolgálatában töltött két terminusa közül az elsőt, miközben lassan a szultán egyik leggazdagabb és legnagyobb hatalmú alattvalójává lett. Így kapta tehát Rüsztem pasa a Kehle-i Ikbal becenevet, egy régi török közmondás alapján, mely szerint „ha valakinek jó a csillagzata, még egy tetű is szerencsét hozhat neki".

1543-ban egy himlőjárvány Mehmed *sehzáde* (herceg) életét követelte; Szulejmán és Rokszelána legidősebb fia huszonegy éves korában halt meg. Szulejmánnak szinte meghasadt a szíve bánatában, hogy elveszítette rajongásig szeretett fiát, és három teljes napig virrasztott a holtteste mellett, csak ezután adott engedélyt a temetésre. Úgy döntött, egy hatalmas mecsetegyüttessel állít emléket Mehmed emlékének a Harmadik Dombon; a Szinán által tervezett Herceg-mecset, a Sehzáde-dzsámi 1548-ban készült el.

Két évvel később a szultán egy fantasztikus méretű mecsetegyüttes megtervezésére adott Szinánnak megbízást, amely később a Szülejmanije néven vált világhírűvé. Az óriási kupolájú mecsetet és az azt körülvevő félkupolákat négy égbe nyúló minaret foglalja keretbe, melyek az egész óváros legdominánsabb épületei az Aranyszarv-öböl feletti Harmadik Dombon. A komplexumhoz magán a szultáni mecseten kívül még négy medresze és ezek előkészítő iskolái tartoznak, valamint egy iskola csak a *Korán* olvasására, egy a szent hagyományokkal foglalkozó iskola, egy elemi iskola, egy orvosi egyetem, egy kórház, egy őrültekháza, egy közkonyha, egy piacutca, egy közfürdő és két síremlék: Szulejmáné és Rokszelánáé. A Szülejmanije végül is 1557-ben készült el, és az átadás napján az építész, Szinán, Evlija Cselebi szerint a következő szavakat intézte urához: „Szultánom, olyan mecsetet építettem neked, mely az ítélet napjáig a föld színén fog állni."

Ekkorra Szulejmánnak már mind a négy még életben levő fia tartományi kormányzóként szolgált - Musztafa Amasziában, Szelim Maniszában, Bajezid Konyában, Dzsihángir pedig Aleppóban. V. Károly nagykövete, Ogier Ghiselin de Busbecq jelentése szerint Rokszelána már egy ideje terveket szőtt a vejével, Rüsztem pasával arra, hogy megszabaduljon Musztafától, a trón várományosától, mert így az ő egyik fia - Szelim vagy Bajezid, lévén hogy Dzsihángir alkalmatlan lenne - léphetne Szulejmán után a trónra. Musztafát, akit a francia Guillaume Postel „csodálatosan művelt, megfontolt, uralkodásra alkalmas korú" fiatalemberként jellemez, a janicsárok valósággal bálványozták, és mindenki biztosra vette, hogy végül ő fogja követni az apját a trónon. Navagero 1553-ban, amikor Musztafa harmincnyolc éves volt, a következőket írja: „Lehetetlen körülírni, mennyire szereti őt mindenki, és mennyire vágynak rá, hogy ő legyen a trón örököse." Busbecq ehhez még hozzáteszi, hogy Musztafa „ekkor élete virágjában volt, és kimagasló katonai hírnévnek örvendett".

1553 tavaszán Szulejmán hadjáratot indított az iráni Szafávidák ellen. Míg az oszmán sereg még mindig Anatólia középső részén tartózkodott, Rüsztem pasa meggyőzte Szulejmánt, hogy Musztafa a Szafávidákkal szövetkezve megpróbálja elbitorolni a trónt, amiben a janicsárok is segítik, akiket tartományi kormányzóként az irányítása alatt tart. Az év októberének végén Szulejmán a karamani Eregliben lévő állomáshelyére hívatta Musztafát, ahová a herceg november 6-án érkezett meg. Busbecq szerint a Szulejmán sátrába lépő Musztafát az apja néma szolgái megfojtották, miközben a szultán egy paraván mögül nézte végig a jelenetet, sürgetve bérgyilkosait, hogy intézzék el minél gyorsabban, amivel megbízta

őket.

A janicsárokat mérhetetlenül felbőszítette Musztafa kivégzése, és már-már a lázadás szélén álltak, de Szulejmán azzal csillapította őket, hogy jócskán megemelte a zsoldjukat, Rüsztem pasát pedig elbocsátotta nagyvezíri posztjáról, majd Kara Ahmed pasát nevezte ki a helyére. Amikor Musztafa halálának híre eljutott Dzsihángir herceghez Aleppóba, annyira mélyen lesújtotta a bánat, hogy belebetegedett, és december 27-én meghalt. A holttestét visszavitték Isztambulba, hogy ott temessék el, Szulejmán pedig megbízást adott Szinánnak, hogy építsen egy mecsetet Dzsihángir emlékére az Alsó-Boszporusz európai partján, abban a negyedben, amely még ma is a herceg nevét viseli.

Musztafa kivégzése után Szulejmán folytatta a hadjáratát. 1555 novemberében teljes pompával vonult be seregével Aleppóba. A színes látványnak szemtanúja volt az angol utazó, Anthony Jenkinson is, aki előbb felsorolja a szultán előtt bevonuló egységeket, többek között 12 000 „fegyverest… 16 000 janicsárt… és 1000 udvari apródot" említve, majd a következőket írja Szulejmánnak és kíséretének a bevonulásáról:

„Közvetlenül utánuk jött a Nagy Török maga, nagy pompával és grandiózusan, kinézetében és gesztusaiban csodálatos előkelőséget sugározva, két oldalán egy-egy aranyba öltöztetett apróddal; ő maga egy szép fehér lovon ült, ruhája aranyból készült, és a legszebb drágakövekkel volt kirakva, fején pedig egy szép fehér turbán, ami becslések szerint tizenöt méter selyemmel összeszőtt vászonanyagból készült, amely a kalikóhoz hasonlatos, csak sokkal finomabb és pazarabb, a turbán csúcsán pedig egy kis fehér strucctoll díszelgett, mint ahogy gazdagon ékesített lován is.

A szultán után következett hat szép hölgy gyönyörű fehér hátaslovakon, ezüstruhába öltözötten, mely a férfiak öltözékéhez volt hasonlatos, csupa gyöngyökkel meg ékkövekkel kiverve, fejükön pedig aranyművesek remekei, melyek alól mindkét oldalon nagy hajtincsek lógtak ki; mindegyik hölgy egy-egy oldalán két-két eunuch jött kis íjjal a kezében, amúgy antik módra."

Rokszelána 1558. március 15-én hunyt el, és a Szülejmanije-mecsetben a számára épített sírba temették el. A történetírók furcsamód hallgatnak a haláláról, és arról sincs semmilyen följegyzés, hogy Szulejmán hogyan reagált bálványozott felesége elveszítésére. Sírig tartó szerelmét az iránt a nő iránt, akit „Vidám"-nak nevezett, a szultán egyik verse örökíti meg, amelyet Rokszelána halála után írt:

„A bánat hegyén sowadozom,
hol éjjel s nappal sóhajtozom:
eltűnődve, minő sors vár rám most,
hogy elment a kedvesem."

Rokszelána halála után a két fia, Szelim és Bajezid hadakozni kezdett egymással, mivel mindkettő megpróbált megszabadulni a másiktól, hogy ő lehessen az egyedüli örököse Szulejmán trónjának. Bajezid lázadó viselkedése addigra már elidegenítette magától Szulejmánt, aki egy sereg janicsárt és szpáhit (lovas katonát) küldött Szelimnek Szokoli Mehmed pasa vezetésével. Szelim 1559 májusában Konyától nem messze legyőzte a bátyját, Bajezidnek pedig a csata után menekülnie kellett, így került a Szafávida Tahmászp perzsa sah udvarába. Szulejmán végül hosszas tárgyalások után rávette Tahmászpot, hogy végeztesse ki Bajezidot a négy fiával együtt, akik elkísérték apjukat a száműzetésbe. Bajezidnak volt még egy ötödik fia is, de a hároméves gyerek otthon maradt Brusszában az anyjával, Szulejmán viszont megparancsolta, hogy az ő életét is vegyék el. Marcantonio Donini, a velencei bailo titkára a következőket írja arról, hogyan reagált Szulejmán a kivégzések hírére:

„Azt mondják, amikor megtudta, hogy meghaltak, összetett kézzel fölnézett az égre, és így szólt: »Legyen áldott az Úr neve, hogy megértem a napot, amikor a muszlimok megszabadultak mindattól a gyötrelemtől, amit akkor kellett volna elszenvedniük, ha a két fiam harcba száll egymással a trónért; most már nyugalomban tölthetem hátralevő napjaimat, nem kell aggodalommal élnem s halnom.«”

Busbecq följegyzi, Szulejmán hogyan vált egyre vallásosabbá és babonásabbá, és a jelek szerint hogyan aggódott egyre inkább amiatt, milyen sors vár rá majd a síron túl:

„A szultán napról napra egyre aggályosabbá válik ami a vallásosságát illeti, vagyis egyre babonásabb. Régebben szívesen hallgatta a fiúk kórusát, akik énekeltek meg zenéltek neki, de ennek véget vetett egy szibilla (azaz egy öregasszony, aki híres a szent hivatása miatt) közbelépése, aki azt állítja, büntetés vár a szultánra az elkövetkező életben, hacsak nem hagy föl ezzel az élvezettel. Szulejmán erre elrendelte, hogy a hárem összes hangszerét törjék össze és égessék el, bár mindegyik aranyból lett ötvözve, és drágakövekkel volt kirakva. Régebben ezüsttányérból evett, de valaki a szemére vetette ezt, és azóta egyszerű cserépedényből eszik.”

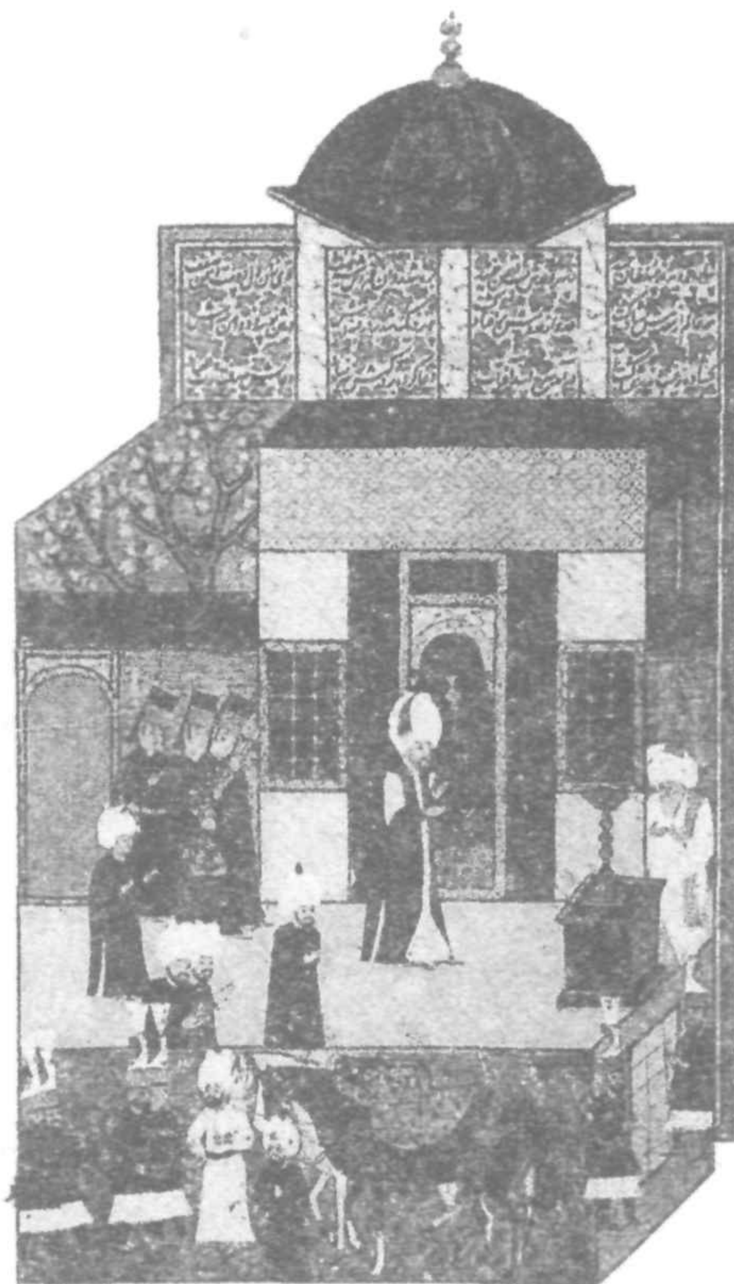
Donini így írja le Szulejmán ekkori megjelenését és egészségi állapotát:

„Őfelsége több hónapon át komolyan gyengélkedett, annyira, hogy már nem sok választotta el a haláltól, mivel vízkóros lett, a lába feldagadt, elveszítette az étvágyát, az arca pedig felpüffedt, és nagyon rossz színe lett. Múlt márciusban azután négy vagy öt alkalommal elájult, azóta pedig még egyszer, hogy a szolgái azt se tudták, él-e még, vagy meghalt, de senki sem bízott benne, hogy ebből még felgyógyul. Az általános vélemény szerint hamarosan bekövetkezik a halála, dacára annak a sok erős gyógyszernek, amit az orvosa ad neki…”

A szultán azonban megromlott egészségi állapota ellenére is még mindig hatalma teljében volt, és az egész keresztény Európa rettegésben élt attól az embertől, akit ekkor már Nagy Szulejmánként emlegettek. (Szulejmánt a törökök Kánúni, azaz „Törvényhozó” néven ismerik, mert ő volt az Oszmán Birodalom első uralkodója, aki rendszerezte a szokásjogot.) Busbecq 1562 őszén, Törökországból írt utolsó levelének végén a következőket írja Szulejmán mérhetetlen hatalmáról:

„Szolimán a maga és az ősei által elért sikerek szította vak rémületet váltja ki belőlünk. Kétszázezer lovasával letarolja a magyar Alföldet, most Ausztriát fenyegeti, rettegésben tartja Németföld többi részét, s maga alá vonja az innentől a perzsa határig élő összes nemzetet. Egy olyan hadsereg élén áll, melynek fölszerelése több királyságéval felér. A mi féltekénk három kontinense mind hozzájárul a saját pusztulásunkhoz. Mint a villámcsapás, Szolimán úgy rohan meg és pusztít el mindent, ami útját meri állni. Veterán csapatok élén harcol, hadserege magasan képzett, s régóta hozzászokott a parancsnokságához. Messzi tájak is rettegik a nevét. Mennydörgő hangon üvölt, mint az oroszlán, a határainkon, hol itt, hol ott keresve, hol is törhetne át…”

1565-ben Szulejmán döntő hadjáratot indított a Szent János-rend lovagjainak máltai erődje ellen, de a vállakózás csúfos kudarcba fulladt. Szulejmán annak tudta be az oszmán

Szulejmán Ejjüb szentélyénél imádkozik

vereséget, hogy nem személyesen ő vezényelte a csapatokat Máltán, kijelentve: „A seregeim csak velem győzedelmeskednek!”

Ali pasa, aki 1561 júliusa, Rüsztem pasa halála óta nagy-vezírként szolgált, 1565-ben meghalt. Őutána Szokoli Mehmed pasa vette át a nagyvezíri tisztséget, aki azonnal megkezdte egy új, Magyarország elleni hadjárat előkészületeit. Szulejmán személyesen már egy évtizede nem vezette a seregét csatában, de most elhatározta, hogy a máltai vereség emlékét az oszmán seregek az ő személyes vezetése alatt aratott újabb fényes diadalával fogja elfeledtetni. Mivel lóra már nem tudott ülni, amikor a sereg 1566. május l-jén elindult Isztambulból, úgy kellett fölsegíteni a kocsijára.

A hadjárat legfőbb célja a dél-magyarországi Szigetvár elfoglalása volt, melyet gróf Zrínyi Miklós vezetésével védtek. Az oszmán sereg augusztus 5-én érkezett meg Szigetvár

alá, és megkezdődött az ostrom, így Zrínyi kénytelen volt visszahúzódni a belső várba. Az erőd végül 1566. szeptember 7-én elesett, miután Zrínyi, egy utolsó elkeseredett kísérletet téve, katonáival kitört a várból, de a törökök elfogták, és kivégezték.

Szulejmán nem érte meg, hogy láthassa Szigetvár elfoglalását, mivel a szeptember 5-éről 6-ára virradó hajnalban szívinfarktus végzett vele. Halála pillanatában csak az orvosa és Szokoli Mehmed pasa volt jelen, aki senkinek sem szólt arról, mi történt. Miután Szulejmán testét bebalzsamozták, Szokoli megölte az orvost, nehogy elárulhassa valakinek a titkot, majd futárt küldött a hírrel Szelimhez az anatóliai Kütahyába, ahol a herceg tartományi kormányzóként szolgált, azt tanácsolva neki, hogy útközben csatlakozzon a hazafelé tartó sereghez, hogy a lehető leghamarabb magához ragadhassa a hatalmat. Szokoli mindössze megbízható titkárával, Feridun beglerbéggel és a szultán palloshordozójával, Dzsafer agával osztotta meg a titkot; rajtuk kívül senki sem léphetett az uralkodó sátrába, miközben a hadműveletek tovább folytak azoknak az írásba adott parancsoknak köszönhetően, melyeket Dzsafer aga hamisított Szulejmán nevében. A sereg azt a parancsot kapta, hogy Nándorfehérváron át kezdjék meg a hazamenetelést Isztambulba. Szulejmán holttestét egy kocsin szállították, amely mögött ott lovagolt Szokoli Mehmed pasa, ahogy ez a Feridun beglerbég által a szigetvári hadjáratról írt, illusztrált kézirat egyik képén is látható. Szulejmánt minden állomáshelyen egy hordszéken a sátrába vitték, ahol a trónjára ültették, Szokoli pedig úgy tett, mintha fennhangon napi jelentést tenne a szultánnak, majd fogadná a parancsait.

Szelim végül Nándorfehérvár közelében találkozott a sereggel, és a katonák csak ekkor tudták meg, hogy Szulejmán halott. Amikor a sereg visszaért Isztambulba, a janicsárok fellázadtak, még több zsoldot és egyéb kiváltságokat követelve, amiket Szelim meg is adott nekik. Másnap, miután megérkeztek a Topkapu szerájba, Szelim eltemette az apját a Szülejmanijében.

Szulejmánt abba a gyönyörű türbébe helyezték örök nyugalomra, amelyet Szinán épített neki a mecset mögött, a felesége és Szelim anyja, Rokszelána sírja mellett. A Paradicsom fáinak, a hatalmas ciprusoknak az árnyékában egymás mellett nyugvó sírjaikat nézve Szulejmán egyik Rokszelánához írt szerelmes versének pár sora jut az ember eszébe:

„Azután hirtelen ráesett a pillantásom:
Mint egy ciprus, úgy állt ott sudáran…”

ÖTÖDIK FEJEZET

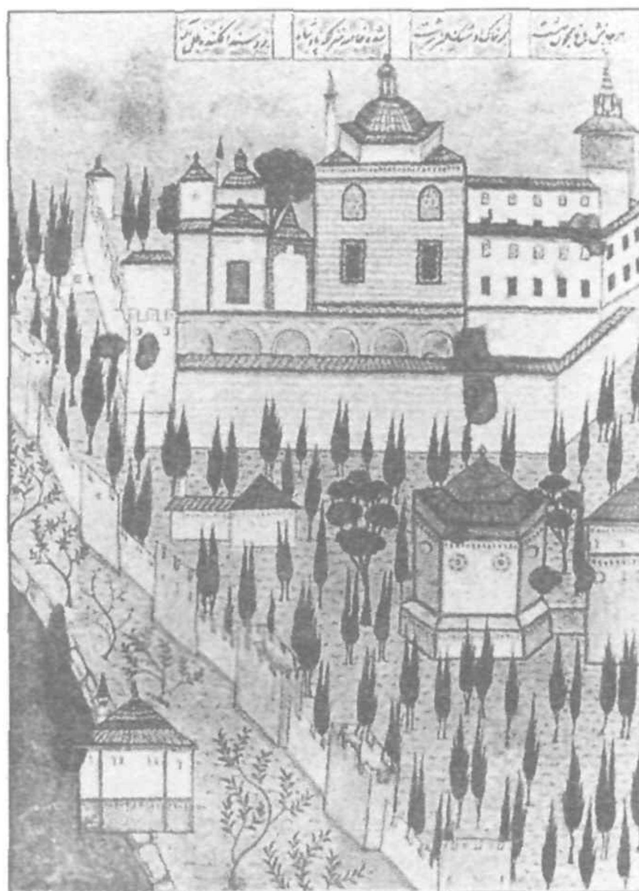
A nők szultánsága

Apját, Szulejmánt II. Szelim negyvenkét évesen követte a trónon, az Oszmán-ház tizenegyedik szultánjaként és ötödikként azoknak a sorában, akik Isztambulban uralkodtak.

Amikor Szelim 1543-ban, tizenkilenc évesen Manisza kormányzója lett, háremet alapított ott, ahol a kedvesével, későbbi első feleségével, Nurbanuval élt együtt. Nurbanu Cecília Venier-Baffo néven látta meg a napvilágot két görög-velencei nemescsalád

II. Szelim, a Korhely (1566–74)

A Topkapu szeráj háreme a külső parkkal és pavilonokkal, többek között a Parti Pavilonnal, 1581–82

törvénytelen lányaként. 1537-ben azután a törökök foglyul ejtették az Égei-szigetek egyikén, Pároszon, és tizenkét évesen Isztambulba hozták, ahol rabszolganő lett belőle a Topkapu szerájban. Itt kapta a Nurbanu nevet, amikor beválasztották Szelim herceg háremébe. Valamivel több mint három év alatt négy gyermeket szült Szelimnek, három lányt - Hadzse Gevhérit, Eszmahánt és Sál Szultánt -, végül pedig Szelim első fiát, a későbbi III. Murádot, aki 1546. július 4-én jött világra Maniszában.

Szelimet még ma is ragadványnevén, Korhelyként *(Sarhos)* ismerik. Knolles szerint „elég alacsony termetű volt, és meglehetősen kövér, arca inkább püffedt, mint hájas, ahogy azt iszákos embereknél látni”.

Szelim ismét Szokoli Mehmed pasát nevezte ki nagyvezírnek, és teljességgel rábízta az állam vezetését. A szultán azt a nézetet vallotta, legfontosabb dolga az, hogy jól érezze magát a háremben, és az élvezetét ne rontsa el az államügyek miatti aggodalmaskodással, ahogy ezt Lorenzo Bernardo bailo is megállapítja:

> *„Szelim szultán a következő véleményt hangoztatta: Egy király vagy császár igaz boldogsága nem hadi ténykedésben, hősi vagy dicső tettekben rejlik, hanem az érzékek pihentetésében és nyugalmában, egy nőkkel és pojácákkal teli palota minden kényelmének és örömének élvezetében, illetve minden, ékszerek, paloták, loggiák és*

hatalmas építmények iránti vágy kielégítésében."

Philippe du Fresne-Canaye, a francia követség egyik tagja 1573-ban följegyezte, hogy a három hónap alatt, amit Isztambulban töltött, a szultán mindössze kétszer hagyta el a palotát, hogy megjelenjék a péntek déli imádkozáson. Egy-egy kitérőt leszámítva az edirnei szerájba, Szelim egész évben a Topkapu palotában lakott, ahol minden idejét a háremben töltötte. Costantino Garzoni bailo feljegyzi, hogy a szultán „minden este a kertjéből nyíló kapun át kereste föl a hölgyeknek ezt a háremét a maga gyönyörére". Garzoni szerint nagyjából százötven nő élt a háremben, a szolgálókat, valamint a szultán feleségeit, ágyasait és ezek udvarhölgyeit is beleértve.

A háremben élő nőket két élesen elkülönülő csoportba osztották. Az alacsonyabb osztályba tartozott az összes *dzsarije,* vagyis „fogoly", rabszolganő, akiknek a hárem körüli legtöbb alapvető szolgálói munkát kellett végezniük. Ezeket a legalacsonyabb rangú nőket további alosztályokba osztották a rangidősségük és a képességeik szerint: *csirak* (szolga), *kalfa* (idősebb, képzett szolgáló) vagy *uszta* (mester). A rabszolgalányok idővel egyre magasabbra juthattak a ranglétrán, gyakran elég pénzt félretéve, hogy idős éveiket kényelemben töltsék. Ezek a nők szinte soha nem kerültek személyes kapcsolatba a szultánnal, bár annak mindig fennállt a lehetősége, hogy az uralkodó szeme megakad valamelyikükön, és az ágyában köthet ki.

A háremhölgyek legfelső osztálya a *gediklilereké,* azaz a kiváltságosoké volt. Őket a szépségük és a tehetségük miatt választották ki, általában zenészeknek, énekeseknek vagy táncosoknak. Ezeket a lányokat először valamelyik idősebb háremhölgy tanította, a *kahja kadin,* aki utasításokkal látta el és felöltöztette őket, hogy előkészítse találkozásukat a szultánnal. Ha a felséges úr fölfigyelt valamelyikükre, és kiválasztotta lehetséges ágyasának, a lányból *gözde* lett, ami szó szerint azt jelenti, 'szem előtt'. Ezután saját lakosztályban helyezték el, ahol a császári fürdőmester, a ruhatárnok és a kincstárnok készítette elő a szultán látogatására. Ha a kiválasztott az első éjszaka után is kegyben maradt, az *ikbal,* vagyis szultáni ágyasnő titulust kapta, amelyre a nyugati világban az *odaliszk* (háremhölgy) kifejezést használjuk a török *oda* 'szoba' szóból, amely jelen esetben a szultán hálószobájára utal. Ha a szultán kedvese, a *hászeki* gyermeket szült neki, aki az uralkodó legidősebb élő fia volt, a hászekiből birindzsi kadin lett, ha pedig a szultán után az ő fia lépett a trónra, válide szultán (anyakirálynő), a hárem legmagasabb rangú asszonya.

Ottaviano Bon, a velencei bailo 1605-7 között részletesen bemutatja, hogyan zajlott az élet a Topkapu szeráj háremében. Beszámol róla, hogyan térítették át az iszlámra a fiatal, nem muzulmán vallású nőket, miután a szultán háremébe kerültek, ami után „iskolába mennek, hogy megtanuljanak török nyelven beszélni és olvasni, valamint varrni és különféle hangszereken játszani". Bon azt is megemlíti, hogy a nők mindennap több órát kaptak arra, hogy „pihenjenek, a kertjeikben sétáljanak, és testedzésképpen az általuk választott sportokat űzzék".

Szelim háremének legfőbb úrnője Nurbanu volt, aki a szultán legidősebb fiának és örökösének, Murádnak az anyjaként az első feleség címét viselte. Emellett ő volt Szelim hászekije, azaz kedvese is, akit a szultán nagyon szeretett, ahogy ezt Jacopo Soranzo bailo is följegyezte 1566-ban: „A Hászekit [...] állítólag mélységesen szereti és tiszteli Őfelsége, úgy szépségéért, mint szokatlan intelligenciájáért." Miután 1559-ben világra jött Fatma lányuk, Nurbanu nem szült több gyermeket Szelimnek. Szultánná válása után Szelim még több ágyasnővel is bővítette a háremét, akik további nyolc gyermekkel, köztük hat fiúval ajándékozták meg, de a kedvese továbbra is Nurbanu maradt, ahogy ezt Andrea Badoara bailo is megjegyzi 1573-ban: *‚A* neve[!] Hászeki, és Őfelsége nagyon szereti őt."

A Harmadik Dombon álló Régi Palota (Eszki-Szaraj) a Könnyek Palotájaként vált ismertté, mivel itt éltek a volt szultánok egykori háremhölgyei a gyermekeikkel együtt. Azok

a nők, akik egy szultán feleségei vagy kegyencnői voltak, általában a Régi Palotában maradtak életük végéig, bár némelyiküket, akik nem lettek odaliszkok, néha oszmán tisztviselőkhöz adták feleségül. Bon szerint a szultán a Régi Palotában is fenntartott egy lakosztályt magának, amelyet akkor használt, amikor eljött meglátogatni a családja azon nőtagjait, akiket az Eszki-Szarajba „száműztek".

A szultán háremhölgyeit szigorúan ellenőrizték, írja Bon, majd beszámol róla, hogyan torolták meg a nőkön, ha áthágták a szabályokat:

> *„A hárem hölgyeit nagyon keményen megbüntetik a vétségeikért, a felvigyázóik erősen összeverik őket; ha pedig engedetlennek, javíthatatlannak vagy arcátlannak találtatnak, az uralkodó kifejezett parancsára elzavarják őket, és átküldik a Régi Serájba mint teljesen visszautasított és elkergetett páriákat, miután szinte mindenüket, amijük csak van, elveszik tőlük; ha pedig boszorkányság vétkében lennének bűnösek, vagy bármilyen hasonló iszonyatos dologban, kezüket-lábukat összekötik, zsákba rakják őket, és éjszaka tengerbe hajítják."*

Bon a háremhölgyekről szóló fejezetét egy *A kéjvágy megelőzése* című résszel zárja:

> *„Törvény tiltja, hogy bármit is magukba helyezzenek, amivel állatias vagy természetellenes tisztátalanságot követhetnének el, így ha retket, uborkát, tököt vagy hasonlót kívánnak enni, azt fölszeletelve küldik be nekik, hogy ne adjanak kezükbe semmit, amivel bujálkodhatnának; mivel mindannyian fiatal, kéjvágyó, buja némberek, akik férfiak társaságára vágynak…"*

II. Szelim háremhölgyeit tizennyolc szerecsen eunuch őrizte. III. Murád idejétől kezdve ezen eunuchok vezetője, a kizlar agaszi lett a Belső Palota személyzetének legnagyobb hatalmú tagja. Az összes irányítása alá tartozó eunuch egy háromemeletes barakkban lakott a Kocsi Kapu, a Második Udvarból a hárembe vezető főbejárat mellett. A szerecsen eunuchok vezetőjének külön magánlakosztálya volt a Kushane Kapisi, a Madárház-kapu mellett, mely a Harmadik udvarból vezetett a hárembe. Itt tanította a fiatal hercegeket, míg serdülőkorba nem léptek, amikortól is a szerájiskolába jártak.

Az eunuchok gyerekként kerültek a palotába, miután a rabszolgapiacon megvették, majd kasztrálták őket; a szerecsenek általában núbiaiak voltak, a fehérek pedig cserkeszek. Bon följegyzi, hogy mind a szerecsenek, mind a fehérek a szerájiskolában tanultak a többi diákkal együtt. Emellett megemlíti még a szerecsen eunuchoknak adott neveket is: „Virágneveket kapnak, mint Jácint, Nárcisz, Rózsa, Szegfű stb. Mivel a nőket szolgálják, és mindig körülöttük vannak, a nevük talán szeplőtelen szüzességükkel áll kapcsolatban."

Egy-egy utalásból kitűnik, hogy némelyik szerecsen eunuchnak maradt némi szexuális potenciálja a kasztrálását követően. Egy ilyen történetet olvashatunk a 18. századi török történetíró, Ali Szejdi bégnél is, aki azt állítja, az egyik palotaőr társától hallotta a következőt:

> *„Én magam vagyok rá a tanú, hogy ezek a szerecsen hitetlenek olyan árulók, hogy néha beleszeretnek valamelyik odaliszkba, és minden keresetüket ráköltik. Minden lehetséges alkalommal titokban találkoznak és szerelmeskednek. Joggal kérdezhetnék: ezek az odaliszkok, akik kapcsolatot létesítenek a szerecsenekkel, vajon örömüket lelik-e bennük? Isztambulban közszájon forog, hogy az odaliszkok élvezik ezt. Az egységünkből két alabárdos, aki a császári palota egy-egy odaliszkját vette feleségül, két héten belül elvált tőle, amikor mindkettő azt mondta a férjének: »Nem élvezzük a kapcsolatunkat veled annyira, mint a szerecsen eunuchokkal.«"*

A szultán alkalmazásában állt még egy sereg „alantasabb személy is, bohócok, némák és muzsikusok”, ahogy Bon beszámol róluk:

> *„Vannak még pojácák, valamint mutatványosok, zenészek, birkózók és rengeteg néma, öreg és fiatal, akik szabadon járkálhatnak ki-be az uralkodó kapuján, de csakis a kapi aga engedélyével. Érdemes megjegyezni, hogy mind a Nagyúr, mind a körülötte lévők bármiről el tudnak beszélgetni ezekkel a némákkal, ugyanolyan jól […] bólintásokkal és jelekkel, mint ha szavakkal tennék; mindez remekül illik a jobbfajta törökök komolyságához, akik nem állhatják a túl sok csacsogást. Még a szultánák és az uralkodó hölgyei közül is sokan gyakorolják ezt, és ennél az oknál fogva sok néma nőt és lányt tartanak személyes szolgálatukra.”*

Bon azzal folytatja, a szultán néha néma szolgákat használt arra, hogy megszabaduljon azoktól a nagyvezírektől, akik valamilyen okból kegyvesztettek lettek nála, amikor is „csak int nekik, és ők azonnal a vezírre vetik magukat, megfojtják, és a lábánál fogva kivonszolják a kapun”.

II. Szelim uralkodásával megkezdődik az oszmán történelem Kadinlar Szaltenatinak nevezett szakasza, vagyis a nők szultánsága, amikor is egy sor nagy hatalmú, céltudatos háremhölgy komoly befolyást gyakorolt az államügyekre. Ezen erős akaratú nők közül Nurbanu volt az első, aki uralta a háremet, és Szelim ideje alatt végig, illetve Murád szultánságának első éveiben is ő volt a valóságos hatalom a trón hátterében. Nurbanu levelezést folytatott Medici Katalinnal, a francia III. Henrik anyjával és régensével, jó kapcsolatot ápolva a francia és az oszmán uralkodói udvarok között.

Szokoli Mehmed pasa legfőbb riválisa az udvarnál Joseph Nászi, eredeti nevén Joáo Miquez volt, egy gazdag portugál zsidó, aki Szulejmán uralkodásának utolsó éveiben érkezett Isztambulba. Nászi hamarosan az ekkor Kutahiában tartományi kormányzóként szolgáló Szelim kebelbarátja lett, és rengeteg arannyal és ékszerrel halmozta el. Szelim, amint trónra került, azonnal kinevezte Nászit a törökök által Velencétől elhódított egyik égei-tengeri sziget, Naxosz hercegének. Nászi soha nem ment oda, hogy követelje a hercegségét, mert ennél sokkal fontosabb ügyeit kellett elintéznie Isztambulban, ahol a Szelimhez fűződő bizalmas viszonyának köszönhetően megszerezte az egész birodalom borkereskedelmének monopóliumát. Nászi mindig is a legjobb borait küldte Szelimnek, ahogy azt egy névtelen bailo is följegyezte: „Őfelsége sok bort iszik, és […] Don Joseph időről időre sok üveggel küld neki, mindenféle más finomság kíséretében.”

Nászi még a szultánná válása előtt meggyőzte Szelimet, hogy az oszmánoknak el kéne hódítaniuk Ciprust a velenceiektől, mivel a sziget gazdagságához hozzátartoztak annak híres borai is. Szelim megígérte Nászinak, hogy ha valaha is elfoglalja a szigetet, őt fogja kinevezni Ciprus királyának.

1571 tavaszának elején Szelim megparancsolta a seregeinek, hogy támadják meg Ciprust, habár Szokoli Mehmed pasa igencsak ellenezte az ötletet. A hadjárat azonban sikerrel járt, és 1571. augusztus l-jén a sziget utolsó velencei erődje is megadta magát, miáltal megkezdődött a több mint háromszáz évig tartó oszmán megszállás. Nászi reménye azonban, hogy Ciprus királya legyen, soha nem teljesedett be, mivel Szokolinak végül sikerült a maga pártjára állítania Szelimet, és rávette, hogy forduljon el zsidó kegyencétől, aki keserű, csalódott emberként halt meg 1579-ben.

Élete utolsó éveiben Szelim egyre több időt töltött egykori szoptatós dajkájával vagy *daje* hatunjával, a semsi Ahmed pasa anyjával. Garzoni bailo a következőket írja 1573-ban: „A szultán a legtöbb idejét azzal tölti, hogy Ahmed pasa anyjával sakkozik, egy idősebb asszonnyal, aki egykor a dajkája volt.”

A válide szultán, vagyis az anyakirálynő

A szultáni szoptatós dajkát, akit még a *süt anne,* vagyis „tej-anya” névvel is illették, gyakran óriási tisztelet övezte a háremben. Fátih dajkája, akit csak Daje Hatunként ismerünk, nagyon gazdag lett a szultán trónra lépése után, és több mecsetet is kapott. Majdnem öt évvel túlélte Mehmedet, és végül 1486. február 24-én halt meg Isztambulban.

Szelim egyik kedvenc időtöltése a virágültetés volt a palota kertjeiben. 1574-ben a következő üzenetet küldte az egyik aleppói oszmán tisztviselőnek: „Úgy 50 000 tulipánra van szükségem kertemben. Odaküldöm az egyik főszolgámat, hogy elhozza a virághagymákat. Megparancsolom, hogy ne késlekedj!”

Szelim ezenkívül viszonylag jó költő volt, és nem egy gazelja fennmaradt. A legtöbb verse a szerelmet és a bort ünnepli, ahogy ez a legjobb gazelja utolsó soraiból is kiderül:

„Oh, kedves, nyújtsd Szelimnek borízű ajkadat,
Ha pedig itthagysz, változtasd a könnyeimet borrá!
Fesd a könnyeimet vörösre, mint a bor, és változtasd őket a vér könnyeivé!”

Szelim 1574. december 15-én halt meg a Topkapu szeráj háremében, miután részegen elesett a kádjában. Ötvenegyedik életévében járt ekkor, összesen nyolc évig és három hónapig

uralkodott. Evlija Cselebi a következőt írja Szelim, a Korhely távozásának kapcsán: „Jó természetű uralkodó volt, csak túlságosan kedvelte a test örömeit és a bort.”

Nurbanu Szokoli Mehmed pasa segítségével jég között tartotta Szelim holttestét, hogy eltitkolja a halálhírét, amíg a fia, Murád meg nem érkezik Maniszából, ahol tartományi kormányzóként teljesített szolgálatot. Murád végül is tizenkét nappal Szelim halála után ért Isztambulba, és egyenesen a palota harmadik udvarában lévő trónterembe ment, ahol Szokoli kikiáltotta szultánnak, mire ő azonnal újra kinevezte nagyvezírnek Szokolit.

Aznap éjjel Murád megfojtatta öt öccsét, hogy megszabaduljon a riválisaitól, a gyilkosságokat az oszmán testvérgyilkossági kódexszel igazolva. Másnap eltemette az apját az Aja Szofia melletti kertben, majd megbízást adott Szinánnak, hogy építsen egy gyönyörű síremléket fölé. Szelim hatalmas katafalkja ma ennek a kupolája alatt fekszik, körülötte pedig ott sorjázik öt meggyilkolt fiának, Abdullahnak, Dzsihángirnak, Musztafának, Oszmánnak és Szulejmánnak a kisebb koporsója. Szulejmán még csak csecsemő volt, amikor kivégezték, úgy tépték le az anyja melléről. Az asszony öngyilkosságot követett el, miután a főhóhér megfojtotta a gyermekét.

Murád a huszonkilencedik évében járt, amikor szultán lett, miután előbb Aksehirben szolgált három évig mint tartományi kormányzó, majd Maniszában tizenhárom évig.

uralkodása első éveiben több épületre is megbízást adott Szinán építésznek a Topkapu szerájban, többek között a palota konyháira is, melyek erősen megrongálódtak, amikor 1574-ben tűz ütött itt ki. A Szinán építette új termek közül kettő a Topkapu szeráj legcsodálatosabb alkotása - az uralkodói Csarnok, mely a Belső Palota tróntermeként szolgált, illetve III. Murád szalonja, ahol a szultán kedvenc ágyasaival és apródjaival kikapcsolódhatott.

Murád ezeken kívül új fürdőket is építtetett a háremhez, amelynek létszáma az uralkodása alatt jelentősen megnövekedett. A *hamám* volt a hárem társadalmi életének központja, és a fürdés rituáléjára itt is ugyanaz lehetett a jellemző, mint Isztambul bármelyik női közfürdőjében. Ezeket a fürdéseket a következőképpen írja le Luigi Bassano da Zara, egy a 16. században a Topkapu szerájban apródként szolgáló olasz:

> *„A nők általában húszfős csoportokban mennek fürdeni, és barátságosan mosdatják egymást - egyik szomszéd a másikat, nővér a nővért. De köztudott, hogy ennek a bizalmas fürdetésnek és dörgölésnek eredményeképp egyik nő néha beleszeret a másikba. Gyakran látni, hogy egyik nő úgy szereti a másikat, mint férfi a nőt. Én is ismertem olyan görög és török nőket, akik egy szép fiatal lány láttán keresték az alkalmat, hogy együtt füródhessenek vele, csak hogy lássák meztelenül, és megérinthessék...”*

Murád minden államügyet a rátermett Szokoli Mehmed pasára hagyott, aki immár a harmadik szultánja alatt szolgált nagyvezírként. Szokolit aztán 1579. december 12-én érte utol a vég a szultáni tanács egyik ülésén, amikor meggyilkolta egy szpáhi, akit korábban elbocsátott a szolgálatából. A Szokoli Mehmed pasa halálát követő tizenhat évben Murád tízszer nevezett ki új nagyvezírt. A gyakori kormánycserék az oszmán államvezetés Szokoli Mehmed pasa halála után bekövetkezett általános instabilitásának a részét képezték, bizonyítékaként annak, hogy a birodalom hanyatlását csak ő volt képes féken tartani, amíg hivatalában szolgált. Amint Maffeo Venier bailo megjegyezte a dózsénak írt jelentésében: „Szokoli Mehmeddel a török erény is a sírba szállt.”

Murádnak a trónra lépésekor csak egy felesége volt, egy Száfije (’Tiszta/Tökéletes’) nevű albán nő, akit 1563-ban vett el. Száfije volt az 1566. május 26-án született első fia, a későbbi III. Mehmed és az első lánya, Ajse anyja. Murád anyja, Nurbanu, a válide szultán riválist látott Száfijéban; mivel eddig ő volt a legfőbb úrnő a háremben, Nurbanu most a lányai segítségével arra törekedett, hogy csökkentse Száfije befolyását Murádra azáltal, hogy

újabb nők hárembe hozatalára biztatja őt, de a terve nem járt sikerrel, ahogy ezt Gianfrancesco Morosini bailo is megjegyzi: „Habár a különböző személyektől ajándékba kapott gyönyörű nők vették körül, nem hallgatott az anyjára és húgaira, amikor unszolták, hogy háljon más nőkkel. […] Csak őt [Száfijét] szerette, annyira, hogy senki sem tudta másra rábeszélni."

1582 nyarán Murád a legidősebb fia, Mehmed herceg körülmetélését ünnepelte egy ötvenkét napig tartó vigassággal, ismét a hippodromon. Az apja figyelő tekintete előtt Dzserrah ('Sebész') Mehmed pasa elvégezte Mehmed körülmetélését, majd átnyújtotta a válide szultánnak, Nurbanunak a kést, amellyel a műtétet végrehajtotta, a herceg anyjának, a hászeki Száfijénak pedig a levágott előbőrt egy aranytányéron.

Nurbanu egészen a haláláig, 1583 decemberéig tovább uralkodott a háremben mint válide szultán. Paolo Contarini nem sokkal Nurbanu halála előtt jelentést küldött a dózsénak, melyben azt írja, Murád az egész oszmán udvarban az anyja útmutatását tartja leginkább az szem előtt: „Politikai döntéseit legfőképpen az anyja tanácsaira támaszkodva hozza meg, mivel úgy véli, senki mástól nem kaphatna olyan szerető és hűséges tanácsot, mint tőle, ezért is viseltet akkora tisztelettel iránta, és becsüli oly nagyra (Nurbanu) szokatlan kvalitásait és rengeteg erényét." Nurbanu még halála előtt is ellátta néhány utolsó jó tanáccsal a fiát, melyek Gianfrancesco Morosini szerint „a legmegfontoltabb és legbölcsebb szavak voltak a kormányt illetően, melyek csak egy jó, intelligens és érett államfitól származhattak". Nurbanu három dologgal kapcsolatban adott tanácsot Murádnak: először is, hogy gyorsan és részrehajlás nélkül szolgáltasson igazságot az alattvalóinak, másodszor: fogja vissza az arany utáni sóvárgását, végül pedig a legfontosabb, hogy jól tartsa a szemét a fián, Mehmeden. Amikor Nurbanu meghalt, Morosini jelentést küldött Velencébe, melynek sorait ezzel zárja: „Egyöntetűen mindenki egyetért abban, hogy a legnagyobb jósággal, bátorsággal és bölcsességgel megáldott asszony volt."

Murádot annyira összetörte édesanyja halála, hogy a tiszteletére addig sosem látott pompájú temetési szertartást rendezett, azután pedig utasítást adott Szinánnak, hogy építsen egy mecsetegyüttest Nurbanu emlékére. Az Atik Válide-dzsámi üszküdár legmagasabb dombjára épült, fényűző pompája pedig a Szülejmanijééval vetekszik.

Morosini egy 1585. évi jelentésében a következőképp írja le Murád külsejét, illetve azt, mivel múlatja az idejét a palotában:

> *„A szultán nagyon alacsony, de arányos testfölépítésű - bár talán kissé kövérebb a kelleténél. Nagy, fakó szeme van, sasorra, szép arcszíne, nagy, szőke szakálla. Lovon ülve, fején a turbánjával jól mutat, mert ilyenkor nem olyan szembetűnő az alacsonysága, de amikor a földön áll, szinte törpének látszik. Arcvonásai nem utalnak gonosz jellemre. Egészsége elég gyenge, nem valószínű, hogy sokáig fog élni. […] Szinte mindig a szerájában tartózkodik visszavonultan, eunuchjai, apródjai, törpéi, némái és rabszolgalányai társaságában… Nincs körülötte egyetlen érdemes személy sem, akivel beszélhetne, mivel néhány nőt leszámítva mindenki harminc év alatti, és a fent említett csoportok valamelyikébe tartozik. […] Tanácsnapokon audienciát ad a janicsárok agájának, a kádiaszkereknek, végül pedig a pasáknak. […] Amikor aztán a vezírek rövid idő múltán távoznak, a szultán legtöbbször visszatér a nőkhöz, akikkel különösen szeret társalogni, amikor pedig a szabadban marad, általában a park valamelyik részébe megy, hogy gyakorolja az íjászatot, és játsszon a néma szolgáival meg a pojácáival. Gyakran játszat magának zajos hangszereken, és rendkívül élvezi a tűzijátékokat. […] Sokszor adat elő komédiákat is. […] Azután vacsorára mindig visszatér a hárembe, úgy* a *nyári, mint a téli estéken."*

Morosini ezután arról számol be, hogy két évtized után, amikor Száfije volt az egyetlen felesége, Murád hogyan növelte jelentősen nagyobbra a háremét. Úgy tűnik, a szultánt rabul ejtette egy rabszolgalány szépsége, akit a húga, Hüma ajándékozott neki, ezután pedig újabb és újabb nőket vett föl a háremébe. Száfije megpróbálta mindezt megakadályozni „bűbájosság és varázsigék használatával, hogy szerelemmel magához láncolja őt, és impotenssé tegye más nők iránt". Amikor Murád erről tudomást szerzett, minden tiszteletét elveszítette Száfije iránt, és még kicsapongóbb életet kezdett élni, ahogy Morosini írja:

„Még rengeteg más gyönyörű lányt is kipróbált, akiket mindenfelől hoztak neki, és így kezdte meg azt az életet, amely jelenleg is tart. Mindez nagyon különbözik a *régi gyakorlatától; most már nem elégszik meg eggyel vagy kettővel, de egyszerre több mint hússzal folytat viszonyt. Minden éjjel kettővel hál, gyakran hárommal. Mivel a vallásuk törvényei előírják, hogy egy férfi, miután egy nővel volt, mosakodjon meg, mielőtt egy másikhoz megy, így a szultán gyakran kétszer-háromszor is fürdik egy éjjel. Ez valódi életveszélyt jelent számára, mivel gyenge az egészsége, és epilepsziában is szenved; bármelyik pillanatban figyelmeztetés nélkül, holtan eshet össze."*

A háremarchívumok huszonnégy fiút és harminckét lánygyermeket tulajdonítanak Murádnak, ami rekordnak számít az Oszmán-dinasztiában, s ez annál is lenyűgözőbb, mivel mind az ötvennégy gyerek a szultán életének utolsó tizenkét évében született, amikor Murád a jelek szerint már szinte mást sem tett, csak az udvari tenyészmén szerepét töltötte be.

Száfije továbbra is megtartotta a birindzsi kadin pozícióját, és még mindig ő volt a valóságos hatalom a férje trónja hátterében. Giovanni Moro bailo azt írja róla 1590-ben, hogy „a hatalommal, amit a herceg anyjaként élvez, néha beleavatkozik az államügyekbe is, bár ebben Őfelsége nagy tisztelettel viseltet iránta, és meghallgatja a véleményét, mivel józan gondolkodásúnak és bölcsnek tartja a feleségét". Száfije tovább folytatta Nurbanu Velence-barát politikáját, habár ő azt is elvárta, hogy némi jutalmat kapjon az erőfeszítéseiért. Lorenzo Bernardo bailo egy 1592-ben írt jelentésében megjegyzi róla, hogy „mindig bölcsnek tartom azzal fenntartani a jóindulatát, hogy esetenként valami csinos holmit ajándékozok neki, ami talán hálát ébreszt benne".

Nurbanuhoz hasonlóan Száfije is széles körű külföldi levelezést folytatott, elsősorban az angliai I. Erzsébet királynővel. Kettejük levélváltása az angol tengerentúli kereskedelemmel foglalkozó vállalkozók alapította Keleti Társasággal kapcsolatos diplomáciai üzenetekből nőtte ki magát, melynek 1580-ban III. Murád hét évre szóló engedélyt adott kereskedőállomások létesítésére Isztambulban és Szmirnában.

Uralkodása utolsó éveiben Murád szinte egyáltalán el sem hagyta a Topkapu szerájt. Lorenzo Bernardo, aki korábban II. Szelim egyik megjegyzését idézte, miszerint egy uralkodó a palotában töltse az idejét, ne a csatamezőn, III. Muráddal kapcsolatban megállapítja, hogy ő ezen a téren még az apján is túltesz: „Szelim szultánnak ezen gondolatát a mostani szultán, Murád, Szelim fia is követi, de még sokkal inkább, mivel az előbbi néha elment a palotából vadászni, akár Edirnéig is, a mostani Nagyúr viszont […] szinte sohasem hagyja el a palotát." Bernardo ezután leírja, milyen vadászatokat rendezett Murád a Topkapu szeráj parkjában:

„Vadászatokat tart a kertjében, amelyet előbb nemcsak szarvasokkal és kecskékkel, de vadkanokkal, medvékkel és oroszlánokkal is betelepített, azután egy ablakban állva figyeli az apródjait, amint vadásznak. Ezenkívül még mindenféle madarakat is odahozat, és a kertjében lovagolva nézi őket, hogyan repülnek; röviden szólva a vadászat minden olyan öröme, amelyet más hercegek az erdőt járva élveznek, neki rendelkezésére áll a szerájában, ahol kedvét lelheti bennük."

Velencei diplomatajelentésekből kiderül, hogy uralkodása vége felé Murád két évig még azért sem mozdult ki a Topkapu szerájból, hogy a pénteki istentiszteletre menjen. Giovanni Moro 1590-ben följegyezte, hogy a szultán csak azért ment el a pénteki imádkozásra, mert a nagyvezírje azt tanácsolta, „nyugtassa meg jelenlétével a tudatlan népeket, akik bár nincsenek megelégedve vele, mégis nagy számban csődülnének oda, csak hogy lássák”.

A zenei előadásokra és egyéb szórakoztatásokra az Uralkodó Csarnokában került sor, abban a lenyűgöző teremben, amelyet Szinán épített Murádnak. Ünnepekkor a háremhölgyek is idegyűltek, hogy üdvözöljék a szultánt. Ezt a ceremóniát Domenico Hierosolimitano zsidó orvos írja le, aki III. Murád udvarában szolgált:

> *„Azután a Nagyúr feláll, és odamegy, hogy ünnepi jókívánságait átadja a szultánáknak, akik mind egy nagy teremben gyülekeznek, őrá várva, amikor pedig az uralkodó megérkezik, mindannyian felállnak, és meghajolnak előtte; mosolygó arccal köszöntik, boldog ünnepet kívánnak neki, ő pedig válasz nélkül, csak mosolyogva rájuk néz, majd az eunuchokhoz fordul. Ezek annyi ékszert tartanak maguknál, melyek mindegyike hasonlatos, amennyi nő van jelen, a szultán pedig mindegyiküknek saját kezűleg egy ékszert meg egy zacskó aranyat nyújt át, hogy a nők pénzt adhassanak a rabszolgáiknak.”*

Murád háremhölgyei, bár el voltak különítve a Belső Palotában, azért élvezhették a friss levegőt a hatalmas parkban, mely az Aranyszarv-öböl, a Boszporusz és a Márvány-tenger partjáig terjedt. John Sanderson angol diplomata leír egy drámai incidenst, mely egyszer épp akkor történt, mikor Nurbanu és Száfije a többi háremhölggyel együtt a kertben sétált. Néhány hajót láttak a Boszporuszon, melyeken nők jajveszékeltek, és Nurbanu kérdésére azt a választ kapta, hogy ezek prostituáltak, akiket a szerecsen eunuchok vezetője hamarosan vízbe fog fojtatni. Nurbanu erre azonnal utasította az eunuchot, hogy ne tegye, egyúttal megfenyegetve, hogy ha nem áll el a tervétől, azonnal szól Murádnak, aki kivégezteti.

Hodzsa Szinán pasa nagyvezír egy pavilont épített Murádnak, az Indzsili Kösk, azaz Gyöngyös Kioszk nevűt a Márvány-tenger partja mentén húzódó fal mellett. Életének utolsó öt évében az uralkodó szokásává lett, hogy hetente többször is idejöjjön az elúszó hajókat nézni, melyek elhaladtukban mindig tisztelegtek neki.

1594 őszén Murád egyre betegebb lett; fokozatosan súlyosbodott vesebaja, amely már régóta kínozta, helyzetén pedig csak tovább rontott az epilepszia, így 1595 elejére már érezte, hogy közeleg a vég. Ezért azt kérte, vigyék a Gyöngyös Kioszkhoz, hogy még egyszer utoljára láthassa az elhaladó hajókat. Odahívatta a palota zenészeit is, hogy játsszanak neki, ő pedig a szomorú perzsa dalt hallgatva így szólt: „Jöjj, halál, virrassz velem ma éjjel!” Ekkor a török flotta két gályája úszott el a kioszk előtt, és mivel tudták, hogy a szultán odabent van, tiszteletlövéseket adtak le, melyeknek dörrenése szétrobbantotta a pavilon összes ablakát, mindent törött üvegcserepekkel szórva tele, Murádnak pedig könnyel telt meg a szeme. „Egykor a teljes flottám üdvlövése sem törte volna be ezeket az ablakokat, most viszont…”, nyögte, majd egy nagyot sóhajtott: „Ilyen az én életem kioszkja.” A szolgái ezután visszavitték őt a Belső Palotában lévő lakosztályába, ahol három nappal később, 1595. január 16-án, élete negyvenkilencedik évében befejezte életét.

Murád halálhírét az özvegye, Száfije titokban tartotta, mivel elég időt akart adni fiuknak, Mehmednek, hogy visszatérjen Maniszából a fővárosba. Száfije mindössze Ferhád pasa nagyvezírt avatta be a tervébe, aki azt javasolta, küldjenek egy vezírt Mehmedhez, de Marco Venier bailo szerint Száfije és a többi szultáni özvegy ezzel nem értett egyet, mivel „a szultánák kijelentették, hogy ez a hirtelen távozás gyanút keltene. Ezért inkább úgy döntöttek,

hogy a főkertészt küldik el, egy közepes nagyságú csónakkal, amivel mindennap közlekedett, hogy vizet hozzon a szultánnak".

Az idő alatt, amíg Mehmedet értesítették, és visszahozták Isztambulba, Murád halálhíre valahogy mégis kiszivárgott, és komoly aggodalomra adott okot a lakosság körében, akik attól tartottak, a janicsárok és más zabolátlan elemek visszaélnek majd a helyzettel, és kifosztják a várost, ahogy ezt már többször is tették a múltban. Marco Venier a következőket írja a helyzetről, tizenegy nappal Murád halála után:

„A szultán halálának hírét már az utolsó utcagyerekek is hallották; lázadástól lehet tartani, amelyet szokás szerint megint az üzletek és házak fosztogatása kísér majd. […] A Murád szultán halála óta eltelt tizenegy nap alatt több kivégzésre is sor került, hogy kordában tartsák a népet. A szerájon belül is nagy a zendülés, és minden este puskalövéseket hallunk - annak jeléül, hogy valakit megint a tengerbe hajítottak."

Mehmed végül január 28-án érkezett meg Isztambulba, és egyenesen a Topkapu szerájba ment. Salomone rabbi szerint, aki jelentést készített az angol nagykövetnek, Mehmed azonnal a hárembe sietett az anyjához, Száfijéhoz, akit tizenkét éve, amióta elhagyta Isztambult, nem látott. Száfije odavezette, hogy láthassa halott apját, akinek a holttestét valószínűleg ugyanott őrizték jég között, ahol II. Szelimét huszonegy évvel korábban. Mehmed ezután a trónterembe ment, ahol megjelent Ferhád pasa és az összes többi vezír meg magas rangú személy, hogy hűséget fogadjanak neki, és megcsókolják a kezét, majd ez után trónra emelték mint III. Mehmedet.

Másnap Murádot eltemették az apja, Szelim sírja mellé az Aja Szofia kertjében, Mehmed pedig egy csodálatos türbét rendelt fölé az építészétől, Davud agától. Salomone följegyzi, hogy „a sírja úgy fog készülni, és éppúgy a legszebb márványokkal lesz díszítve, mint a többi királyé". Ezután beszámol róla, hogyan bánt el Mehmed III. Murád még életben maradt fiaival, a féltestvéreivel:

„Aznap éjjel mind a tizenkilenc öccsét odahívatták a királyhoz, Mehmed szultánhoz. Mind az apja életben maradt fiúgyermekei voltak különböző anyáktól; odahozták őket, hogy kezet csókoljanak neki, és hogy a szultán lássa őket élve, akik közül a legidősebb tizenegy éves volt. Király bátyjuk azt mondta nekik, ne féljenek, mivel nem akar kárt tenni bennük, csak a szokásnak megfelelően körülmetéltetni őket. Ez pedig olyasmi volt, amit eddig egyetlen őse sem tett, és amint elengedték [csókra nyújtott] kezét, körülmetélték, majd félrevonták és egy kendővel ügyesen megfojtották őket. Borzalmas és kegyetlen dolognak tűnhet ez, de ez volt a szokás, az emberek pedig megszokták."

Shakespeare is említi ezt a testvérgyilkosságot a *IV. Henrik* második részében, az 5. felvonás 2. jelenetében, ahol Amurátként utal III. Murádra, amikor a frissen megkoronázott V. Henrik így üdvözli a fivéreit:

„Bútokba félelem vegyült, öcséim:
Az angol udvar ez, nem a török;
Nem Amurát jön Amurát után,
Hanem Henrik Henrikre."

Salomone ezután leírja a tizenkilenc herceg temetését, akiket az apjuk körül, az Aja Szofia kertjében helyeztek örök nyugalomra:

„Szombaton ezeket az ártatlan hercegeket megmosdatták, és a szokásoknak megfelelően előkészítették, koruk szerint egyiket a másik után, majd cipruskoporsókba fektették őket, melyeket kivittek a Díván terére, hogy ott megmutassák őket a királynak holtan. A szokás ugyanis az, hogy a királynak előbb élve, majd holtan kell látnia őket, hogy az öccsei vérével alapozza meg a királyságát. Erről a helyről azután ugyanúgy gyászolva, mint az előző napon, de immár kétszer annyi emberrel, elvitték a szegény hercegek földi maradványait, […] Koruk szerint eltemették őket az apjuk sírja köré, mindenki sűrű könnyhullatása közepette.”

Salomone följegyzi még, hogy Murád több felesége is várandós volt, amikor a szultán meghalt, és hogy „a halála óta két újabb fiúgyermek született, akiket azonnal vízbe fojtottak”. Knolles - miután szintén leírja, hogyan gyilkoltatta le Mehmed a testvéreit - arról számol be, miként szabadult meg a szultán az apja összes ágyasától, akik esetleg még állapotosak lehettek: „…hogy egyszerre megszabaduljon minden vetélytárstól való félelmétől (ami a hatalmasok legnagyobb rettegése), még aznap (ahogy jelentették) parancsba adta, hogy az apja tíz feleségét és ágyasát, akik esetében félő lehetett, hogy utódot szülnek, fullasszák a tengerbe.”

Az öccsei temetése után Mehmed beköltözött a Topkapu szeráj császári lakosztályába, anyja, Száfije pedig átvette a válide szultán szerepét a háremben. III. Murád összes még élő feleségét és ágyasát az Eszki-Szarajba, a Régi Palotába küldték huszonhét lányukkal, pesztráikkal és többi szolgálójukkal, illetve eunuchjaikkal meg az elhunyt szultán törpéivel és néma szolgáival együtt. Salomone így írja le a szomorú epizódot:

„Közvetlenül az után, hogy ezeket a szegény hercegeket, akik az emberek szerint gyönyörű gyermekek voltak, eltemették, a nép a kapunál állva szemtanúja lehetett, mint távoznak a szerájból ezeknek az anyjai és a király (III. Murád) *minden más felesége a többi gyerekével és minden ingóságával. E célból használatba állították az udvar összes kocsiját, szekerét, lovát és szamarát. A király feleségein és huszonhét lányán kívül ott volt még kétszáz fő, többek között dajkák és szolgálók, akiket mind az Eszki-Szarajba vittek, ahol a* (halott) *király összes felesége és lánya lakik az agáikkal, azaz eunuchjaikkal együtt, akik királyhoz illően őrzik és szolgálják őket. Ott aztán sírhatnak, amennyit csak akarnak a halott fiaik után, ami a Nagy Szerájban halálbüntetés terhe mellett tilos volt […]* [Mehmed] *a halott öccsei összes dajkáját és tanítóját is elküldte egy sereg eunuchhal, némával és törpével egyetemben, akik addig az apja szórakoztatására tartózkodtak a palotában. Azt mondják, ezeket azért küldték el a szerájból, mert a király nem kifejezetten szíveli az ilyenfajta népséget.”*

Fynes Moryson, aki két évvel III. Mehmed trónra lépése után érkezett Isztambulba, följegyzi, hogy az elhunyt III. Murád feleségei, szeretői és lányai még mindig az Eszki-Szarajban élnek, a „Könnyek Palotájában”. Azt is elmondták neki, hogy a császári udvar legszebb női a Topkapu szeráj háremében vannak III. Mehmeddel, „aki a leggyönyörűbbeket és a szívének legkedvesebbeket odavette magához, hogy az udvarában éljenek”.

HATODIK FEJEZET

A szultán orgonája

Mehmed huszonkilenc évesen került trónra, miután tizenkét évig tartományi kormányzóként szolgált szülőhelyén, Maniszában. III. Mehmed volt az utolsó szultán, akinek kormányzóként kellett előbb szolgálnia, mivel ettől kezdve a hercegek mind a Topkapu szerájban maradtak.

Amikor Mehmedet 1583-ban kinevezték tartományi kormányzónak, kétezer fős kísérettel hagyta el Isztambult, hogy Maniszába költözzék. Az itteni szerájban megalakította a háremét, és az elkövetkező tizenkét évben az ágyasai négy fiút szültek neki: Mahmudot, Szelimet, Ahmedet és Musztafát. Miután szultán lett, Mehmed még két fiút nemzett, Szulejmánt és Dzsihángirt, de mindkettő gyerekkorában meghalt. Ezenkívül született még hét lánya is, akik közül csak a legidősebbnek, Szevgilimnek ismerjük a nevét.

A janicsárok Mehmed trónra lépése után azonnal fellázadtak, és magasabb zsoldot, illetve más kiváltságokat követeltek. Mehmed minden kívánságukat teljesítette, ám ezután egy nagyobb, még általánosabb felkelés robbant ki Isztambul lakói között, amit csak az után sikerült leverni, hogy Ferhád pasa nagyvezír kivonultatta a tüzérségét, és ágyúkkal szétkergette a lázadókat, ezáltal megtisztítva a város utcáit.

A trónra lépését követő évben Mehmed úgy határozott, személyesen fogja egy a Habsburgok elleni hadjáratra vezetni a seregét. A szultánt a tanítója, Szaadeddin Hodzsa győzte meg - nem kis nehézségek árán - „a hódítások fontosságáról egy szultán esetében és a szent háború erényeiről”, különösen, mivel az oszmán sereg egy sor vereséget szenvedett a keresztényektől.

A válide szultán, Száfije teljességgel ellene volt, hogy a fia háborúba induljon, ezért rábeszélte Mehmed kedvenc ágyasát, hogy könyörögjön neki, gondolja meg magát. Ez viszont a lány életébe került, ahogy azt Marco Venier leírja egy 1596. június 6-án kelt jelentésében:

> *„Lehetetlennek tűnt már tovább halogatni, hogy a szultán háborúba induljon. Az anyaszultána, akit felbőszített, hogy a fia el készül hagyni őt, rávett egy egyedülállóan szép lányt, akibe a szultán fölöttébb szerelmes volt, hogy könyörögjön neki, tegye meg a kedvéért, s ne menjen el. Egy nap aztán, mikor együtt voltak a kertben, a lány így is tett, de a szultán szerelme váratlanul dühöngésbe csapott át, és a kardját kirántva, levágta a lányt. Azóta senki sem merte szóba hozni a kérdést.”*

Mehmedet a hadjáratra elkísérte Edward Barton is, aki angol követ volt a Fényes Portán (ahogy az oszmán udvart nevezték diplomáciai körökben). Barton Száfije közbenjárásával baráti kapcsolatot alakított ki a szultánnal, aki magával vitte a hadjáratra is mint a Habsburgokkal való lehetséges tárgyalófelet.

Az oszmán sereg 1596. október 12-én elfoglalta az észak-magyarországi Eger várát, két héttel később pedig találkoztak a Habsburgok fő seregével, mely a mezőkeresztesi síkságon várta az érkezésüket. Ekkor azonban Mehmed elveszítette a bátorságát, és már ott tartott,

hogy a seregét magára hagyva visszamenekül Isztambulba, ám Szinán pasa vezírnek sikerült meggyőznie, hogy maradjon. Amikor a két sereg másnap, október 26-án megütközött, Mehmedre ismét páni félelem tört, és menekülni akart, de Szaadeddin Hodzsa a szultánra borította Mohamed próféta szent palástját, és rávette, hogy vegye ki részét ő is a csatából, amely hamarosan egy váratlan oszmán győzelemmel zárult. Mehmed ezáltal kivívta a Gázi titulust, Haszán Káfi el-Akhiszari történetíró pedig úgy dicsőítette, mint „a világhódító császárt, Szultán Gázi Mehmed kánt".

A dicső visszatérést követően Mehmed soha többé nem vezette csatába a hadseregét. Girolamo Capello bailo megjegyezte, miszerint „az orvosok kijelentették, hogy a szultán nem mehet háborúba rossz egészségi állapota miatt, amelyet a túlzott evés-ivás idézett elő nála".

A következő tavaszon Mehmed kivégeztette a második fiát, Szelim herceget - valószínűleg lázadásért, de az oszmán források furcsamód hallgatnak ezzel az incidenssel kapcsolatban. A herceg halálát egyedül Capello említi egy 1597. május 10-én kelt jelentésében, amelyben tévesen a szultán legidősebb fiaként utal Szelimre: „*A* szultán legidősebb fia meghalt, a szultán pedig annyira elhízott, hogy azt mondják, több fia nem is lesz."

Az 1597. évvel kapcsolatos egyetlen másik incidenst a történetíró Szelaniki említi, aki szerint az év októberében Mehmed átköltözött a Harmadik Dombon álló Eszki-Szarajba. Leírja, hogy a szultán „tökéletes pompával és előkelőséggel" ment oda, majd egy hónapot töltött a Régi Palotában, „nyugalmat és pihenést" keresve egy káprázatos tűzijáték után, melynek „irtózatos robaja és fülsiketítő visszhangja még az ég legtávolabbi pontján is hallatszott".

Barton hosszú ideje kérvényezte az angliai fölötteseitől, hogy küldjenek Mehmednek ajándékot a trónra lépése alkalmából. 1595. július 25-én az alkincstárnoknak és titkos tanácsnoknak, Sir Thomas Heneage-nek írt levelében azt javasolja, a királynő küldjön „egy kakas formájú órát, amilyen, úgy hallom, Őfelségének van az egyik palotájában, vagy valamilyen más fejedelmi ajándékot". Ám az ajándék még 1597 végére sem érkezett meg, bár Barton többször is kérte a Keleti Társaságtól, aminek a kereskedői leginkább élvezték volna a szultán jóindulatának előnyeit. 1597. szeptember 28-án Barton megírja titkárának, John Sandersonnak, akit visszahelyeztek Angliába, hogy mennyire tehetetlen dühvel tölti el a királyi ajándék kérdése: „Olyan kevés jó hírt hallunk az ajándékkal kapcsolatban. [...] Nem írhatok többet a Társaságnak annál, mint amennyit már eddig is írtam…" Három hónappal később az élete harmincötödik évében járó Barton váratlanul meghalt vérhasban.

A Keleti Társaság kereskedői addigra már beleegyeztek, hogy megrendelnek egy ajándékot Erzsébet királynőtől Mehmed szultánnak. Barton javaslatára úgy döntöttek, a legjobb ajándék egy orgona lenne valamilyen zseniális időmérő mechanizmussal. Mindezt egy dokumentum fejti ki részletesen, melyet először a The Illustrated London News 1680. október 20-i száma közölt le; az írás szerint „az új szerkezet annyira különleges, annyifajta mozgó rész van rajta - mind zenei, mind más, speciális használatú -, és annyira ritka és művészi alkotás, hogy Őfelsége bárminő hercegnek vagy potentátnak bátran elküldhetné".

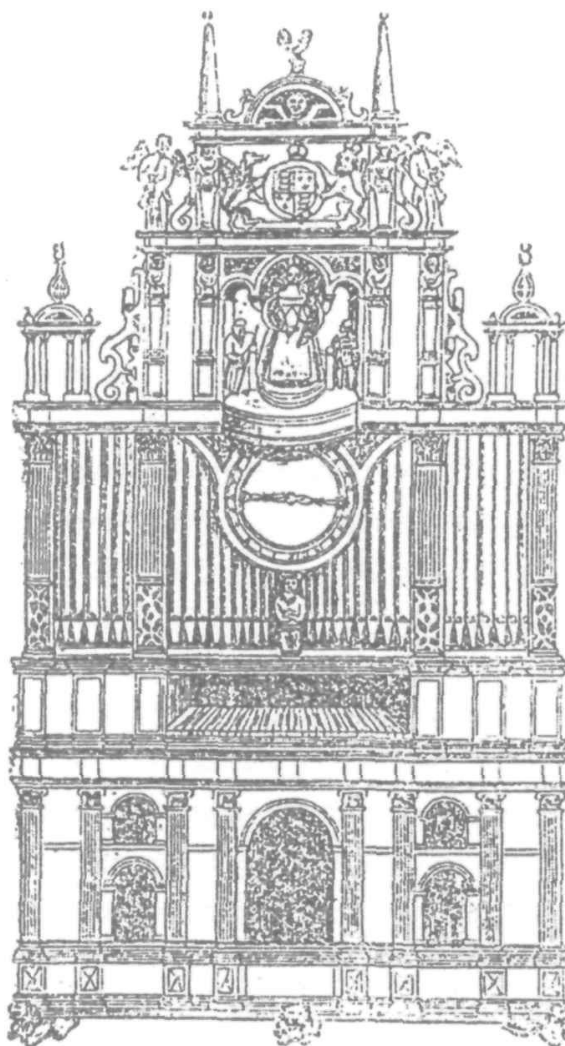
Thomas Dallamot, a londoni Blacksmiths' Company egyik tagját bízták meg az orgona elkészítésével. Dallamnak egy jó év kellett a munka befejezéséhez, de végül 1598. november 14-ének estéjén bemutatta művét Erzsébet királynőnek a whitehall-i palotájában. A királynőt állítólag lenyűgözte az orgona, mivel az iratai között fennmaradt egy 1599. január 31-ével keltezett levél, melyben a következő sor olvasható: „íme egy nagyszerű, egyedi ajándék a Nagy Töröknek, amelyről kétségkívül sokat beszélnek még, és amelynek nagy híre megy majd, különösen a németek körében."

Dallam megbízása azt is magában foglalta, hogy elkísérje az orgonát Isztambulba, és ott összeállítsa a szultán palotájában. Három segítőjével szétszedte a hangszert, és fölvitette a *Hector,* egy a Keleti Társaság által bérelt kereskedelmi hajó fedélzetére. Négyüket elkísérte

John Sanderson is, aki azért ment vissza Isztambulba, hogy a Barton helyére lépő új nagykövet, Henry Lello alatt konzulként szolgáljon.

A Hector 1599. február 13-án bontott vitorlát, és augusztus 15-én ért Isztambulba, ahol a Héttorony közelében vetett horgonyt. Az orgonát tartalmazó ládát lehozták a hajó fedélzetéről, és elvitték Lello perai házának udvarába, ahol Dallam és a segédei kibontották. Ekkor derült ki, hogy az orgona megsérült az utazás közben, így Dallamnak heteket kellett azzal töltenie, hogy megjavítsa, de végül 1599. augusztus 30-án beírhatta a naptárjába, hogy „A harmincadik napon a munkám befejeződött, és tökéletessé vált a nagykövet úr házában".

Ezután az orgonát ismét szétszedték, hogy szeptember 11-én áthajózhassák az Aranyszarv-öblön a Topkapu szerájba. Dallam leírja, hogyan kísérték be az embereivel együtt a Szultánkapun át a Harmadik udvarra, ahol föl kellett állítaniuk az orgonát, így bejuthattak arra a részre, ahová kívülállók általában nem tehették be a lábukat. Dallam beszámolójából úgy tűnik, hogy a szultán magánlakosztályának oszlopcsarnokos kertjében szerelte össze a hangszert.

Az orgona, melyet Thomas Dallam készített a szultánnak, az Illustrated London News 1860. október 20-i számából; a kép a cikk szerint az eredeti méretek alapján készült

Ezen a ponton Dallam megszakítja a beszámolóját, hogy megemlítse Erzsébet királynő ajándékát, amit Száfijének, a válide szultánnak küldött - egy pazar hintót, amely valójában többe került, mint az orgona, és amelyet aznap hozott el az anyakirálynőnek a nagykövet titkára, Paul Pindar, egy jóképű, elbűvölő fiatalember, aki állítólag nagyon megnyerte a válide szultán tetszését.

Ezután Dallam és a segédei elkezdték összeszerelni az orgonát, miközben két *adzsemi oglan,* vagyis újonc palotaőr tartotta rajtuk a szemét, akikkel hamarosan egész jól összebarátkoztak és elbeszélgettek a *dragománjuk,* vagyis a tolmácsuk közvetítésével. A nap végén az angolok visszatértek Perába, Dallam pedig a következő hónapban mindennap megjelent a Topkapu szerájban, hogy ellenőrizze a hangszert - ahogy írja: „Tizenötödikén befejeztem a munkámat a szerájban, azután naponta odamentem megnézni, és egy hónapon át majdnem minden este ott vacsoráztam, amit eddig még egyetlen keresztény sem tett meg, aki távozása után is keresztény maradt."

Az orgona átadására a szultánnak végül egy keddi napot, szeptember 25-ét választották ki, amikor Mehmed visszatért anyja Boszporusz melletti nyári palotájából. Reggel fél kilenckor Dallam a társaival együtt a magánlakosztály kertjének oszlopsorai mögül figyelte, amint a szultán nyolcvan evezőse kíséretében kiszáll a *pazar kajikból, azaz* szultáni hajóból. Dallam elvégezte a végső beállításokat a géporgonán, hogy pontban tíz órakor elkezdjen zenélni, az idő haladtával pedig hallotta, ahogy a szomszédos teremben egyre nagyobb tömeg gyűlik össze a szultán érkezésére várva. Dallamnak egy oldalhelyiségben kellett várakoznia, mígnem a szultán belépett, felült az orgonával szemben elhelyezett trónjára, majd az udvarnép tagjai is elfoglalták helyüket a terem másik három oldalán. Ezután, írja Dallam, „a Nagyúr az állam székében helyet foglalván mindenkit csendre intett", mire az orgona, amit Dallam „az ajándéknak" hív, játszani kezdett, és a második szintjén lévő két alak megfújta az ezüsttrombitáját.

„Azután a zene elhallgatott, az orgona pedig öt részből álló dalt játszott kétszer. Az öt méter magas orgona tetején állt egy magyalbokor, tele feketerigókkal meg rigókkal, melyek a zene végén énekeltek, és rázták a szárnyukat. Voltak még ott más mozgó részek is, melyeket a Nagyúr csodálva nézett."

A szultán megkérdezte a *kapidzsi basit,* vagyis a fő palotaőrt, hogy játszhatna-e újra az orgona, mire azonnal hívatták Dallamot, hogy állítsa be a szerkezetet, aki így hirtelen szembe találta magát a szultánnal és udvarnépével, mely följegyzése szerint 200 apródból, 100 törpéből és 100 némából állt; az utóbbiak testbeszéddel jelezték neki a mozdulatokat, amiket az előbb az orgonán láttak. Miután a szerkezet másodszor is zenélt, Dallam meghajolt a szultán előtt, és indulni készült a kapidzsi basi kíséretében.

„Amikor az egybegyűltek látták, hogy így teszek, jókedvűen fölnevettek. Azután láttam, hogy a Nagyúr maga mögé teszi az arannyal teli kezét, amit a koppazsi átvett tőle, majd odahozott nekem negyvenöt csiker aranypénzt, azután kitettek megint oda, ahonnan bejöttem, nem kis mértékben örülve a jó szerencsémnek."

Öt nappal később Dallamot a Topkapu szerájba hívatták, hogy bizonyos beállításokat elvégezzen, ezzel kapcsolatban pedig följegyzi, hogy az ottléte alatt a két *adzsemi oglan,* akivel korábban barátságot kötött, megkérte, maradjon végleg a palotában, ahol a szultán még két nőt is adna neki, hogy saját háreme legyen.

„Ezek a adzsemi oglanok, régi ismerőseim ebből a házból, akiket a Nagyúr azzal bízott meg, győzzenek meg, hogy maradjak itt örökre, ahogy azt már többször

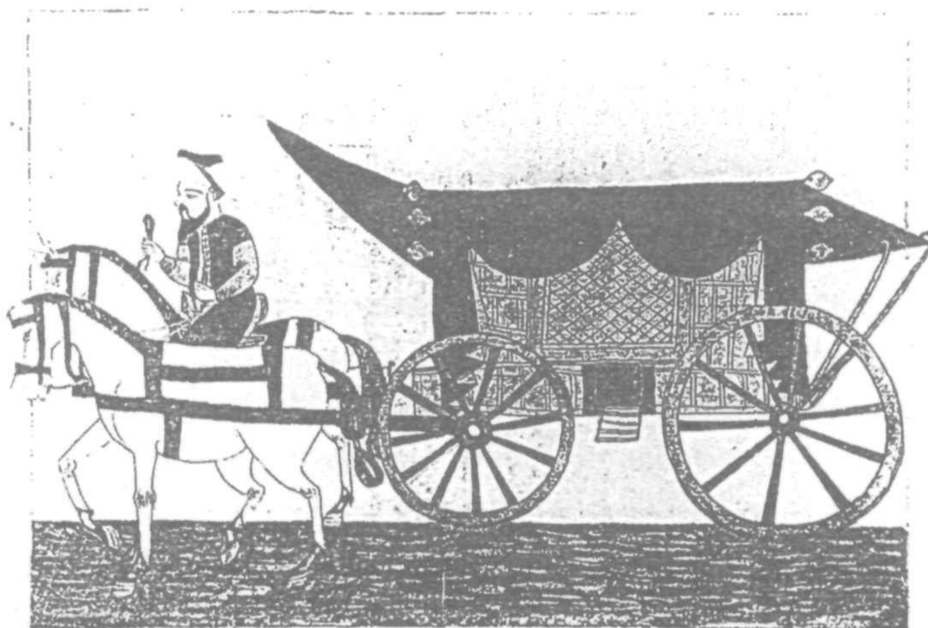
többféle módon is tették, most azt gondolván, hogy valóban maradok, kedvesen megöleltek, és sokszor megcsókoltak…"

Dallam azonban udvarisasan visszautasította az ajánlatot, amint ezt a naplójában följegyzi:

„Azt feleltem nekik, hogy feleségem meg gyerekeim vannak Angliában, akik várják a hazaérkezésemet. Azután azt kérdezték, mióta vagyok házas, és hány gyerekem van. Habár valójában nem volt se feleségem, se gyerekem, de hogy kimentsem magamat, a megfelelő módon válaszoltam."

Dallamot november 12-én, pénteken még egyszer a Topkapu szerájba hívatták, ezúttal azért, hogy körbevezessék a szultán magánlakosztályában és a szelámlik egyéb részein. A körtúra során - amely a következő vasárnap és hétfőn folytatódott - az egyik adzsemi oglan rövid bepillantást engedélyezett Dallamnak a szultán háremébe is, így neki köszönhetjük a kevés számú szemtanú-beszámolók egyikét a Boldogság Házában élő királyi szeretőkről:

„Miután megmutatott nekem sok más dolgot, amely ámulatba ejtett, átvezetett egy kis, négyzet alakú, márvánnyal burkolt udvaron, majd intett, hogy menjek oda egy rácshoz, mely a falba volt illesztve, jelezve, hogy ő maga nem mehet oda. A fal nagyon vastag volt, és mindkét oldalon roppant erős vassal berácsozva. Ezen a rácson keresztül láttam a Nagyúr harminc ágyasát, akik egy másik udvarban labdáztak. Először rájuk pillantva azt hittem,

A válide szultán kocsija

fiatalemberek, de aztán láttam hosszan a hátukon lelógó hajukat, apró gyöngyfüzérekkel és más ékességekkel, és még más egyértelmű, jelekből is gondoltam, hogy ezek nők, ráadásul igazán szépek.

A fejükön nem viseltek mást, csak egy kis, aranyszín sapkát, amely pusztán a fejük búbját fedte; nem viseltek ékességet a nyakukban, sem mást, pusztán egy fehér gyöngysort, rajta medalionnal, meg ékszereket a fülükben. A felsőruhájuk olyan volt, mint a katonai zubbony, némelyik vörös szaténból, némelyik kékből vagy más színből és valamilyen ellentétes színű övvel átkötve. Finom pamutanyagból készült buggyos térdnadrágot viseltek, mely hófehér volt, és olyan finom, mint a muszlin, még a lábuk bőrét is láttam az anyagon keresztül. A nadrág a térdükig ért le. Némelyikük fél lábszárig érő szattyánbőr kiscsizmát viselt, némelyiknek meztelen volt a lábaszára, csak egy aranykarika látszott a bokáján, a lábán pedig egy négy-öt hüvelyk magas bársonycipő. Olyan hosszan álltam és bámultam, hogy az, aki megmutatta nekem mindezt a szépséget, kezdett komolyan megorrolni rám. Összeszorította a száját, és toppantott, hogy hagyjam abba végre a bámészkodást - amit nem szívesen tettem, mivel igencsak kedvemre való volt a látvány."

A következő kedden Dallam azt a hírt kapta, hogy a szultán máshová kívánja áttétetni az orgonát - mint később megtudta, az Indzsili Köskbe. Dallamot a tolmácsával együtt odakísérte két adzsemi oglan. Naplójában itt részletesen leírja, hogyan szerelte össze újra az orgonát az Indzsili Köskben, ezután azonban egy lap sajnos hiányzik a szövegből, azzal folytatódik tovább, hogy a két adzsemi oglan hirtelen elszaladt:

„…Megkérdeztem a dragománomat, vajon miért futott így el ez a kettő, ő pedig azt mondta, a *Nagyúr jön az asszonyaival, és nekünk is mennünk kell, ha kedves az életünk; de erre mindenki elszaladt, engem pedig otthagytak egyedül, és mire kiértem a házból, már át is futottak az udvaron meg azon a kapun, én pedig rohantam utánuk, amilyen gyorsan csak vitt a lábam, de ekkor már négy fekete mór vagy szerecsen futott felém kivont handzsárral; ha utolérnek, egész biztosan miszlikbe is hasítottak volna azokkal a kardokkal. […] Ahogy így futottam, hogy az életemet mentsem, közben káprázatos látványban volt részem: először jött a Nagyúr lóháton, majd rengeteg szeretője, ki lovon, ki gyalog, aztán több nagyszerű férfi aranyos ruhában, ezek voltak a szeretők őrizői; szerecsenek, olyan feketék, mint a gagát, de nagyon szépek, oldalukon nagy handzsárokkal, melyeknek hüvelye mintha színaranyból lett volna…"*

Dallam a munkája végeztével 1599. november 28-án hagyta el Isztambult, ahová soha többé nem tért vissza. III. Mehmed uralkodásának utolsó éveiben semmi többet nem hallani az orgonáról, viszont az Erzsébet királynő által Száfijének ajándékozott kocsit gyakran lehetett látni, amikor a válide szultán a városba ment a Topkapu szerájból. Isztambul egyszerű népe nagyon szerette Száfijét, a hadsereg és az *ulema* (a muzulmán jogtudósok) viszont egyre rosszabb szemmel nézték a szultán feletti hatalmát, ahogy ezt Henry Lello is megjegyzi egyik ez idő tájt írt jelentésében: „[Száfije] mindig nagy becsben állt, és teljességgel uralkodott a fia felett: ugyanakkor a mufti és a katonák sokat panaszkodnak miatta a királyuknak, mondván, hogy [Száfije] félrevezeti és uralja őt."

Száfije hatalma abban az új mecsetkomplexumban is megnyilvánult, melynek a megépítésére 1597-ben adott megbízást. A Jeni-dzsámi helyéül az Aranyszarv-öböl partjának egy pontját választották a karaita zsidók, egy az ortodox zsidó vallástól még a bizánci időkben elhatárolódott szakadár szekta negyedében. Száfije az Aranyszarv-öböl másik oldalára telepítette át a karaitákat, ezután pedig leromboltatta a házaikat, hogy helyet csináljon a mecsetjének.

A válide szultánok a financiális ügyleteiket egy sereg - a *kira* gyűjtőnévvel illetett - zsidó nő közreműködésével bonyolították le, akik a háremben elszigetelt nők kereskedelmi

ügynökeiként jártak el. Száfije kirája, Esperanza Malchi, hatalmas vagyont gyűjtött a válide szultán ügynökeként. Paul Rycaut, az angol követség titkára az 1660-as években leírja, milyen óriási hatalma van a kirának, akit ő Mulki Kadinnak hív, és a Száfije feletti befolyását annak tulajdonítja, hogy Malchi/Mulki a válide szeretője:

> *„Mahomet* [III. Mehmed] *szultán idejében [...]a birodalom egész kormányzása egy bizonyos Mulki Kadin kezében nyugodott, egy fiatal, elbizakodott nőében (akiről azt beszélik, hogy természetellenes érzékiséget gyakorolt* a *fent nevezett királynővel), az anyakirálynő különleges kegyénél és szereteténél fogva, míg végül semmi tanács vagy parancs sem maradhatott a vezírekre és a főbb elöljárókra, hogy előbb jóváhagyást és felhatalmazást ne kaptak volna tőle; a szerecsen eunuchok és más négerek osztották a törvényt mindenkire, a kormánytanácskozásokat pedig a nők elzárt lakosztályaiban tartották; valamint parancsokat adtak, tiszteket menesztettek vagy előléptettek, attól függően, mi szolgálta leginkább e női kormányzat érdekét...”*

Mehmed egészsége szemmel láthatóan egyre gyengült. Gyakorta elájult, ilyenkor pedig mintha nem lett volna eszénél, ahogy egy ilyen esetet Capello bailo is leír 1600. július 29-én: „A Nagyúr visszavonult üszküdárba, a köznép pedig azt beszéli, hogy megint rátört és három napig uralta a szokásos idiotizmusa, csak néha-néha voltak világos pillanatai.”

1600-ban a szultáni lovas katonák, a szpáhik fellázadtak az érmék leértékelődése miatt, amikben a zsoldjukat kapták. A haragjuk elsősorban Esperanza Malchi ellen irányult, mivel őt okolták az infláció miatt, ezért brutálisan meggyilkolták a legidősebb fiával együtt, aki a vámhivatal vezetője volt. Mehmed azzal engesztelte ki a fellázadt szpáhikat, hogy - Szelaniki szerint - azt mondta nekik, „tanácsot kér az anyjától, és jóváteszi az alattvalói ellen elkövetett hibáit”.

1603 elején a janicsárok lázadtak fel, és a Topkapu szerájhoz menetelve előbb megütköztek a szpáhikkal, mielőtt ismét sikerült helyreállítani a rendet, nem kevés halálos áldozat árán mindkét oldalon. Knolles följegyzi, hogy emiatt a szultán betiltotta a borivást egész Isztambulban, mivel a janicsárok zendülését túlzott alkoholfogyasztásuknak tudta be:

> *„A mufti megparancsolta, hogy mindenki, aki bort tartott a házában Konstantinápolyban vagy Perában, halálbüntetés terhe mellett hozza elő, és verje be a hordó tetejét, kivéve Anglia királynőjének, a francia királynak és Velence államának követeit; ezért tehát (egyesek jelentése szerint) Konstantinápoly utcáinak csatornáin egy ideig úgy folyt le a bor, mint a víz nagy záporesők után.”*

Még ugyanebben az évben a janicsárok ismét fellázadtak, mivel úgy vélték, a birodalom minden gondjának fő oka, hogy a szultán teljességgel az anyja és a kapi agaszi, a fehér eunuchok agájának befolyása alatt áll, és ez utóbbi fejét követelték, azzal fenyegetőzve, hogy különben megfosztják Mehmedet a trónjától, és a legidősebb fiát, Mahmudot teszik meg helyette szultánnak. Mehmed engedett a janicsárok követeléseinek, és hagyta, hogy lefejezzék a fehér eunuchok vezetőjét, illetve még néhány tisztviselőt a palotában. Ezenkívül a Régi Szerájba száműzte az anyját is, de Száfije innen hamarosan visszatért a Topkapu szeráj háremébe, ahogy azt Agostino Nani bailo följegyzi az egyik jelentésében, majd megemlíti, hogy a válide szultán kényszerből megtorpant az új mecsetje építésében. Száfijénak ennek ellenére azért sikerült elérnie, amit akart - legalábbis egyenlőre -, mivel John Sanderson néhány hónappal később megjegyzi az általa „templomnak” nevezett mecsettel kapcsolatban: „A nagy szultána temploma sebesen épül, és ő megint ugyanúgy uralkodik, mint azelőtt.”

A janicsárok fenyegetése, miszerint megfosztják a szultánt a trónjától, és fiát, Mahmudot ültetik a helyébe, mélyen megrendítette Mehmedet. Mahmud ekkor nagyjából

huszonegy éves lehetett, és Pecsevi szerint nagy népszerűségnek örvendett a janicsárok körében. Mehmed ezzel szemben annyira kövér és fizikailag alkalmatlan volt, hogy Capello bailo egyik jelentése szerint az orvosa el is tiltotta az újabb hadjárattól. Mehmed még ennél is jobban megrémült, amikor Száfije elfogott egy levelet, amit egy vallásos jövőbelátó küldött Mahmud anyjának, melyben megjósolta, hogy a szultán fél éven belül meg fog halni, őt pedig a fia követi a trónon. Mindezek miatt Mehmed végül 1603. június 7-én kivégeztette Mahmudot és az anyját is. Az eseményt Henry Lello is följegyzi az uralkodónak küldött jelentésében, ahol azt írja: „[Mahmud herceget] megfojtották, és a legaljasabb és legtitokzatosabb módon eltemették."

A jövőbelátó jóslatának első fele azonban két hét különbséggel így is valóra vált, mivel III. Mehmed 1603. december 12-én, feltehetően szívinfarktus következtében, meghalt. A harmincnyolcadik életévében járt ekkor, és majdnem kilenc évig uralkodott. Knolles a halálhíre megemlítése után összefoglalja lesújtó véleményét az elhunyt uralkodóról:

> *„...a nagy Mahomet szultán minden élvezete és szórakozása közepette meghalt a császári palotájában Konstantinápolyban. [...] Nem volt nagyszerű ember, de annál büszkébb, és ennél az oknál fogva kevésbé szerették, mintsem félték az alattvalói, különösen a janicsárok és egyéb harcosai meg katonái, akik megvetették gyönge kormányzását, és fájdalommal látták, nem elég, hogy még a legfontosabb államügyeket is átadja a nőknek, de ők még intézik is és felül is bírálják azokat (elsősorban az anyja, a szultána, a felesége és még mások), így ezek a férfiak nemcsak föllázadtak ellene, de haragjukban többször meg is akarták fosztani a trónjától. A szultánról általánosan elmondható, hogy a buja, érzéki örömök rabja volt, amelynek jeleit még mindig magán viselte, úgy is mint egy undok, püffedt, ormótlan és túlságosan elhízott testet, amely alkalmatlan volt bármiféle hercegi hivatalra vagy funkcióra; a szelleme pedig, amelyet teljességgel átadott a semmittevésnek, az élvezeteknek és azok túlhajszolásának, ezért nem kis mértékben felelős a napjai megrövidítéséért, melyeket szégyenletesen és az alattvalói érdeklődése nélkül fejezett be, halála miatt pedig csak kevesek - majdhogynem senki sem - ejtettek könnyet. "*

Mehmedet a fia, az akkor tizenhárom éves és nyolc hónapos I. Ahmed követte a trónon, aki ifjú kora ellenére független ember volt, a maga ura - a trónra lépésekor például ragaszkodott hozzá, hogy ne a sejhüliszlám övezze föl az őse, Oszmán Gázi kardjával, amit inkább saját maga kötött a derekára. Arra sem várt, hogy a vezírek a trónra ültessék, ő maga foglalt helyet rajta a legkisebb habozás nélkül. Nem sokkal a trónra lépése után megbeszélést tartott a vezírjeivel, és hatalmas összeget utaltatott ki a janicsárjainak, illetve egyéb isztambuli katonáinak, ahogy ezt el is várták egy új padisahtól, ezután pedig Ahmed kilovagolt a városba, hogy fogadja alattvalói hódolatát.

III. Mehmednek ekkorra már csak egyetlen másik fia élt, a kilencéves Musztafa, akinek az életét elmebaja menthette meg, így Ahmed trónra lépésekor három nemzedék után először fordult elő az Oszmán-házban, hogy nem került sor a hercegek lemészárlására az új szultán hatalomátvételekor. De az is lehet, hogy Musztafának azért kegyelmeztek meg, mert a bátyján, Ahmeden kívül ő volt az Oszmán-ház egyetlen élő férfi tagja, Ahmed pedig fiatal kora miatt még nem bizonyíthatta, hogy képes utódot nemzeni.

Másnap Ahmed részt vett az apja temetésén az Aja Szofia melletti kertben, ahol megbízást adott egy gyönyörű türbe építésére - a harmadik császári mauzóleumra az Aja Szofia mellett, mely a végső nyughelyéül szolgált annak a három szultánnak, akik Nagy Szulejmánt követték sorban a trónon, és mindhármukat ide temették a feleségeikkel, szeretőikkel és számtalan gyermekükkel együtt.

Ahmed az uralkodása második évében megszabadult az apja által ráhagyott egyik örökségtől, a csodálatos géporgonától, amelyet Thomas Dallam állított össze az Indzsili Köskben. Az apjához hasonlóan Ahmed is gyakran ment oda, hogy a kioszkban a *namazgahon,* a szabadtéri imádkozóhelyen imádkozzon. A szultán imámja, Musztafa Szafi a krónikájában följegyzi, hogy Ahmedet - aki sokkal vallásosabb volt az apjánál - sértette az orgonán látható sok emberalak, mely emiatt jobban illett volna egy pogány templomba, de „nem tűrhette az imádság helyén és a kalifa házában”. Ezért 1605-ben elrendelte, hogy az orgonát bontsák le, és tüntessék el a palotából.

HETEDIK FEJEZET

Szultángyilkosság

Trónra lépésekor I. Ahmed a Harmadik Dombon álló Régi Szerájba küldte a nagyanyját; itt élt Száfije tizenöt évvel később bekövetkezett haláláig. Az Aranyszarv-öböl partján megkezdett mecsetje építése így félbemaradt, és a félig elkészült épület hamarosan pusztulásnak indult.

Ahmed anyja, Handan, az új válide szultán, sosem szerzett akkora hatalmat és tekintélyt, mint az elődje, mivel nem sok befolyást gyakorolt önfejű fiára. Handan 1605. november 26-án halt meg, aznap este, amikor Ahmed hadjáratra indult, hogy elfojtson egy lázadást Anatóliában. Másnap eltemették a férje, III. Mehmed türbéjébe az Aja Szofia mellett. Ahmed nem volt hajlandó elnapolni az indulását Isztambulból a szokásos egy hétig tartó gyászidő miatt, így rögtön az anyja temetése után útnak indult a seregével. Mindez azt a pletykát szülte, hogy ő maga tette el láb alól az anyját, aki megpróbált beleavatkozni az uralkodásába. Sir Thomas Sherley angol utazó, aki 1602-1605-ig Isztambulban raboskodott, följegyzi, hogy Ahmed meg akart szabadulni Handan nem kívánatos tanácsaitól, és ezért „nem kímélve a saját anyját sem, megmérgezte őt 1605 augusztusában".

A szultán megszabadult az öccsétől, Musztafától is, akit az anyjával együtt (az ő neve ismeretlen) a Régi Szerájba száműzött. Ahmedet nem sokkal a trónra lépése után megtámadta a himlő, amibe majdnem belehalt, mire néhány vezírje azt tanácsolta, vissza kellene hozni Musztafát a Régi Szerájból, hogy átvehesse a trónt a bátyjától. Erre végül is nem volt szükség, mert Ahmed később felgyógyult, és első ténykedéseként azonnal elbocsátotta azokat a vezíreket, akik Musztafát akarták helyette a trónra ültetni.

II. Mehmed első, rövid ideig tartó uralkodását leszámítva Ahmed az első olyan oszmán szultán, aki anélkül lett uralkodó, hogy trónörököst nemzett volna. Igaz, nem sok időbe telt, mire bepótolta ezt a mulasztását, mivel az első fia, a majdani II. Oszmán, 1604. november 3-án született, tíz és fél hónappal Ahmed trónra lépése után. A gyerek anyja Mahfiruz volt, ismertebb nevén Hadidzse, egy feltehetőleg görög származású kegyencnő.

A következő egy éven belül Ahmed két másik ágyasa is - akiknek a nevét nem ismerjük - gyermeket szült a szultánnak; a második fiát, Mehmedet, és az első lányát, Gevherhánt. Az ezt követő évtizedben Ahmednek még legalább tizenöt gyermeke jött világra, tíz fiú és öt lány.

Uralkodásának második évében egy új ágyas érkezett a háremébe, egy Anasztaszia nevű görög lány, az egyik égei-tengeri sziget, Tinosz ortodox főpapjának a lánya, akit elraboltak a törökök, és eladtak az isztambuli rabszolgapiacon. Mivel ő volt az első egy csoport újonnan érkezett ágyas közül a háremben, ezért Ahmed a Köszem, azaz a Nyáj Vezére nevet adta neki, de később Mahpejker néven is ismertté vált. Köszem hamarosan Ahmed ágyasa lett, és 1605-ben megszülte a szultán második lányát, Ajsét. Az elkövetkező tíz évben Köszem még két lánnyal és négy fiúval ajándékozta meg Ahmedet, többek között két majdani szultánt is, IV. Murádot 1609. augusztus 29-én és Ibráhimot 1615. november 9-én.

Miután Köszem Ahmed hászekije lett, a leváltott Mahfiruzt a Régi Szerájba száműzték, a fia, Oszmán viszont a Topkapu palotában maradt. Köszem gondját viselte Oszmánnak, akit

gyakran magával vitt a hintóján is, amikor kirándulást tett Isztambulban. A velencei bailók jelentései szerint Oszmán ezeken a kirándulásokon élvezettel dobált ki pénzt az embereknek, akik a hintóhoz sereglettek, hogy lássák az ifjú herceget, míg Köszem láthatatlan maradt egy függöny mögött. A bailók azt is megemlítik, hogy Ahmed szívvel-lélekkel szerette Köszemet, aki a trón hátterében valódi hatalommá vált. Cristoforo Valier azt írja: „Azt tesz a királlyal, amit csak akar, akinek teljességgel birtokában tartja a szívét, és aki tőle soha semmit nem tagadna meg." Simon Contarini a következőképp jellemzi Köszemet:

> *„…szép és ravasz, ezenkívül tehetséges, kiválóan énekel, s a király továbbra is nagyon szereti. […] Nem mindenki tiszteli őt, de néhány ügyben meghallgatják a véleményét, és ő a király kedvence, aki mindig maga mellett akarja tudni…* [Köszem] *hatalmas bölcsességgel tartózkodik attól, hogy túl gyakran beszéljen komoly dolgokról és államügyekről."*

Miután így a férfiúi potenciájával kapcsolatos minden kétséget eloszlatott, Ahmed most már mintha megbánta volna, hogy megkegyelmezett az öccsének, Musztafának, aki továbbra is a Régi Szerájban élt száműzetésben az anyjával. Simon Contarini 1612-ben azt írja, hogy a szultán kétszer is kiadta a parancsot a testvére megfojtására, de mindkét alkalommal meggondolta magát; először azért, mert hirtelen heves hasgörcsök törtek rá, másodszor pedig egy vad villámlás ijesztett csúnyán rá. Contarini úgy véli, valójában Köszem mentette meg Musztafa életét, mivel látni akarta, hogy „lehetséges-e, miszerint ez az általa gyakorolt kegy a testvér [Musztafa] iránt később alkalmazható lesz-e a fia [Murád] iránt".

1606 őszén Isztambul zsidó negyedében tűzvész pusztított. Knolles szerint Ahmed szultán élen járt a tűz oltásában, és még meg is sérült: „Az ide-oda rohangáló emberek tumultusában és zajában és a tűz eloltása közepette a nagy szultán leesett a lováról, és egy ideig betegeskedett."

Ahmed azonban gyorsan felgyógyult a sebesüléseiből, és még ugyanebben az évben úgy határozott, egy császári mecsetegyüttest fog emeltetni az Első Dombon. Megbízta az építész Mehmed agát, hogy tervezze és építse meg a dzsámit az ősi hippodrom keleti oldalán. A hagyomány szerint Ahmed annyira lelkesedett a mecset ötletéért, hogy gyakran ő maga is besegített az építkezésnél, és vállt vállnak vetve dolgozott a munkásokkal meg mesteremberekkel, akiknek ő maga adta ki a bérét fizetésnapokon, külön megjutalmazva azokat, akik különösen nagy erőfeszítést tettek.

Ahmed egy sor új építményt is rendelt a Topkapu szerájban, többek között két fürdőt, egyet a szelámlikban, egyet pedig a háremben, illetve egy gyönyörű kis könyvtárat a szultáni lakosztályban, közvetlenül III. Murád szalonja mellett. Henry de Beauvau francia diplomata, aki 1605-ben járt a palotában, részletesen leírja a férfiak fürdőjét, majd megjegyzi, hogy „manapság a király már nem használja ezt, hanem inkább a másikat, ami a nőknek épült".

Ahmed ezenkívül még egy kioszkot is építtetett abban a teraszos kertben, amelyet ma a Negyedik udvarként ismerünk. Ezt a mára már megsemmisült kioszkot a szultán arra használta, hogy a háremhölgyeit „hangra és hangszerekre írt komédiákkal" szórakoztassa, ahogy azt Julien Bordier francia diplomata írja, aki szintén megjegyzi, hogy az előadásokat zsidó nők és férfiak, az akkori idők udvari színjátszói adták elő.

A szultán egyik kedvese

Gilles Fermanel francia diplomata megemlíti, hogy Ahmed „egy nagyon mutatós kis épületet" állíttatott fel az Első udvarban. Ebben volt az a mára már eltűnt különleges pékség, ahol a falon lévő felirat tanúsága szerint „A palota legtisztább, legfinomabb kenyerét sütötték". Ehhez a kenyérhez külön Bithyniában, Kis-Ázsia északnyugati részén termesztették a búzát, amibe azután a palota parkjában nevelt kecskék tejét keverték. Ezt a patyolatfehér kenyeret kizárólag Ahmed szultánnak és annak a pár kivételezettjének tartották fenn, akikkel az uralkodó megosztotta. Az egyikük, Domenico Gerosolimitano udvari orvos a következőképpen ír a kenyérről emlékirataiban:

> *„A finom, fehér lisztet külön csak erre használták, és mindennap százhúsz darab kétkilós kenyeret sütöttek belőle, amiből csak a Nagy Török kegyencei kaphattak, illetve a személye körüli hat orvos, akik közül a harmadik Domenico Gerosolimitano volt, aki azóta Isten kegyelméből keresztény lett Rumban* (Bizáncban, azaz most már Isztambulban), *ahol nagy szegénységben él a Megváltó iránti szeretetből."*

Ottaviano Bon, aki Gerosolimitano idejében tett látogatást a palotában, leírja, hogyan vizsgálta meg Ahmed orvosa a szultán háremhölgyeit, amikor azok megbetegedtek:

„Ha az, amelyik beteg, a Királynő vagy valamelyik szultána, akivel a Nagyúr együtt hált, akkor a karja és keze, melyet kinyújt az orvosnak, hogy az megmérhesse a pulzusát, egy darab fehér selyemmel vagy vékony tafotaanyaggal van lefedve, mivel a csupasz bőrét nem láthatja és nem érintheti senki; a doktor ugyancsak nem mondhat semmit a háremhölgy füle hallatára, előbb ki kell mennie a teremből, és ott felírni az általa legmegfelelőbbnek talált orvosságot; ami általában a törökök tudása és szokása alapján csak valamiféle lazító és üdítő serbet, mivel csak nagyon ritkán használnak bármilyen más gyógyszert; egyébként sem tartom elégségesnek a tudásukat ahhoz, hogy minden betegségre orvosságot készítsenek. Abban az esetben pedig, ha a betegnek sebészre lenne szüksége, nem tehet mást, csöndben kell tűrnie és szenvednie, mivel a sebész elől sehogyan sem lehetne elrejtenie a bőrét vagy a húsát."

Bon egyike azon kevés külföldinek, aki valaha is látta a Topkapu szeráj Belső Palotáját; kihasználva Ahmed szultán távollétét, aki épp vadászaton volt, Bon körsétát tett a *bosztandzsi* basival, vagyis a főkertésszel. A palotából először is a szultán magánlakosztályának oszlopcsarnokos kertjét látta, ahol leírja a tavat, amelyen Ahmed gyakran játszott a néma szolgáival és a pojácáival:

„A tavon pedig egy kis csónakot láttam, melyben (úgy hallottam) a Nagyúr gyakran kimegy a némáival meg a pojácáival, akikkel föl-alá eveztet, versenyre kél velük, a vízbe ugrasztja őket; sokszor pedig, amint a tó partján sétál velük, beledobja őket, és a fülükig-fejük búbjáig a vízbe nyomja őket."

Knolles az 1610-es évvel fejezi be az Oszmán Birodalomról írt történeti művét, vagyis Ahmed uralkodásának hetedik évében, a szultán leírásával és jellemének bírálatával zárva sorait:

„Ez a nagy Achmat szultán, akiről imént szó volt, és aki jelenleg uralkodik, amint korábban említettem, tizenöt éves korában lett a birodalom feje, most pedig nagyjából huszonkét éves, arca kerek és telt, elég jó vágású, bár a bőrén még mindig magán viseli a himlő nyomait. Szakálla kicsi, gesztenyebarna, kis pamacsokban nő négy különböző helyen, az arca két felén és az álla két oldalán. […] Masszív felépítésű, erős izomzatú, bár hajlamos a hízásra, mint ahogy az apja, Mahomet is az volt: erős, izmos karú-lábú, és összességében tevékeny. […] Nagy rabja az érzékiségnek és az örömöknek, ami némi reménnyel kecsegtet, hogy végül a sírba juttatja magát, mint ahogy az apja, Mahomet is tette őelőtte. […] *Négy gyermeke született az ágyasaitól, két fia és két lánya, a legidősebb fia most nagyjából ötéves. Ezenkívül rendkívül élvezi még a föld örömeit is, különösen a solymászást és a vadászatot."*

Knolles ezek után azzal folytatja, hogy megemlíti Ahmed hobbiját, a szarvgyűrűk faragását, amelyet az oszmán hagyományoknak megfelelően azért tanult meg, mert minden hercegnek jártasnak kell lennie valamiféle kézművességben:

„Minden török császárt vallása törvényei arra köteleznek, hogy naponta egyszer valamilyen kézi munkát és ügyességet igénylő mesterséget gyakoroljon. Ezért Mahomet szultán [III. Mehmed], a *legutóbbi nagyúr nyilakat készített, a fia pedig, Achmat, a szarvból faragott gyűrűk készítését választotta, amit minden török a hüvelykujján visel, hogy ezzel feszítse meg az íját, mielőtt lőne. Ezeknek* a

szarvgyűrűknek a *készítését a Nagy Szultán minden reggel az imádkozása után szinte vallásosan végezte hosszabb-rövidebb ideig."*

Uralkodása kilencedik évében Ahmed rendkívüli vigassággal ünnepelte meg a legidősebb lánya, az akkor még csak nyolcéves Gevherhán szultána férjhezmenetelét az ötvenöt éves Kara Mehmed pasához. Az ünnepségről így ír Paul Rycaut az 1680-ban kiadott *Az Ottomán Birodalom krónikájában:*

„Az esküvő napja elérkezvén, a *menyasszonyt odahozták a férj házához: elöl meneteltek a janicsárok, mint mindig, utánuk jöttek a városi elöljárók és egyéb hivatalnokok, majd nyolcvan emír, azután a bírák, majd a vezírek és a nagyvezír, balján a muftival, azután a zenészek, többek között harminc dobos és oboás jött, mögöttük nyolc egyiptomi vizcayai tamburindobokkal és vagy ezer mutatványossal. Őket negyven zenész követte kettős sorokban, némelyik szitáron játszva, mások hárfán, egyesek pedig lanton, majd török módra egy bolond (akit ők szentnek tartanak) sapkába és köpenybe bugyolálva, ráaggatott báránycsontjaival táncolva és énekelve és játszva e hangszereken. Őutánuk a hadsereg legfőbb méltóságai meneteltek, majd harminc férfi kalapácsokkal és egyéb vasszerszámokkal, hogy letörjék, bármi kerülne túl közel az utcán, vagy állná el az útját a közeledő két hatalmas fának, amelyen különféle gyümölcsök függtek, mind viaszból, a két magas fát pedig, melynek tetejét és közepét kötelekkel tartották, rengetegen vitték. Azután jött Akmet basa húsz tisztje, a főkincstárnok, a menyasszony keresztapja, maga is gazdagon feldíszítve, büszkén a lován, őutána pedig két hatalmas fáklya, amelyet rengeteg rabszolga vitt, és egy harmadik, még hatalmasabb fáklya, amelyet csupa aranylemez borított, de még inkább csillogott a rengeteg drágakőtől, mintsem a lángoktól, melyek megvilágították: Kaisler aga* (a főeunuch) *jött a fáklyák után a hercegnő ötven tisztjével, utánuk pedig egy nagy vörös bársonybaldachint hoztak, azután pedig egy még nagyobbat, melyet csupa aranylemez fedett, és amelynek függönyeit behúzták, hogy mind a négy oldalon a földet érték. Ezen baldachin alatt jött a hercegnő lóháton, néhány szerecsen eunuchja kíséretében, mögöttük pedig a kocsija, melyet aranyszövetek fedtek, és amelyet négy, különösen gyönyörű fehér ló húzott. Ezután még nyolc újabb kocsi érkezett, melyeken még több nyoszolyólány ült válogatott, aranyruhás négerek között. Végül pedig huszonöt szűz rabszolgalány következett, akiket a legszebbek közül választottak ki, mind lóháton, a hajuk szabadon a vállukra omolva…"*

Az esküvő másnapján Ahmed szultán megtámadta a menyasszony anyját, akit előbb összevert, majd ledöfött haragjában, amiért az asszony megfojtotta az ő egyik kegyencnőjét. Paul Rycaut élénk leírást ad az incidensről:

„Mindeme pompa és fényűző gazdagság ellenére a szultán az esküvő utáni napon kegyetlenül megverte a szultánáját, ennek a lánynak az anyját, aki épp most ment férjhez a kapitány basához, és tőrével átdöfte a szultána arcát, majd a lába alatt tiporta őt, mert (a szultána) *megfojtotta az egyik kegyencét, az ő egyik nővérének a rabszolgáját, akibe beleszeretett, és ezért érte küldetett. És ha mindez még nem tette volna elég kellemetlenné a helyzetét, a Konstantinápolyban dúló pestisvész miatt* [a szultán] a *vidéki palotájába kényszerült, amelyet Dorut* ([Davud] *Basa Szerájának neveznek, hogy elkerülje a veszélyt; amíg viszont itt tartózkodott, amikor elment a hatalmas mecsetbe, amelyet ő építtetett itt, egy dervis megdobta egy óriási kővel."*

Öt hónappal később Ahmed kiházasította Ajse szultána hercegnőt, Köszemtől született első lányát is; az ekkor hétéves Ajse férje a középkorú Naszuh pasa nagyvezír lett. Két évvel később Ahmed kivégeztette Naszuh pasát, így Ajse hercegnő mindössze kilencévesen megözvegyült. Később még öt pasához ment feleségül, akik közül kettő csatában esett el, egyet meggyilkoltak, kettő pedig természetes halállal halt meg. Ajse utolsó férje Haleb Ahmed pasa volt, aki 1644-ben halt meg, így Ajse harminckilenc évesen hatodszorra is özvegy lett.

A Szulejmán utáni évszázad során gyakran előfordultak az Oszmán-dinasztiában a hercegnők ilyen sorozatos házasságkötései, melyek lehetővé tették, hogy az uralkodói család szövetségek hálózatát építse ki a leghatalmasabb pasákkal. Köszem különösen jól kihasználta a lányai frigyeit arra, hogy csaknem fél évszázadon át hatalmon tartsa magát. Ahogy azt 1626-ban Háfiz Ahmed pasa nagyvezírnek írja, aki néhány hónappal később Ajse lánya harmadik férje lett: „Csak értesítsen, ha készen áll, és én azonnal ennek megfelelően cselekszem. Azon nyomban gondoskodni fogunk kegyelmedről. A hercegnőt már felkészítettem, ugyanúgy teszek majd, mint amikor útnak indítottam az én Fatmámat."

Uralkodása tizenharmadik évében Ahmed átadta azt a szultáni mecsetet, amelyet a hippodrom mellett építtetett. A hagyomány szerint a mecset felszentelésekor Ahmed egy Mohamed próféta lábfejére emlékeztető turbánt viselt szerénysége jeléül.

Ahmednek nem sok ideje maradt, hogy örüljön az új mecsetnek, mert a következő évben, 1617. november 22-én, négy hónappal a huszonnyolcadik születésnapja előtt meghalt, az általános hiedelem szerint tífuszban. A nevét viselő mecset melletti hatalmas türbében temették el.

Halálával krízishelyzet állt elő az utódlásban, mivel a legidősebb fia, Oszmán herceg ekkor még csak tizenhárom éves volt. Az Oszmán-dinasztia első háromszáz éve alatt a trónutódlás mindig apáról fiúra történt, vagyis a trón szinte minden egyes esetben a legidősebb fiúgyerekre szállt tizennégy nemzedéken át. Most viszont Oszmán fiatal kora miatt a szultáni tanács úgy határozott, Ahmedet inkább a féltestvére, Musztafa kövesse a trónon, aki ekkorra huszonöt éves volt, és a bátyja uralkodásának tizennégy évét a Topkapu szerájban töltötte száműzetésben. Pecsevi korabeli megfigyelőként a következő magyarázatot adja a trónutódlás szokásának megváltoztatására:

> „[Ahmed] *fiai még túl fiatalok voltak, az öccse, Musztafa szultán viszont idősebb, és mivel már elérte a férfikort, így ő lépett a trónra. […] Azt gondolták, hogy egy gyerekherceg trónra ültetése, amikor adva van egy felnőtt herceg is, szóbeszédre adna okot, és számos lehetséges veszélyt rejtene magában, az idők tehát megkívánták, hogy a szultánság trónja öröklés által Musztafa szultáné legyen. Máskülönben ők lennének minden ember kritikája és gyalázkodása nyilainak célpontjai."*

Pecsevi azt sugallja, hogy a trónöröklés törvényének megváltoztatása mögött a szerecsen eunuchok vezetője, Musztafa aga állt, „aki minden államügy intézéséért felelős volt Ahmed kán uralkodásának ideje alatt". Simon Contarini bailo felveti, hogy esetleg Köszem használta a befolyását arra, hogy Musztafa herceget választassa meg Ahmed utódjául, így remélte, Musztafa inkább hajlana arra, hogy megkegyelmezzen a két fiának, Murádnak és Ibráhimnak, mint Oszmán, akiről feltételezte, valószínűleg a testvérgyilkosság véres módszerét alkalmazva megszabadulna az öccseitől.

Musztafa trónra lépése után I. Ahmed asszonyait és gyerekeit átküldték a Régi Palotába, többek között Köszemet is a négy fiával együtt, akik közül Murád volt a legidősebb.

Köszem az idő alatt is, amíg a Régi Szerájban élt, továbbra is megkapta a napi 1000 akcse járandóságát, és annak ellenére, hogy a férje meghalt, továbbra is megtartotta a hászeki

státust.

Musztafa elmeállapotáról általában véve semmit sem lehetett tudni, amíg szultán nem lett, azután viszont nagyon is nyilvánvalóvá vált mindenki számára, aki csak találkozott vele, hogy elmebeteg, és nem képes önállóan uralkodni. Az anyját, a válide szultánt nevezték ki régensnek, ahogy azt a tudós Kátib Cselebi is följegyzi a *Fezlekében:* „Amikor a szellemi és testi betegség jelei láthatóvá váltak a fényességes szultánnál, orvosok gondjaira bízták őt *[...]* a kormányzás feladatát pedig tiszteletre méltó édesanyjára.” Az ulema tagjai győzködték a válidét, bocsássa el Musztafa agát, aki egyre több támogatót talált a vezírek között, hogy leváltassa Musztafa szultánt. De ahogy Naima írja, a válidét „megtévesztette síró szeme és hazug nyelve”, aki ezért hagyta, hogy továbbra is a szerecsen eunuchok vezetője maradjon. Musztafa aga azután rávette az ulemát, hogy adjanak ki egy *fetvát,* vagyis hivatalos véleményt, amely kijelenti, hogy gyenge elméje miatt Musztafa szultán nem alkalmas az uralkodásra. A fetva kibocsátása után Musztafát végül 1618. február 26-án megfosztották a trónjától, véget vetve mindössze kilencvenhat napig tartó uralkodásának, majd a Topkapu szeráj Belső Palotájában a *Kafesz,* vagyis ketrec néven ismert magánlakosztályba zárták, amely később hírhedtté vált az Oszmán-dinasztia történetében.

Még aznap, hogy Musztafát lemondatták, az unokaöccse lépett helyébe a trónra II. Oszmán néven. Az ekkor tizenhárom éves és négy hónapos szultán anyja, Mahfiruz, a jelek szerint továbbra is a Régi Szerájban maradt, mivel nincs róla semmilyen följegyzés, hogy átvette volna a válide szultán szerepét a Topkapu szerájban. 1620-ban halt meg, két évvel Oszmán trónra lépése után, és minden különösebb szertartásosság nélkül temették el Ejjübben. Oszmán trónra lépésekor Musztafa anyját a Régi Szerájba száműzték, ahol a válide szultánként kapott napi 3000 akcse illetményét napi 2000 akcsére csökkentették. A régi válide szultán, Száfije, III. Mehmed anyja ekkor még mindig a Régi Palotában élt, és továbbra is napi 3000 akcse illetményt kapott. Száfije 1618-ban halt meg, és a férje türbéjébe temették az Aja Szofia kertjében. Köszem, aki az elhunyt Ahmed hászekijeként továbbra is napi 1000 akcse illetményt kapott, a Régi Szerájban maradt két fiával, Muráddal és Ibráhimmal. Erőfeszítéseinek köszönhetően a fiai megmenekültek a véres sorstól, hogy Oszmán testvérgyilkosságának áldozataivá váljanak - I. Ahmed még hét másik fiával együtt, akik közül a legidősebb, Mehmed herceg már majdnem betöltötte a tizenharmadik évét.

Három hónappal a trónra lépése után Oszmán szultán levelet írt az angol I. Jakab királynak, melyben megmagyarázza, miért változtatták meg az Oszmán-dinasztia trónöröklési szabályát, amikor a nagybátyja, Musztafa lépett trónra:

> *„Ez az atyai birodalom a jelen áldott időkig mindig örökletes volt, nagyapáról apára, apáról fiúra és így tovább folyamatosan; de a korát és éveit tekintve a mi nagyszerű nagybátyánkat, Musztafa szultánt választották, és őt érte a megtiszteltetés, hogy az oszmán trónra üljön.”*

Addigra Oszmán már elbocsátott mindenkit, aki felelősnek találtatott a trónöröklés szabályának módosításáért, hogy Musztafa kövesse a trónon Ahmedet, a hadseregnek írott kiadványában pedig úgy említi a nagybátyja rövid uralkodását, mint az „ősi hagyományok” jogtalan áthágását.

Oszmán uralkodásának harmadik évében egy fénylő, kard alakú üstökös jelent meg az esti égbolton, és Dimitrie Cantemir szerint az udvari asztrológusok mind egyetértettek abban, hogy „ez a győzelem jele és az Oszmánok birodalmának növekedéséé”. A következő évben viszont befagyott a Boszporusz vize, és Cantemir följegyzi, hogy ugyanezek az asztrológusok ezt rossz előjelnek tartották.

Életbevágóan fontos volt, hogy Oszmán fiú utódot nemzzen, és 1621. október 20-án a kegyencnője, Mejlisáh végre egy fiúnak adott életet, akit Emirnek neveztek el, de a gyerek a

következő év januárjában meghalt. Két másik ágyasa nem sokkal ez után megszülte Oszmán második fiát, Musztafát, és az első lányát, Zejnebet, de mindkettő szintén még csecsemőkorában elhunyt. Oszmán attól félt, hogy mivel nincs utódja, így megfoszthatják a trónjától az öccse, Mehmed javára, épp ezért úgy döntött, megszabadul tőle, még mielőtt elindulna lengyelországi hadjáratára. Mehmedet 1621. január 12-én végezték ki, majd Rumélia főkádija egy fetvában szentesítette a testvérgyilkosságot, mondván, hogy arra szükség volt egy lehetséges örökösödési háború megelőzése végett.

A következő évben Oszmán arra a merőben szokatlan lépésre szánta el magát, hogy egy előkelő származású török lányt vegyen feleségül, megszakítva azt a hagyományt, hogy a szultánok nem török származású rabszolga ágyasokkal házasodjanak. Oszmán menyasszonya Ukajle volt, Eszád Efendi mufti lánya és Nagy Szulejmán dédunokája. A házasság, amely 1622. február 7-én köttetett, meglehetősen népszerűtlen volt mind a város muzulmán lakossága, mind a hadsereg körében. Ezt Sir Thomas Roe, a Fényes Porta angol nagykövete is megemlíti egy levelében:

> *„Úgy tizenkét napja, hogy a Nagyúr az összes minisztere tanácsa és akarata ellenére elvette egy szultán unokáját, Pertav basa feleségét, pusztán a szépségéért, minden pompa nélkül, amit itt nem jó néven vesznek; az utóbbi években az elődei általában nem választottak feleségeket, különösen nem a török fajból, az atyafiság tisztelete miatt. Ilyen és hasonló meggondolatlanságok, no meg* a *hallatlan fösvénység gyűlöletessé tette a szultánt a katonák körében; az pedig, hogy naponta gyalog járja az utcákat, néha álruhában, csak egy-két apród kíséretében, és bekémlel a házakba meg a korcsmákba mint valami adószedő, egyre nagyobb utálatot kelt a városlakók körében is.”*

Oszmán népszerűtlensége 1622. május 18-án végül fölkeléshez vezetett, melyben Isztambul katonáihoz csatlakozott a város lakosságának döntő része is. A lázadásukra áldását adta a sejhüliszlám, aki egy fetvában bűnösnek mondta ki Diláver pasát és másokat, amiért korrumpálják a szultánt. A tömeg ezután ámokfutásba kezdett Isztambul utcáin, és a Topkapu szeráj első udvarára is sikerült betörniük, ahol elfogták a nagyvezírt, és darabokra szaggatták. Oszmánt a tanácsadói meggyőzték, hogy az egyetlen esélye, ha személyesen könyörög a lázadóknak, akiket bár titokban, de Kara Davud pasa vezetett, a trónjától megfosztott Musztafa szultán sógora. Oszmán a janicsárok bajezidi főhadiszállása melletti mecsetjükhöz lovagolt a tanácsadói kíséretében, és kegyelemért könyörgött a lázadóknak, de a janicsárok meg sem hallgatták, csak lemészároltak mindenkit, aki a szultán kíséretében tartózkodott. Oszmán így tehát magára maradt, hogy egyedül nézzen szembe a sorsával, a lázadók pedig a Jedikuléhez, a Héttoronyhoz vitték a kocsiján, és ott bebörtönözték. Davud pasa most már attól félt, hogy egy ellenforradalom esetleg visszahívhatja az elkergetett szultánt a trónra,

Janicsár fegyverben

ezért kiadta a parancsot, hogy azonnal ki kell végezni. Evlija Cselebi a következőképp írja le a kivégzést az Oszmán utolsó óráiról szóló beszámolójában:

„A mecsettől egy kocsin a Héttoronyhoz vitték, ahol barbár módon bántak vele, végül pedig a lehető legkegyetlenebbül megölte Pehlivan (a Birkózó). Kafir aga levágta a jobb fülét, egy janicsár pedig az egyik ujját, hogy levehesse róla a gyűrűt. Kafir aga elvitte a fület és az ujjat Davud pasának, aki szép összegű pénzzel jutalmazta az ilyen örvendetes hír hozóját."

Másnap Oszmánt minden különösebb teketória nélkül eltemették az apja mellé az Ahmed szultán mecsetjének türbéjébe. A törökök ezt a szultánt Gencs (Fiatal) Oszmánként ismerik, mivel csak tizenhét és fél éves volt, amikor meghalt. Ő volt az első olyan oszmán szultán, akit a saját népe gyilkolt meg, amiben egyes külföldi megfigyelők az Oszmán Birodalom hanyatlásának jelét vélték fölfedezni. Ahogy Sir Thomas Roe írja egy levelében Oszmán kivégzésének hírével kapcsolatban:

„Épp most hallottam, hogy az új nagyvezír, Davud basa az új császár parancsa szerint megfojtatta Oszmánt, aki csupán néhány órával ezelőtt lett fogoly a börtönben. Az első császár, akire erőszakkal kezet emeltek; úgy vélem, ez végzetes jele a hanyatlásuknak."

NYOLCADIK FEJEZET

A céhek felvonulása

A II. Oszmánt megbuktató felkelés alatt a lázadók a nagybátyját, Musztafát is kihozták a Topkapu szerájból, és előbb a Régi Szerájba, majd a janicsárok főhadiszállására vitték, hogy megvédjék. Végül visszahozták a Topkapu szerájba, ahol megkoronázták, így Musztafa 1622. május 19-én megkezdte második uralkodását szultánként.

Másnap Musztafa anyja megkapta Oszmán levágott fülét Davud pasától, bizonyítékaként annak, hogy a trónfosztott szultán valóban meghalt, és így a válide fiának uralma most már biztosítva volt. Másodszor is felvéve a válide szultán címét, Musztafa anyja ismét az elmebeteg szultán régense lett, és Davud pasát azzal jutalmazta Oszmán megöléséért, hogy kinevezte nagyvezírnek.

Davud pasa a válide lányát, Musztafa húgát vette feleségül, aki később egy Szulejmán nevű fiút szült neki. Sir Thomas Roe szerint a válide a vejével azt tervezte, hogy I. Ahmed összes, még életben lévő fiát megöleti, így Musztafa szultánon kívül Davud fia, Szulejmán lenne az egyetlen élő fiú leszármazott az Oszmán-házból, mivel Musztafának nem született gyermeke, és mereven elzárkózott minden kísérlet elől, hogy új ágyasokat hozzanak a háremébe. Ekképp tehát a válide unokája örökölné a trónt, legalábbis Davud pasával ebben reménykedtek.

A válide bizalmasa, a fehér eunuchok vezetője néhány emberével elment a Régi Szerájba, hogy megölje a hercegeket, de a palotaőrök feltartóztatták őket. Az apródok azután riasztották a palota körül szolgálatban lévő janicsárokat és szpáhikat, akik elfogták a merénylőjelölteket, a fehér eunuchok vezetőjét pedig köznépi látványosságként felakasztották a hippodromon. A katonák igazságot követeltek, aminek következményeként Davud pasát elbocsátották nagyvezíri hivatalából, a válide viszont kiváltságos helyzetére való tekintettel megúszta büntetés nélkül, mivel ő volt Musztafa szultán anyja, azé, akit az őrültsége miatt a nép afféle szentként tisztelt. Nem sokkal később a janicsárok megfojtották Davud pasát - a Héttoronynak ugyanabban a helyiségében, ahol az ő parancsára korábban kivégezték Oszmánt.

A birodalomban ekkorra már teljes káosz uralkodott, fölkelések törtek ki Anatóliában is, míg az Isztambulban állomásozó csapatok a zendülés szélén álltak késlekedő zsoldjuk miatt, amit az üresen álló államkincstár nem tudott kifizetni. Musztafa szultán anyja a fia régenseként egy éven belül hatszor cserélte le a birodalom nagyvezírjét, akik közül egyik sem tudott rendet teremteni a zűrzavaros rendszerben, így végül minden fél egyetértett abban, hogy Musztafát meg kell fosztani a trónjától, és a helyébe Murádot, Köszem legidősebb fiát kell szultánnak megtenni. A vég 1623. szeptember 10-én következett be, amikor mindegyik frakció képviselője Musztafa elé állt, és meggyőzte őt, hogy muszáj lemondania a trónjáról az unokaöccse javára, aki IV. Murádként került a helyébe.

Murád a trónra lépésekor tizennégy éves és tizenkét napos volt, és az apja, I. Ahmed halála óta, közel hat éve a Régi Szerájban élt száműzetésben. A szultánná válását követő napon a Régi Szerájba vitette a nagybátyját, és Musztafa itt töltötte élete hátralevő részét. A leváltott szultán anyja valószínűleg szintén a Régi Palotába száműzetett, de az ő sorsáról

semmi biztosat sem tudunk. A válide szultán cím Köszemre szállt, aki most visszatért a Topkapu szeráj háremébe, hogy uralkodása első éveiben régensként ott legyen a fia mellett. A másik három fia - Szulejmán, Kázim és Ibráhim -, akik ekkor tizenkét és nyolc év közöttiek voltak, vele maradtak a Topkapu szeráj háremében, egészen kamaszkorukig. Serdülővé válva azután egyenként beköltöztek a szelámlikba Bajezid herceggel, I. Ahmed egyetlen még élő fiával együtt, ahol a királyi apródokkal együtt tanították őket. Később aztán, amikor már elég idősek voltak ahhoz, hogy veszélyt jelentsenek a trónra, Murád a Ketrecbe záratta őket, ahol végül egy kivételével valamennyiüket meggyilkoltatta.

Murád a trónra lépését követően létrehozta a saját háremét a Topkapu szerájban. Az első hászekije, Ajse, 1627-ben egy fiút hozott a világra, akit Ahmednek neveztek, a következő nyolc év alatt pedig különböző kegyencnők még négy fiút szültek a szultánnak. Azonban Murád öt fia közül egyik sem élte túl a gyerekkort, négyüket az 1640. évi pestisjárvány vitte el. Ezenkívül még tizenkét lánya is született, közülük hat még gyerekkorában meghalt, a másik hatot még fiatal korában különböző pasákhoz adták feleségül, akik közül több nagyvezír volt, vagy később az lett; a házasságokat a szultán anyja, Köszem hozta tető alá.

Murád uralkodásának első éveiben a régensnek kinevezett Köszem gyakori levelezésben állt a különböző nagyvezírekkel, akik közül egyiket sem nevezi meg a hét fennmaradt levelében, melyeknek egyikén sincs dátum. Az egyikben arról ír, mennyire aggódik a jemeni helyzet és a fia egészsége miatt:

> *„Levelek érkeztek Egyiptomból - a jelek szerint Kegyelmednek is -, melyek leírják az ottani helyzetet. Valamit feltétlenül tenni kell Jemennel kapcsolatban - ez a kapu Mekka felé. Mindent meg kell tennie, amit csak tud. Beszéljen erről a fiammal! Bizony mondom, teljesen elkeserít ez a dolog. […] Nagy nehézséget fog ez okozni Kegyelmednek, de végül elnyeri Allah kegyét azzal, hogy szolgálatot tesz Mohamed népének. Hogy boldogul a zsoldok kiutalásával? Maradt még valamennyi? Isten kegyelmével Kegyelmednek majd sikerül elrendezni ezt a kötelezettséget, azután foglalkozhat a jemeni helyzettel. A fiam reggel megy el, és este jön haza, sohasem látom. Nem hajlandó bejönni a hidegről, megint meg fog betegedni, […] Jó ha tudja Kegyelmed, a sírba visz az aggódás a gyermekem miatt! Kérem, beszéljen vele, ha alkalma nyílik rá! Vigyáznia kell magára! De mit tehetnék, ha egyszer nem hallgat rám?! Nemrég kelt csak föl a betegágyból, máris újra kint járkál a hidegben. Mindez tönkretette a lelkem békéjét. Csak egyetlen kívánságom van, hogy ő életben maradjon. Legalább próbáljon meg Kegyelmed valamit tenni Jemennel kapcsolatban, és Isten segítsen nekünk ebben az áldatlan helyzetben!”*

Murád eközben egész idő alatt állandó fenyegetettségben élt, mivel attól tartott, hogy a janicsárok megfosztják a trónjától, vagy esetleg meg is ölik, mivel az elit katonaalakulat ekkorra szinte teljesen irányíthatatlanná vált, különösen, hogy már megbánták, amiért lemondtak a szokásos jutalmakról Murád trónra léptekor. Eközben, amíg a nagyvezír hadjáraton volt, az államügyeket tulajdonképpen a szultán négy sógora intézte, akik közül három Köszem egy-egy lányát vette feleségül. Rycaut is megemlíti ezt egyik fejezetében, melynek címe: *Zavarok az Oszmán Államban:*

> *„A kormány ez idő tájt főképp a négy sógor kezében volt, akik a Nagyúr négy lánytestvérét vették feleségül, és ezért nagy hatalommal bírtak, mivel a legmagasabb államhivatalokat töltötték be. […] a sógorok által naponta gyakorolt erőszak mellett maga a szultán különcködő hangulatai is tetézték az állam rendellenességeit, és egyre növelték a nép elégedetlenségét és zúgolódását…”*

Rycaut ezután folytatásképpen leírja Murád túlkapásait: teljesen elhanyagolta szultáni teendőit, és ideje nagy részét azzal töltötte, hogy együtt tivornyázott az udvarnépével, többek között „pojácákkal, gitárjátékosokkal és eunuchokkal", amivel teljesen tönkretette az egészségét, és szégyent hozott saját magára a népe előtt, miközben az erős központi hatalom hiányában a birodalomra a bukás veszélye leselkedett. Aztán 1631 szeptemberében egy villám, amely majdnem megölte, annyira ráijesztett, hogy egy ideig egyáltalán nem ivott több bort, és hálából, amiért Allah megkegyelmezett az életének, megemberelte magát.

1631. november 18-án fellázadtak a janicsárok és a szpáhik, azzal fenyegetőzve, hogy megfosztják Murádot a trónjától a testvére javára, hacsak a kezükre nem adja Háfiz Ahmed pasa nagyvezírt, Köszem vejét, hogy bosszút állhassanak rajta. Murád kénytelen volt kiadni nekik Háfiz Ahmedet és még tizenöt másik udvari emberét, többek között a kedvenc apródját, Muszát is, a katonák pedig mindannyiukat lemészárolták. A szultán mást nem tehetett, mint hogy kivárt, és csak a következő évben állt bosszút a lázadókon, akiket nagy számban végeztetett ki: Rycaut szerint „sok hullát láttak a Boszporuszban úszni".

Az ezt követő évben Murád az összes kávémérést bezáratta Isztambulban, mondván, hogy ezek a lázadás középpontjai (a kávéméréseket többször is bezárták, de általában hamarosan újra megnyitották őket), sőt odáig ment, hogy betiltotta a dohány- és az ópiumszívást a városban, ugyanakkor kiadott egy rendeletet, amely legalizálta az alkoholárusítást és -fogyasztást még a muzulmánok esetében is, amilyen megdöbbentő törvényre eddig sosem volt példa az iszlám történelemben. A törvényt Cantemir is megemlíti, amikor Murád iszákosságáról ír, amely az alkoholista Bekri (Részeg) Musztafával kötött barátságának köszönhetően alakult ki:

> „[Murád] *sokkal nevezetesebb a részegességéről, amelyben messze meghaladja mindegyik elődjét, aki csak ennek a bűnnek a rabja volt. Bekri Musztafa csábította rá, és a szultán nem elégedett meg azzal, ha egymagában ihatott, de kötelezte még a muftikat és a kádiaszkereket is, hogy együtt igyanak vele, valamint azzal a fönt említett köztörvénnyel is, amely engedélyezte bor adását-vételét és ivását bármilyen rendű és rangú férfiaknak. Amilyen féktelenül szerette a bort, a szultán épp akkora ellensége volt az ópiumnak és a dohánynak, mindkettőt betiltván halálbüntetés terhe mellett, sőt saját kezével ölt meg többeket, akiket vagy azon ért, hogy ópiumot szívtak, vagy dohányt szívtak vagy árusítottak."*

Cantemir azt is elmeséli, hogyan szoktatta rá ez a Bekri Musztafa a szultánt a borivásra. Állítólag Murád egy nap álruhában járta a piacnegyedet, amikor megpillantotta Bekri Musztafát „a mocsokban fetrengeni, holtrészegen". Lenyűgözte őt a részeg, akit visszahozatott magával a palotába, ahol is Musztafa bevezette a szultánt a borivás örömeibe, megmutatva neki, hogy a másnaposság legjobb ellenszere a „kutyaharapást szőrivel". Bekri Musztafa hamarosan belehalt a túlzott ivásba, Murád pedig - ahogy Cantemir írja - keservesen gyászolta:

> *„A halálakor a szultán megparancsolta, hogy az egész udvar gyászoljon, a halottat pedig nagy pompával egy tavernában temettette el a nagy hordók között. Halála után a császár kijelentette, hogy soha többé nem élvezhet egyetlen víg napot sem, és valahányszor Musztafa nevét kiejtették előtte, gyakorta könnyekre fakadt, és a szíve mélyéről felsóhajtott…"*

Murádot az alkoholfüggősége végül is rádöbbentette, mekkora veszélyt jelent mindez az állam stabilitására, ezért 1634-ben betiltotta az alkohol árusítását és fogyasztását, illetve bezáratta Isztambul és az egész birodalom összes kocsmáját. Rycaut is megemlíti ezt ott, ahol

Murád egyre zsarnokibb uralmáról ír, mivel a szultán iszákossága néha olyan őrült dühöt és kegyetlenséget idézett elő nála, hogy a nép már rettegett a megjelenésétől:

> *„Murád nagy rabja volt a bornak, ugyanakkor azzal is tisztában volt, milyen rossz hatást tesz rá, és hogy a dorbézolás hevében erőszakra és kegyetlenségre hajlamos; ekképpen tudván, milyen veszélyes a részegség az embereknek, különösen a katonái körében, akiknek a legutóbbi zendülései is ennek tudhatók be, épp ezért szigorú rendeletet adott ki a bor ellen, megparancsolva, hogy minden tavernát romboljanak le, üssék be a hordók tetejét, és öntsék ki a bort. A Nagyúrnak szokása volt, hogy álruhában a város utcáit járta, és ha ilyenkor egy részeggel találkozott, azonnal bebörtönöztette, miután félholtra verte. Egyszer úgy adódott, hogy egy süket ember akadt az útjába, aki nem hallván az emberek zaját, sem a szultán közeledtének hírét, nem kotródott el azonnal az útjából, ahogy pedig mindenki tette, annyira rettegtek ettől a rémes császártól, ezért a bűnért pedig azon nyomban megfojtották ezt a süketet, a hulláját pedig kilökték az utcára."*

1635-ben Murád személyesen vezetett egy hadjáratot a perzsa Szafávidák ellen, és elfoglalta Revan (Jereván) városát. Ezután megüzente győzelmét Isztambulba, azzal az utasítással együtt, hogy a két testvérét, Bajezidot és Szulejmánt végezzék ki az ünneplés alatt, hogy a haláluk ne keltsen feltűnést.

Murád 1635. december 29-én tért vissza Isztambulba győztes serege élén. Nagy Szulejmán óta ő volt az első szultán, aki személyesen vezette a hadseregét egy győztes hadjáratban, leszámítva III. Mehmed véletlenszerű győzelmét 1596-ban a mezőkeresztesi csatában. Így tehát a város teljes lakossága megjelent, hogy hősként üdvözölje a hazatérő Murádot, amit Evlija Cselebi is részletesen leír:

> „Az *1045. évi redzseb 19. napján* [1635. december 29.] *a fényességes padisah bevonult Isztambulba olyan ragyogással és nagyszerűséggel, amelyet sem nyelv nem képes körülírni, sem toll bemutatni. […] A házak ablakai és tetői mindenfelé tele voltak emberekkel, akik így kiáltottak: »Allah áldása legyen rajtad, hős hódító! Isten hozott, Murád! Legyenek szerencsések a győzelmeid!« […] A szultán vaspáncélt viselt, turbánját pedig egy hármas tollforgó díszítette, perzsa módra féloldalasan tűzve: egy nogaj csataménen ült, majd hét, kantáron vezetett arab telivér követte, mindegyiknek a hátán drágakövekkel kivarrt lepel. Emirgüneh, Jereván kánja, Juszuf, és még egyéb perzsa kánok gyalogoltak előtte, miközben a zenészek cintányérokkal, fuvolákkal, dobokkal és sípokkal Afrászijab dalait játszották. A szultán magasztosan hol jobbra, hol balra tekintett, mint egy oroszlán, amely megszerezte a prédáját, és integetett a népeknek, ahogy elhaladt előttük, nyomában háromezer páncélba öltözött apróddal. Az emberek azt kiáltották. »Legyen áldott az lsten!«, ahogy a szultán elhaladt mellettük. A kereskedők és kézművesek az út mindkét oldalán pavilonokat állítottak, ahol szatént, aranyszövetet, finom vásznat és egyéb gazdag kelméket árultak, melyeket később szétosztottak […] a szultán szolgái között. […] Eme győzedelmes bevonulás alatt a szerájba az összes hajó, amely Szarajburnu, Kizkulesi és Tophane mellett horgonyzott, üdvözlő lövést adott le, hogy úgy festett, mintha a tenger lángra kapott volna. A kikiáltók mindenkivel tudatták, hogy hét napon át tartó ünnepség és vígság veszi kezdetét."*

Az ekkor huszonnégy éves Evlija jelen volt Jereván elfoglalásánál, mivel a hadjáratra elkísérte apját, Dervis Mehmed agát, az aranyművesek céhének vezetőjét. Evlija anyai nagybátyja, Melek Ahmed aga (később pasa) pedig a szultán fegyverhordozója és bizalmas

barátja volt ekkoriban, így nem sokkal a jereváni hadjáratáról való visszatérésüket követően megszervezte, hogy az unokaöccse találkozhasson az uralkodóval. A találkozóra 1635-ben került sor Kadir Gedzseszin, az Elrendelés Éjszakáján, amelyen a *Korán* leküldetéséről emlékeznek meg. Ezen az estén Evlija müezzinként szolgált az Aja Szofiában, ahol a szultán jelenlétében a *Korán* teljes szövegét hosszasan, fejből kezdte idézni. Ez annyira elkápráztatta Murádot, hogy Melek Ahmedet és egy másik szárnysegédjét elküldte Evlijáért, hogy hozzák oda az uralkodó elé. Itt aztán az összes jelenlévő előtt egy aranykoronát helyeztek Evlija fejére, majd kézen fogva odavezették a szultán színe elé. Evlija a következőket írja erről:

> *„Murád szultán méltóságteljes arcát látva meghajoltam, és megcsókoltam a földet. A padisah nagyon kegyesen fogadott, és az üdvözlés után megkérdezte, hogy hány óra alatt tudnám elmondani az egész* Koránt. *Azt feleltem, ha Isten is úgy akarja, gyors tempóban haladva hét óra alatt fel tudom mondani, de ha megfontoltabban haladok, nem sokat változtatva a hangomon, nyolc órára lenne szükségem. Ezután a szultán azt mondta: »Istenemre, vezettessék be a bizalmasaim körébe az elhunyt Muszá szobájába!« Azután adott nekem két vagy három marék aranyat, melyek összesen 623 pénzt tettek ki."*

Evliját még aznap este a Topkapu szerájba vitték, ahol Murád felvette a Belső Palota apródjai, vagyis azok közé, akik személyesen szolgálták őt. Miután apródruhába öltöztették, elkísérték a *hász odába,* a szultáni lakosztálynak abba a nagy kupolás csarnokába, amelyet a belső trónteremként ismernek, és ahol hamarosan maga Murád is feltűnt:

> *„Ekkor megjelent a padisah, mint a felkelő nap, a belső hárembe vezető ajtóban. Köszöntötte a belső palota negyven apródját és az összes muszáhibot* [kegyencet], *akik viszonozták az üdvözlést, és imádkoztak jó egészségéért. Miután a szultán lenyűgöző előkelőséggel helyet foglalt az egyik trónon, megcsókoltam előtte a földet, és egész testemben remegtem. A következő pillanatban, azonban örömöt szereztem neki néhány verssel, melyek nagy szerencsémre valahogy eszembe jutottak. Ezután azt kívánta, hogy olvassak neki valamit. Azt feleltem, »Jártas vagyok hetvenkét tudományban, mit parancsolsz, felség, esetleg valamit perzsául, arabul, rómaiul* [latinul], *héberül, szírül, görögül vagy törökül? Avagy talán valamit különféle zenei dallamokkal, esetleg különböző mértékkel írt verseket?«"*

Evlija ezután elszavalt néhány költeményt, majd szellemi párbajt vívott a szultánnal és a kegyenceivel, játszott egy keveset a tamburinon, dervisként táncolt a trón előtt, azután elénekelt egy egyszerű dalt az elhunyt Muszáról, amivel könnyeket csalt Murád szemébe. Miután a szultán ismét visszanyerte lélekjelenlétét, azonnal megparancsolta, hogy Evliját vegyék fel a muszáhibok közé. A társaság csak akkor oszlott fel, amikor esti imára hívta őket a müezzin, akinek - ahogy Evlija írja - „a szultán megparancsolta, hogy segítsek, így pávaként a lépcsők tetejére repültem, és kiáltani kezdtem: »Imára, emberek!«".

Nem sokkal ezután Evlija megkezdte tanulmányait a szerájiskolában, ahol perzsául és arabul is tanult a szokásos tantárgyak - zene, írás, nyelvtan meg a *Korán* olvasása és idézése - mellett. Tanulmányai ideje alatt csak nagy ritkán találkozott személyesen Muráddal, amint ezt megjegyzi annál a résznél, amelyben a szerájiskolában töltött idejéről ír, ahol az egyik tanára régi mentora és névrokona, Evlija efendi volt:

> *„Hetente háromszor a* Koránt *olvastam Evlija efendivel, ezenkívül leckéket vettem még arab és perzsa nyelvből, valamint írásból. Ekképpen ritkán tudtam csak a padisah szolgálatára állni, de mindig, amikor a színe elé járultam, örült nekem, és*

olyan kegyesen bánt velem, hogy sosem mulasztottam el megmutatni neki eszességemet és jólneveltségemet […] mivel minden tudományágban ennyire jártas voltam, így a szultán legmagasabb kegyét élveztem, aki épp annyira kedvelte a nevetést és a jó tréfát, mint bármelyik egyszerű dervis…"

Ezután Murád hatalmas erejéről és atletikus képességeiről ír, melyekből egy nap szédítő ízelítőt kapott a szultán fürdőjéhez közeli tornateremben:

„Egyik nap merő vizesen kijött a hász oda fürdőjéből, köszöntötte a jelenlévőket, majd így szólt: »Fürdőt vettem.« »Váljék egészségedre!«, hangzott az általános válasz. Én pedig azt mondtam: »Szultánom, most, hogy tiszta vagy, és felüdültél, ne kend be magad olajjal ma a birkózáshoz, különösen, hogy másokkal már kifárasztottad magadat, és az erőd minden bizonnyal jelentősen lecsökkent! « »Hogy nem maradt erőm?!«, kérdezte a szultán, majd azt mondta, »Lássuk hát!«, és megragadott, mint egy sas, és az övemnél fogva fölemelt a feje fölé, azután forgatni kezdett körbe-körbe, mint egy kisgyereket. Felkiáltottam: »Ne hagyj leesni, szultánom, szorosan fogj!« Mire ő azt felelte, »Kapaszkodj magad!«, és egyre csak pörgetett, míg végül felkiáltottam: »Az Isten szerelmére, szultánom, tegyél le, mert szédülök!« A szultán erre nevetni kezdett, elengedett, és negyvennyolc aranyat adott nekem a szórakozásért, amellyel megörvendeztettem."

A palotában töltött ideje alatt Evlija megfigyelte, hogyan osztotta be Murád a különböző tennivalóit a téli hónapokban, amikor nem volt hadjáraton:

„A télen a következőképpen osztotta be a találkozóit: péntek estére összehívta az összes hittudóst, a sejkeket és a Korán *olvasóit, akikkel reggelig folytatott tudományos tárgyú beszélgetéseket. A szombat estét azoknak az énekeseknek tartotta fenn, akik az* Ilahit, a Na'tot *és az egyéb spirituális dalokat énekelték. A vasárnap este a költőké és a románcok szavalóié volt. […] A hétfő este a táncoló fiúké és az egyiptomi muzsikusoké. […] Az egybegyűltek hajnalig maradtak, és Hüszejin Bukhara zenei ünnepeire hasonlítottak. Kedd este* [a szultán] *azokat az idős, tapasztalt férfiakat fogadta, akik mind hetven év felett jártak, és akikkel a legmeghittebb hangnemben szokott beszélgetni. Szerdánként az igaz hívő szent embereknek adott kihallgatást, csütörtökönként pedig a derviseknek. Délelőttönként a muszlimok ügyeiben járt el. Ekképp vigyázta az oszmán államot, hogy még egy madár sem tudott a szultán tudta nélkül átrepülni a birodalom felett. De ha minden nagyszerű tulajdonságát le akarnók írni, az egy külön kötetet megtöltené."*

A perzsák 1636-ban visszafoglalták Jereváñt, mire Murád újabb hadjárat előkészítésébe kezdett a Szafávidák ellen. A hadjáratra való készülődést először is azzal kezdte, hogy elrendelte, Isztambul valamennyi céhe vonuljon fel az Alaj Köskü, a Felvonulások Kioszkja előtt, mely a Topkapu szeráj külső védfalára épült.

Evlija a *Szejahatname* egy kötetének jó egyharmadát csak ennek a felvonulásnak szenteli, beszámolva „Minden céhről és mesterségről, kereskedőről és kézművesről, boltról és foglalkozásról Konstantinápoly hatalmas városában, azokkal a szabályzatokkal, melyeket a sejkjeik és az őseik hagyományoztak rájuk". A felvonulás, amit a szultán az udvarnépével együtt az Alaj Köskűből nézett, három napig tartott. Evlija följegyzi, hogy a felvonulókat „ötvenhét csoportba osztották, és összesen ezeregy céh képviseli magát", habár ő maga mindössze hétszázharmincöt céhet sorol fel. Minden céh képviselője egyenruhában vagy bizarr maskarában vonult el a pavilon előtt, kerekeken vontatott dobogókon vagy gyalogosan,

bemutatva a különböző mesterségeket és foglalkozásokat, megpróbálva túltenni egymáson, ami a szultán és a többi néző szórakoztatását illeti, akiket tulajdonképpen Isztambul összes fennmaradó lakossága tett ki - mindenki, aki nem felvonulóként vett részt a parádén. Evlija sorban leírja a felvonulókat, minden céh tagjait és az üzleteik számát is megadva, illetve felsorolva a jelszavukat, a sejkjeik és a védőszentjeik nevét:

> *„Mindezek a céhek kocsikon vagy gyalogosan elhaladnak a mesterségük szerszámaival, és serényen, nagy zajjal munkálkodnak. […] A pékek hódolatukat fejezik ki első patrónusuknak, Ádámnak. […] Gábriel megtanította Ádámnak, hogyan őrölje meg a gabonaszemet, készítsen lisztet, és süsse meg kenyérnek, amelyből még melegen evett; ebből az okból tehát Ádám lett a pékek patrónusa. […] Mivel a pékeknek rengeteg a segédjük, a céhük meglehetősen nagy csoportot alkot. Kilencszázkilencvenkilenc boltjuk van. A népi felvonuláson kocsijaikon jelennek meg, ahol munkájukat mutatják be úgy, hogy némelyikük dagaszt, mások sütnek, és apró vekniket dobálnak a tömegbe. Szintén erre az alkalomra hatalmas kenyereket is sütöttek, akkorákat, mint egy hamám kupolája, és ezeket szezámmaggal meg édesköménnyel hintették meg; a kenyereket gyaloghintókon meg szekereken hozzák, mindegyik ötven métermázsát nyom, vagy rudakból összeállított tutajokon vontatják őket hetven-nyolcvan pár ökörrel. Mivel nincs olyan kemence, amelybe beférnének ilyen hatalmas méretű veknik, erre a célra a földbe ásott gödrökben sütik őket, ahol a tetejüket beborítják hamuval, és négy oldalról lassan sütik a kenyeret […].*
> *Az ácsok faházakat építenek, az építők falakat, a favágók nagy halom fával haladnak el, a fűrészelők ezeket fűrészelve, a kőművesek az üzleteiket meszelik, a krétakészítők krétát porítanak, és az arcukat fehérítik, miközben ezer mutatvánnyal szórakoztatnak. […] Ejjüb játékkészítői szekereken ezernyi apróságot és játékot mutatnak be, amivel a gyerekek játszhatnak. Nyomukban szakállas fickókat látni meg harminc év körüli férfiakat, akik közül némelyik csecsemőnek öltözött főkötővel és előkével, mások a rájuk ügyelő dadáknak, miközben a szakállas kisbabák a játékokért rínak, vagy búgócsigákkal, kis trombiták fújásával szórakoztatják magukat…”*

Evlija szerint többször is vitára adott okot a szultán előtti felvonulás sorrendje, és ezeket mindig Murád döntötte el. Az első ilyen vitára a hentesek és a Földközi-tenger kapitányai között került sor. Murád a kapitányok javára döntött, és szultáni rendeletet adott ki:

> *„Amellett, hogy ők látják el áruval a fővárost, Noét választották védőszentjükül. A céhük tiszteletre méltó férfiakból áll, akik Isten nevében harcolnak a hitetlenek ellen, és jártasak több tudományban. Haladjanak el tehát nagy ünnepélyességgel, utánuk pedig jöjjenek a hentesek!”*

A Földközi-tenger kapitányait így tehát előreengedték a szultáni felvonulásban, ők pedig az egész ünnepségsorozat egyik leglenyűgözőbb előadásával szórakoztatták a népet, amint azt Evlija leírja:

> *„A karavellák, gályák és egyéb hajók kapitányai, miután Szarajburnunál háromszoros tiszteletlövést adtak le, a partra árasztották összes emberüket, ahol kerekes dobogókra helyeztek legalább száz kisebb hajót, melyeket kötelekkel húztak előre, miközben kiáltoztak: »Aja Mola!«. A hajóikon látni, amint a legtakarosabb, aranyos ruhába öltöztetett hajósinasok a gazdáikat szolgálják, akik cserébe ingyen mérik az italt. Mindenünnen zeneszó hallatszik, az árbocot és az evezőket is*

gyöngyök és ékkövek díszítik, a vitorlák gazdag kelmékből és hímzett muszlinból készültek, és minden árboc tetején két fiú Szilisztria dalait fütyüli. Az Alaj Köskü elé érve a hitetlenek öt-tíz hajójával találkoznak, melyekkel a császár jelenlétében megütköznek. Ekképpen egy óriási tengeri csatát mutatnak be ágyúbömböléssel, és a füst eltakarja az eget. Végül a muszlimok kerülnek ki győztesen, megszállják a hitetlenek hajóit, megszerzik a zsákmányt, és elkergetik a nyegle frank (francia) *ifjakat, elragadják őket a vén, szakállas keresztényektől, akiket láncra vernek. Letörik a keresztény hajók keresztjeit, majd a foglyul ejtett hajókat a maguk hajói után kötve vontatni kezdik, miközben az egyetemes muszlim kiáltást hallatják: »Allah, Allah!«. IV. Murád ideje előtt még soha nem látták a tengerészeknek ilyen csodás gyülekezetét."*

Miután a Földközi-tenger kapitányai elhaladtak az Alaj Köskü előtt, a hentesek megpróbálták követni őket a sorban, de a helyüket ismét vitatni kezdték, ezúttal az egyiptomi kereskedők. A két csoport összegyűlt a kioszk előtt, ahol Murád megint csak a hentesek rovására döntött „az egyiptomi kereskedők nagy örömére, akik boldogságukban ugrándozva azonnal a Földközi-tenger kapitányai után indultak". Az egyiptomi kereskedők nyolc különböző céhbe szerveződtek, melyek közül a illatos serbetek kereskedőinek bemutatója volt a legnépszerűbb a nézők körében. Amint Evlija írja, „Úgy haladnak el, hogy porcelán- meg fajanszcsészével és serleggel ékesítik boltjukat, rebarbarából, ámbrából, rózsából, citromból, tamarindfa gyümölcséből stb. készült serbettel töltik meg, és a különböző színű és illatú finomságokat szétosztják a nézelődők között".

Ezután végre a hentesek is engedélyt kaptak, hogy csatlakozzanak a felvonuláshoz, a tizedik szekció elején masírozva, a mészárszékesek és a zsidó húskereskedők előtt:

„A hentesek, akik majdnem mind janicsárok, fölfegyverzetten ülnek a szekereiken, közszemlére téve a boltjaikban, melyeket gazdag kelmék és virágok díszítenek, meg Karamania kövér birkái, melyek egyenként negyven-ötven okkát nyomnak. Fehér húsukat sáfránnyal színezik, szarvukat bearanyozzák, nagy késeikkel fölszeletelik őket, és sárga színű mérlegeiken lemérve, így kiáltoznak: »Egy akcse az okkája, vigye, lelkem, ez aztán a pompás sütni-való!«"

Evlija még egy vitát megemlít, ahol Murádnak kellett eldöntenie a céhek egymásutániságát a felvonulásban: ez a nézeteltérés a halszakácsok és a *helvadzsik, azaz* a cukrászok között született, de a szultán az utóbbiaknak engedélyezte, hogy előbb vonuljanak. A *helvadzsik* öt külön céhre voltak felosztva, és a felvonuláshoz elsőként a szultáni helvadzsik csatlakozhattak, utolsóként pedig Galata* (Az oszmán-török Isztambul még négy közigazgatási egységre oszlott: a szűkebb értelemben vett Isztambul valamint a 3 „város": Gatala, Ejjüb és Üszküdár (Szkutari). *(A szerk.))* helvadzsijai, akik Evlija szerint az egész ünnepségsorozat legjobb bemutatóját tartották:

„Ezen a közkiállításon cukorfákat készítenek, rajtuk gyümölcsökkel, micsoda lenyűgöző bemutató! Utánuk jön a szeráj és a város főcukrásza, a seregnyi csúcsos süvegű cukrászával és azok nyolcszoros török zenéjével."

A tizennegyedik szekcióban a halszakácsok következtek, valamint a halászok és halárusok másik tizenhárom céhe, akik közül Evlija beszámolója szerint a legtöbben görögök voltak:

„A halászok a gyaloghintókon hozott üzleteiket több ezer hallal díszítik, melyek

között rengeteg tengeri szörnyet látni. Vannak itt delfinek láncon, tengeri csikók, vidrák, bálnák és egyéb nagyméretű halak, melyeket a felvonulás előtt két nappal fogtak, és felrakták őket a hetvennyolc bivaly vontatta szekereikre. Ezeknek a halászoknak nagy hányada görög. […] Miközben elhaladnak, kurjongatnak, hogy »huj« meg »haj«, a nézelődők legnagyobb ámulatára. […] A halszakácsok céhe kilencszáz férfiból áll, és ötszáz boltjuk van. Mind hitetlen görög, mind különféle módon fogja a halat. […] A felvonuláson énekelve és tréfálkozva haladnak tova. Komikus társaság ez, amelyik a szultánt is gyakran megnevetteti, aki vidám kedvében volt."

Evlija még egy vitát megemlít a huszonnyolcadik szekcióval kapcsolatban, ahol Murádnak a szőrmekészítők és a tímárok között kellett igazságot tennie:

„Csuda nagy versengés támadt a szőrmekészítők és a tímárok között, hogy melyik jön előbb a rangsorban. Végül a szultán az előbbi mellett döntött, mivel az állam összes első embere szőrmét visel. […] Mahmud pasa piacterének görög szőrmekészítői külön felvonulást alkotnak, szőrmenadrágban, fejükön medvebőr sapkában. Némelyikük tetőtől talpig oroszlánbőrökbe öltözött, vagy leopárdok és farkasok bőrébe, a fejükön meg cobolykalpakokkal. Megint mások szintén bőrökbe öltöznek, mint a vademberek, hogy akik látják őket, megijednek, mivel mindegyiket hat-hétszeresen megerősített kötél tartja, amelynél fogva hat-hét férfi vezeti őket. Ezek a vademberek megtámadják a vezetőiket és fogva tartóikat, az emberek között zajt és zavarodottságot terjesztenek, amit szavakkal le sem lehet írni. Némelyikük furcsa alakzatnak öltözött, a lába mintha az ég felé állna, de közben a valódi lábukkal a földön járnak. Megint mások, akik oroszlánok, leopárdok és medvék bőreibe bújtak, ezeket az állatokat testesítik meg, és négykézláb haladnak előre, nyakuk körül lánccal. Amikor lázadni próbálnak, az őrük mindig megveri őket. Némelyikük disznót, majmot és egyéb állatfajokat mímel, melyek nem veszélyesek, így ők lánc nélkül jönnek nagy csapatokban. Mások kutyákkal és vérebekkel támadják meg ezeket, egy vadásztársaságot megjelenítve, kezükben alabárdokkal."

A felvonulásnak végül a harmadik napon, naplementekor lett vége, amikor az utolsó céh is elhaladt az Alaj Köskü előtt, „ami után a céhek visszakísérték a tisztjeiket a szállásukra, és mindenki hazament". Evlija a következőket írja a parádé végéről:

„A szultáni tábor felvonulása hajnalban kezdődött, és egész nap tartott, naplementéig. A parádé miatt Konstantinápolyban minden munka és kereskedés leállt három napra, és ez idő alatt a városon annyira úrrá lett a zendülés és a zavarodottság, hogy azt szavakkal le sem lehet írni, de én, az alázatos Evlija, megkíséreltem. Sehol sem láttak még ehhez hasonló felvonulást, és nem is fognak; ezt csakis IV. Murád szultán parancsa volt képes elérni, […] Minden próféta atyja: Isten legyen áldott, végeztem a feladattal, hogy leírjam Konstantinápoly minden céhét!"

KILENCEDIK FEJEZET

Három őrült szultán

Murád majdnem két teljes évet töltött a perzsa hadjárata előkészítésével, melynek fő célja Bagdad visszafoglalása lett volna. Az előkészületek megtétele közben az uralkodása egyre zsarnokibbá vált, mivel részeg pillanataiban olyan ijesztő és kegyetlen tetteket hajtott végre, hogy egyesek már attól féltek, esetleg megőrült. Az általa elnyomottak abban reménykedtek, hogy túlzott ivása hamarosan a sírba viszi, ahogy ezt Rycaut is megjegyzi Murád akkori viselkedéséről írva:

> *„A leghatalmasabb és leggazdagabb pasákat megölette, birtokaikat pedig elkoboztatta a kincstár számára; és míg a kapzsiság és a kegyetlenség egyformán meghatározók voltak a természetében, alig múlt el nap anélkül, hogy valamiféle jelét ne adta volna e tulajdonságoknak. [...] Különösen nagy élvezetét lelte abban, ha az egyik tengerparti kioszkban ülhetett, ahonnan íjával és nyilaival az emberekre lövöldözött, akik a szeráj partjai mentén eveztek, minekutána a hajósok kezdték tisztes távolban tartani magukat a szeráj falaitól. Ezenkívül élvezte még, ha átsétálhatott a Boszporusz egyik kertjéből a másikba, mert ha ilyenkor észrevett bárkit, aki elég merész volt, hogy kidugja a fejét, és látta a szultánt elhaladni, rendszerint azzal fizettette meg vele az árat, hogy rálőtt a karabélyával."*

Murád ez idő tájt meglehetősen pszichotikus viselkedésével kapcsolatban Evlija Cselebi ír le egy másik történetet, miközben a Dolmabahcsénál, az Alsó-Boszporusz európai partjánál lévő uralkodói pavilont ismerteti:

> *„IV. Murád szultán egyszer épp itt olvasta Nefi efendi szatirikus művét, a* Szihám-i Kazát *(Az isteni elrendelés nyílvesszeje), amikor közvetlenül mellette a földbe csapott egy villám; a szultán annyira megijedt, hogy a könyvet a tengerbe hajította, majd utasította Bajrám pasát, hogy fojtassa meg a szerzőt."*

Murád 1638 elejére végül befejezte az előkészületeit a hadjáratra, melyeket egy időre lelassított az 1637 nyarán kitört pestis. A járvány, mely Rycaut szerint „magával ragadta a Nagyúr egyetlen fiát, aki két- vagy hároméves volt".

Murád egyetlen fiának a halála a szultánon kívül mindössze két férfi utódot hagyott az Oszmán-házból, Murád két testvérét, Kázimot és Ibráhimot; mindkettő a Ketrecben élt bebörtönözve, így tehát az Ibráhimnál idősebb Kázim lett a trónörökös, hacsak Murádnak nem születik még egy fia. Kázim a gondolattól is rettegett, hogy esetleg azt a gyanút keltheti, mintha fájna a foga a trónra, ezért maga volt az alázat szobra, amikor megjelent Murád előtt, hogy hódolatát fejezze ki, és sok sikert kívánjon neki a hadjáratán, mellyel vissza akarta hódítani Bagdadot. Murád elfogadta Kázim jókívánságait, majd még aznap, 1638. február 17-én megfojtatta az öccsét.

Bagdad december 22-én adta meg magát Murádnak egy öt héten át tartó ostromot

követően, amelyben a törökök százezer katonájukat veszítették el. Miután a város védői letették a fegyvert, Murád megparancsolta a katonáinak, hogy mészárolják le az erőd és a város valamennyi túlélőjét. Ezután visszavezette a seregét Isztambulba, ahová 1639. június 12-én vonult be diadalmasan, ahogy azt Rycaut is leírja:

> *„A Nagyúr maga perzsa lepelben tűnt fel, vállán egy átalvetett leopárdbőrrel […] kengyelvasánál huszonkét legfőbb nemes, akiket kifejezetten azért fogott el Bagdadnál, hogy diadalmasan bevezesse őket, amikor bevonul a városba."*

Míg Murád hadjáraton volt, meghalt a nagybátyja, a trónjától megfosztott Musztafa szultán. A halála okát nem tudni, csak azt, hogy 1639. január 20-án hunyt el a Régi Szerájban, ahol azóta élt rabságban, amióta több mint tizenöt évvel korábban másodszor is megfosztották a trónjától. Evlija Cselebi szerint Musztafát az Aja Szofia egykori keresztelőkápolnájában temették el, mivel addigra „az összes temetkezési emlékmű tele volt szultánokkal és hercegekkel".

Musztafa halálával Ibráhim lett a Kafesz egyetlen fogoly hercege, a Belső Palotának azé a Ketrec nevű lakrészéé, amelyet 1618 óta az uralkodó szultán öccseinek elzárására használtak. A Kafesz valószínűleg egy emeletes épület lehetett a szelámliktól elrejtetten; eredetileg magas fal vette körül, de ezt a 18. század közepén lerombolták, amikor további ablakokat vágtak az épületre. A fogoly hercegek egyetlen társaságát az őket szolgáló nénék jelentették, illetve a háremüket alkotó néhány meddő nő. Iskolázottságuk mindössze abból a tudásból állt, amelyet elsajátítottak a háremben vagy a szerájiskolában, mielőtt bezárták őket a Ketrecbe, mert ezután teljesen elszigetelődtek a külvilágtól, miáltal azok, akik később közülük esetleg trónra léptek, egyáltalán nem voltak felkészülve az uralkodásra.

Bagdad elfoglalása után Murád minden idejét a kegyenceivel folytatott tivornyázással töltötte, akiknek soraiba ekkor már az elfogott Emirgüneh perzsa herceg is beletartozott. Dimitrie Cantemir leírja, hogyan változtatta Murádot az alkoholizálása gyilkos őrültté, aki rettegésben tartotta alattvalóit:

> *„Ártatlanok vérére szomjazott, csak a mészárlás éltette, sőt mintha táplálta volna. Gyakran lopózott ki éjfélkor a nők lakosztályából, kivont karddal kiosonva a palota magánkapuin, és egy szál köpenyben, mezítláb végigrohant a város utcáin, mint egy őrült, lekaszabolva mindenkit, aki az útjába akadt. Igen sokszor a magasabban levő szobák ablakaiból, ahol ivott és szórakozott, nyilakkal lődözött a lenti járókelőkre. Nappal fel-alá rohangált álöltözékében, és addig haza sem tért, míg meg nem ölt egy szerencsétlen nyomorultat valami mondvacsinált okkal vagy éppen anélkül. Olyan fokú rettegést szított az egész városban, hogy a falain belül soha senki ki sem merte ejteni a nevét…"*

Murád italozása ekkorra már teljesen tönkretette az egészségét. Rycaut leírása a szultánról azt sugallja, hogy előrehaladott májzsugorodástól szenvedett. Egy duhaj vacsora, amit Emirgüneh társaságában költött el, 1640 februárjának elején végül végzett vele:

> *„Ez a züllött lakoma végzetessé vált a Nagyúr számára; tűz gyúlt az ereiben és beleiben, és hosszan tartó, heves láz tört rá. Hívták az orvosokat, akik féltek gyógyszereket beadni neki, hátha nem használnak, mert akkor az életükkel fizettek volna sikertelenségükért; végül megegyeztek, hogy eret vágnak rajta, de ez csak siettette a halálát. Végül a láz negyedik napján, február 8-án* (valójában 9-én) *elhunyt, uralkodása tizenhetedik évében és harmincegy éves korában, miután mindenféle rendbontások, jogtiprások és szélsőséges kicsapongások közepette*

uralkodott, amit fiatal kora lehetővé tett számára."

Murád utolsó betegsége alatt úgy döntött, végez öccsével, Ibráhimmal, mert így a saját halálával kihal az Oszmán-ház, ebben az esetben pedig a szultánság a tatár kánokra szállna. Rycaut a következőket írja Murád utolsó kívánságáról:

„Nem hagyott hátra fiú utódot, mert bár több is volt neki, mind meghalt csecsemőkorában, mindamellett pedig annyira gyűlölte a saját rokonságát, hogy azt kívánta, ő legyen az utolsó az Oszmán-házból, és hogy annak a családnak a birodalma ővele véget érjen, és rászálljon a tatárokra."

Ibráhimot az anyja, Köszem mentette meg, aki meggyőzte Kara Musztafa pasa nagyvezírt és a császári tanács több tagját, hogy fia a trón jogos örököse. Ibráhim az elmúlt négy évet a Ketrecbe zártan töltötte, állandó rettegésben élve, hogy bármelyik pillanatban megöletheti gyilkos bátyja. Először épp ezért túl rémült volt ahhoz, hogy kinyissa az ajtót, amikor a vezírek Murád halálhírét hozták neki, illetve közölték, hogy mostantól őt illeti a trón. Csak akkor hitte el, hogy a bátyjának vége, amikor Köszem odahozatta Murád holttestét a Ketrec ajtaja elé, ekkor pedig a kisebbik fia végre kijött a cellájából, örömében kiáltozva: „Meghalt a mészáros, meghalt a mészáros!"

Még ugyanezen a napon, 1640. február 9-én trónra ültették Ibráhimot, másnap pedig eltemették Murádot az apja mellé az Ahmed-dzsámi türbéjébe. Evlija Cselebi ekképpen ír patrónusa elhunytáról:

„Murád szultán a »Térj meg Istenedhez!« parancsnak engedelmeskedvén búcsút intett ennek a halandó világnak, és megkezdte utazását az örökkévaló királyság felé. Az egész muszlim nemzetet a legsúlyosabb nyomorúság sújtja, mindenki gyászolja az elvesztését. Fekete lepellel takart lovakat engedtek szabadon a hippodromon, ahol Őfelségét eltemették Ahmed szultán közelében. [...] Azóta hallottam uramtól, a gyöngyajkú Kara Musztafától, hogy ha Isten csak még hat hónappal meghosszabbítja Murád életét, az összes hitetlen kutya fejadóra kényszerült volna."

Nem sokkal ezután Ejjübben felövezték Ibráhimot Oszmán kardjával, majd fogadta a lakosság jókívánságait, amíg hazafelé átlovagolt a városon, bár ahogy Rycaut megjegyzi: „...akár a gyakorlat hiánya miatt, akár azért, mert ez a pozitúra természetes a bolondoknak, de olyan nevetségesen ült a nyergében, hogy az inkább váltotta ki az emberek nevetését, semmint éljenzését."

Rycaut egyáltalán nem hízelgő leírást ad az új szultánról, akit csak Deli (Őrült) Ibráhimként ismertek:

„Ibráhim természeténél fogva szelíd volt és nyájas; homloka magas, szeme gyors és élénk, arca pirospozsgás, arcvonásai pedig arányosak; ám mégis volt valami az arckifejezésében, amely nem ígért nagyszerű szellemi képességeket."

Ibráhim huszonnégy évesen lépett trónra, és élete első két évét leszámítva tulajdonképpen mindig is fogoly volt - először a Régi Szerájban, azután a Topkapu szeráj háremében, ahol a trónra lépését megelőző négy évet a Ketrecben töltötte. Ez az értelmi fogyatékosságához társuló bezártság teljesen alkalmatlanná tette arra, hogy egymaga uralkodjék, így a hatalom az anyja, Köszem kezébe került, aki megint csak válide szultán lett, és Kara Musztafa pasával együtt munkálkodott, akit ismét kineveztek nagyvezírnek. Alvise Contarini bailo feljegyzi, hogy a válide és a nagyvezír gyakran hadilábon álltak egymással, és

mindketten megpróbálták megbuktatni a másikat.

Köszem a hatalmának köszönhetően mérhetetlen vagyonra tudott szert tenni, amit arra használt, hogy különböző jótékonysági intézményeket támogasson, többek között egy olyat, amely árván maradt lányoknak adott hozományt, hogy férjhez tudjanak menni. Ezenkívül még létesített egy mecsetet Üszküdárban, az úgynevezett Csinili-dzsámit, illetve egy hatalmas karavánszerájt Isztambul piacnegyedében, a Válide Hánit.

Amikor Ibráhim trónra lépett, először úgy gondolták, impotens lehet. Lévén ő az utolsó férfi leszármazott az Oszmán-házból, félő volt, hogy vele a dinasztia is kihalhat - ahogy Rycaut írja:

> *„Az örökös halálfélelem, amely a bebörtönzése alatt gyötörte, annyira lebénította teljes valóját, hogy egyfajta furcsa hidegséget mutatott a nők iránt, így a hárem legtüzesebb hölgyeinek enyelgése és forró ölelései sem tudták egy teljes éven át felolvasztani a fagyosságát; ez volt az oka ama bizonyos hír szárnyra kapásának, hogy esetleg impotens.* ”

Köszem elhatározta, hogy ő maga fogja orvosolni ezt a bajt, és gyönyörű ágyasokat hozatott Ibráhim háremébe, akiket a rabszolgapiacról szerzett be neki egy Pezevenk, azaz Kerítő nevű bizalmasa. Amikor azonban a fia először semmi érdeklődést nem mutatott e nők iránt, Köszem a szultán tanítójához és bizalmasához, Dzsindzsi Hodzsához fordult, aki ajzószerekkel tömte tele Ibráhimot, és pornográf képeskönyveket hozott neki, hogy egyszerre stimulálja a testét és a képzeletét. A módszer bevált, Ibráhim pedig hamarosan élvezni kezdte a háremhölgyei társaságát, valamint az életnek mindazon örömeit, melyekben nem lehetett része az elszigeteltsége és bebörtönzöttsége alatt. Ezt Rycaut is megemlíti, amikor uralkodásának első évéről ír:

> *„A szultán ez idő alatt nem sokat törődött a kormányzással, egyrészt képessége hiányában, másrészt hatalmas étvágya miatt, mellyel az érzékiség legmagasabb fokait hajszolta; mivel annyira hozzászokott a börtönhöz és a korlátozásokhoz, nem tudta, hogyan máshogy élvezze a visszanyert szabadságát, mint azzal, hogy teljesen aláveti magát kéjvágya maradéktalan kiszolgálásának. A vezír és a nagy miniszterek is éltették benne ezt a hajlamot az állandó bankettokkal, ünnepekkel és szórakoztatásokkal, ami mindig a szultán legnagyobb megelégedésére és örömére szolgált. Egyéb felüdülése volt még ezenkívül a lovasverseny és a nyíllövészet, ahol gyakran megjutalmazta a legügyesebb íjászokat… Az 1641. esztendőbe lépvén a szultán a legfényűzőbb életet éli a háremében, ahol hatalmas kincseket adományoz a nőinek…”*

Rycaut ezután leírja, hogy még ugyanebben az évben később Ibráhim súlyosan megbetegedett, ami miatt ismét feltámadt mindenkiben a félelem, hogy vele talán végleg kihal az Oszmán-ház, mivel a háremhölgyei iránt frissiben támadt érdeklődése ellenére még mindig nem sikerült utódot nemzenie, ezért továbbra is tartotta magát a pletyka, hogy talán impotens.

Ezeket a félelmeket végül 1642. január 2-án sikerült eloszlatni, amikor ágyasa, Hadidzse Turhán fiút szült a szultánnak, a későbbi IV. Mehmedet. Az elkövetkező tizennégy hónapban Ibráhimot két másik kegyencnője ajándékozta meg egy-egy fiúval, a majdani II. Szulejmán és II. Ahmed szultánnal. Ibráhimnak végül összesen tizennyolc gyermeket szültek a háremhölgyei, kilenc fiút és kilenc lányt, nem egészen hét év leforgása alatt. A szultánnak ez idő alatt összesen kilenc häszekije volt, akik közül csak négynek tudjuk a nevét: Hadidzse Turhán, Szálihe Dilásub, Hadidzse Muazzez, Hümásáh. Az első három nőnek azért, mert ők későbbi szultánok anyjai - Hadidzse Turhán IV. Mehmedé, Szálihe Dilásub II. Szulejmáné,

Hadidzse Muazzez pedig II. Ahmedé. Hümásáh pedig Ibráhim utolsó hászekije volt, élete utolsó éveinek kedvese, aki még Telli Hászeki névén is ismert az ezüst- és aranyszálakról *(tel),* amelyek hagyományosan a menyasszonyok haját ékesítették. A történetíró Maima beszámol Ibráhim és Hümásáh esküvőjének szokatlan körülményeiről, melyet bonyodalmas állami szertartással ünnepeltek meg:

> *„A szultáni parancsnak megfelelően a szultáni tanács vezírjei mind ajándékot adtak az ékszerekkel telerakott, holdarcú rabszolgalánynak. Ezután szabályos menetben elkísérték [a* menyasszonyt] *Davud pasa parkjából a szultáni palotába. Sor került a szertartásra, melyen a szerecsen eunuchok vezére helyettesítette a menyasszonyt, a nagyvezír pedig a szultánt. Díszruhákat adtak a vezírekre és az ulema tagjaira, mások pedig a szokásnak megfelelően kitüntetéseket kaptak."*

Ibráhim több olyan részt építtetett a Topkapu szerájhoz, amely ma is látható. Az egyik ilyen a Körülmetélések Pavilonja, egy szép csempézett pavilon, amelyet a szultáni magánlakosztály közelében lévő márványterasz déli végében emeltetett. A pavilon onnan kapta a nevét, hogy a hagyomány szerint itt került sor Ibráhim fiainak körülmetélésére. A szultán ezenkívül újjáépíttette a medencét és a szökőkutat a terasz belső oldalán, a külsőn pedig egy zárt bronzerkélyt készíttetett, a Kaszri Iftarijét, amely teraszszerűen kiugrik a palota alsó parkja fölé. Az erkély onnan kapta a nevét, hogy Ibráhim itt fogyasztotta el az iftarját, a ramadán szent hónapjában naplemente után* (A muzulmánok egy hónapos böjtje, a ramadán ideje alatt a hívő csupán naplemente után vehet magához ételt-italt. *(A szerk.))* evett ételt. Szívesen üldögélt még itt a kedveseit nézve, amint a medencében úsznak, vagy a teraszon játszanak, és gyakran ő is beszállt a mókába azzal, hogy a vízbe lökte őket a pojácáival, néma szolgáival és törpéivel együtt, ahogy ezt François de la Croix francia diplomata följegyezte, hozzátéve, hogy „komédiákra, marionettekre és egyéb bemutatókra kerül sor e medence előtt".

Ibráhim uralkodásának első négy éve alatt továbbra is Kara Musztafa pasa és Köszem irányította az államügyeket. Ahogy telt az idő, a válide szultán és a nagyvezír között egyre erősödött a versengés, míg végül 1644 elejére Köszemnek sikerült meggyőznie a fiát, hogy végeztesse ki Kara Musztafát.

Az új nagyvezír Szultanzáde Mehmed pasa lett, Nagy Szulejmán ükunokája. A kinevezését leginkább a szultán kedvence, Dzsindzsi Hodzsa befolyásának köszönhette, aki Ibráhim tanítója és egyetlen társasága volt a Ketrec fogságában töltött évei alatt. Az új nagyvezír Dzsindzsi Hodzsa bábja lett, aki olyan nagy befolyást gyakorolt Ibráhimra, hogy Köszem kénytelen volt a háttérbe húzódni, így többé már nem ő volt a tényleges hatalom a trón hátterében.

Miután Hadidzse Turhán megszülte Ibráhim utódját, a szerecsen eunuchok vezetője, Szümbül (Jácint) aga elrendezte, hogy az egyik rabszolganője legyen a herceg szoptatós dajkája. Szümbül aga egy perzsa rabszolga-kereskedőtől vette a lányt, abban a hitben, hogy még szűz, de amikor kiderült róla, hogy terhes, az aga a tiszttartója házába küldte, ahol a lány fiút szült. Szümbül annyira a szívébe zárta a kisfiút, hogy adoptálta, és elrendezte, hogy ő is a szultáni hárembe kerüljön, amikor a rabszolgalány Mehmed herceg szoptatós dajkája lett. Ibráhim szintén nagyon megkedvelte a gyereket, aki sokkal szebb volt a saját fiánál, és rengeteget játszott vele, Mehmed hercegre viszont ügyet sem vetett. Mindez felébresztette Hadidzse Turhán féltékenységét, aki egy nap a szoptatós dajkán meg a fián töltötte ki a mérgét. Ibráhimot olyan éktelen haragra gerjesztette a viselkedése, hogy kikapta Mehmedet Hadidzse Turhán karjából, és egy víztartályba dobta, ahol a gyerek minden bizonnyal meg is fulladt volna, ha a hárem szolgái ki nem mentik. Mehmed ekkor vágta meg a homlokát, és a forradását élete végéig magán viselte.

Szümbül aga mindettől annyira megijedt, hogy könyörgött Ibráahimnak, engedje visszavonulni, amikor pedig erre megkapta az engedélyt, a rabszolgalánnyal meg a fiával együtt elhajózott Isztambulból, miután bejelentette szándékát, hogy zarándokútra akar kelni Mekkába. A szél azonban a rossz irányból fújt, így kénytelenek voltak Rodoszon kikötni, ahol máltai kalózok támadták meg őket, és megölték Szümbül agát, a rabszolgalányt pedig a fiával együtt foglyul ejtették. A foglyokat meg a zsákmányt magukkal vitték Krétára, ami ekkor még mindig a velenceiek kezében volt. Ők azt hitték, a gyerek Ibráhim szultán fia, és remélték, hogy busás váltságdíjat kaphatnak érte, de nem így történt. A fiú végül is keresztényként nőtt fel, és idővel Domonkos-rendi szerzetes lett belőle, akit mindenki csak Padre Ottomanóként ismert, mivel többen őt tartották az oszmán trón örökösének.

Amikor Szümbül aga megölésének híre eljutott Ibráhim fülébe, a szultán először éktelen haragra gerjedt, és támadást akart indítani Málta ellen. A tanácsadói viszont azonban meggyőzték, hogy Málta bevehetetlen, ezért a szultán úgy döntött, akkor Krétát fogja megtámadni, és így áll bosszút a velenceieken, amiért megengedték a kalózoknak, hogy ott találjanak menedéket. Így tehát Ibráahim 1645 tavaszán sereget indított Kréta ellen, de úgy téve, mintha a támadás Málta ellen készülne, hogy ezáltal az oszmán seregeknél legyen a meglepetés előnye.

Ezt leszámítva Ibráhim minden idejét a háremben töltötte, ahol Cantemir szerint az orgiái szinte gigászi méreteket öltöttek:

> *„Ahogy Murád teljességgel a bor rabja volt, úgy Ibráhim a bujaságé. Azt mondják, minden idejét az érzéki örömök hajszolásának töltötte, amikor pedig megcsömörlött a nemi élvezetek gyakori ismétlésétől, bájitalokkal és művi mesterkedésekkel próbálta helyreállítani kéjvágyát. Minden pénteket, ami a törököknél a szombat, Venusnak áldozott, és parancsot adott az anyjának, a nagyvezírnek vagy valamilyen más magas rangú embernek, hogy hozzon neki egy drága kelmékbe öltöztetett gyönyörű szüzet. A szobája falait körös-körül tükrökkelboríttatta be, hogy szerelmi tusakodásait egyszerre több szögből lehessen látni. Elrendelte, hogy párnáit prémekkel tömjék ki, hogy a szultáni élvezeteknek szentelt ágy még becsesebb legyen. Sőt, egész cobolyprémeket tett maga alá, azt állítva, hogy kéje még inkább lángol, ha a szerelemvégzését még jobban megnehezíti térde bőrének égése. A Hász nevű palotakertben gyakran összegyűjtette az összes szüzet, megparancsolta nekik, hogy vetkőzzenek le, és ő maga is meztelenül úgy rohangált közöttük nyihogva, mint egy csatamén, és hol az egyiken, hol a másikon követett el erőszakot, miközben a nőknek a parancsára rugdalni és kapálódzni kellett. Miután egy nap véletlenül megpillantotta egy vad üsző nemi szerveit, a birodalom minden zugába elküldte azok aranyból kiöntött formáját, megparancsolva, tudják meg, van-e ilyen kinézetű nő, aki oltaná a kéjvágyát. Állítólag végül találtak egy ilyet, akit bevettek a nők lakosztályába.* [Ibráhim] *sok vaskos, képekkel teli kötetet gyűjtött össze, melyekben a nemi közösülés különféle módjai láthatók, sőt ő maga is feltalált néhány új, eladdig ismeretlen pozitúrát.”*

A Cantemir által említett, üszőhöz hasonlatos nő egy örmény származású asszony volt a Boszporusz-parti Arnavutköj faluból, s állítólag százötven kilót nyomott. Rycaut följegyzi, hogy Ibráhim annyira beleszeretett az új kedvesébe, hogy semmit sem tudott megtagadni tőle, s végül ez lett a nő veszte, mivel magára haragította Köszemet: „…mindezek miatt az anyakirálynő féltékeny lett, és egyik este meghívta őt vacsorára, majd parancsba adta, hogy fojtsák meg, aztán meggyőzte Ibráhimot, hogy hirtelen heves betegség végzett vele, amit a szegény ember nagy szomorúsággal hallott.”

Evlija Cselebi leírja a szultán szeszélyes viselkedését, azt, hogy legalacsonyabb rangú

kegyenceit nevezte ki a birodalom legmagasabb posztjaira:

> „Ő *volt a legpazarlóbb uralkodó. Vagyonokat tékozolt a legalávalóbb férfi és női kegyenceire. A fürdő egyik szolgáját háromlófarkos pasává tette, és kinevezte a janicsárok parancsnokává. Hogy kedvese, Sekerpáre kedvében járjon, egy rizskereskedő fiát tette meg a janicsárok agájává, ugyanezt a tisztséget adományozta Ahmed Kulinak, egy ünnepelt cigány birkózónak és zsonglőrnek, aki a képességeivel nagy megelégedésére szolgált. A zsonglőr így szólt: »Felséges uralkodó, a fáraók ideje óta, akik elűztek minket, vándorló cigányokat Egyiptom földjéről,* [*] *még soha egyetlen ősöm sem volt miniszter vagy vezír. Ilyen gondolatok pedig csak a fáraó fejéből pattantak ki, amikor közel állt a bukáshoz.« Ezekkel a szavakkal bölcsen és előrelátóan visszautasította a felajánlott méltóságot, és engedélyt kért, hogy zarándokútra mehessen Mekkába.”*

Az Evlija által említett kedvenc háremhölgy, Sekerpáre (’Cukordarab’) Rycaut szerint többek között Ibráhim kerítőnője is volt, mivel ő szerezte be a gyönyörű nőket a szultán háremébe, illetve a szultán közvetítőjeként is eljárt, amikor a szultán beleszeretett elhunyt bátyja, Murád egyik özvegyébe. Az asszony azonban durván visszautasította, amikor pedig Ibráhim megpróbálta megerőszakolni, előkapta a tőrét, és megfenyegette a szultánt, hogy megöli, ha a közelébe mer jönni. A tusakodást Köszem is meghallotta, aki jól összeszidta a fiát, a nőnek pedig egérutat adott. Ez annyira feldühítette Ibráhimot, hogy kiutasította az anyját a háremből, és száműzte a Régi Szerájba.

Ugyanekkor a húgait, Ajsét, Fatmát és Hanzadét, valamint az unokahúgát, Kaját is megalázta azzal, hogy kegyencnői szolgálatára fogta őket, akiknek a javára minden birtokukat és ékszerüket is elkobozta, illetve arra is kötelezte őket, hogy a feleségének, Hümásáhnak is szolgálatára legyenek. Köszemet ez mélységesen felháborította, és teljesen Ibráhim ellen fordította, akinek a sorsát megpecsételte az anyai szeretet mélységes gyűlöletté változása. Amint Köszem azt Ahmed pasának írja ez idő tájt Ibráhimról: „Végül sem Kegyelmedet, sem engem nem fog életben hagyni. El fogjuk veszíteni az irányításunkat a kormány felett. Azonnal mozdítsa el őt a trónról!”

Ibráhim ezután beleszeretett a mufti egyik lányába, akinek a szépségéről Sekerpáre mesélt neki. A mufti nagyon is tisztában volt Ibráhim élveteg természetével, és nem akarta átadni neki hőn szeretett lányát. Félelmében azonban nem mutatta ki az érzéseit, csak annyit mondott, nem akarja erővel házasságra kényszeríteni a gyermekét, de megpróbálja rábeszélni, hogy menjen hozzá a szultánhoz. Ibráhimot ez ki is elégítette, a mufti viszont másnap azzal a hírrel tért vissza, hogy a lánya nem hajlandó a házasságra. Ezután Sekerpárét küldték, hogy beszélje rá, a szultán pedig egy óriási gyémántot is küldött vele ajándékba, de a lány továbbra is ellenállt. Ibráhimnak ekkor végleg elfogyott a türelme, és megparancsolta Ahmed pasa nagyvezírnek, hogy fogja el a lányt, és hozza el a hárembe. Azután néhány napig kedvét lelte benne, de a lány könnyei és vonakodása végül elrontották az örömét, ezért végül megvetéssel visszaküldte az apjának. A feldühödött mufti panaszt emelt Szofu Mehmed pasánál, a Díván egyik tagjánál, illetve Murád agánál, a janicsárok parancsnokánál is, akik egyetértettek abban, hogy elérkezett Ibráhim letételének és a nagyvezíre kiiktatásának ideje. Az összeesküvéshez Köszem is csatlakozott, majd nem sokkal később a két kádiaszker is, Rumélia és Anatólia főbírája, és ezután az összeesküvők úgy döntöttek, cselekedni fognak.

A fölkelés 1648. augusztus 7-én kezdődött, amikor Murád aga a két kádiaszker és más főemberek kíséretében bevezette a janicsárokat a Topkapu szerájba, és kényszerítette Ibráhimot, hogy beszéljen velük, azt követelve, bocsássa el Ahmed pasát, és Szofu Mehmed

[*] Cselebi korában is tartotta magát az a tévhit, hogy a cigányok Egyiptom földjéről származnak; mára már tudjuk, hogy Indiából erednek. *(A szerk.)*

pasát nevezze ki a helyére. Ibráhim kénytelen volt ebbe beleegyezni, így Szofu Mehmed pasa lett a nagyvezír, Ahmed pasa pedig a mufti házába menekült, azt gondolván, hogy ott biztos menedéket talál. A janicsárok azonban kivonszolták a házból, és megölték, holttestét pedig Ahmed szultán mecsetje elé dobták. A leváltott nagyvezír tetemét azután a tömeg darabokra szaggatta a hippodromon, így innentől kezdve csak Hezárpáre Ahmedként, vagyis Ezer darabra szaggatott Ahmedként emlegették. Evlija Cselebi szerint Dzsindzsi Hodzsa és Pezevenk is ugyanerre a sorsra jutott, majd feljegyzi, hogy Sekerpárét Egyiptomba száműzték.

Másnap a janicsárok összegyűltek a mufti előtt, akitől egy fetvát kaptak, mely megfosztotta Ibráhimot a trónjától, mivel „bolond, zsarnok, és alkalmatlan a kormányzásra". Amikor ezt átadták Ibráhimnak, ő csak megvetően széttépte, és megfenyegette a muftit, aki erre kiadott egy második fetvát, melyben az állt, hogy bárki, aki nem engedelmeskedik Isten törvényének, az „hitetlen kutya, és ezért automatikusan megfosztatik a trónjától". Ibráhim ezt a második fetvát is összetépte, és megparancsolta, hogy végezzék ki a muftit, azonban ekkorra már annyira elveszítette a tekintélyét, hogy a parancsát semmibe vették, mire a janicsárok fellázadva az Üdvözlések Kapuja elé sereglettek, és követelték a trónfosztását. Ibráhim ekkorra elveszítette minden bátorságát, és az anyja karjai közé futott, akit vonakodva bár, de visszaengedett a hárembe, és most könyörgött neki, hogy védje meg. Köszem rábeszélte, hogy mondjon le a trónról, a janicsárok pedig ezután azonnal a legidősebb fiát ültették a helyébe IV. Mehmed szultánként.

Ibráhimot egy kis szobába zárták a Kedvencek Csarnoka feletti lépcső tetejénél, és a következő kilenc napon át a kegyencnői hallották, hogy megállás nélkül, vigasztalhatatlanul zokog. Elkeseredettsége együttérzést ébresztett a népben, ami megijesztette azokat, akik megfosztották őt a trónjától, hogy egy ellenforradalom esetleg visszaültetheti rá, ezért a szultáni tanács szerzett egy fetvát, amely felhatalmazást adott a kivégzésére. Így 1648. augusztus 17-én beküldték hozzá a főhóhért, Kara Alit, hogy megfojtsa. Evlija Cselebi leírja, szerinte mi történt, amikor Kara Ali belépett Ibráhim szobájába:

> *„Ibráhim azt kérdezte: »Ali mester, miért jöttél?« Ő meg felelte: »Azért, szultánom, hogy elrendezzem a temetésedet. « Erre Ibráhim így szólt: »Majd meglátjuk.« Ali ezután rávetette magát, és amíg küzdöttek, Ali egyik segédje bejött, és Ibráhimot végül egy szíjjal megfojtották. Kara Ali ötszáz dukát jutalmat kapott, és javasolták, hogy ne maradjon tovább Konstantinápolyban, inkább menjen zarándokútra Mekkába."*

Evlija ezután leírja Ibráhim temetését. Nagybátyja, I. Musztafa mellett helyezték örök nyugalomra az Aja Szofia egykori keresztelőkápolnájában, így két őrült szultán feküdt egymás mellett a kupolás sírban.

> *„A szultán testét lemosták a hász oda előtt, majd felolvasták az utolsó imákat is* a *Díván Csarnokának ciprusai alatt, az összes vezír és maga Mohammed* [Mehmed] *szultán jelenlétében, az imám szerepét pedig a sejhüliszlám töltötte be. A vezírek fekete fátylakat viseltek, fekete lepellel borították a lovakat is* a *koporsó előtt, amelyet I. Musztafa szultánnak, Ibráhim nagybátyjának a mauzóleumába vittek. […] Ez idő alatt nem lehetett koldust látni, és kincseket osztottak szét mindenütt. Vagy száz költő szavalt gyászverseket a legmélyebben átélt fájdalommal. Ibráhim az Aja Szofia kertjében nyugszik Musztafa szultán mellett; a sírját gyakran látogatják nők, akiknek nagy rabja volt életében…"*

Ilyen véget ért hát Deli Ibráhim, a harmadik őrült szultán, aki egy évtizeden belül

elhunyt.

TIZEDIK FEJEZET

Vadász a ketrecben

A trónra kerülésekor IV. Mehmed mindössze hat és fél éves, az Oszmán Birodalom történetének legfiatalabb szultánja volt. Normális esetben az anyját, Hadidzse Turhán válide szultánt tették volna meg régensének, ahogy erre már háromszor is akadt példa a 17. század első felében, ő azonban még csak huszonhárom éves volt, az eddigi legfiatalabb válide, így a tapasztalatlansága miatt a szultáni tanács inkább Köszemet jelölte ki régensnek, a *büjük* ('nagy') *válide szultán* címet adva neki.

A következő három év alatt Hadidzse Turhán támogatókat szerzett, hogy aláássa Köszem pozícióját, mivel föltett szándéka volt, hogy elfoglalja jogos helyét mint válide szultán, és a fia régenseként uralkodjék. Turhánt a szerecsen eunuchok elöljárója, Szulejmán aga is támogatta, aki a közvetítőjeként dolgozott, hogy további támogatókat szerezzen neki a szpáhik vezetői és más nagy hatalmú pasák között.

A szpáhik fellázadtak üszküdárban, de a janicsárok leverték őket. A lázadás viszont hamarosan Isztambul lakossága körében folytatódott, akik zendülve a Topkapu szeráj elé masíroztak. Köszem úgy határozott, hogy a pozíciója megtartása érdekében meg kell buktatnia IV. Mehmedet, és az öccsét, Szulejmánt kell a trónra ültetnie. A bátyjánál mindössze három hónappal fiatalabb Szulejmán hercegről - akinek Ibráhim hászekije, Szálihe

Szpáhi zászlóvivő

Dilásub volt az anyja - Köszem úgy gondolta, engedékenyebb lesz, és „nem fog égni a vágytól, hogy kérdőre vonja a válide szultán pozíciójának hatalmát”, írja Naima. Köszemet Bektas aga, a janicsárok parancsnoka is támogatta, akivel a válide megbeszélte a tervét. Erről azonban tudomást szerzett Szulejmán aga és a nagyvezír Szijávus pasa, akik egy fetvát szereztek, mely engedélyt adott Köszem kivégzésére.

Szulejmán aga magával vitt húsz apródot Köszem lakosztályához, ahol beengedték őket az éppen szolgálatban levő szerecsen eunuchok. Azonban csak egyetlen személyt találtak a lakosztályban, azt az öregasszonyt, aki Köszem mulattatójaként szolgált. Az asszony pisztolyt tartott a kezében, amit rájuk fogott, amíg Köszem hollétéről faggatták. Azután azt válaszolta, hogy ő az Öreg Királynő, majd rájuk lőtt, mielőtt az apródok megszabadultak tőle. Ezután behatoltak a hálószobába, ahol egy Deli (Őrült) Dogandzsi nevű apród végül rábukkant a fehérneműs szekrényben rejtőző Köszemre. A válide szultán megpróbálta megvesztegetni az apródokat, de azok csak elvették a pénzét, majd kegyetlen módon letépték róla minden ékszerét és egyéb értékes holmiját. Szulejmán aga ezután a lábánál fogva kivonszoltatta onnan a Kushane Kapiszihoz, a háremből a Harmadik udvarba vezető kapuhoz, ahol megparancsolta az embereinek, hogy öljék meg. Köszem vadul küzdött, így csak négy férfinak sikerült lefognia és kis híján megfojtania, azután pedig csak otthagyták, de Köszemben ekkor még mindig pislákolt az élet, és amint az apródok eltűntek szem elől, feltápászkodott, és megpróbált menekülni a Kushane Kapiszin keresztül. Ekkor visszahívták a hóhérokat, és ezúttal addig fojtogatták, amíg teljesen meg nem bizonyosodtak arról, hogy meghalt. Rycaut a következőket írja arról, mi történt ezután:

> *„A szerecsen eunuchok azonnal fölemelték a holttestet, és tiszteletteljes módon kiterítették a királyi mecsetben; azután négyszáz rabszolgája körülállta, és nagy hangon siratta, mindegyik a haját tépve a maga barbár módján, ami részvétet keltett az egész udvarban.”*

Szijávus pasa Köszem halála után azonnal elrendelte, hogy hozzák el Mohamed próféta szent zászlaját a Szent Palást Pavilonjából, és tegyék ki a Topkapu szeráj főkapuja fölé, ahol a zászló látványának hatására vallásiáhítat-hullám söpört végig a városon, még a leglázadóbb természetű janicsárok között is. Bektas agát magára hagyták a követői, ezután pedig őt és a lázadás többi vezetőjét is elfogták és kivégezték.

Köszemet minden szertartás nélkül temették el még a halála napján, azaz 1651. szeptember 2-án, az I. Ahmed szultán mecsetje melletti türbébe a férje és a fia, IV. Murád mellé.

Mehmed szultán anyja, Hadidzse Turhán válide szultán most már régensként uralkodott a fia nevében, ezalatt tizenkét nagyvezír váltotta egymást, öt év folyamán.

Turhán Szultán nagyon komolyan vette a régensként ráháruló felelősséget, és a tapasztalatlanságát azzal próbálta kiváltani, hogy mindent, amit csak lehetett, meg akart tanulni a munkájáról. Amikor a haditengerészet finanszírozásának kérdése fölvetődött, azonnal írt a nagyvezírnek, és kérte, hogy tájékoztassa őt minden egyes részletről: „Hozza el az összes lajstromot! Úgy értesültem, mindent szabályzat határoz meg, még a vitorlák anyagát is. Mindennek tudnom kell a pontos részleteit!” Egy másik levélben pedig a nagyvezír fejére olvassa, hogy nem gondoskodik a Régi Szeráj készleteinek feltöltéséről: „A Régi Palotában ahhoz sincs elég tűzifa, hogy levest főzzenek! Mi az oka ennek? Talán nem egy uralkodói palotáról van szó?” Turhán részt vett a fia összes audienciáján, ahol bár egy függöny mögött ült, mindig felszólalt, amikor tanácsot kellett adnia Mehmednek. Az egyik találkozón Meszud efendi, Anatólia főbírája elmondta a véleményét, ekkor Mehmed megfordult, és megkérdezte az anyját: „Hallottad ezt?”, mire Turhán így válaszolt: „Az igazat mondja, és amit mond, abban igaza van.”

A legnagyobb gondot, amivel Turhánnak szembe kellett néznie, a kincstár üressége okozta, ahogy ez kétségbeesett leveleiből is kitűnik, amelyeket a nagyvezíreivel váltott. Az egyikben így válaszolt a nagyvezír kérésére, hogy fedezze a hadsereg zsoldját:

> *„Ötven zacskó aranyat kért holnapra. Óriási adósságaim vannak. Ám tegyük fel, hogy kölcsönzök ötven zacskó aranyat, és az összeget odaadom vasárnap vagy kedden. Mivel tud előállni? Sikerült valamennyit összeszednie, vagy sem? Honnan szerezzem a pénzt, amit odaadhatnék? Nem hisz nekem, de Allahra esküszöm, hogy három-négyszáz zacskó aranynál is nagyobb a tartozásom. Én magam sem értem […] honnan szerezhetnék pénzt?”*

Turhánnak sikerült száz zacskó aranyat kölcsönkérnie Mekka és Medina hitbuzgó alapítványaitól; a kölcsönt valószínűleg a szerecsen eunuchok vezetője révén bonyolította le, aki egyben a szent városok császári „vagyonkezelője” is volt.

Időközben az ifjú IV. Mehmed szultán elérte a kamaszkort, és a háremből a szelámlikba költözött. Ifjúi évei alatt különféle sportokat űzött az apródokkal a szerájiskolában, és korán kifejlődött az érdeklődése a vadászat iránt, ami uralkodása hátralevő részére a fő tevékenysége maradt.

A Turhán által sűrűn váltogatott nagyvezírek közül a tizenegyedik Bojunegri (Hajlotthátú) Mehmed pasa volt, akit 1656-ban egy felkelés során megbuktattak a janicsárok és a szpáhik. A katonák ezután egy szóvivőt választottak, aki felszólította a tizennégy éves Mehmed szultánt, jöjjön ki, és személyesen beszéljen velük, mert már elég érett férfinak kell lennie ahhoz, hogy egyedül is helytálljon szultánként. Mehmed azonban nem jött elő, hogy szemtől szembe álljon a zendülőkkel, akik végül további vérontás nélkül szétszéledtek. Turhán elkeseredettségében Köprili Mohamed pasát nevezte ki új nagyvezírnek, egy tanulatlan albánt, aki ekkor a hetvenegyedik életévében járt, viszont tartományi kormányzóként az eddigi tapasztalata azt sugallta, hogy rendkívüli adminisztratív képességekkel rendelkezik. Köprili Mohamed 1661-ben bekövetkezett haláláig szolgált mint a birodalom legrátermettebb nagyvezíre Szokoli Mehmed pasa óta. Szigorú igazságszolgáltatással érte el a céljait, illetve a nagyszámú lázadó és a szultán törvényeit áthágó személy kivégeztetésével.

Turhán régensi megbízása végül 1656-ban járt le, amikortól a fiát, IV. Mehmedet nagykorúnak tekintették. Mehmed viszont ezután sem mutatott nagyobb érdeklődést a kormányzás iránt, mint eddig, de Köprili amúgy is remekül kézben tartott mindent. A nagyvezír a halála előtt a következő tanácsokkal látta el az akkor a huszadik életévében járó fiatal szultánt: „Soha ne hallgass egy nő tanácsára, ne engedd egyik alattvalódnak sem, hogy túlságosan meggazdagodjon, mindig ülj lóháton, és a hadseregedet mindig meneteltesd!”

Mohamed pasa utódja a nagyvezíri tisztségben a fia lett, Fázil Ahmed pasa, aki épp olyan rátermettnek bizonyult, mint az apja volt, ezáltal továbbra is lehetővé téve a szultánnak, hogy ne kelljen államügyekkel foglalkoznia. Így rengeteg szabadideje maradt, hogy egyfolytában vadásszon, míg végül ráragadt a Vadász Mehmed név. A szultán vadásszenvedélyét egy népszerű nóta az apja, Őrült Ibráhim szenvedélyével hasonlította össze: „Az apa a nőkért vadult, / A fia a vadakért.”

Mehmed a vadászatai miatt gyakran ment az edirnei szerájba, amelyet sokkal jobban kedvelt az isztambuli palotánál, így a látogatásai idővel egyre gyakoribbak, az ittlétei pedig egyre hosszabbak lettek. 1661-ben azután borzalmas pestisjárvány söpört végig Isztambulon, és hogy meneküljön előle, Mehmed az egész szultáni udvart Edirnébe költöztette át, ahol a következő tavaszig mást sem tett, csak vadászott. Ahogy Rycaut följegyzi, extravagáns vadászatai kimerítették az Edirne körüli vidék készleteit:

„…soha nem volt még Herceg ekkora nimród, ennyire fáradhatatlan vadász; soha nem nyugodott, mindig a mezőket járta lóháton, néha éjfélkor lovagolva fel a hegyekbe, hogy még korábban megláthassa a felkelő napot; ezzel a mértéktelen életvitellel kimerítette az udvarát és a szolgálóit, akik kezdték azt hinni, az apa szerelmes hajlamát könnyebb volt kielégíteni, mint a fiú vándorló hóbortjait és nyughatatlan szellemét. De a vadászatai nemcsak az udvarnak voltak megerőltetők, hanem fáradságosak és drágák is az egész országnak, ahol az embereket mind összehívták, amerre [a szultán] *járt, és néha harminc-negyvenezren hajtottak neki az erdőben három vagy négy napon át, egész álló nap meg nem állva, csak hajtva egyre az összes madarat és vadat abban a körben, amelyben a vadászat napján a nagyúr leöli és elpusztítja őket kutyákkal, puskákkal és más módokon, bőséges zaj és ribillió közepette; habár ez az időtöltés önmagában véve törvényes, és kifejezetten dicséretes egy ilyen nagyszerű herceg esetében, ám a gyakori alkalmazása miatt terhet és elnyomást jelentett a népének, akik közül a télen sokan több éjszakát odakint töltöttek a hideg erdőben, és mivel nincsenek hozzászokva az effajta nehézséghez, sokan az életükkel fizettek a szultánjuk időtöltéséért.”*

Miután a pestisjárvány elmúlt, a nagyvezír rávette Mehmed szultánt, hogy térjen vissza Isztambulba, ahová végül 1662. március 30-án érkezett meg, majdnem három hónappal a huszadik születésnapja után. Evlija a következőképpen írja le az uralkodó küllemét ez idő tájt, melyből kiderül, hogy Mehmed minden ízében a tökéletes szultán benyomását kelti, leszámítva azt, hogy egyáltalán nem áll szándékában uralkodni, pusztán névlegesen:

„Habár nagyon gyenge volt, amikor trónra lépett, megerősödött, amikor húszéves korában rákapott a terepsportokra. Széles volt a válla, erős a combja, termete magas, mint az apjáé, Ibráhimé; hatalmas ökle, mint a nagybátyjáé, Murádé, homloka nyílt, szeme szürke, arca pirospozsgás, kellemes hangja, testtartása pedig hercegi, röviden szólva tehát uralkodói a külleme. […] Kicsi szakálla volt, nagy bajusza, és rendkívül kedvelte a terepsportokat.”

Hadidzse Turhán ekkorra már visszavonult az aktív szerepvállalástól az állam kormányzásában, és felhalmozott vagyonát arra használta, hogy Musztafa aga építésszel újjáépíttesse a szultáni mecsetet az Aranyszarv-öböl partján, amelyet még 1597-ben kezdett meg az akkori válide szultán, Száfije, III. Mehmed anyja. Az általa rendelt küllije többek között egy mecsetet, egy kórházat, egy medreszét, egy mauzóleumot, közfürdőt, két szökőkutat és egy hatalmas piaccsarnokot foglalt magában - utóbbi Egyiptomi Piacként vagy Fűszerbazárként ismert. A komplexum végül a Jeni-dzsámi, azaz az Új Mecset (hivatalosan: Válide Szultán Új Dzsámija) nevet kapta. Az új mecsetet hivatalosan 1663. november 6-án adta át Turhán Szultán a fia, IV. Mehmed, és az egész udvartartása jelenlétében.

1663 elején Fázil Ahmed pasa hadjáratot indított a Habsburgok ellen, és Mehmed szultán személyesen vezette ki az előcsapatot Isztambulból - azonban csupán Edirnéig, és a nyarat itt töltötte vadászattal, míg a nagyvezír a hadsereget vezette a hadjáraton. Rycaut szerint ezen a nyáron a szultán beleszeretett „egy bizonyos Aszan agába, a háreme egy élénk, fiatal tagjába, aki származását tekintve lengyel volt”, és „olyan váratlan, heves érzelem tört rá iránta, hogy az se megalapozottnak, se tartósnak nem volt vélhető…”. A vezírek végül meggyőzték Mehmedet, hogy mondjon le Aszan agáról, mire „a szultán, akinek heves szeretete idővel csillapodott és kihunyt, elbocsátotta a kegyencét, és megtette kapidzsi basinak, vagyis palotaőrnek, napi százötven akcse fizetéssel”.

Mehmed ekkorra megalapította a saját háremét, amelyet mindig magával vitt a Topkapu és az edirnei szeráj között tett utazásaira. A kedvence egy Rábia Gülnús Ümmetüllah nevű

görög lány volt a krétai Rethimnonból, akit a sziget török megszállása kezdetén, még kislány korában raboltak el. Gülnús az udvar edirnei tartózkodása alatt 1664. június 5-én fiút szült Mehmednek, a későbbi II. Musztafát, aki húsz év óta az első fiú utód volt az Oszmán-dinasztiában, és a születését egyhetes ünnepségsorozatok követték Edirnében és Isztambulban is. Ahogy azt Rycaut írja, Mehmed az újszülött fia fölött érzett örömében szeretetével halmozta el Gülnús hászekit:

> *„Ebben az időben a Nagyúr, habár a nyár heves hőségével nem törődve folytatta a sportjait és a vadászatot, azért kezdett valamivel több meleg érzelemmel viseltetni az asszonyai iránt, és megbékélt a másik nemmel, tekintettel kicsi fiára, aki ekkorra már játszani és gügyögni kezdett, s szórakozást ajánlott a nők lakosztályában;* [a szultán] *ekképpen szenvedélyesen szeretve a királynőjét, parancsot adott, hogy emeljék meg a jövedelmét és szolgáinak számát, s Drinápoly legjobb művészeit bízta meg, hogy készítsenek neki egy drágakövekkel teli koronát, hogy a fejét díszítse…”*

Mehmed még élő öccseit, Szelimet, Ahmedet és Szulejmánt a Topkapu szeráj Ketrecébe zárva tartották az apjuk, Ibráhim halála óta. A szultán a fia születése után ismét érvénybe akarta léptetni a testvérgyilkosság oszmán szokását, hogy megszabaduljon az öccseitől, de az anyja a védelmébe vette a másik hármat, bár azok nem is az ő fiai voltak. Turhán egyfolytában a három fogoly hercegen tartotta a szemét, és amikor Mehmed Edirnébe hívatta, őket is magával vitte, mert attól tartott, végeznek velük a távollétében. Mehmednek Turhán minden elővigyázatossága ellenére sikerült megöletnie Szelimet, a legidősebbet a három közül, de a másik két öccse életben maradt.

Mehmed ameddig csak lehetett, az edirnei szerájban maradt, mert a gyűlölete Isztambul és a Topkapu szeráj iránt annyira heves volt, hogy az Rycaut szerint már-már megszállottságnak számított:

> *„A Nagyúr mindezen idő alatt Drinápolyban* (Edirne) *maradt, és kimondhatatlanul élvezte az ottani udvarát, miközben a Konstantinápoly iránti utálata annyira megnőtt, hogy még a város nevét sem bírta hallani; és ha a vadászata közben véletlenül (amint mondják) arra az útra tévedt, amely oda vezet, s ezáltal emlékeztette őt a helyre, azonnal visszafordult onnan, mint aki valamilyen végzetes hibát igyekszik kijavítani, vagy olyan ösvényt akar kikerülni, mely megállíthatatlanul a romlás felé viszi.”*

Mehmed csak 1665 nyarának végén döntött úgy, hogy Edirnéből visszatér Isztambulba, de mielőtt még megtette volna, a Topkapu szeráj háremének nagy részét tűz emésztette el. A helyreállítási munkálatok azonnal megkezdődtek, és a hárem néhány hónap alatt ismét lakhatóvá vált. Ezalatt Mehmed Isztambul falain kívül, Davud pasa palotájában lakott, ahonnan időnként belovagolt a városba, hogy szemrevételezze a Topkapu szeráj újjáépítését, azonban egyetlen éjszakát sem töltött a császári palotában, amely felidézte benne gyermekkora félelmetes emlékeit.

1673 nyarát egy kis palotában töltötte, amelyet Edirnétől északra építtetett, ahol néhány hétig egy új kedvesével enyelgett. Azonban az új hászekit - még ha átmenetileg is -félreállította, amikor Gülnús 1673 legutolsó napján egy újabb fiúnak adott életet, a későbbi III. Ahmed szultánnak. A herceg születését és az azt követő ünnepségeket dr. Covel, a perai angol követség lelkésze 1669-77 között jegyzi fel a naplójában:

> *„Úgy történt, hogy a szultána* (Gülnús) *megszülte a második fiát ezen a ramaszon* [ramadánkor], *1673 decemberében. A mulatságot elnapolták a Birámig* [barjám],

azután viszont kétszeresen ünnepeltek; mindannyian megbolondultak három éjjelre s három nappalra, minden bolt nyitva volt, babérvirágokkal feldíszítve. Volt sok gyertyamasina szép képekkel, bábjátékok, tánc stb. A janicsárok szállása nyújtotta a legszebb látványt."

Dr. Covel naplóbejegyzése 1674. július 17-én megemlíti, hogy Mehmed szenvedélyre lobbant egy gyönyörű prostituált iránt, aki a hírhedt Szpordzsa szultána szolgálatában állt. Arról is beszámol, hogy a nagyvezír testőreinek parancsnoka szintén beleszeretett a lányba, akit magával vitt, és orgiák egész során osztozott rajta. Szpordzsa feldühödött, és panaszt emelt a szultánnál, aki megfojtatta a parancsnokot, a lányt pedig bevette a háremébe.

Mehmednek összesen tizenegy gyermeke született, négy fiú és hét lány. Öt ágyasától tudunk Gülnúson kívül, aki mindig is a kedvese maradt, bár Mehmed 1675-ben egy lengyel ágyasát tette meg hászekijének, miután az egy fiúgyermekkel ajándékozta meg.

Rycaut följegyzi, hogy 1675 tavaszán Mehmed minden más elfoglaltságot félretett, hogy megülhessen egy sor ünnepet, először is fia, Musztafa körülmetélését, mely ünnepségsorozat önmagában tizenegy napig tartott. Ezeknek az eseményeknek látványos kellékei voltak a *nahilok,* a felvonulásokon körbevitt különböző alakzatú dekorációk - amint Rycaut írja:

„Ezen a napon a Nagyúr a fiával, az ifjú herceggel a sátrukba ment, melyet a város közelében a síkságon állítottak fel, pazarul feldíszítve, és amely valóban nagyon uralkodói és fényűző volt. Mindegyik nagy férfiú, a vezír, a mufti és mások is felállíttatták saját pavilonjaikat. Ezek között állt egy igen fenséges trón, fölötte aranybrokát baldachinnal, melyet két magas szilfa árnyas lombjai között feszítettek ki, és amely a ráaggatott lámpásoknak köszönhetően esténként tündökletes látványt nyújtott […] A sátrakkal szemközt több póznát állítottak fel, melyek közé esténként különböző formájú lámpásokat aggattak, minden éjjel változtatták őket, s ez nagyon tetszetős látványt nyújtott. A fénynél esténként többféle előadást mutattak be, például birkózást, táncot és éneket, néha pedig török komédiákat adtak elő, melyek kizárólag bohózatok meg néhány nevetséges dialógus, végül pedig az est szórakozásai tűzijátékkal értek véget, amely olyan nagy volt, hogy (állítólag) 240 embert alkalmaztak, akik négy hónapon át gyártották őket, de ennek ellenére jobbak készülnek a keresztény világban. Mindössze egy múlta felül a többit, s ez egyfajta rakéta volt, amely nagyon magasra felrepült, tűzcsóva nélkül, mint az egyszerűbbek, de ez egy kis tömör gömböt vitt magával, mely vörös tűzből állt, mint egy csillag, és felfelé haladtában nem adott hangot, de felérve szétrobbant. Ezek voltak hát az estek időtöltései. Nappal a teljes kézművesség és iparosság - egyik az egyik napon, a másik a következőn - elhaladt a sátrak előtt, mindegyik felajánlva az ajándékait, miközben élőkép és felvonulás keretében mutatták be különféle mesterségeiket. Mindez tizenöt napon át folytatódott. Ezen a május 25-én ünnepélyes felvonuláson meneteltek a janicsárok az összes főtisztjükkel. A nagy férfiúk közül pedig a vezír, a mufti és a kul-ogli [Szarikcsi pasa], az első a jobb kézen, a második középen; utánuk jött az ifjú herceg, akit majd körülmetélnek, különösen gazdagon feldíszített lován, turbánján meg a mellén felettébb sok és nagy gyémánttal. E felvonuláson négy kis nahilt is vittek, meg két nagyot, olyan magasakat, mint egy hajó árboca, s ezeket száz rabszolga vitte, majd letette a szeráj elé egy diadalmas piramis formájában, tizenhárom osztagban, aranybrokáttal díszítve. […]

Huszonhetedikén, mely Mohamed születésének napja, a Nagyúr nyilvánosan kilovagolt Szelim szultán mecsetjéhez, ahová csak a saját udvartartása kísérte el. Az apródjai gazdag, aranyos ruhába voltak öltözve, a fején mindegyik egy nagy

drágakővel díszített tollat viselt. A Nagyúr mögött lovagolt az ifjú herceg, akit azon az estén körülmetéltek. Ezen ünnep alatt rengeteg embert etettek a Nagyúr költségére, és vagy kétezret körülmetéltek, akik közül mindegyik kapott egy takarót és napi három akcse fizetséget élete végéig.”

Dr. Covel figyelte a felvonulást I. Szelim mecsetjéhez, és naplójegyzetében leírja a szultán külsejét, amint ellovagolt előtte:

„Erősen napbarnított ember, az arca fénylik, szép, nagy szeme van, fekete és csillogó; az orra kissé hosszú, a végén horgas, a homloka magas és domború, szemöldöke dús, szakálla fekete, ritkás, és nem túl hosszú […] Roppant fenséges volt a tartása, de nemcsak fenséges tudott lenni, hanem félelmet keltő is, ha úgy akarta. Nagyon lesoványodott és beteges volt (három vagy négy évvel ezelőtt), de mostanra kellően kikerekedett, és ismét egészséges…”

Két héttel a körülmetélés után újabb ünnepség kezdődött, amikor Mehmed a lányát, Hadidzsét feleségül adta Szarikcsi pasához, az egyik muszáhibhoz. Hadidzse még túl fiatal volt a házasság elhálásához, ahogy azt Rycaut megemlíti a két hétig tartó ünnepségsorozat utolsó napjainak leírásánál:

„Miután ezeket az ajándékokat a vőlegény átadta a menyasszonyának, a következő ajándékok a Nagyúrtól származtak a lányának, melyeket hozomány helyében kapott a keleti országok szokásának megfelelően. Ezért e hónap tizenkilencedik napján az ajándékokat az udvar összes magas rangú személye a legünnepélyesebb felvonulással vitte át a vőlegény házához, melyek a következők voltak: két cukorból készült kert, negyven kis nahil, nyolcvanhat öszvér házi holmikkal megrakva, tíz szolga a [hercegnő] *ruháival, csizmáival, cipőivel stb., melyek szintén gyöngyökkel voltak kirakva. Ezután jöttek az övekbe kötött ékszerek, karperecek és így tovább, de tarka összevisszaságban, nem olyan rendezetten, mint azok, amelyeket a vőlegénye küldött. A házi holmik le voltak takarva, de néhol nyitva hagyták őket oldalt, hogy látni lehessen: a párnák gyöngyökkel vannak kirakva, mások pedig bársonyból készültek aranydíszítéssel. Végül tizenkét kocsi következett rabszolgákkal meg harminchat szerecsen eunuch.*

Huszonharmadikán a menyasszonyt a vőlegénye palotájához vitték egy ünnepélyes felvonuláson, két hatalmas nahillal, melyek ugyanolyan alakúak és nagyságúak voltak, mint amilyeneket a herceg parádéján vittek, két kisebbet ezüstből. A menyasszony egy szép hatlovas hintóban ült, melyet ezüstlemezek borítottak, az oldalait pedig hosszú aranyszalagokkal díszítették. Ez előtt ment a kizlar agaszi, vagyis a nők szerecsen főeunuchja, mögötte pedig négy hatlovas kocsi és még huszonegy négylovas, mindegyikben két eunuchhal. Azután valamivel hátrébb ott jött a hászeki, avagy a menyasszony királynő anyja egy csupa ezüstlemez borítású hintón, melyet még tíz másik kocsi kísért. A következő éjjelen a menyasszonyt csak odakísérték a nászszobához, mivel még nem volt elég érett a házasság elhálásához.

Mindezt nagy ünnepség kísérte a vőlegény udvaránál, ugyanazokkal a látványosságokkal és tűzijátékokkal, melyeket a sátraknál lehetett látni, illetve itt még kötéltáncos is volt, aki lecsúszott egy kötélen, mely Szelim szultán mecsetjének tornyához volt rögzítve, és ez majdnem végzetesnek bizonyult az egyik számára, aki egy fiúval a hátán csúszott le, mivel amikor húsz méterre lehetett a földtől, a kötél elszakadt; de előbb egy fára, majd egy emberre esett, és [a kötéltáncos] *kis sérüléssel megúszta. Ezen mutatványok közül a leglenyűgözőbb az volt, amikor egy ember*

fölment egy kötélen, mely olyan magas volt, mint Szelim szultán minaretjének avagy tornyának második erkélye, amely pedig olyan magas, mint általában a mi templomtornyaink Angliában. Egy másik pedig kezével egy kötélen lógva, kinyújtott testtel tizenkétszer körbefordította magát a kezével. A Nagyúr mindeme látványosságoknak állandó szemlélője volt.

Így értek véget hát ezek az ünnepségek, a muszáhib avagy a kedvenc nagy megbecsülésben állt a hercegnél, és nagy tiszteletben mindenkinél, bár volt valami, ami megzavarta kissé a boldogságát, nevezetesen az, hogy a hercegnő még nem volt alkalmas az elhálásra, mert ha ez idő előtt meghalna, minden ékszerének és vagyonának vissza kellene kerülnie a Nagyúrhoz, mindamellett pedig vissza kellene fizetnie a [hercegnő] *hozományát, ami állítólag Nagy-Kairó két teljes évi bevételének összegével felér; de akárhogy legyen is, ő mindenképpen fizetésképtelen lesz, mivel azt mondják, már így is háromszáz zacskó arany a tartozása.”*

Mehmed 1676-ig továbbra is elsősorban az edirnei szerájban tartózkodott, ekkor azonban váratlanul bejelentette, hogy ismét a Topkapu szerájba kívánja telepíteni az udvartartását. Isztambul közelébe érve azonban először Davud pasa palotájában szállt meg a város falain kívül, ahonnan több palotát is meglátogatott a Boszporusz partján. A Topkapu szerájt azonban mindvégig megszállottan igyekezett elkerülni, az ottani háremmel szembeni régi fenntartása még azt is megakadályozta, hogy akár csak egyetlen éjszakát is eltöltsön gyermekkora rémálmainak rettegett labirintusában.

Hadidzse Turhán válide szultán 1682-ben, ötvenkét éves korában halt meg, miután harmincnégy évvel túlélte a férjét, Ibráhimot. A gyászolókat Mehmed szultán vezette, amint Turhán földi maradványait a hatalmas türbéhez vitték, amelyet ő építtetett a Jeni-dzsámi, az Aranyszarv-öböl mellett emelt szultáni mecsetegyüttes mögött. A francia utazó, Grelot mindössze két évvel Turhán Szultán halála előtt feljegyezte róla, hogy ő „a legnagyszerűbb és legszellemesebb (spirituelle) hölgy, aki valaha is élt a szerájban”, és hogy illő hozzá, hogy „az ottomán építészet egy gyöngyszemét hagyja az utókorra, hogy mindörökké emlékeztető emlékművéül szolgáljon, milyen nagylelkű is volt”.

A következő évben Merzifonlu Kara Musztafa pasa nagyvezír meggyőzte a szultánt, hogy óriási hadjáratot indítson Bécs ellen, mondván, hogy amikor az osztrák főváros török kézre kerül, „minden keresztény engedelmeskedni fog az oszmánoknak”. A törököknek Bécs elfoglalására tett kísérlete csúfos kudarcba fulladt, és két hónapi ostrom után 1683 nyarán a legyőzött sereg fejvesztve menekült, az élen Kara Musztafa pasával. A nagyvezír visszavezette a serege maradékát Nándorfehérvárra (a mai Belgrád), ahol a szultán lefejeztette.

Az oszmán vereség a Szent Liga létrehozására ösztökélte Európa keresztény hatalmait, hogy egy újabb keresztes hadjáratot indítsanak a törökök ellen. XI. Ince pápa támogatásával Ausztria, Lengyelország és Velence küldöttei találkoztak 1684 márciusában, és a következő évben több fronton is támadást indítottak oszmán területek ellen, amivel kezdetét vette egy harminc éven át tartó háború. Egy sor oszmán vereség következtében már félő volt, hogy maga Isztambul is ostrom alá kerülhet, aminek hatására az ulema és a város lakossága is azt követelték, hogy a szultán - aki a jelek szerint minderről semmit sem tudott az örökös vadászatai miatt - mondjon le a trónról.

A mufti, Mehmed efendi figyelmeztette a szultánt, hogy ha nem hagy fel a vadászattal, és nem összpontosítja figyelmét az államügyekre, veszélybe kerül a trónja. Mehmed a figyelmeztetés hatására egy hónapra felhagyott a vadak üldözésével, de ennek következtében olyan boldogtalan lett, és annyi álmatlan éjszaka gyötörte, hogy végül is visszatért a vadászathoz. 1687. november elején azután az isztambuli csapatok fellázadtak, és a lakosság nagy része is csatlakozott hozzájuk, majd elfoglalták a várost; a lázadók ezután az Aja

Szofiánál összegyűltek, és követelték, hogy a szultánt mozdítsák el a trónról, és az öccsét, Szulejmán herceget, akit mindenki nagyon tisztelt a vallásossága miatt, tegyék meg helyette szultánnak.

Ekkor azonban hírét vették, hogy Mehmed épp most küldte néhány szolgáját, hogy megöljék az öccseit, Szulejmán és Ahmed herceget, hogy ne ültethessenek mást a helyébe. Minderről azonban tudomást szerzett a bosztandzsi basi, a szultán testőrcsapatának vezetője, aki erős őrséget állított a Topkapu szeráj Ketrece köré, hogy megvédje a két herceget. Az Aja Szofiánál összegyűlt nép ekkor ismét követelte Mehmed szultán lemondását, illetve ki is végezték volna, ha nem sikerül lecsillapítania őket Köprili Musztafa pasának. Ő rábeszélte őket, küldjenek képviselőket a szultán elé, azzal a követeléssel, hogy mondjon le a trónjáról az öccse, Szulejmán javára.

A szultán először nem akarta elfogadni, hogy elvesztette a hatalmát, de a küldöttek kerek-perec megmondták neki, hogy ha nem hajlandó önmagától lemondani, a lázadók erővel fogják kényszeríteni. Mehmed végül megadta magát, mondván: „Mivel látom az égi felháborodást, melyet a muzulmánok bűnei vívtak ki, a saját fejemre hullani, menjetek hát, és mondjátok meg fivéremnek, hogy Isten akarata hallatszik a nép szájából, így ő az Oszmán Birodalom kinevezett kormányzója!”

IV. Mehmedet 1687. november 8-án fosztották meg a trónjától, azután pedig a Ketrechez vezették, ahol a két testvére, Szulejmán és Ahmed bebörtönözve éltek az egész uralkodása alatt, leszámítva egy-egy edirnei kirándulást. Mehmed élete hátralevő öt évét a Kafeszban töltötte bezártan. Soha többé nem élvezve a vadászat örömeit, amely kora fiatalsága óta élete legnagyobb szerelmét jelentette. A királyi hajsza véget ért, a vadászt ketrecbe zárták.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A hercegek Ketrece

Amikor harminckilenc évig tartó uralkodása után IV. Mehmedet megfosztották a trónjától, a legidősebb fia, Musztafa huszonhárom éves volt, és az ezt megelőző évszázadokban az eltávozott szultán legidősebb élő fiaként ő örökölte volna a trónt, azonban némi tanakodás után inkább Mehmed öccse, Szulejmán mellett döntöttek az utóbbi hetven évben alkalmazott szeniorátus alapján, így hát Musztafát az öccsével, Ahmeddel együtt a Ketrec börtönébe zárták az apjuk mellé, ezzel egy időben a nagybátyjuk ugyanebből a börtönből szabadult ki, hogy II. Szulejmánként trónra lépjen.

Szulejmán öccse, Ahmed továbbra is a Ketrecben maradt, ahol még soha nem gyűlt össze ennyi királyi rab, nevezetesen egy letett szultán és három herceg. Fogságuk azonban ekkorra már jóval enyhébbnek volt mondható, mint a régi időkben, különösen amikor a foglyokat átvitték az edirnei szerájba, mivel az ottani Ketrec még kevésbé hasonlított börtönre, mint a Topkapu szerájban lévő.

Szulejmán harminckilenc évet töltött fogolyként, ami idő alatt kitanulta a kalligráfiát, és ideje legnagyobb részét a *Korán* részleteinek másolásával, illetve imádkozással töltötte. Amikor a bosztandzsi basi érte jött, hogy kiengedje a Ketrecből, Szulejmán azt hitte, a bátyja ki akarja végeztetni, ezért Cantemir szerint a következő szavakat intézte a testőr-csapat vezetőjéhez: „A halhatatlan Isten nevére, miért zavarod meg a nyugalmamat? Könyörögve kérlek, engedd, hogy békében töltsem el a cellámban azt a néhány napot, amim még hátravan, és hadd uralkodjék a bátyám az Oszmán Birodalom felett; ő az uralkodásra született, én pedig az öröklét tanulmányozására!” Cantemir szerint a bosztandzsi basi erre a következőt válaszolta: „»Legfényességesebb Uralkodó, meg kell hajolnod a muzulmánok esedező kérése és akarata előtt!«, s ezekkel a szavakkal mintegy kirángatta őt a cellájából, majd a trónhoz vezette.”

Szulejmán ekkor a negyvenhatodik életévét taposta, és a Ketrecen kívül eddig sehol máshol nem járt, leszámítva azt a néhány kirándulást, amelyet testvérével, Ahmeddel, és a megboldogult Hadidzse Turhánnal tett. Nem lehettek ágyasai, amíg a Ketrecben élt bebörtönözve, de a kiszabadulása után sem mutatott különösebb érdeklődést a nők iránt, mivel inkább a szellem embere volt, és fölöttébb vallásos. Így az Oszmán Birodalom történetében először fordult elő, hogy egy szultánnak nem volt saját háreme. Az édesanyja, Szálihe Dilásub lett a válide szultán a fia trónra lépésekor, de amikor két évvel később elhunyt, a nők vezető nélkül maradtak a háremben. A korábbi hászekit, Rábia Gülnús Ümmetüllahot, a fogoly Musztafa és Ahmed hercegek anyját a Harmadik Dombon álló Régi Palotába száműzték, így a Topkapu szeráj háreme valósággal üres maradt, mindössze néhány nőt leszámítva, illetve az őket őrző egypár szerecsen eunuchot.

Szulejmán első szultáni intézkedéseként újra kinevezte Szijávus pasát nagyvezírnek. Emez azonnal szembe találta magát a janicsárok parancsnokával, aki az új szultánok trónra lépésekor szokásos zsoldot követelte a csapatainak. A nagyvezír nem tudta kifizetni a *baksist,* mivel nem sokkal korábban ellenőrzést tartott a szultáni kincstárban, és azt üresnek találta. A janicsárok erre az ulema, a vallási vezetők biztatására a nagyvezír palotájához vonultak.

Szijávus és a tisztjei az utolsó szálig harcoltak a janicsárok ellen, akik végül feldarabolták a nagyvezír holttestét, és a tagjait kidobálták a palota ablakain. Cantemir följegyzi, mi történt ezután:

> *„…úgy feldühödve, aminőt a törökök még sosem láttak, betörtek a nők lakrészébe, és levágták a vezír feleségének meg húgának az orrát, kezét, lábát, majd meztelenül kivonszolták őket az utcára, és egyéb gyalázatos dolgokat műveltek a rabszolgákkal meg a szolgálólányokkal. Miután a vezír családját lemészárolták, kiéhezett farkasokként átözönlöttek a városon, legyilkolva mindenkit, aki az útjukba került, mintha ezek is a vezír bűntársai lettek volna. Borzalmas dolgok történtek, és az egész város romba dőlt volna, ha az ulema, a felkelés fő elindítói sikeresen meg nem állítják: mivel látták a veszélyt, azonnal összegyűltek a császári palotában, és ott közszemlére tették Mahomet szandzsák-i serifjét* [a Próféta szent zászlaját], *majd a kikiáltókon keresztül tudtul adták, hogy minden muzulmán - hacsak nem akarja, hogy hitetlennek tartsák - gyűljön össze ezen zászló alatt. Először Konstantinápoly lakói siettek oda, azután pedig a janicsárok, abbéli igyekezetükben, nehogy lázadóknak tartsák őket, a Próféta zászlajától függetlenül letették a fegyvert, és fennhangon kiáltozták, hogy ők nem a szultán ellen fogtak fegyvert, hanem az ő áruló ellenségével, a vezírrel szemben, akit meg is büntettek; most pedig készen állnak, hogy megtegyenek bármit, amit a Szultán szükségesnek ítél, mivel élet és halál urává tették őt."*

A janicsárok a következő évben ismét fellázadtak, megint csak ámokfutást tartva a városban, ezért Szulejmán személyesen hívta össze Isztambul előkelőségeit egy tanácskozásra 1688. március l-jén, rábeszélve őket, hogy gondoskodjanak saját védelmi erőkről. Ez a sereg, melynek maga a szultán állt az élére, részben nyugalmazott janicsárokból állt, akik időközben kereskedők és kézművesek lettek; a lázadást hamar leverték, és minden felkelőt legyilkoltak, aki nem menekült el idejében a városból.

Mindezek ellenére a lakosság ekkorra már kiábrándult az új uralkodóból, aki éppolyan tehetetlenek bizonyult, mint az elődje. Ez az egyre növekvő elégedetlenség megijesztette Szulejmánt, aki épp ezért úgy döntött, hogy az udvart Isztambulból Edirnébe helyezi át, abban a reményben, hogy ott békét és nyugalmat talál. Azonban amikor kiadta a parancsot az indulásra, a lovászmestere közölte vele, nincs elég ló a szultáni istállókban, hogy a teljes udvart el tudják szállítani, a *defterdár* (kincstárnok) pedig azt mondta, nincs elég pénz több ló vásárlására. Cantemir a következőket írja:

> *„Szolimán megparancsolta, hogy az arany- és ezüstedényeket és ékszereket adják el a piacokon, és a pénzzel lássák el mindazzal, amire szüksége van. Így nehézségek árán, de bérelt lovakon és szekereken elindult Konstantinápolyból, ezáltal megelőzve a már kitörni készülő lázadást."*

1. II. (Hódító) Mehmed (1451–81)
(Gentile Bellini festménye, 1480)

2. Nagy Szulejmán
(1520–66)

3. A királyi testőrgárda egyik tisztje

4. A szerecsen eunuchok vezetője,
a hárem kincstárnoka

5. (túloldal fent balra:) III. Ahmed, a Tulipánkirály (1703–30)

6. (túloldal fent jobbra:) III. Szelim (1789–1807)

7. (túloldal lent balra:) A palotaőrség parancsnokának írnoka

8. (túloldal lent jobbra:) A fehér eunuchok vezetője, a Boldogság Kapujának legfőbb őre

9. (fent:) IV. Musztafa (1807–08)

10. (lent balra:) A szultáni főszolgálattevő

11. (lent jobbra:) A szultán udvari főkóstolója

12. A cukrászok céhe a céhek felvonulásán

13. (túloldal:) A szultán és udvara a Belső Palotában

14. Pazar kajikok a Boszporuszon

15. II. Mahmud (1808–39)

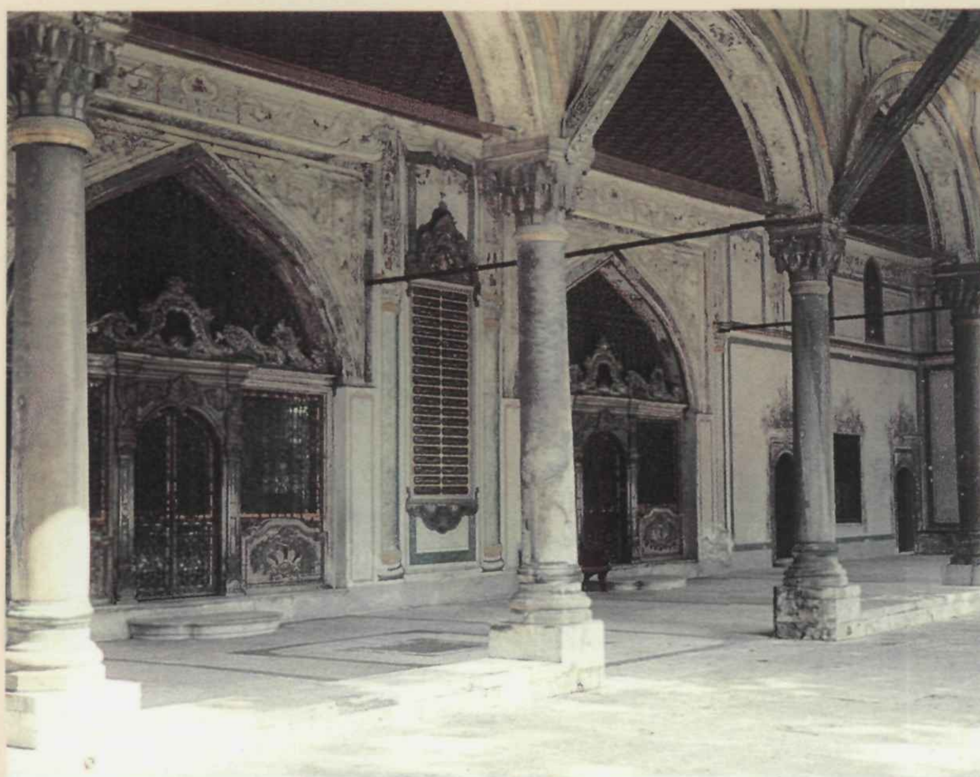
16. Abdülaziz (1861–76)

17. V. Mehmed Resád (1909–18)

18. Háremhölgy (Abdülmedzsid kalifa festménye)

19. A Díván, a császári tanácsterem

20. Arz Odasi, az audienciaterem

Szulejmánt Edirnében érte utol a halál 1691. június 22-én, miután megadta magát annak, amit Cantemir „makacs ödémának” nevez. Az elhunyt szultán holttestét jegelve Isztambulba vitték, ahol a Szülejmanijében temették el híres névrokona, I. Szulejmán türbéjébe. Cantemir a II. Szulejmán uralkodásáról szóló fejezetét az elhunyt jellemzésével zárja, akinek az egyedüli említésre méltó erénye a jelek szerint a szentéletűsége volt:

„Szolimánnak […] nagy volt a teste, alacsony a termete, sápadt és püffedt az arca, a szeme olyan, mint egy ököré, fekete, téglalap alakú szakállában néhány ősz szál, felfogása nehézkes, és könnyen hajlott a szolgái suttogására. […] De nem volt a török szultánok között egy sem, aki jobban kitűnt volna nála a szentéletűségben, ájtatosságban és a törvény megtartásában.”

Szulejmánt az öccse követte a trónon II. Ahmedként, Ibráhim harmadik fiaként, akiből szultán lett. Az új uralkodót az edirnei szerájban övezték fel Oszmán kardjával, és nem az isztambuli Ejjüb-mecsetben.

Ahmed negyvennyolc éves korában lett szultán, miután ötéves kora óta az egész életét a Ketrec foglyaként töltötte. Az anyja, Hadidzse Muazzez négy évvel korábban meghalt, így Ahmed uralkodása alatt nem is volt válide szultán. Bár Ahmednek nem lehettek ágyasai a Ketrec foglyaként, amint szultán lett, legalább két nőt választott a háremébe, Rábiát és Sájesztét, illetve még valószínűleg másokat is, csak az ő nevük nem maradt fenn.

Rábia, a szultán hászekije 1692. július 10-én két fiúnak, Ibráhimnak és Szelimnek adott életet, az Oszmán-ház első ikerpárjának. Cantemir a következőket írja a születésükről és az azt követő ünnepségről, mely Donanmaként ismert:

„...az 1104. évben (1692-ben) a *Szultánnak Konstantinápolyban ikrei születtek, név szerint Szelim és Ibráhim. Mivel ez soha sem történt egyik szultánnal sem eddig, a törökök, akik ezt előjelnek tartják a jövőbeli sikereségüket illetően, nyolc teljes napot áldoznak a birodalom teljes területén az ünneplésre, minden nap és minden éjjel megünnepelve a Donanmát, és egyéb sportokra, melyek szokásosak ilyen alkalmakkor.”*

Szelim herceg 1693. május 15-én meghalt, Ibráhim pedig 1714-ben. Ahmed szultánnak még három lánya is született három különböző háremhölgyétől, de úgy tűnik, egyikük sem élte túl a csecsemőkort.

Eközben 1693. január 6-án a trónjától megfosztott IV. Mehmed szultán is elhunyt az edirnei szeráj Ketrecében, a különböző történetírók véleménye szerint vagy köszvényben vagy depressziótól vagy mérgezésben. Mehmed mindössze négy nappal élte túl az ötvenegyedik születésnapját. Holttestét Edirnéből visszavitték Isztambulba, ahol az édesanyja, Hadidzse Turhán türbéjébe temették el a Jeni-dzsámi mögött.

1695. február 6-án II. Ahmed is elhunyt az edirnei szerájban, az ő halálának oka szintén ismeretlen (ödéma, depresszió vagy szélütés). Tizenkilenc nappal az ötvenkettedik születésnapja előtt halt meg, nem sokkal több, mint három és fél évnyi uralkodás után. Az ő holttestét is visszahozták Isztambulba, hogy a Szülejmanijében temessék el Nagy Szulejmán türbéjébe a testvére, II. Szulejmán mellé. Cantemir a II. Ahmedről szóló fejezetét az eltávozott szultán szokásos jellemzésével zárja:

„Természetét és hajlamát tekintve teljesen hasonlatos volt a testvéréhez, Szolimánhoz, csak ő kissé életvidámabb volt, bár nem éppen géniusz.
Hallgatott a házi tisztek rágalmaira, és az ő felbujtásukra gyakran a legkisebb okért

változtatott a legkomolyabb ügyeken. Szeretett volna az igazságot szeretőként feltűnni, de az elméje gyöngesége miatt nem tudta tökéletesen ellátni egy bíró feladatát, és mindent elhitt, amit az érdekelt felek által megvesztegetett barátai mondtak neki.
Nagy, fekete szeme volt, sápadt arca, kerek szakálla, mely vörösesbe hajlott, feketével keverve; hosszú, egyenes orra, közepes testalkata, kiálló hasa, amelyet inkább a vízkórságnak, semmint a hájnak köszönhetett. A vallásosságát és Mohamed törvényének megtartását tekintve azt mondják, valamivel mögötte maradt Szolimán bátyjának."

A trónörökös elvileg Musztafa herceg, IV. Mehmed legidősebb fia lett volna, de Trabluszi Ali pasa nagyvezír Ibráhim herceget, II. Ahmed kiskorú fiát próbálta helyette a trónra ültetni. Nezir aga, a főkincstárnok azonban ügyesen megelőzte a nagyvezírt, kiengedte Musztafát a Ketrecből, és kikiáltotta az új szultánnak.

A trónra lépő II. Musztafa felövezési szertartására szintén az edirnei szerájban került sor. A majdnem harmincegy éves új szultán a trónra lépését megelőző hét évet a Ketrec fogságában töltötte, azelőtt pedig főleg az edirnei szerájban élt, ahol az apja udvarának szabadabb szellemű légkörében az öccsével, Ahmeddel együtt sokkal közvetlenebb kapcsolatban álltak a külvilággal, mint azok a hercegek, akik a Topkapu szerájban nevelkedtek. Musztafa anyja, Rábia Gülnús Ümmetülláh az isztambuli Régi Palotában élt száműzetésben a férje, IV. Mehmed trónfosztása óta, de a fia most érte küldött, hogy csatlakozzék hozzá az edirnei szerájban, ahol válide szultánként elfoglalta a helyét.

Balról jobbra: II. Szulejmán (1687–91), II. Ahmed (1691–95), II. Musztafa (1695–1703)

Az új uralkodó a legnemesebb szándékokkal telve kezdte meg uralkodását, és kiadott egy *hatt-i serifet,* azaz szultáni dekrétumot, melyben bejelentette abbéli szándékát, hogy megszabadítsa a kormányt a korrupciótól, és hogy a hárem élvezetéről lemondva személyesen vezesse hadseregét a hitetlenek ellen, akik a birodalmát fenyegetik. Amint kijelentette:

„Mostantól a bujaság, a henyeség és a restség száműzetnek az udvarból. […] *Épp ezért elhatároztam, hogy az Úr segítségével példás bosszút állok a hitetleneken,*

ezeken a pokolfajzatokon; és én magam fogom megindítani ellenük a szent háborút."

Az előkészületek megtétele után Musztafa megparancsolta Trabluszi Ali pasa nagyvezírnek, hogy gyűjtse össze a sereget Edirnébe. Amikor a szultán megszemlélte a tüzérséget, megállapította, hogy a nagy ágyúk szállítószekereit nem megfelelően ácsolták össze, amiért a nagyvezírt tette felelőssé, és azonnal ki is végeztette - de Cantemir szerint Ali pasa kivégzésének valódi oka az volt, hogy „az ifjú Ibráhimot akarta a trónra emelni Musztafa ellenében".

Musztafa ezután Elmas Mehmed pasát nevezte ki nagyvezírnek, de a valódi hatalom a trón hátterében továbbra is Musztafa régi tanítójáé, Fejzullah efendié maradt, akit a szultán kinevezett sejhüliszlámnak.

Musztafa 1695 júniusában vágott neki az első hadjáratának, és miután elfoglalt két várat, egy különösen véres ütközetben legyőzte a Habsburgokat, bár a győzelem sokkal több török katona életét követelte, mint osztrákét. A szultán ezt követően diadalmasan visszavonult Edirnébe, ahol kikiáltották Gázinak, és élete hátralevő részében Musztafa büszkén viselte a megtisztelő címet.

Az Edirnébe hurcolt foglyok között volt egy gyönyörű német nő is, Anna Sophia von Wippach, akit a kisfiával, Heinrichhel együtt ejtettek foglyul, és miután Edirnébe hozták, a szultánnak adták mint háremhölgyet. Sem Annáról, sem a fiáról nem hallottak többet az után, hogy Musztafa háremébe került, bár biztos, hogy török neveket kaptak.

Musztafa ágyasai közül még hatnak ismeretes a neve, akik közül a legjelentősebbek azok, akik később válide szultánok lettek, amikor a fiaik trónra kerültek. Musztafa elsőszülött fia, a későbbi I. Mahmud 1696. szeptember 2-án született; édesanyja Szálihe, egy ismeretlen származású rabszolgalány volt. A szultán második fiát, a majdani III. Oszmánt Sehszuvár, egy orosz származású rabszolganő hozta világra 1699. január 2-án. Musztafa utolsó kedvence, Hafisza öt fiút szült neki, többek között egy ikerpárt, de mindegyikük meghalt még csecsemőkorában, illetve egy lányt, az egyetlen gyermeküket, amelyik életben maradt. Musztafának összesen húsz gyermeke született mindössze hét éven belül, tíz fiú és tíz lány, akik közül tizennégyen még kiskorukban meghaltak. Mahmud és Oszmán később szultánok lettek, a lányokat pedig különböző pasákhoz adták feleségül; Emine hercegnő egymás után négyszer ment férjhez, mielőtt harminckét éves korában meghalt, miután az összes férjét túlélte.

Eközben Musztafa öccse, Ahmed továbbra is a Topkapu szeráj Ketrecében élt, bár úgy tűnik, hogy valahányszor a szultán Edirnébe tette át a székhelyét, vagy hadjáratra indult, az öccse is átköltözött az edirnei szerájba. Ahmeddal együtt raboskodott fiatal unokatestvére, II. Ahmed fia, Ibráhim is. Cantemir följegyzi, hogy Musztafa különösen kedvelte Ibráhim herceget, akit mindig magával vitt az Isztambul és Edirne között tett útjaira.

1697 nyarának elején egy hatalmas sereget vezetett Nándorfehérvárról (a mai Belgrád) egy újabb, a Habsburgok elleni hadjáratra. Ezúttal azonban legnagyobb szerencsétlenségére egy olyan sereggel találta szembe magát, amelyet Savoyai Jenő herceg, korának legnagyszerűbb tábornoka vezetett, aki Zentánál megsemmisítő vereséget mért a törökökre. Az oszmánok harmincezer katonája esett el, többek között Elmas Mehmed pasa is, a szultán pedig csak álruhájának köszönhette, hogy megmenekült a csatamezőről. A háborút követő békeszerződések hatalmas területi veszteségeket állapítottak meg az Oszmán Birodalom balkáni részén, ezzel véget vetve a „török vésznek", amely két és fél évszázadon át rettegésben tartotta az egész keresztény Európát.

Musztafa szultán az edirnei szerájban keresett menedéket, ahol a környező vidéken vadászgatott, mint ahogy gyerekként az apja mellett tette, távol a hadseregnek és a népnek a katasztrofális uralkodásával szemben egyre növekvő elégedetlenségétől.

1703 nyarának végén felkelés robbant ki Isztambulban a *dzsebedzsik,* vagyis a

fegyverkovácsok között, akikhez hamarosan a janicsárok és a város szegényebb lakói is csatlakoztak. Amikor ennek a híre eljutott Edirnébe, Musztafa Isztambulba menesztette a titkárát, hogy csillapítsa le a zendülőket, ők azonban csak alaposan összeverték a titkárt, majd elkergették. Ezután mintegy ötvenezren összegyűltek a hippodromon, és felkészültek, hogy Edirnébe vonuljanak. Amikor Musztafa ezt megtudta, odaküldte a nagyvezírjét, Rámi Mehmed pasát, hogy számoljon le a lázadókkal. Amikor a két haderő találkozott félúton Edirne és Isztambul között, a lázadók meggyőzték a katonákat, hogy álljanak ők is az ügyük mellé, mire a nagyvezírnek menekülnie kellett, hogy mentse az életét, és elbujdosott Isztambulban. Eközben az ekkorra már a katonákkal is megsokasodott lázadók Edirnébe vonultak, ahol azt követelték a szultántól, hogy adja ki nekik bizonyos főembereit és számos tanácsadóját, elsősorban Fejzullah efendit. Musztafának nem volt más választása, eleget kellett tennie a követeléseiknek, a lázadók pedig nem sokkal később halálra kínozták Fejzullahot, majd holttestét a folyóba dobták - ahogy Cantemir írja - „mintha egy hitetlen kutya lett volna, aki még temetést sem érdemel".

Musztafa ezután megerősítette a lázadók által kiválasztott vezetőket, és Dorodzsán Ahmed pasát nevezte ki új nagyvezírnek Rámi Mehmed pasa helyére, akivel kapcsolatban megígérte a lázadóknak, hogy azonnal kiadatja őt nekik, amint megtalálják. A zendülőknek azonban ez nem volt elég, mivel eddigre már elhatározták, hogy megfosztják Musztafát a trónjától bebörtönzött öccse, Ahmed javára. Amikor Musztafa ezt megtudta, nem volt képes eldönteni, mit tegyen, lemondjon, vagy végezzen-e az öccsével, ahogy a főemberei tanácsolták. Musztafát azonban nem vitte rá a lélek, hogy megölesse a testvérét, ezért inkább úgy döntött, lemond a trónról, és ahogy Cantemir írja, „az isteni gondviselésre bízza magát".

Ahmed herceg ez idő tájt az edirnei szeráj Ketrecében raboskodott. Cantemir leírja, miként ment a szultán az öccséhez, hogy közölje vele, mostantól őt illeti meg a trón, ezután pedig Musztafa helyet cserélt a Ketrecben Ahmeddel:

> „[Musztafa] *így hát odamegy az öccséhez, és nagy szeretettel átölelve őt, elmondja neki, hogy mindenki azt kívánja, miszerint neki kell a trónra ülnie, és elsőként üdvözli az új szultánt. Távozásakor pedig így szól hozzá: »Emlékezz rá, testvér, hogy amíg én ültem a trónon, te a legteljesebb szabadságot élvezted; remélem, te is ugyanezt engedélyezed nekem! Továbbá ne feledd azt sem, hogy bár valóban joggal megillet téged az a trón, melyen apád és bátyád ült előtted, de az előrejutásod eszközei áruló lázadók, akiknek ha megengeded, hogy büntetlenül maradjanak, hamarosan veled is úgy fognak majd bánni, mint velem!«"*

Musztafát 1703. szeptember 22-én fosztották meg a trónjától Edirnében, és az öccse még aznap szultán lett III. Ahmed néven. Musztafát Isztambulba vitték, ahol a Topkapu szeráj Ketrecébe zárták, ahol még ugyanebben az évben, december 29-én meghalt. A halálát ödémának tudták be, de felröppentek olyan hírek is, hogy esetleg megmérgezték. A halála utáni napon a Jeni-dzsámi türbéjébe temették az apja, IV. Mehmed mellé.

Musztafának két fia maradt életben, a későbbi I. Mahmud és III. Oszmán szultán, akiket a nagybátyjuk, III. Ahmed a Topkapu szeráj Ketrecébe záratott. Érdekes módon Cantemirnek nincs tudomása ennek a két hercegnek a létezéséről, mivel a II. Musztafa uralkodásáról szóló fejezetét azzal zárja, hogy a trónfosztott szultánnak elhunytakor már egyetlen élő fia sem volt:

> *„Boldogabb volt az uralkodása első éveiben, mint az utolsókban. A természet kegyesebb volt hozzá, mint az elődeihez; bölcs ítéleteket hozott, józanul és megfontoltan gondolkozott; a közpénzek gyűjtésében és szétosztásában nem volt sem tékozló, sem szűkmarkú; igazságos volt, jó íjász és lovas, és mélyen vallásos. […] Átlagos testalkatú volt, az arca kerek, és pirossal meg fehérrel ékesített; a szeme kék,*

a szemöldöke pedig vékony és szőke. Tavasszal szeplők jelentek meg az arcán, amelyek telente ismét eltűntek. Egyetlen élő fiat sem hagyott maga után, habár többet is nemzett. Különösen kedvelte Ibráhimot, a nagybátyja, Ahmed fiát, akit mindig magával vitt, és állítólag az utódjának nevelt arra az esetre, ha leszármazott nélkül halna meg."

Ibráhim szintén a Ketrecben raboskodott, ahol 1714. május 4-én halt meg. Cantemir a halálát a II. Musztafa uralkodásáról szóló fejezete végén futólag említi: „Reményteljes volt, és jóindulatú herceg. Miután eljöttem Konstantinápolyból, hallottam, hogy meghalt ott."

Musztafát három felesége élte túl: Szálihe, I. Mahmud édesanyja; Sehszuvár, III. Oszmán anyja, és Hafisza, az elhunyt szultán utolsó kedvence. Szálihét és Sehszuvárt a Régi Palotába száműzték Musztafa halála után, Hafiszát pedig feleségül adták Ebubekir efendihez, az idős államtitkárhoz - ez egyike azon ritka példáknak, amikor egy elhunyt szultán feleségének megengedték, hogy újra férjhez menjen, miután az ura meghalt. Hafisza hevesen ellenezte a házasságot, ahogy ezt elmondta Lady Mary Wortley Montagunak, az angol nagykövet, Edward Wortley Montagu feleségének, aki 1717-ben érkezett Isztambulba. Lady Mary egy 1718. március 10-ével keltezett levelében ír egy barátnőjének Hafiszáról:

„Meglátogattam Hafisza szultánát, aki a korábbi uralkodó, Musztafa kedvence volt. Azé a szultáné, akit mint tudod (vagy lehet, hogy nem tudod), leváltott az öccse, a jelenlegi szultán, és aki néhány héttel ezt követően meghalt, általános vélekedés miatt azért, mert megmérgezték. Rögtön a halála után a hölgynek azt a határozott parancsot adták, hogy hagyja el a szerájt, és válasszon magának férjet a Porta nagy hatalmú emberei közül. [...] Mire ő a szultán lába elé vetette magát, és könyörgött neki, hogy inkább döfje le egy tőrrel, semmint ilyen megvetéssel bánjon a bátyja özvegyével. Szívet tépő fájdalmában azzal érvelt az uralkodónak, hogy szerencsétlenségében csak az enyhíti bánatát, hogy öt herceget adott az Oszmán-dinasztiának, de mivel mind az öt fiú meghalt, és csak egyetlen lány maradt életben, így ezt a kifogást nem fogadták el, és kötelezték a választásra. Végül Ebubekir efendi, az állam titkára mellett döntött, aki nyolcvanéves is elmúlt, mivel egyértelműen bizonyítani akarta a világ előtt, hogy mindenáron meg akarja tartani az esküjét, miszerint második férj nem jöhet az ágya közelébe, és ha már mindenképpen választania kell valakit, aki a feleségének nevezheti, azért az efendi mellett dönt, mert tízéves lány korában ő mutatta be elhunyt urának. Azt viszont soha nem engedte meg [az efendinek], *hogy egyszer is meglátogassa őt, habár most már tizenöt éve, hogy a házában él, ahol minden idejét szakadatlan gyászolással tölti, olyan állhatatossággal, amely szinte ismeretlen a keresztény világban, különösen egy huszonegy éves özvegynél, mivel* [Hafisza] *most harminchat éves."*

Lady Mary ezután azzal folytatja, hogy miket mesélt a II. Musztafát még mindig keservesen gyászoló Hafisza arról, hogyan éltek a szultán háremében.

„A szultána úgy tűnt, jó hangulatban van, és a legnagyobb udvariassággal beszélt velem. Nem mulasztottam el a lehetőséget, hogy a lehető legtöbbet megtudjak a háremről, mely annyira teljesen ismeretlen előttünk. [Hafisza] *biztosított róla, hogy a történet, miszerint a szultán elejti a kendőjét, tökéletes kitaláció, és hogy ebben az esetben a módszer nem több annál, mint hogy a kuzlár agát elküldi a hölgyhöz, hogy jelezze, ura őt választotta. Ezt hallván a többiek azonnal gratulálnak neki, majd a fürdőbe vezetik, ahol a legelőnyösebb és legszebb módon illatosítják és öltöztetik. A Császár a látogatását fejedelmi ajándékkal előzi meg, csak ezután lép a hölgy*

lakosztályába. Arról sincs semmi szó, hogy a hölgynek az ágy lábától kellene bekúsznia. Hafisza azt mondta, a szultán mindig a rangsorban az elsőt választotta, és nem a legidősebb fia anyját, ahogy azt más írók próbálják elhitetni velünk. Néha a szultán az összes háremhölgye társaságában szórakozik, akik ilyenkor nagy körben körülállják, és azt is bevallotta nekem, hogy mind készek meghalni a féltékenységtől és irigységtől, amint azt a boldog társukat látják, akinél a szultán bármi jelét is adja, hogy jobban kedveli a többinél. […]

Egyszer sem említette a szultánt könny nélkül a szemében, bár úgy tűnt, nagy kedvét leli a diskurzusban. »A *múltbéli boldogságom - mondta - csak álomnak tűnik számomra, ugyanakkor nem tudom elfelejteni, hogy az emberiség legnagyszerűbb, legdrágább lénye szeretett egykor. Az összes többi közül választattam azért, hogy elkísérjem minden hadjáratára. Nem is éltem volna őt túl, ha nem szeretem olyan szenvedélyesen a hercegnőt, a lányomat, bár minden iránta érzett gyengédségem alig volt elég ahhoz, hogy ne dobjam el az életemet, amikor elveszítettem őt. Teljes tizenkét hónapot töltöttem anélkül, hogy láttam volna a fényt. Az idő enyhítette a fájdalmamat, de még most is heti több napon könnyeimet hullatom az én szultánom emlékére.« A szavaiban nem volt semmi színészkedés, látni lehetett, hogy milyen mélységes melankólia gyötri, bár a jólneveltsége miatt ezt igyekezett eltitkolni előttem.”*

Hafisza a 18. század közepéig élt, és amikor végül elhunyt, a Jeni-dzsámi türbéjében helyezték örök nyugalomra imádott férje, II. Musztafa mellé.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

A Tulipán-korszak

Ahmed majdnem harmincévesen került a trónra. Az ezt megelőző tizenhat évet hol a Topkapu szeráj, hol az edirnei szeráj Ketrecének foglyaként töltötte, bár a bátyja, II. Musztafa a jelek szerint viszonylag nagy szabadságot engedett neki. Ahmed Musztafával együtt Edirnében töltötte a gyermekéveit, ahol az apjuk, IV. Mehmed, és az anyjuk, a krétai Rábia Gülnús Ümmetülláh megengedték nekik, hogy részt vegyenek a szultáni vadászatokon, ünnepségeken és egyéb udvari eseményeken, így a két hercegnek sokkal közelebbi viszonya volt a külvilággal, mint azelőtt bármelyik szultáni leszármazottnak.

III. Ahmedet az edirnei szerájban övezték fel őse, Oszmán Gázi kardjával. Ő volt az utolsó szultán, aki Edirnében lépett trónra, mivel III. Ahmed uradalma alatt az udvar visszaköltözött Isztambulba, és ettől kezdve az összes utódja esetében az Aranyszarv-öböl feletti Ejjüb mecsetjében került sor a kardfelövezés ősi szertartására.

Ahmed három héttel a trónra lépése után költöztette vissza az udvart Edirnéből Isztambulba. Az életet a Topkapu szerájban sokkal korlátozottabbnak találta, mint az edirneiben, és egy a nagyvezírnek írt levelében arról panaszkodik, hogy milyen merev szabályokat kényszerítenek rá az oszmán udvar körülményes ceremóniái:

> *„Ha fölmegyek valamelyik szobába, negyven palotaőr áll sort; ha fölveszem a nadrágomat, a legkevésbé sem találom kényelmesnek a helyzetet, ezért a kardhordozómnak el kell küldenie őket, csak hármat-négyet tartva ott, hogy kényelembe helyezhessem magam a kis helyiségben."*

Elvileg Ahmednak nem lehettek volna asszonyai a Ketrecben töltött évei alatt, de a palotajegyzékekből úgy tűnik, 1697-ben született egy fia, ám a gyerek két éven belül meghalt. Cantemir följegyzi, hogy amíg Ahmed még mindig a Ketrecben raboskodott, a bátyja, II. Musztafa uralkodása alatt őrülten beleszeretett egy gyönyörű cserkesz lányba, aki az anyjának, Gülnús válide szultánnak szolgált. Ahmed nem tehette meg a lányt ágyasának, amíg a Ketrec fogságában élt, ami akkora szívfájdalmat okozott neki, hogy az anyja feleségül adta a lányt az orvosa, Muh efendi fiához, de azt kikötötte az orvosnak, hogy a menyasszonynak érintetlennek kell maradnia mindaddig, amíg a fia trónra nem kerül, amikor végre magához veheti a háremébe. Ám amikor Ahmed végül valóban trónra került, az anyja azt mondta neki, hogy a szultáni hagyományok megsértése lenne egy férjezett asszonyt a hárembe hozni, amivel Ahmed kénytelen volt egyetérteni. Ezért kényszerítette Nuh efendi fiát, hogy váljon el a szerelmétől, akit ezután hozzáadott Baltadzsi Mehmedhez, a lovászmesteréhez. Neki aztán semmi kifogása nem volt az ellen, hogy a felesége a szultán szeretője legyen. Amint azt Cantemir írja Ahmed szultánról:

> *„A szeretőjét kiházasította ezzel a Baltadzsi Mehemed agával, akit már korábban megtett lovászmesterének, ennek ellenére gyakran magánlátogatást tett a hölgynél; ami pedig nagyon szokatlan, és eddig sosem volt rá példa, hogy gyakran nagy*

pompával odahozatta őt a szerájba…"

Cantemir ezután leírja még, hogy Ahmed miként léptette elő Baltadzsi Mehmedet többször is, kétszer nagyvezírének is kinevezve „a szultánnak a felesége iránt érzett szerelme okán".

Ezalatt Ahmed szultán létrehozta a saját háremét a Topkapu szerájban, ahol továbbra is az anyja, Gülnús állt a hierarchia csúcsán mint válide szultán. A háremhölgyek száma, mely jelentősen megfogyatkozott a 17. század folyamán, Ahmed uralkodása alatt drámaian megugrott. Tizennégy szeretőjének a neve ismeretes, ami több, mint az Oszmán-ház eddigi bármelyik szultánjának esetében. Összesen ötvenkét gyermeket nemzett, huszonkét fiút és harminc lányt, akik közül harmincnégy még gyerekkorában meghalt. Ahmed gyermekei között három ikerpár is volt, két fiú, két lány, illetve egy fiú és egy lány. Két fia követte végül a trónon, a későbbi III. Musztafa szultán, akinek 1717. január 28-án adott életet Ahmed kegyencnője, Mihrisáh, illetve I. Abdülhamid, akit 1725. március 20-án szült Rábia Sermi. Ahmed kilenc lánya különböző pasákhoz ment feleségül, többek között nem egy nagyvezírhez.

III. Ahmed uralkodásának idejéből a palota számos építménye fennmaradt. Ezek közül a legjelentősebb a hárem egyik bűbájos kis terme, a Jemis Odaszi avagy a Gyümölcsszoba, amely a falakat díszítő festett gyümölcsökről kapta a nevét. Ahmed fiatalkorában kitanulta a kalligráfiát, és a Topkapu szerájt több munkája is díszíti. Az egyikük a Szent Palást Pavilonjának főbejárata felett található, a bal oldalán a következő felirattal: „A világ királya, a fényességes uralkodó", a jobb oldalon pedig ez olvasható: „Ahmed szultán, aki betartja a Szent Törvényt".

Ahmed építtette a még mindig a nevét viselő lenyűgöző köztéri szökőkutat is, amely a Topkapu szeráj Szultánkapuja előtt található. Azonban Ahmed legjelentősebb építménye az uralkodói mecset üszküdárban, a Jeni Válide-dzsámi, amelyet 1708-10 között emeltetett. Ezt az édesanyjának, Gülnús válide szultánnak ajánlotta, akit itt temettek el egy gyönyörűen díszített, nyitott türbében, amikor 1715. november 2-án meghalt.

Ahmed uralkodásának első tizenhárom éve alatt tizenkét nagyvezír váltotta egymást, míg a szultán végül megállapodott Nevsehirli Ibráhim pasa mellett, akit 1717. augusztus 26-án nevezett ki, és aki Ahmed uralkodásának utolsó éveiben végig megtartotta a tisztséget. A kinevezése előtt fél évvel Ibráhim feleségül vette a szultán második lányát, Fatmát, aki ekkor még csak tizenhárom éves volt, míg Ibráhim ötvenegy. A kis hercegnő és a nagyvezír házasságkötéséről Lady Mary Wortley Montagu is említést tesz egy 1717. április l-jével keltezett levelében, amelyet Drinápolyból (Edirne) küldött Lady Bristolnak:

> *„A Nagyúr legidősebb lányát néhány nappal az előtt adták férjhez, hogy én megérkeztem, és ezen az alkalmon a török hölgyek legragyogóbb külsejükben pompáznak. A menyasszonyt a legfényesebb menetben vitték a férje házához. Az ara özvegye az elhunyt vezírnek* [Kömürdzsü Ali pasa], *aki Péterváradnál esett el, bár ezt inkább lehetne szerződésnek, semmint házasságnak nevezni, mivel sosem éltek együtt […]* [A vezír] *engedélyt kapott rá, hogy meglátogassa őt a szerájban, és mivel ő volt az egész birodalom egyik legvonzóbb férfija, így erősen lekötötte a hercegnő érzelmeit. Amikor viszont meglátta ezt a második férjet, aki legalább ötvenéves,* [a hercegnő] *akaratlanul is könnyekre fakadt. Érdemes férfiú a pasa, és nem titkoltan a szultán kedvence, akit a Moszaipnak* (maszáhib) *hívnak, de mindez nem elég, hogy vonzóbbnak találtassék egy tizenhárom éves lány szemében."*

Lady Mary ezután leírja, milyennek látta Ahmed szultánt a menetben, mely a mecsetbe tartott a pénteki imára:

„Tegnap a francia nagykövet feleségével elmentem, hogy lássam a Nagyúr bevonulását a mecsetbe. Egy sereg janicsár lépkedett előtte, fejükön hatalmas, fehér tollakkal, mögöttük pedig szpáhik és bosztandzsik vonultak, akik a gyalogos és lovas őrök; azután pedig a királyi kertészek, akik jókora tömeget alkotnak finom, élénk színű ruháikban, hogy távolabbról úgy festenek, mint egy tulipánokkal teleültetett kert; utánuk jön a janicsárok agája ezüsttel bélelt bíbor palástban, a lovát pedig két gazdagon feldíszített rabszolga tartja; mellette ott a kuzlár aga [kizlar agaszi] *(ahogy mylady is tudja, ez a háremhölgyek fő őrizője) sötétsárga ruhában (amely nagyon jól illik fekete arcához) cobolyprémmel szegélyezve; végül pedig maga a Fényességes Főúr fekete muszkaprémmel* [cobolyprém] *bélelt zöld ruhában, amely állítólag 1000 sterlingbe került, egy szép lovon ülve, melynek szerszámát gazdagon kirakták ékkövekkel. Még hat ilyen feldíszített lovat vezettek utána, majd két főapródja jött, az egyik a szultán arany kávéskannáját, a másik az ezüstöt hozva egy botra tűzve. Egy harmadik egy ezüstsámlit hozott a fején, hogy* [a szultán] *arra ülhessen. Túl hosszadalmas és fárasztó lenne leírni myladynek az összes ruhát és turbánt (amelyek alapján megkülönböztetik a rangokat), de mindegyik roppant gazdag és üdítő látvány volt, a számuk pedig több ezerre rúgott, úgyhogy ennél szebb felvonulást nem lehet látni. A szultán jóvágású, nagyjából negyvenéves* [valójában negyvenhárom] *férfinak látszott, aki roppant előkelően viselkedett, de volt valami zordság az arcvonásaiban, a szeme pedig nagy és fekete. Épp az alatt az ablak alatt állt meg, ahol mi álltunk, és (feltételezem, miután megmondták neki, kik vagyunk) nagyon figyelmesen nézett ránk, így alkalmunk nyílt alaposabban szemügyre venni, és a francia nagykövet felesége is egyetértett velem abban, hogy jó küllemű férfi."*

Lady Mary egy 1717. május 17-én kelt levelében a férje az edirnei szerájban zajlott audienciájáról ír Conti abbénak, ahol a trónon ülő III. Ahmed közelében ott állt a fia, Szulejmán is:

„Mr. Wortley bemenetelének és audienciájának rendjéről semmit sem fogok elárulni Önnek, mivel ezek a dolgok mindig ugyanúgy zajlanak, és már annyiszor leírtam őket, hogy most nem fogom az elismétlésükkel terhelni Önt. Az ifjú herceg [Szulejmán], *aki nagyjából tizenegy éves* [valójában majdnem hét] *az apja közelében ül, amikor az audienciát ad. Jóképű kisfiú, de valószínűleg nem ő fogja közvetlenül követni a szultánt a trónon, mivel még életben van Musztafa szultán (a mostani uralkodó bátyja) két fia, akik közül az idősebb úgy húszéves lehet, és a nép nagy reményeket fűz hozzá. Ez az uralom véres volt és pénzsóvár. Úgy hiszem, az emberek már türelmetlenül várják a végét."*

Wortley elődje, Robert Sutton egyik jelentésében a következőképp jellemzi Ahmed szultánt: „felettébb kapzsi, dölyfös és nagyravágyó […] kapkodó, erőszakos és kegyetlen, ugyanakkor szeszélyes és határozatlan".

Szulejmán herceg végül soha nem került a trónra, mert 1732-ben meghalt - Ahmed huszonkét fia közül a tizenötödikként, aki nem élte túl az apját, mivel a többségük még gyerekkorában elhunyt. II. Musztafa két fia, akiket Lady Mary említ a levelében, a majdani I. Mahmud és III. Oszmán szultánok, akik ez idő tájt még mindig a Topkapu szeráj Ketrecében éltek bebörtönözve.

A diplomácia mestere, Ibráhim pasa végre békét és stabilitást teremtett a birodalomban, illetve gyakori bőkezűségének köszönhetően Isztambul lázongó lakosságát is sikerült megbékítenie. Giovanni Emo bailo egy 1721-ben írt jelentésében megemlíti Ibráhim

ügyességét, mellyel a szultánt és a népet is kezelte: „Ért annak a művészetéhez és tudományához, hogy megvédje magát a szultán néha vad természetétől, ugyanakkor nagyon odafigyel arra, hogy kedvében járjon a lakosságnak azzal, hogy megenged mindent, ami korábban tiltott volt, és szabadon szórja szét az adományokat.”

Emo egy másik, 1721. évi jelentésében arról ír, hogy a szultán nemrég tért vissza egy teljes hónap után, amelyet a nagyvezír nesabadi palotájában töltött, a Boszporusz partján. „Nem szokványos - írja Emo -, hogy egy szultán ilyen sokáig legyen távol a királyi palotától.” Ibráhim tűzijátékkal, megvilágított virágkölteményekkel és a Boszporuszon rendezett tengeri csatákkal szórakoztatta a szultánt, aki hosszúra nyúlt tartózkodása után már nem érezte úgy, hogy a palota az övé, ezért azt Ahmednek ajándékozta, magának pedig építtetett egy másikat - Serafabad palotáját Üszküdárban, a Boszporusz torkolatánál. Mire ez elkészült, addigra Ibráhim már két másik palotát is épített a Boszporusz mellett, az egyiket Csiraganban az európai parton, a másikat Kandilliben az ázsiai oldalon, az Ázsia Édes Vizeiként ismert völgyben. Ezenkívül emeltetett még egy küllijét is a Sehzáde-dzsámitól nem messze, melyben volt egy *medresze,* egy könyvtár, egy türbe és egy *szebil, azaz a* rituális mosakodáshoz használt kút.

Ibráhim pasa arra törekedett, hogy szélesítse a birodalom összeköttetéseit nyugat felé, ezért követeket küldött Párizsba, Bécsbe, Moszkvába és Lengyelországba. Nyugat-Európa első török nagykövete Jirmisekiz Cselebi Mehmed efendi volt, aki azt a megbízást kapta Ibráhim pasától, hogy „látogasson el a francia civilizáció kastélyaiba, gyáraiba és egyéb közismert műemlékeihez, majd tegyen jelentést azokról, amelyek [az Oszmán Birodalomban] is használhatók lennének”.

Mehmed efendi a fontainbleau-i kastély vázlatrajzaival tért vissza Párizsból, Ibráhim pasa pedig azonnal megbízta, hogy építsen egy hasonló palotát III. Ahmednek Kagithanéban, az Aranyszarv-öböl felsőbb szakaszánál, abban a völgyben, amelyet az európaiak később az Európa Édes Vizeinek völgyeként ismertek meg. Ibráhim pasa ennek a szórakoztató központnak a Szaadabad, vagyis az Örök Boldogság Palotája nevet adta. Az épület átadását az udvari költő Nedim, Ibráhim ivócimborája is megénekelte, aki az első versszakban arra buzdítja kedvesét, jöjjön vele a Szaadabadban tett utazására:

„Adjunk egy kis enyhülést ennek a fáradt szívnek,
Menjünk el a Szaadabadba, én karcsú ciprusom, menjünk!
Nézd csak, itt vár már ránk a hajó a kikötőben,
Menjünk el a Szaadabadba, én karcsú ciprusom, menjünk!”

Emo följegyezte, hogy Ahmed virágágyásokat és fák ezreit telepíttette a Szaadabad körüli parkba, amely Versailles mintájára épült. Az Európa Édes Vizeit alkotó két patak közül az egyiket márvánnyal bélelt partok közé szorították, ezáltal egy több mint egykilométeres csatornát hozva létre, melynek vize kis csobogókon és vízeséseken folyt át, a partjain pedig villák és pavilonok sora állt, melyeket a szultán több mint kétszáz udvaronca épített. Az épületek mindegyikét más színűre festették, és a tulajdonos hivatalának jelképével látták el - például a hajókészítők munkavezetőjének kapuja fölött egy kis hajó volt látható, a tüzérség parancsnokának ajtaja fölött egy bronzszínűre festett faágyú, a fősolymász ajtaja fölé pedig madarakat faragtak. Az átadási ceremóniára ezer üveg pezsgőt és kilencszáz üveg burgundi bort rendeltek Franciaországból. Amint Nedim írta ez idő tájt: „Nevessünk, játsszunk, / Élvezzük ki teljesen e világ örömeit!”

Emo bailo 1723 februárjában feljegyzi, hogy Ahmed szultán az ötödik fia születését ünnepelte. A gyermek Numan herceg lehetett, aki valójában Ahmed tizenhetedik fiaként jött a világra, de tizenkét fiú még csecsemőként meghalt Numan születése előtt. Ibráhim felesége, Fatma hercegnő is várandós volt, ezért Ahmed elhalasztotta a fesztivált, amíg neki is meg

nem születik a gyermeke - szintén egy fiú, akit Mehmednek neveztek el. Még ugyanez év nyarán Ahmed egy újabb palotát építtetett egy házasulandó korba lépett lányának; nehéz megmondani, melyiknek, mivel három lánya is férjhez ment 1724-ben (az egyikük vőlegénye Ibráhim pasa egyik unokaöccse volt). Amikor Ibráhim megmutatta Ahmednak a gyűrűket, amiket a vőlegények venni készültek a menyasszonyuknak, a szultán azt mondta, neki sokkal nagyobb választéka van, amit megvételre felajánlott a nagyvezírnek. Ezzel kapcsolatban Emo megjegyzi: „Csak remélni lehet, hogy először játszotta szerényen egy ilyen nagy birodalom uralkodója az egyszerű ékszerkereskedőt."

Ahmed arany iránti rajongásának egy másik példáját Daniele Dolfin bailo írja le. Följegyzése szerint Ahmednak egyszer az egyik fia egy ékkövekkel kirakott övet adott ajándékba, ami nagyon megnyerte a szultán tetszését. Pár nap múlva aztán felbecsültette az övet, és amikor megtudta, milyen drága holmiról van szó, azonnal visszaküldte az ékszerésznek, és inkább a pénzt tette zsebre.

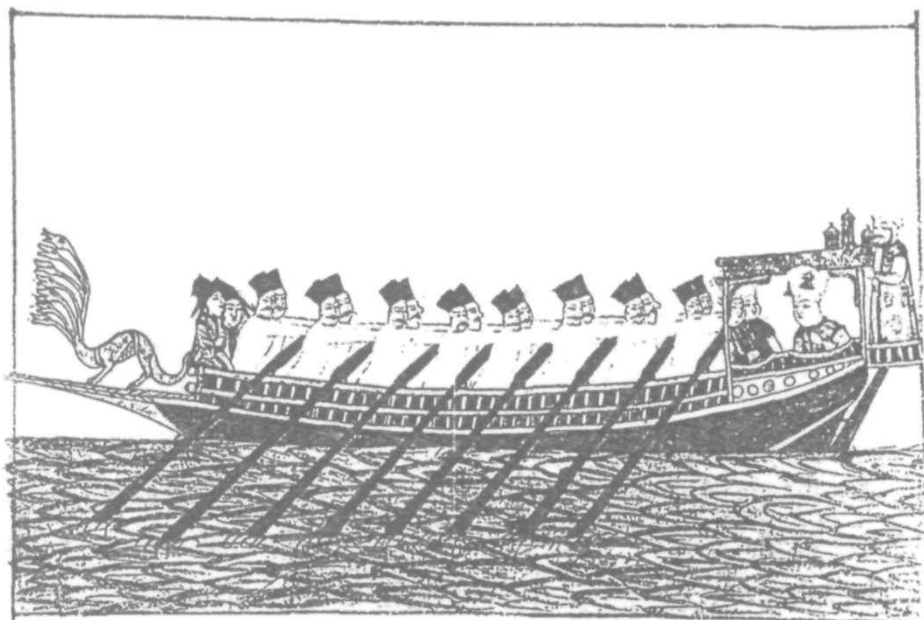
Nagyjából ugyanebben az időben Ahmed egyszerre négy fia körülmetélését ünnepelte. A hercegekkel együtt még ezer fiút metéltek körül a szultán költségére, és a palota előtti külső parkban sátrakat állítottak fel nekik meg az operációkat elvégző orvosoknak. A négy herceg körülmetélése után újabb szertartás következett, melynek során bemutatták azt, amit a 19. századi osztrák történész, Joseph von Hammer-Purgstall virágnyelven így ír körül: „a sebész hozzáértésének cáfolhatatlan bizonyítékai, melyet a nagyvezír, majd a mufti és a vezírek aranyhalmok alá temettek". A körülmetélések végeztével a hercegek a többi fiúval együtt felvonuláson vettek részt a város összes céhének kíséretében.

Ahmed szultán Boszporusz-parti Emnabad palotáját lányának, Fatmának, Ibráhim pasa feleségének építtette. A palotát Lady Mary írja le egy 1718. május 19-én keltezett levelében Conti abbénak, amelyben „a Csatornaként" utal a Boszporuszra, majd hozzáfűz egy megjegyzést a Kelet és a Nyugat eltérő életszemléletével kapcsolatban:

> *„A Csatorna egyik leggyönyörűbb részén áll, egy szép erdővel a mögötte levő domb oldalában. A kiterjedése pazar; az őr biztosított róla, hogy nyolcszáz szoba van benne. Erre nem esküszöm meg, mivel én magam nem számoltam meg a szobákat, de az biztos, hogy igen magas számról van szó, és mindent bőségesen díszít a márvány, az aranyozás és a legkáprázatosabb gyümölcs- és virágfestmények […] Ehhez már csak annyit tennék hozzá, hogy a szultánnak szánt lakosztály, ahol megszáll majd, amikor meglátogatja a lányát, gyöngyház foglalatú smaragdokkal van burkolva; más termekben szintén gyöngyházat látni olajfa intarziával, némelyikben pedig japán porcelánt. A galériákat (melyekből sok van, és ezek mindegyike nagy) virágokkal teli kancsókkal és mindenféle gyümölcsöket tartalmazó porcelántálakkal díszítették, olyan jól kimunkálva a falak burkolatán és olyan élénk színekkel kifestve, hogy a hatásuk bámulatos. A kert is illik a házhoz, tele kellemes összevisszaságban egymás mellé helyezett lugasokkal, szökőkutakkal és gyalogösvényekkel. Nem hiányzik innen sem semmilyen dísz, kivéve a szobrokat.*
> *Így hát láthatja, uram, hogy ezek az emberek nem annyira bárdolatlanok, mint ahogy mi lefestjük őket. Igaz, hogy a monumentalitás iránti vonzódásuk különbözik a miénktől, de talán még felül is múlja azt. Hajlamos vagyok azt hinni, hogy az ő elképzelésük az életről helyes; míg ők csak a zenének, a parkoknak, a bornak és a finom ennivalóknak szentelik az életüket, mi egyfolytában valamilyen politikai ármánykodással gyötörjük az agyunkat, vagy holmi tudomány tanulmányozásával, amelyet soha meg nem érthetünk, de még ha fel is fogjuk, akkor sem tudjuk meggyőzni az embereket, hogy ők is akkora jelentőséget tulajdonítsanak neki, mint mi […] Megengedem, hogy kinevessen, amikor hevesen kijelentem, hogy inkább lennék egy gazdag efendi a maga teljes tudatlanságával, mint Sir Isaac Newton a*

maga összes tudásával."

Ahmed még az uralkodása kezdetén meghonosított egy évente megrendezendő

A szultán a császári hajóban (pazar kajik)

ünnepséget, amellyel a tulipán (törökül *lale)* virágzását köszöntötték. Az oszmán udvarban olyan szenvedély alakult ki e virág iránt - valóságos tulipománia -, hogy III. Ahmed uralkodását a *Lale Deorinek,* vagyis a Tulipán-korszaknak nevezik, a szultánt magát pedig a Tulipánkirálynak. Ahmed Ibráhim pasával együtt egy sor ünnepségen elnökölt, melyeknek minden évben a tulipán virágzása volt a csúcspontja, amelyet az áprilisi telihold körüli három napban ünnepeltek. A főünnepséget a Topkapu szeráj negyedik udvarának kertjében tartották, ahol polcok soraira vázákban tulipánokat, illetve színes üvegből készült parányi lámpásokat és különböző színárnyalatú folyadékokat tartalmazó üveggömböket raktak. A legfelső polcokon és a lelógó alsó faágakon kalitkákban kanárik, fülemülék és más énekesmadarak daloltak, a kert gyalogösvényeit pedig virágköltеményekkel és kioszkokkal vették körül. A szultán a galéria központi részén emelt trónuson ült, ahol egyik este az udvaroncait szórakoztatta, egy másikon a háremhölgyeit, a műsorról pedig a palota zenészei, énekesei és táncosai gondoskodtak.

Ahmed egy külön tisztséget is kreált, a Virágmester címet, s viselőjének rózsákkal díszített névjegyén a következő szultáni deklaráció állt:

„Megparancsoljuk, hogy minden kertész legfőbb vezérének ismerje el e diploma tulajdonosát, és hogy a jelenlétében csupa szem legyen, mint a nárcisz, s csupa fül, mint a rózsa; a kertészeknek ne legyen tíz nyelvük, mint a liliomnak; ne változtassák a nyelv hegyes bibéjét a gránátalma tövisévé, megfestve azt a kellemetlen szavak vérével! Legyenek szerények, és mint a rózsabimbó, tartsák összeszorítva az ajkukat. Ne beszéljenek korábban, mint eljön az ideje, mint a kék jácint, mely szétszórja az illatát, mielőtt az ember erre kérné! Végezetül alázatosan hajoljanak meg előtte, mint az ibolya, és ne legyenek ellenszegülők vele szemben!"

A téli hónapok alatt Ahmed és az udvarnépe úgynevezett helva-ünnepekkel múlatta az időt, melyek a Nyugaton szultánkenyérként (rahat lokum) ismert édességről kapták a nevüket, mivel ezt szolgálták fel a zenei számok, táncok, versfelolvasások és a *karagöz,* a török árnybábjáték előadásai közben. Ahogy az udvari költő Cselebi Zade írta egyik versében: „A tavasz kerti fényekkel teli, / A tél helva-ünnepekkel."

A francia nagykövet, Louis de Villeneuve Párizsba küldött jelentésében azt írja, hogy nyolc hónap alatt mindössze egyszer sikerült találkoznia Ibráhim pasával, mert akárhányszor audienciát kért tőle, mindig azt a választ kapta, hogy a pasa majd fogadja „az ünnepségek után", de ezek sajnos „soha nem értek véget". Villeneuve leírja, miként vonult a Tulipánkirály egyik palotájából a másikba ezeknek az ünnepségeknek a során, jelentésében hűen tükrözve a kor egzotikus pompáját:

> *„Az udvar néha úgy tűnik, mintha a Boszporuszon lebegne, vagy az Aranyszarvon, csupa selyemsátorral fedett elegáns hajón; néha hosszú sorban vonulnak egyik vagy másik kéjlak felé. Ezeket a meneteket különösen vonzóvá teszi a lovak szépsége és a sallangos lószerszámok pazarsága; csak mennek, arany- vagy ezüstkantáraikkal, tollas homlokukkal, ékkövekkel gazdagon kirakott takaróikkal."*

Az uralkodói udvar fényűző életmódját a hihetetlenül magas adók fedezték, ami olyan széles körű elégedetlenséget okozott a szultán alattvalói között, hogy végül fellázadtak a szultán ellen. A fölkelés 1730. szeptember 28-án tört ki egy albán származású volt janicsár, Patrona Halil vezetése alatt, aki használt ruhák eladásából élt. Patrona két közeli barátjával, a gyümölcsárus Muszluval és a kávéárus Alival Bajezid piacterére vezették mintegy harminc követőjüket, és felszólították a lakosságot, hogy segítsenek nekik betartatni a seriatot, vagyis az iszlám szent törvényét, amelyet a szultán és a nagyvezír megszegett élvezethajszoló életmódjával. A tömeg Patronát követve végigsöpört a városon, megnyitva a börtönöket és öt gálya rabjait kiszabadítva, miközben a lázadók több üzletet is kifosztottak, és a gazdagok házaiba is betörtek, mindenkit megölve, aki az útjukba mert állni. Szaadabad néhány villáját és kertjét is lerombolták, és a költő Nedimet is megölték, amikor menekülni próbált a csőcselék elől. Két napon belül a lázadók irányításuk alá vették az arzenált, és elvágták a víz- és élelem-utánpótlást a Topkapu szerájba, majd azt követelték, hogy a szultán szolgáltassa ki nekik a nagyvezírt és még néhány minisztert. Ahmed annyira megijedt, hogy megfojtatta Ibráhim pasát, valamint a nagyvezír helyettesét, kapudán pasát (flotta-főparancsnok), a holttesteket pedig kiadatta a lázadóknak, a tömeget viszont feldühítette, hogy Ibráhimot meg a többieket nem élve kapták meg, hogy darabokra szaggathassák őket, ezért azt követelték, hogy a szultán mondjon le. Emo a következőket írja a lázadásról szóló jelentésében: „Talán a szultán azt hitte, hogy elegendő áldozat hozatott a biztonsága érdekében, de egy lázadásnál a nép szomját sosem oltja pusztán egycseppnyi vér."

Ahmednak tehát nem volt más választása, így 1730. október l-jén lemondott az unokaöccse, Mahmud javára, aki az apja, II. Musztafa halála óta a Ketrecben raboskodott. Ezután Ahmed foglalta el az unokaöccse helyét a Ketrecben az új szultán öccse, Oszmán, és a saját hat fia, Szulejmán, Mehmed, Musztafa, Bajezid, Abdülhamid és Szejfeddin mellett.

Emo azt írja, Mahmud kedvező benyomást tett, amikor a tömeg kívánságára megjelent a palota rácsos ablakában, illetve akkor is, amikor a janicsárok agája beszélt vele. A hadsereg szívét is megnyerte, amikor kötelességtudóan kifizette a fejenként huszonöt piaszternyi baksist a katonáinak. Öt nappal a trón elfoglalása után Mahmud megjárta Ejjüböt, ahol felövezték Oszmán Gázi kardjával, és Emo feljegyzi, hogy az új szultán „mindenkire jó benyomást tett uralkodói megjelenésével és a jövőre vonatkozó kedvező jóslatok miatt". Azt nem említi, hogy Mahmud púpos volt - törökül *kambur,* amely néven az alattvalói emlegették

-, bár a portréján egyértelműen látszik e fogyatékossága.

Mahmud harmincnégy éves korában került a trónra, miután huszonhét évet a Ketrec fogságában töltött. Amint szultán lett, az anyja, Szálihe, aki a férje, II. Musztafa halála óta a Régi Szerájban élt száműzetésben, elfoglalta a helyét a Topkapu szeráj háremében mint válide szultán. Mahmud ezután megalapította a saját háremét, amelyben idővel legalább hat kegyencnője volt, azonban a szultán egyetlen gyermeket sem nemzett.

Helyzete elég kétséges volt a trónra kerülését követő első hetekben, mivel a várost még mindig a janicsárok és a Patrona Halil vezette lázadók tartották a kezükben. Mahmud népszerűsége azonban jelentősen megnőtt, amikor pénzt osztott szét az öregeknek és a szegényeknek. Az általános fosztogatások miatt eddig zárva tartó üzletek most újra megnyitottak, a lázadók pedig kezdtek szétszóródni.

A trónra lépését követő tizenkilenc hónap alatt Mahmud összesen négy nagyvezírt nevezett ki egymás után, de egyikük sem tudott hatalmat gyakorolni Patrona Halil felett. Patrona nem kívánt semmiféle tisztséget saját magának, és eleinte továbbra is a használtruhakereskedő szakadt rongyait viselte. Később, amikor nyomást gyakoroltak rá, hogy rendes egyenruhát öltsön, még akkor is büszkén viselte alatta a rongyait. A hangulata azonban hamarosan változni kezdett, és kezdeti szerénysége arroganciába és pökhendiségbe fordult, míg végül úgy viselkedett, mint egy független hadúr a maga 12 000 albánból álló magánhadseregével. Azt követelte, hogy nevezzék ki kapudán pasának, és még egy palotát is megpróbált szerezni az ágyasának.

Mahmud úgy döntött, megszabadul Patronától, ezért szövetkezni kezdett bizalmas parancsnokaival, elsősorban Dzsanim Hodzsa pasával. Mahmud meghívta Patronát a Topkapu szerájba, azzal az ürüggyel, hogy három lófarkos pasává akarja tenni, ami az oszmán hadsereg legmagasabb tiszti rangja volt. Dzsanim Hodzsa négyszáz állig fölfegyverzett katonát bújtatott el a palotában, és amikor Patrona megérkezett a szárnysegédei és huszonhat albánból álló testőrsége kíséretében, a katonák rajtuk ütöttek, és az utolsó szálig leölték őket. Ezután Mahmud a követőivel együtt megkezdte rémuralmát, melynek során mintegy hétezer janicsárt végeztek ki, akik részt vettek Patrona felkelésében, Emo pedig följegyzi, hogy „a Boszporusz folyamatosan tele volt tetemekkel, melyek a szélre és a hullámokra bízva hánykódtak”.

Mahmud végül gyengekezű, határozatlan uralkodónak bizonyult, akinek mindenben az anyja, Szálihe válide szultán, és a szerecsen eunuchok vezetőjének, Hadzsi Besir agának a tanácsára volt szüksége, uralkodása alatt Hadzsi Besir lett a valódi hatalom a trón hátterében, felhasználva az államügyekben való jártasságát, amire három szultán uralkodása alatt tett szert.

1731. március 26-a reggelén újabb felkelés robbant ki Isztambulban, ezúttal egy Kara Ali nevű albán vezetése alatt. Mahmud haditanácsot tartott a palotában, majd kitűzette a Próféta szent lobogóját a Szultánkapu fölé. A nagyvezír ezek után kivezetett egy századnyi janicsárt, akik gyorsan feloszlatták a lázadókat, illetve három-négyszázat megöltek, és délre az egész zendülésnek vége lett.

Nem sokkal ezután Fatma hercegnő, III. Ahmed lánya és Ibráahim pasa özvegye, gyanúba keveredett, hogy az apját akarja visszaültetni a trónra, de a tervet csírájában elfojtották, Fatmát pedig az Eszki-Szarajba száműzték, ahol 1733. január 3-án meghalt. Maga III. Ahmed 1735. július 11-én hunyt el a Ketrecben, és a Jeni-dzsámi türbéjében temették el.

Ezeknek a zavargásoknak a hatására Mahmud szigorú elnyomó intézkedéseket tett, Emo pedig följegyzi, hogy tíz napon belül több mint tízezer embert végeztek ki. Mahmud a város összes kávémérését is bezáratta, mint olyan helyeket, ahol politikáról vitatkoznak, és egész Isztambulra olyan baljós csend telepedett, hogy Emo meg is jegyzi: „Szomorú látványt nyújt most ez a város!”

A Török Birodalom és Irán közötti háborút lezáró 1746. évi békeszerződést az oszmán történelem leghosszabb békés időszaka követte, amely huszonkét évig tartott. Ez lehetővé

tette, hogy Mahmud szultán felélessze a tulipánünnepek hagyományát, amelynek III. Ahmed bukásával vége szakadt, így a Topkapu szeráj negyedik udvarának parkját ismét ugyanúgy földíszítették, mint a Tulipánkirály uralkodásának idejében. Jean-Claude Flachat, egy francia kereskedő, aki 1740-55 között Isztambulban élt, kissé fantáziaszülte leírást ad az egyik ilyen ünnepről, amit valószínűleg a szerecsen eunuchok vezetőjétől, Hadzsi Besir agától hallottakra alapozott:

> *„Az szultán kioszkja vagy pavilonja a középpont. Itt állítják ki az udvar előkelőségei által küldött ajándékokat. Mindegyiket sorban felmutatják őfelségének, és elmagyarázzák az eredetüket. Jó alkalom ez annak bizonyítására, mennyire vágyik valaki arra, hogy örömöt szerezzen…*
>
> *Amikor minden elkészült, a Nagyúr bejelenti a kalvetet* [teljes zártkörűség, vagy egyes-egyedül, vagy a háremmel]. *A szeráj összes, parkba vezető kapuját bezárják. A bosztandzsik odakint állnak őrt, a szerecsen eunuchok odabent. Az összes szultána odajön a karemből a szultán után. A keszlár aga* [kizlar agaszi], *a többi eunuch vezére intézkedik. A nők kiszaladnak minden oldalon, mint egy virágokra szálló méhraj, folyamatosan meg-megállva a talált nektárnál. Mindenféle-fajta van közöttük. A keszlár aga többször is biztosított arról, ezeknek az alkalmaknak a vidámsága mintha előhozna belőlük minden képességet, amivel csak rendelkeznek, és művészi módon űznek mindent, csak hogy szórakoztassanak. Ezek a kisjátékok, amelyeket a költők találtak fel Cupido és a nimfák tiszteletére, talán adhatnak ebből némi ízelítőt. Mindegyikük próbál kitűnni; mindegyikük csupa báj; mindegyiknek ugyanaz a célja. Még soha máshol nem láthatta az ember, milyen messzire képes elmenni a szellem ezeknek az ifjú hölgyeknek az esetében, amikor hiúságból és különösen természetes hajlamuk folytán el akarnak csábítani egy férfit, akit szeretnek. A tánc kecsessége, a hang dallamossága, a zene harmóniája, a ruhák eleganciája, a párbeszédek szellemessége, az eksztázis, a nőiesség és a szerelem - hozzáteszem, a legérzékibb, amit a legszellemesebb kokettéria kitalálhat - mind egyetlen helyen egyesül, a szultán színe előtt.*
>
> *A kahja kadin* [a hárem szolgálóinak felügyelője, amolyan főkomorna] *végül odavezeti elé azt a lányt, aki leginkább megtetszett neki. Semmi fáradságot nem kíméltek, hogy biztosítsák a lány sikerét, és ő azonnal sietve bemutatja minden örömkeltő tehetségét, amivel csak rendelkezik. A szultán odavetett kendőjével jelzi, hogy kettesben kíván maradni vele.*
>
> *Ekkor lehull a függöny a dívány körül, melyen a szultán ül. A keszlár aga itt marad, hogy az első jelre ismét felhúzza a függönyt, a többi nő pedig, akik eddig itt is, ott is szétszórtan helyezkedtek el - ki tánccal, ki énekléssel, egyesek hangszereken játszással, mások frissítők felszolgálásával foglalták el magukat - most egy pillanatra mind idetódul a kioszkhoz, hogy tiszteletét fejezze ki a szultán előtt, és gratuláljon az új kegyencnek. Az ünnep még egy ideig folytatódik, majd azzal ér véget, hogy a keszlár aga ékszereket, kelméket és csecsebecséket oszt szét ura kívánságára. Az ajándékok arányban állnak a kapott örömmel. Mahmud azonban mindig gondoskodott róla, hogy kellően nagy értékűek legyenek, hogy a lányok hálásan és megelégedetten térhessenek vissza a hárembe.”*

Flachat-nak alkalma nyílt rá, hogy Hadzsi Besir aga társaságában körutat tegyen a Topkapu szerájban, miután az aga bevitte azokkal a munkásokkal együtt, akik a XV. Lajos király által I. Mahmudnak ajándékozott tükröket jöttek fölszerelni a háremben. Flachat többek között leírja a szultán kedvenceinek hálóhelyiségét és a hárem fürdőit:

„Ezután a galériához jutunk, ahol tizenkét szultána lakosztálya található. Ezek nagy, gazdagon bútorozott termek. Az ablakokon vasrácsok vannak, melyek az udvarra néznek. A kert felőli oldalon […] kis, kiugró erkélyek sorjáznak, ahol [a nők] *ülhetnek, és nézegethetik a tájat meg azt, hogy mi történik a parkban, anélkül, hogy őket bárki is láthatná. Az északi homlokzat közepén építettek egy előteret, amely afféle gyülekezőhelyiségül szolgál. Mindegyik nő idejön, hogy tiszteletét tegye a szultán előtt, és megpróbálja ezerféle szórakoztatással felvidítani; ezek egymást követik, és e nők kifogyhatatlanul termékeny géniuszának köszönhetően mindig az újdonság erejével hatnak.*

Innen a nagy fürdőbe jutni, amely három helyiségből áll, melyeknek mindegyike márvánnyal borított. A középső a legdíszesebb; a kupoláját márványoszlopok tartják, és metszett üvegen át kap napfényt. A helyiségek üvegajtókkal vannak összekötve egymással, így mindent látni lehet, ami odabent történik. Mindegyik kádnak két csapja van, az egyikből meleg, a másikból hideg víz folyik. A kádak nem egyforma alakúak, és nem is ugyanarra a célra használják őket. Jó szemük van a hasznosságra és a szépségre egyaránt. Az alacsonyabb rangú nőknek és a szerecsen eunuchoknak külön fürdői vannak, nagyon szépek és kényelmesek.”

Flachat elmesél egy mókás történetet I. Mahmudról a hárem női fürdőjével kapcsolatban, amelyet valószínűleg Hadzsi Besir agától hallott. Állítólag a szultán egyszer elrendelte, hogy minden kegyencnőjének új inget adjanak, amelyeket akkor kaptak meg, amikor együtt megérkeztek a fürdőbe, ahol a szultán titokban figyelte őket egy paravánnal elrejtett ablak mögül. Mahmud megparancsolta a szabóinak, hogy az új ingekből szedjék ki a varrást, így csak ragasztó tartotta össze őket, ami a fürdő meleg, párás levegőjében megolvadt, és az ingek szétestek, a lányok pedig ott maradtak meztelenül. A szultán ezt látva elárulta jelenlétét a nevetésével, és némelyik háremhölgye is osztozott a jókedvében, mások viszont haragudtak rá - legalábbis így szól a fáma.

Flachat beszámolójának legérdekesebb része a Ketrec leírása, a Belső Palota azon lakosztályáé, ahol a hercegeket tartották fogva. Flachat itt megemlíti III. Oszmánt, I. Mahmud öccsét és utódját, aki a jelek szerint módosított a Ketrec szerkezetén, hogy nyitottabb és kevésbé nyomasztó legyen.

„A nagy háremet elhagyva egy elég sötét folyosón kell lemenni, mely keresztülhalad egy különálló épületen, amelyet az eunuchok laknak, és ez egyenesen a hercegek börtönéhez vezet, ahol a szultánnak azokat a fiait őrzik, akik igényt tarthatnak a trónra. Ez a börtön olyan, akár egy erős citadella. Magas falat építettek köré. [III.] *Oszmán levetetett a fal magasságából, és megnyittatta az ablakokat.*

Két ajtón lehet belépni, melyeket gondosan őriznek az eunuchok odabentről és kívülről is, és mindkettőnek dupla vasrácsozata van. A hely komor, lehangoló látványt nyújt. Van itt egy elég csinos, bőven öntözött kert is. A hercegeknek szép lakosztályaik és fürdőik vannak az udvart körülvevő különálló épületekben. A szolgálatukra rendelt eunuchok mind a földszinten laknak, és elég nagy a számuk. Ők fáradságot nem kímélve igyekeznek enyhíteni a foglyok sanyarú sorsát, hogy legalább elviselhetővé tegyék számukra a börtönt. Most már jó ideje, hogy csökkent a bánásmód szigora. Nőket is adnak nekik, habár tény, hogy ezek többé már nem szülhetnek gyermeket, vagy másképpen gondoskodnak arról, hogy megakadályozzák a teherbe esésüket. A raboknak mindenféle mestereik vannak, és még buzdítják is őket, hogy tanuljanak ki valamiféle kézművességet, amely illik a rangjukhoz. Más szóval semmiben sem szenvednek hiányt, leszámítva a szabadságot. Ugyanakkor a tartózkodásuk nem korlátozódik egyedül a nagy szerájra; a szultán gyakran magával

viszi őket más császári palotákba, különösen Besiktasba, ahol ugyanígy bezárják őket. Ezek a mindig kellemes utazások üdítő változatosságot jelentenek számukra."

A Boszporusz európai partján lévő Besiktasban állt Csiragan palotája, amelyet Nevsehirli Ibráhim pasa épített 1719-ben. Ez egyike volt annak a számos tengerparti rezidenciának, amelyet Mahmud használt, akiről a külföldi követek meg is jegyezték, hogy állandóan úton van egyik palotából a másikba, folytatva elődje, a Tulipánkirály élveteg életmódját.

Mahmud az uralkodása utolsó hat évét azzal töltötte, hogy egy szultáni mecsetegyüttest építtetett a Harmadik Dombon, de a befejezését már nem érte meg. Az egészsége 1754 ősze óta leromlott, így már a péntek déli imákra sem tudott ellovagolni az Aja Szofiába, de a közvélemény addig bírálta emiatt, hogy kénytelen volt ismét eljárni a mecsetbe. Amikor ugyanez év december 14-én hazafelé lovagolt, csak a Topkapu szeráj első udvaráig jutott, amikor szélütés érte, és lezuhant a lováról, a jelek szerint azonnal holtan.

Ötvennyolc évesen hunyt el, huszonnégy évnyi uralkodás után. Másnap a Jeni-dzsámi türbéjében temették el, az Oszmán-ház harmadik nemzedékének tagjaként, akiket itt helyeztek örök nyugalomra, kezdve Mahmud nagyapjával, IV. Mehmeddel. Nem sokkal ez után egy furcsa pletyka kezdett keringeni a városban, miszerint Mahmudot élve temették el, és bármennyire bizonygatták is ennek az ellenkezőjét azok, akik saját szemükkel látták meghalni, a legenda beépült Isztambul folklórjába, amelyet szájról szájra hagyományoztak azok, akik elmentek a Jeni-dzsámi türbéjébe, és elhaladtak egyre növekvő számú szultáni katafalkjai mellett.

A Tulipán-kornak vége szakadt, Szaadabad palotája lassan rommá vált, a fő ünneplők pedig már a sírukban nyugodtak. Az ünnepség véget ért, de mindig emlékeztek rá, valahányszor csak Nedim versét idézték: „Nevessünk, játsszunk, / Élvezzük ki teljesen e világ örömeit!"

TIZENHARMADIK FEJEZET

Gyilkosság a zeneteremben

Még aznap, hogy I. Mahmud meghalt, a féltestvére, III. Oszmán lépett trónra - II. Musztafa és Sehszuvár fia, akiből így válide szultán lett. Oszmán majdnem ötvenhat éves korában lépett trónra, miután több mint ötvenegy évet töltött a Ketrecben. Megboldogult bátyjához, I. Mahmudhoz hasonlóan neki sem született egyetlen gyermeke sem. Két ágyasa nevét jegyezték fel, Lejitét és Zerkiét, akik föltehetően mindketten Oszmán trónra lépése után kerültek a háremébe. A jelek szerint a szultán nem túlságosan törődött a háremhölgyeivel, akiket alig-alig látogatott. A palota hagyománya szerint szeges talpú cipőt viselt, hogy odaliszkjai hallhassák a közeledtét, s ők erre ijedten szétrebbentek, hogy elkerüljék a szultánnal való találkozást.

Oszmán trónra lépésekor négy unokatestvére élt még mindig a Ketrecben: Mehmed, Musztafa, Bajezid és Abdülhamid. Mivel Oszmánnak nem volt gyermeke, így a legidősebb unokatestvére, Mehmed lett a trónörökös. Mehmed nagy népszerűségnek örvendett - valószínűleg ez vitte rá Oszmánt, hogy megszabaduljon tőle. Mehmeddel a harminckilencedik születésnapján, 1756. január 2-án végeztek a Ketrecben. Úgy tűnik, megmérgezték, aminek következtében az életben maradt testvérek még nagyobb elővigyázatossággal étkeztek, nehogy ők is erre a sorsra jussanak. Mehmed herceg megöletése a trónfosztott szultánok kiiktatását leszámítva az utolsó ilyen eset volt a négy és fél évszázad végén, ami alatt összesen hetvennyolc herceget mészároltak le.

Oszmán gyakran váltogatta a nagyvezíreit, évente legalább kétszer. Mindegyik elbocsátásánál megragadta az alkalmat, hogy elvegye annak minden tulajdonát, amivel a saját nem csekély vagyonát gyarapította. Mialatt a nagyvezírei a birodalmat kormányozták, Oszmán leginkább elfojtó intézkedésekkel foglalta le magát, hogy kordában tartsa a népet, és hol a kávéméréseket záratta be, hol azt tiltotta meg, hogy a nők heti négy napnál többször elhagyják a házukat, valamint a nem muzulmán alattvalói öltözködését is szabályozta. Gyakran tett álruhában körutat a városban, hogy lássa, betartják-e a szabályait. Ilyenkor mindig kihasználta az alkalmat, és ellátogatott Isztambul piacaira, hogy finomságokat vásároljon össze magának, mivel ezt a csillapíthatatlan étvágyú uralkodót leginkább a finom ételek érdekelték.

Uralkodása első éve alatt befejezte a munkálatokat azon a császári küllijén, amelyet még a bátyja, Mahmud kezdett el építtetni a Harmadik Dombon. Ezt végül Nuruoszmanije-dzsáminak nevezte el, vagyis az Oszmán-ház Fényessége-(Nur) mecsetnek. A Szimeon nevű görög építész tervezte dzsámi az első olyan monumentális oszmán építmény, amely a Tulipán-korszakban Európából beáramlott barokk stílusban épült.

Oszmán 1757. október 29-én agyvérzésben meghalt, és a Jeni-dzsámi türbéjében temették el, az ötödik szultánként, akit itt helyeztek örök nyugalomra Oszmán nagyanyja, Hadidzse Turhán mellett. A szultánt a legidősebb életben lévő unokatestvére követte a trónon, III. Musztafa néven.

III. Ahmed fia harminckilenc éves korában került hatalomra, miután az ezt megelőző huszonhét évet a Ketrec fogságában töltötte, ahogy azt a két öccse, Bajezid és Abdülhamid

továbbra is tette. Musztafa anyja, Mihrisáh még a fia trónra kerülése előtt meghalt, így a szultán uralkodása alatt a háremben nem volt válide szultán.

Musztafának legalább hat kegyencnője volt, akik összesen tizenegy gyereket szültek neki, két fiút és kilenc lányt, azonban csak az egyik fiú és három lány érte meg a felnőttkort. A fiú Musztafa elsőszülöttje, a majdani III. Szelim volt, akit 1761. december 24-én hozott világra Mihrisáh, egy grúz rabszolgalány. Szelim volt az első királyi herceg, aki III. Ahmed uralkodása óta született, és az egész város önfeledten ünnepelt.

Sir James Porter egy különleges eseményt ír le, amely nem sokkal Musztafa trónra lépése után történt, amikor a gabonahiány miatt Isztambul asszonyai megrohanták a császári magtárat:

> *„Senki sem tudta útjukat állni; és míg a közhivatalnokok tanácstalanul álltak, hogy milyen lépéseket tegyenek, addig ők feltörték a zárakat, a rácsokat és a lakatokat, berontottak a magtárakba, magukkal vittek annyit, amennyit csak tudtak, és bántatlanul elvonultak. Legjobb tudomásunk szerint egyik női lázadót sem büntették meg azóta sem, és ha az ember egy zord török véleményét kérdezné, ő azt mondaná gúnyosan felhorkanva, hogy az egész csak zsivajgó asszonyok összejövetele volt."*

Uralkodása első négy évében III. Musztafa két szultáni mecsetet épített, az Ajazma-dzsámit Üszküdárban és a Laleli-dzsámit a Negyedik Dombon. Az előbbit az édesanyja, Mihrisáh emlékének ajánlotta, a Laleli-dzsámit, vagyis a Tulipán-mecsetet pedig Mehmed Táhir aga, a leghíresebb török barokk építész tervezte.

1766-ban egy borzalmas földrengés vagy földig rombolta, vagy súlyosan megrongálta Isztambul több főépületét is, többek között a Fátih-dzsámit, azaz a Hódító Mecsetjét, amely teljesen összedőlt. Musztafa szultán azonnal nekilátott, hogy egy új mecsetet építtessen ugyanott, viszont egy merőben eltérő építészeti tervvel; ez a mecset 1771-ben készült el.

Az Oszmán Birodalom csillagának hanyatlása ellenére - az országra egyre nagyobb nyomást gyakorolt Nagy Katalin cárnő agresszív politikája - a szultán az udvarnépével együtt tovább szórakozott a palota parkjában megrendezett esti ünnepségeken. Ezeket a mulatságokat De Tott báró, egy oszmán szolgálatban lévő magyar tiszt is leírja:

> *„A hárem kertjét […] színházként használják ezekhez az éjszakai ünnepélyekhez; mindenféle valódi és művirágokkal teli vázákat hoznak ide átmenetileg, hogy növeljék a színek kavalkádját, s ezeket számtalan lámpás és üvegcsőbe tett gyertya világítja meg, melyeknek fényét erre a célra idetett tükrök is visszaverik. Különböző árukkal teli pavilonokban, amelyeket külön ezekre az ünnepségekre építettek, a hárem hölgyei ülnek a megfelelő öltözetekben, és megszemélyesítik a kereskedőket, akiknek valójában itt kellene árulniuk. A Nagyúr meghívja a szultánákat, a húgait, unokahúgait vagy kuzinjait ezekre az ünnepekre, és ők csatlakoznak Őfelségéhez, hogy együtt vásároljanak ékszereket, kelméket ezekből a boltocskákból, azután pedig mindezt egymásnak ajándékozzák; a nagylelkűségük kiterjed a Nagyúr feleségeire is, akik vagy a társaságában vannak, vagy a kis pavilonokban. A tánc, a zene és egy párviadalhoz hasonlatos sport jelenti a szórakoztatást, mely hosszan az éjszakába nyúlik, s átmenetileg vígsággal tölti meg azt a miliőt, amelyet máskülönben, úgy tűnik, mintha elsősorban a szomorúság és unalom helyszínének terveztek volna."*

Musztafa szívinfarktusban halt meg 1774. január 21-én, egy héttel az ötvenhetedik születésnapja előtt. Másnap eltemették a Negyedik Dombon épített gyönyörű mecsetje, a Laleli-dzsámi türbéjébe. Bajezid herceg még 1771-ben meghalt a Ketrecben, így Musztafa elhunytakor III. Ahmed egyetlen még élő fia Abdülhamid volt, aki így bátyja utódja lett mint

szultán. A Ketrecben a helyét unokaöccse, Szelim, III. Musztafa egyetlen életben maradt fia vette át. Abdülhamid majdnem negyvenkilenc évesen került trónra, miután negyvenhárom évig a Ketrecben élt. Rabsága ideje alatt, úgy tűnik, legalább egy gyermeket nemzett, egy Dürrüsehvar nevű lányt, akinek az anyja nevét nem jegyezték föl. A szultán tíz ágyasának a neve ismeretes. Összesen huszonhat gyermeke született, tizenhárom fia és ugyanennyi lánya, de csak két fia és három lánya maradt életben. Idővel mindkét életben maradt fia trónra került: előbb IV. Musztafa, akinek 1779. augusztus 8-án adott életet Ajse Szenijeperver, majd II. Mahmud, Naksidil fia, aki 1785. augusztus 20-án született. Egy kétes hitelességű történet szerint Naksidil eredetileg Marie Martha Aimée Dubuc de Rivéry volt Martinique szigetéről, Joséphine császárnénak, Napóleon első feleségének unokatestvére. Aimée állítólag kalózok fogságába esett, akik eladták rabszolgának az isztambuli piacon, és innen került Abdülhamid háremébe, de ennek a történetnek nincs semmilyen tényleges alapja.

Abdülhamid az uralkodása utolsó éveiben egyre inkább csak a háreme örömeinek élt, az államügyekkel szinte alig foglalkozott. A jelek szerint teljesen belehabarodott az új kedvencébe, Rusahba, ahogy ez az egyik behódoló, alázatos szerelmes leveléből is kitűnik, amelyet ma a Topkapu szeráj Múzeumban őriznek:

> *„Én Rusahom, Hamid a tiéd, hogy eldobd. A világegyetem Teremtő Istene alkotott meg minden létező dolgot, és soha nem kínozna egy embert egyetlen hibája miatt. Úrnőm, a rabszolgád vagyok, üss meg, ölj meg, ha akarsz! Teljesen kiszolgáltatom neked magamat. Kérlek, gyere ma este, könyörgök neked! Esküszöm, te leszel az oka a betegségemnek, talán a halálomnak is. Az arcomat és szememet a talpad alatti porba dörgölöm, és könyörögve kérlek. Istenre esküszöm, nem tudom már tovább türtőztetni magam!”*

A jelek szerint Rusah túl nagy megterhelést jelenthetett Abdülhamidnak, akit 1789. április 6-án szélütés ért, és másnap reggel, hatvannégy éves korában meghalt, a leghosszabb életű szultánként Nagy Szulejmán óta. A trónon unokaöccse, III. Szelim követte, aki másnap megszervezte a nagybátyja temetését, és személyesen vezette a gyászmenetet a türbéhez, amit Abdülhamid emeltetett az Aranyszarv-öböltől nem messze a Második Dombon.

Szelimről már ekkorra elterjedt, hogy rátermett, energikus fiatalember, és a trónra lépését nagy lelkesedéssel fogadták. Az uralkodását hatalmas lendülettel, a tettek embereként kezdte, utasításokat osztogatva a vezírjeinek és dekrétumokat kibocsátva, melyekben szabályozta az alattvalói életének különböző aspektusait, mivel attól rettegett, hogy a birodalma halálos veszélyben van, és szentül elhatározta, hogy nyugati mintára fogja megreformálni az országát. Ahogy akkoriban mondta: „Hajlandó vagyok száraz kenyéren élni, mivel az állam felbomlóban van.” Az eddig sosem tapasztalt energiát, amellyel az új szultán az uralkodását kezdte, a francia nagykövet, Choiseul-Gouffier is megemlíti egyik barátjának írott levelében: „Az általa inspirált lelkesedés tizenöt napon belül általános megdöbbenéssé változott, s most mindenki reszket ebben a fővárosban.”

Amikor Szelimet kiengedték a Ketrecből, a helyét Abdülhamid két életben maradt fia, az ekkor majdnem tízéves Musztafa és a majdnem négyéves Mahmud vette át. A szultán, amennyire csak lehetett, kényelmessé tette a bezártságukat, és felügyelte a hercegek tanulmányait is, ahogy Abdülhamid is tette, amikor Szelim volt a Ketrec foglya.

III. Szelim huszonhét évesen került a trónra, ami előtt tizenöt évet a Ketrecben töltött. Legalább nyolc ágyasa volt a háremében, de egy gyermeke sem született.

Szelim anyja, Mihrisáh, aki a férje, III. Musztafa halála óta a Régi Szerájban élt száműzetésben, most visszatért a Topkapu szerájba, hogy elfoglalja a helyét mint válide szultán. Szelim készíttetett neki egy hatalmas luxuslakosztályt, ami mellé pedig egy sor egymásba nyíló szobát építtetett magának. Mihrisáh később egy nagy küllijét emeltetett

Ejjübben, amelyben egy barokk türbe is található, ahová 1805-ben eltemették.

Szelim nagyon közel állt a három lánytestvéréhez, Sáhhoz, Bejhanhoz és Hadidzséhez, akik mindannyian pasák feleségei lettek. A legidősebbik, Sáh Szultán egymás után két nagyvezírrel is jegyességben állt még fiatal lány korában, de mindkettőt kivégezték, mielőtt elvehették volna a hercegnőt. Sáh Szultán végül Kara Musztafa pasa felesége lett, aki a nászéjszakájukon a hercegnő fékezhetetlen természetének áldozata lett, legalábbis egy történet szerint, amelyet Charles MacFarlane mesél el *Törökország sorsa* című művében (1850):

„Amikor Sáh szultána, III. Szelim húga hozzáment Kara Musztafa pasához, a hercegnő ellentmondást nem tűrve tudatta a férjével, mégpedig a nászéjszakájukon, mennyivel magasabban áll nála rangban. A türelmetlen pasa, nem lévén tisztában fejedelmi menyasszonya tüzes és kiszámíthatatlan természetével, hiába várt mindössze egy órával hajnal előttig a szokásos hivatásra a nászlakosztályba. Végül attól tartva, hogy a müezzin reggeli imára szólít, mielőtt bejuthatna a felesége hálószobájába, s még a végén azzal vádolhatnák, hogy elhanyagolja őt, a pasa letette a huszadik pipáját, és merészen belépett a hárembe. Itt azután kinyitotta a szultána ajtaját, elmondta az imáját, és odament az ágy lábához. Bár inkább egy alvó oroszlánt háborgatott volna! Épp amikor lehajolt volna, hogy megcsókolja a takaró szegélyét, a fekvő szultána úgy belerúgott, hogy messzire elrepült. Ezután a hercegnő felpattant az ágyról, és a pasa minden esedezése ellenére, hogy »Szultánám! Lelkem! Bárányom! Májam sarka! Aman! Aman! [Könyörülj!]*«, fogával olyan borzalmasan összemarta a férje arcát és orrát, hogy a vér a padlón folyt. Ezután a szolgálólányainak tapsolva, megparancsolta nekik, hogy vigyék a szemtelen betolakodót a szeme elől, majd visszafeküdt az ágyába, hogy megnyugodjon.*

Azonban miután nem elégedett meg a haragja eme kitöltésével, a feldühödött hercegnő másnap reggel a szerájba vonult, ahol térdre vetette magát császári fivére lába előtt, és úgy követelte »az etikett megsértőjének«, megszégyenítését és azonnali elválasztását »méltósága inzultálójától«. Szelim szultán figyelmesen végighallgatta, majd miután húga befejezte a beszédet, megdicsérte tüzességéért, és megígérte, hogy megdorgálja s megbünteti a férjét. Ezután megengedte húgának, hogy távozzék, őszintén ajánlva neki, hogy bocsásson meg a vétkesnek, majd hangos nevetésben tört ki.”

Szelim udvara volt a központ, amely bevezette a török társadalmat az európai kultúrába, különösen a francia műveltségbe, mivel Franciaország volt az Oszmán Birodalom legrégebbi szövetségese. Erről Dallaway is említést tesz *Konstantinápoly: ősi és modern* című művében:

„Az [szultán] arca *szemrevaló és lenyűgöző, az alakja jó; megnyerő férfiú, és nem kevés spekulatív géniusszal megáldott […] föltett szándéka, hogy megbékítse az alattvalóit az európai irányelvek magasabb rendű célszerűségével, ami a politikát és a háborút illeti […] Biztos forrásból hallottam, hogy a szerájban a fiatalembereket parancsára most már francia nyelvre is oktatják; a francia borok iránti részrehajlása pedig köztudott a jól informáltak között.”*

Szelim engedélyt adott egy francia tánctanárnak és néhány zenésznek is, hogy belépjenek a hárem némelyik külső épületébe, ahol a szerecsen eunuchok felügyelete mellett leckéket adtak azoknak a kegyencnőknek, akiket a szultán és a többi háremhölgy szórakoztatására előadott egyik táncra választottak ki. Meglehet, hogy még maga Szelim is

játszott a hölgyeinek, hiszen ő is képzett muzsikus volt, elismert zeneszerző, és remekül játszott a *nej* nevezetű török fuvolán is. A szórakoztatás egyéb műfajai voltak még a színdarabok - általában bohózatok -, a táncelőadások, a karagöz nevű török báb-árnyjáték, és a *maszaldzsi,* vagyis a mesemondó által előadott történetek. A háremhölgyek előadta egyik tánc nevét tudjuk: *tavsan, azaz* nyúl, amelyben a lányok kisnyulakként ugráltak körbe. Egy másik pedig a hagyományos török hastánc, amelyről Lady Mary Wortley Montagu megállapította: „Biztos vagyok benne, hogy a világ legöregebb, legmegrögzöttebb prűdje sem tudott volna anélkül [a táncosokra] nézni, hogy ne jutott volna eszébe valami olyasmi, amiről nem illik beszélni.”

Szelim uralkodásának idejére már a Topkapu szeráj legtöbb háremhölgyét a kaukázusi rabszolga-kereskedelem juttatta Isztambulba. A rabszolgalányokat az Avret Pazarin, vagyis a Nők Piacán lehetett megvásárolni a város Hetedik Dombján, az ősi Forum Arcadiin. Mihrisáh válide szultánt, III. Szelim édesanyját is itt vették meg III. Musztafa háreme számára. Dallaway a *Konstantinápoly: ősi és modernben* ilyennek írja le az akkori Avret Pazarit:

> *„A szeráj női főleg grúz és cserkesz rabszolgák, akiket úgy válogatnak a magánúton vett vagy az Avret Bazárban vásároltak közül, és különböző okok miatt mindegyikük nagyon fiatal korban kerül ide. Túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy sehol máshol nem gyűlik össze egy helyütt ennyi született szépség.*
>
> *Az Avret Bazár egy zárt udvarból áll, amelyet kerengő és kis lakosztályok sora vesz körül. Egyiptomból, Abessziniából, Grúziából és Cserkeszföldről hozott rabszolganők látják el, akiket péntek reggelente hoznak ide. Az első említett országból érkezetteket leginkább ház körüli ellátnivalókra veszik meg, olyasféle munkák elvégzésére, amiket alantas mivoltuk miatt egy török nő nem lenne hajlandó megtenni; ezeknek a termete és arca csak ritkán gyönyörű, az áruk pedig szinte sohasem haladja meg a negyven angol fontot. A többiek páratlan szépségét a nihák és keleti díszítések minden művészetével fokozzák, és őket rendszerint több ezer piaszterért szokták eladni. Sokukat a* [szultáni] *szerájnak tartják fenn, s ezeket tekintik a legszerencsésebbeknek.”*

Dallaway ezután leírja, hogyan képezték ki őket, és hogyan éltek ezek a lányok, akiket a rabszolgapiacon a Topkapu szeráj háreme számára vásároltak meg:

> *„Ezeknek a lányoknak nagyon skrupulózus a nevelésük; inkább tanítják nekik, hogyan táncoljanak buján, semmint kecsesen, illetve hogyan játsszanak a tamburinon, ami egyfajta gitár; némelyikük pedig a hímzésben jeleskedik. Mindez a taníttatás kizárólag az idősebb asszonyok felügyelete alatt áll, bár az európai divatnak megfelelően, amelyet Szelim szultán nyíltan pártol, néhány görög nő újabban megtanítja őket hárfán és pianofortén játszani, amit ezen okból el is sajátítottak […] A feljebbvalók egy sor ülő foglalatossággal szórakoztatják magukat. A legpazarabb ruhák, amiket csak el lehet képzelni, és amelyeket a nap folyamán többször váltanak, a legnagyszerűbb lakosztályok és bútorok; szertartásos látogatások, melyeket egymásnál tesznek, és az alárendelt társaik folytonos hódolata mind egyfajta elpuhult boldogsággal tölti el őket, aminél többre tulajdonképpen nem is vágynak a török nők, sem képességük nincs annak megtapasztalására.*
>
> *Néha élvezet gyanánt megengedik nekik, hogy a tengerhez közeli kioszkokba menjenek, amiről a rendőrtiszteket is értesítik, hogy semmilyen hajó ne jöhessen túl közel a szerájhoz. A szultán minden nyáron egymás után sorra látogatja egy rövid időre a palotáit a háremével, ahol öt vagy nyolc kilométer távolságon belül minden ösvényt és utat szilaj bosztandzsik őriznek, nehogy egyetlen férfi is a közelükbe*

merészkedjen, és [pillantásával] *beszennyezze őket.*

Szórakozás tekintetében teljességgel a rabszolganőikre vannak utalva, s ez bármi lehet, aminek vidám a témája, így órákon át csak hevernek a kanapéikon, míg táncot, komédiát és bolondságokat - amelyek nem sokkal finomabbak a mi bábszínházunknál - mutatnak be nekik. Néha meglátogatják őket görög és francia hölgyek, akiknek a férje összeköttetésben áll a Portával mint kereskedő vagy tolmács, azzal az ürüggyel, hogy érdekességeket hoztak nekik Európából. Az ilyen alkalmakból minden a palotára vonatkozó pontos információt be kell gyűjteni, és jelenleg én is ezeknek tartozom hálával."

Szelim gyakran rendezett estélyeket a Topkapu szeráj parkjában. Magántitkára, Ahmed Vaszif efendi a naplójában följegyezte, hogy 1791. június 5-én a szultán egy birkózóversenyt nézett itt, illetve egy cirkusz lépett föl három oroszlánnal, egy leopárddal és számos kutyával meg kakassal, azután pedig Szelim a Jali Köskbe, vagyis a Parti Pavilonba vonult vissza vacsorázni és az esti imádságára. A titkár egy másik naplóbejegyzése szerint 1797. április 17-én Szelim tulipánünnepélyt adott a palotakertben, az utolsó ilyen ünnepséget.

Szelim fizikailag sokkal aktívabb volt otthon ülő elődeinél, és gyakran játszott dzsiritet az apródokkal a palota alsó parkjában. Amikor elég idős lett, Mahmud herceg is csatlakozott ezekhez a játékokhoz, de az ellenfél csapatában játszva. A két csapatot az itt dolgozó kertészek egy-egy csoportjáról nevezték el, az okrára felügyelő *bahmiadzsikról* és a káposztákért felelős *lahanadzsikról.* A palota nyilvántartásaiban följegyezték, hogy Szelim a káposztásokkal játszott, Mahmud pedig az okra-csapatban.

Szelim annyira rajongott mindenért, ami európai, hogy a palota egyes részeit és a környező parkok némelyikét is nyugati stílusban építtette újjá. A parképítész az osztrák Jacob Ensle volt, a schönbrunni kastély császári kertészének fivére, aki, miután Szelim 1792-ben idehozatta, tíz évig Isztambulban maradt. Ensle új parkot létesített az úgynevezett Nyári Hárem, a Szarajburnu Márvány-tenger felőli oldalán lévő, kioszkokból és pavilonokból álló nyitott komplexum körül. Enslének saját szállása volt a palotakertben, ahová gyakran hívott vendégeket, és amikor az udvar éppen nem tartózkodott itt, körbevezette látogatóit a Nyári Háremben, illetve a Topkapu szeráj egyéb részein is. Az egyik ilyen vendége Edward Daniel Clarke volt, aki az első látogatása leírásánál megemlíti, hogyan látta Ensle két barátja egy pillanatra a válide szultánt és az uralkodó négy feleségét:

„Ezután jött a szultánanya a négy fő szultánával, akik mindannyian jó hangulatban voltak, úgy csintalankodtak és nevetgéltek egymással. A kertészlak mosókonyhájának kis ablaka éppen arra a kapura nézett, amelyen a hölgyek általmentek, s mindössze néhány méter választotta el ettől. Itt tehát két külön e célból fúrt lyukon keresztül alaposan szemügyre vehették a hölgyek külsejét, akiket káprázatosan szépnek találtak. A négy közül három grúz volt, sötét bőrű és nagyon hosszú, barna hajú, a negyedik viszont feltűnően fehér; a haja pedig különösen hosszú, sűrű, és lenszőke árnyalatú […] *Hosszú, csillogó díszekkel kivarrt felsőruhájukat elöl nyitva hagyják, pantallójuk arannyal és ezüsttel van kihímezve, s minden buggyos nadrágjuk bőségesen borítják a gyöngyök és drágakövek, legelőnyösebbnek mutatva a személyüket; ám ezek olyan nehezek voltak, hogy valósággal akadályozták a hölgyeket a mozgásban, szinte lépni is alig tudtak. A hajuk szabadon, nagyon tömött fürtökben lógott le egészen a derekukig, hátulról befedve a vállukat. A tincseiket egész sűrűn borították a gyémántok, nem valamilyen gondos elrendezés szerint, hanem mintha csak úgy hanyagul odaszórták volna őket a lehulló tincsek közé. A fejük tetején féloldalasan egy kis anyagdarabot vagy fejéket viseltek. Az arcuk, a nyakuk, de még a keblük is meglehetősen szabadon látszott, mivel egyikük sem viselt*

fátylat."

Clarke és barátja egy sokkal hosszabb látogatást is tett a Topkapu szerájban a ramadán szent hónapjában, amikor - ahogy arról Ensle biztosította őket - „…az őrök, akik az egész éjszakát ébren töltötték, napközben bódultak az álmosságtól és részegségtől". Clarke-ot a Belső Palotában tett felfedezőútja a hárem legbelső részébe is eljuttatta, ahol olyan szobákba is benézett, ahonnan nem sokkal korábban vonultak ki a szultánák, hogy hosszabb időt töltsenek az egyik Boszporusz menti szultáni palotában. Ahogy Clarke följegyzi, a holmijaik még mindig szanaszét hevertek mindenütt:

„Örömömre szolgált, hogy megfigyelhettem néhány dolgot, amit hanyagul ott hagytak a díványokon, s amelyek jellemzők az életmódjukra. Ezek között volt egy angol íródoboz fekete, lakkozott fából, eltolható ajtókkal és fiókokkal; a fiókokban írópapír, nádtollak, illatos viasz és kis, hímzett szaténtarsolyok voltak, melyekben a szerelmes leveleiket küldték a néger rabszolgákkal, akik némák és eunuchok. Nyilvánvaló, hogy likőröket is fogyasztanak ezekben az elzárt lakosztályokban, mivel találtunk üvegcímkéket is, melyeket szépen kivágtak ollóval, s rajtuk török feliratok álltak a következő szavakkal: »Rosoglio«, »Arany Víz« és »Élet Vize«."

Clarke ezután a Nyári Háremről ír, amelyet „négyszögű, zárt udvarként" jellemez, „amely pontosan úgy fest, mint a cambridge-i Queen's College-é […] az udvar főoldalán nyitott kerengővel, amelyet kis, fehér márványoszlopok tartanak". Ebből az udvarból egy hálóhelyiségbe ért, „melyet száz rabszolga befogadására készítettek; ez egy egész hosszú folyosón végighúzódott". A folyosó végén egy lépcsőn egy újabb, rabszolgáknak épített, emeletes hálóhelyiséghez jutott, illetve egy sor rangosabb rabszolgának szánt kisebb lakosztályhoz. Ezután Clarke elért az általa Nagy Audienciateremnek nevezett helyiséghez, „ahol a szultánanya a szultánák és a hárem egyéb magas rangú hölgyeit szertartásos látogatásait fogadja". Az itt leírt terem a válide szultán lakosztályának szalonja volt, amelyet III. Szelim nemrég építtetett a háremhez az édesanyja, Mihrisáh számára:

„Elképzelni se lehetne semmit, ami jobban illene a színpadias reprezentációhoz, mint ez a terem […] Pontosan olyan lakosztály ez, mint amilyet a legjobb tájképfestők választottak volna, hogy a lehető legdöbbenetesebben ábrázolják az oszmán udvar pompáját, elzárkózottságát és fényűzését […] Óriási tükrök vették körül, »hitetlen királyok« drága ajándékai, ahogy a jelenlegi tulajdonosok nevezik őket. A háremhölgyek ezeket a tükröket néha összetörik játékaik közben. A terem távolabbi végében áll a trón, afféle ketrec, amelyen a szultána [válide] *ül, körülötte minden oldalon rácsok; mivel a személye még itt is túl titokzatosnak számít ahhoz, hogy kitétessék az egyszerű rabszolgák és háremhölgyek pillantásának. Egy hosszú, széles, vörös kelmével fedett lépcsősor vezet föl ehhez a ketrechez, mint egy trónhoz […] A tróntól balra és jobbra, azzal egy szintben található a szultánanya és a fő udvarhölgyei hálólakosztálya. A* trón [terem] *külső ablakai rácsosak: az egyik oldalon a tengerre néznek, a másikon a hárem négyszög alakú kerengőjére; mivel maga a terem az épület egész széltét elfoglalja annak a négyszögnek az oldalán, amelyre néz. A rácsos trón alatti részt […] elkülönítették a szolgálóknak, táncosoknak, a színészeknek, zenének, frissítőknek és minden másnak, amit az udvar szórakoztatására a hárembe hoznak […]"*

Clarke ezután a következő helyiségbe ment, amelyet így nevez: „A szultán gyülekezőszobája, amikor a háremben tartózkodik." Ez a szultán magánlakosztályának nagy

előcsarnoka, amelyet Clarke meglepő rövidséggel és tömörséggel ír le:

> *„A szultán telente néha meglátogatja ezt a helyiséget, hogy zenét hallgasson, és hogy a kedvenceivel szórakozzék. A termet tükrök veszik körül. A többi díszítés a nagyszerűségnek és a nyomorúságosságnak azt a furcsa keverékét mutatja be, mely minden török előkelőség hivatalos termeit jellemzi."*

Clarke ezután elhaladt a válide szultán és a szultán négy főfeleségének fürdője mellett, majd megérkezett oda, amit ő a Pihenés Termeinek nevez, vagyis a Harmadik udvar keleti oldalán lévő azon szobákhoz, melyek ma a Topkapu szeráj Múzeum Kincstárának adnak otthont.

Clarke felfedezőútján a következő állomás egy „nagy lakosztály" volt a háremben; ez az alsó parkra néző helyiség a *Mabejn,* amely afféle előcsarnokként szolgált a hárem és a szelámlik között:

> *„Ezután a háremnek ahhoz a részéhez értünk, amely a szeráj parkjára néz, és beléptünk egy nagy lakosztályba, amelyet Halvet Jerinek hívnak, de a franciák Salle de promenade-nak neveznék. Itt a többi háremhölgy szórakoztatta magát komédiák nézésével és hallgatásával, bohózatok bemutatásával, tánccal és zenével. Olyan állapotban találtuk, mint egy régi lomtárat. Nagy, poros állótükrök nehéz aranykeretükben, elfeledetten, összetörten álltak ott a falnak támasztva, mint a wakefieldi pap családi képe, a terem egyik falát egész hosszában elfoglalva. Régi bútorok, az angol kézművesség leggyatrább darabjai, tölgyből, dióból, mahagóniból készült rozoga íróasztalok, kimállott intarziája szekrények, csillárok szétszórt törmelékei, papírfecnik, selyemrongyok és üres cukorkásdobozok alkották a palota ezen részének tárgyait."*

Clarke és barátja ezután a hárem egy másik részébe ment, amely még a Mabejnnél is romosabbnak tűnt. Innen lementek a Negyedik Udvar alsó parkjába, ama kioszk felé, amelyet Clarke a Jácintok Kertjének Termeként említ, és amely mára már nem létezik:

> *„Ez érdekesnek ígérkezett, mivel úgy hallottuk, hogy a szultán szinte minden magánidejét itt töltötte, ebben a lakosztályban; így ha láthatjuk, az elfoglaltságaiból és szórakozásaiból talán bepillantást nyerhetünk, milyen emberről is van szó, miután megfosztva láthatjuk külső cicomájától. Miután* a *kikövezett, lejtős ösvénytől jobbra fordultunk, egy kis kertbe értünk, amely tele volt gondozott, hosszúkás, téglalap alakú virágágyásokkal, melyeknek szélét porcelánnal vagy hollandi csempékkel rakták ki. Itt azonban semmilyen más növény nem nőtt, csakis jácint; innen a kert neve, illetve a teremé, amely benne található. Az ablakon benézve megvizsgáltuk ezt a lakosztályt. Elképzelni sem lehetne pazarabbat. Három oldalán egy dívány fut körbe, melynek párnái fekete, hímzett szaténból készültek. A terem ablakaival szemben egy kandalló, hagyományos, európai stílusú; ennek mindkét oldalán pedig egy-egy vörös kelmével takart ajtó. Az ajtók és* a *kandalló között mindkét oldalon egy üveges szekrény állt, benne a szultán magánkönyvtárával; mindegyik kötet kézzel íródott, egyik polcon a másik felett, s mindegyik könyv címét a lapok szélére írták. A terem aranyozott mennyezetéről a két ajtóval és* a *kandallóval szemközt három aranykalitka lógott, melyekben apró műmadarak voltak, s ezek egy mechanizmus segítségével énekeltek. A terem közepén egy hatalmas aranyüst, melyet egy tálba állított négy óriási karom tartott, mint azokat az edényeket, melyeket Angliában kredencek alatt látni. A bejárattal szemben a terem egyik oldalán egy magas pad állt*

egy ajtó előtt keresztben, rajta egy hímzett kendővel, egy vázával és egy tállal, amiben szakállat és kezet lehetett mosni [...] Az ajtó mellett egy mélyedésben állt még egy pár sárga csizma; a padon pedig a kancsó mellett egy pár papucs ugyanabból az anyagból. Ezeket minden lakosztály ajtaja elé odakészítették, ahová a szultán bement [...] A falakon különleges ízléssel és hatásosan fegyverek csoportjait, például pisztolyokat, szablyákat és tőröket állítottak ki; a nyelek és hüvelyek telis-tele voltak nagyméretű gyémántokkal, s ezek, ahogy körös-körül csillogtak, gyönyörűen kiemelték ennek a pazar lakosztálynak fényűző ragyogását.

Alig itta be szemünk ennek a csodás helyiségnek a látványát, amikor legnagyobb csalódásunkra megjelent egy bosztandzsi, ám szerencsére a fejét elfordította az ablaktól, mi pedig azonnal lebuktunk, és négykézláb másztunk, amíg ki nem értünk a Jácintok Kertjéből. Onnan pedig fölfelé haladva elmentünk egy fülemülékkel teli madárház mellett."

A hárem egyes termeinek elhanyagolt állapota azzal magyarázható, hogy a szultánok ekkor már kevesebb időt töltöttek a Topkapu szerájban, mivel szívesebben tartózkodtak a meghittebb tengerparti palotáikban a Boszporusz mentén.

Eközben Szelim folyamatosan a birodalma megreformálásán munkálkodott, különösen a hadserege megújításán, ezért létrehozott egy gyalogos egységet, amely Nizám-i Dzsedid, azaz Új Rend néven vált ismertté. Mindez heves ellenérzést váltott ki a janicsárokból és a szpáhikból, akik Szelim új hadseregében fenyegetést láttak a saját fennmaradásukra.

1807. május 28-án az isztambuli janicsár segéderők *(jamak)* Kabakdzsi Musztafa aga vezetésével fellázadtak, később pedig a medreszék vallásos diákjai is csatlakoztak hozzájuk. Másnap kora reggel a lázadók egy fetvát szereztek Ataullah efendi sejhüliszlámtól, mely szentesítette Szelim elmozdítását a trónról, ezután pedig a felkelők a Topkapu szerájhoz vonultak, ahol „Musztafa szultán" nevét kiáltozták, ugyanekkor Ahmed béget, a szultán titkárát lemészárolta a tömeg, levágott fejét pedig elküldték Szelimnek, amitől ő annyira megijedt, hogy azonnal beleegyezett, lemond a trónjáról, ha cserébe életben hagyják. Ezután előhívatta unokatestvérét, Musztafát a Ketrecből, és felajánlotta, hogy átadja neki a trónját, bár Musztafa annyira gyengeelméjű volt, hogy nem lett volna képes az uralkodásra. Azért, miután egy darabig úgy tett, mintha habozna, végül elfogadta a felajánlott trónt, Szelim pedig elfoglalta a helyét a Ketrecben - Mahmud herceg mellett.

Az új szultán IV. Musztafaként 1807. május 29-én lépett trónra a Boldogság Kapuja előtt, miközben a lázadó tömeg az udvaron tömörülve éljenezte, és hosszú életet kívánt neki.

Musztafa, I. Abdülhamid egyik fia, majdnem huszonnyolc évesen került a trónra, miután élete ezt megelőző tizennyolc évét a Ketrec fogságában töltötte. Az édesanyja, Ajse Szenijeperver visszaköltözött a Régi Palotából a Topkapu szerájba, hogy elfoglalja helyét mint válide szultán. Az új szultánnak négy háremhölgye közül Pejkidil volt a kedvence. A négy ágyastól mindössze egy fia és egy lánya született, de mindkettő meghalt még csecsemőkorában.

Miután Szelim a Ketrecbe került, Musztafa pedig a trónra, a hatalom Ataullah efendire és Köszе Músza pasára, a helyettes nagyvezírre szállt, akik sietve elintézték, hogy a régi rezsimből való mindegyik ellenfelük eltűnjön a színről. Ezek közül a legjelentősebb Ibráhim Hilmi pasa nagyvezír volt, akit megölettek, és a helyére Cselebi Musztafa pasát nevezték ki. Az új rezsim ellenzékét Bajraktar Musztafa pasa vezette, aki az összes lojális csapatát a Duna menti Ruszcsukba vezényelte át.

Eközben Köszе Músza pasa és Ataullah efendi közt kitört a harc a hatalomért, és ez a mérleg nyelve szerepét Kabakdzsi Musztafa agára hagyta, aki a jamakjaival együtt rémuralomba kezdett Isztambulban. A ruszcsuki frakció ezután hozzálátott a terve kivitelezéséhez, hogy megfosszák Musztafát a tróntól, de ezt titokban tartották, nehogy a

szultán megölesse Szelimet. Bajraktar előbb Edirnébe, majd Isztambulba vonult a seregével, végül 1808. július 18-án megérkezve a város falai elé. Ezután nyolc napig tartó körmönfont manőverezés kezdődött, melynek során a ruszcsukiak megpróbálták kiszabadítani Szelimet a palotából, hogy visszaültethessék a trónra, és leváltsák Musztafát. Cselebi Musztafa nagyvezír július 27. reggelén tudomást szerzett a tervről, és figyelmeztette a szultánt, Musztafa azonban nem vette komolyan az üzenetet, és semmit sem tett az ügy érdekében. Cselebi Musztafa erre úgy határozott, hogy maga fogja kivégeztetni Szelim herceget, amikor azonban Bajraktar erről tudomást szerzett az egyik informátora révén, úgy döntött, hogy másnap reggel bevonul Isztambulba a seregével. Egy egységet küldött a Fényes Portához, hogy fogják el a nagyvezírt, míg ő maga a Topkapu szerájhoz vezette a többi katonáját, ahol sikerült a második udvarig bejutniuk. Ezután Bajraktar beküldte a sejhüliszlámot a Belső Palotába, hogy győzze meg Musztafát, mondjon le, és bocsássa szabadon Szelimet, de a szultán erre nem volt hajlandó, és bezáratta a Boldogság Kapuját. Ezután pedig, amíg Bajraktar a seregeit gyűjtötte össze, hogy benyomuljon velük a Belső Palotába, Musztafa elküldte a szerecsen eunuchok vezetőjét az embereivel, hogy öljék meg Szelimet és Mahmudot is, ami által ő maradna az egyedüli férfi leszármazott az Oszmán-házban.

Szelim ekkor éppen a hárem zeneszobájában tartózkodott, mivel engedélyt kapott, hogy elhagyhassa a Ketrecet, és egy kis időt itt töltsön, hogy nejen előadja az egyik szerzeményét. Számos háremhölgy is jelen volt, és hallgatta, amikor berontott a szerecsen eunuchok vezetője az embereivel, és megtámadták a volt szultánt. Szelim küzdött ellenük, amíg az ereje engedte, de végül legyűrték és megölték, azután pedig a holttestét kihajították a második udvarra. Bajraktart rövid ideig megbénította a gyász Szelim holttestét látva, de aztán ismét magához tért, és betört a Belső Palotába, ahol foglyul ejtette Musztafát, majd elküldte az embereit, hogy keressék meg Mahmudot.

Mahmud ugyanekkor épp csak hogy megmenekült a szerecsen eunuchok vezetője és az emberei elől, miután a szolgálólánya, Dzsevri Kalfa forró hamut hintett a szemükbe, amint a szobába léptek, és így Mahmud annyi előnyhöz jutott, hogy fölmenekülhetett a hárem tetejére. A tetőről azután leereszkedett az egyik szobába, és ott maradt meglapulva. MacFarlane a következőképp írja le ennek a drámai üldözésnek a végkifejletét:

> *„Végül hosszas, felettébb izgatott keresés után, melynek során az egész szeráj belsejét átkutatták* […] *egy sötét, elhagyatott sarokban találták meg Mahmudot egy halom szőnyeg alatt, félholtan s remegve; időbe tellett, mire meggyőzték, hogy akik érte jöttek, nem a bátyja küldöttei, akik végezni akartak vele, hanem trónra akarják emelni. Általánosan ismert tény, hogy Musztafa nemcsak a fivérét, de az unokatestvérét is meg akarta öletni, és hogy Mahmud csak egy idősebb cselédnek köszönhette az életét, aki elrejtette őt, amikor először erőszakkal berontott Bajraktar. A tragédia eseményei gyorsan peregtek* - [Mahmudot] *nem fedezte föl a kiszlár aga, amikor elrendelték a keresést, és néhány percen belül a felkelők lettek a palota urai és Musztafa őrizői.*
>
> *Amikor Mahmud megjelent Bajraktar Musztafa előtt, akit a gyász, az ijedtség és a halálos bosszú gondolata szinte lázas állapotba hozott, az összes vezír és minden jelenlevő törvényes szultánjaként éltette, a nagy Szelim méltó utódjaként. Bajraktar arcra borult előtte, és megcsókolta a földet a lába előtt; addig föl sem kelt ebből a megalázkodó helyzetből, amíg Mahmud ezt meg nem parancsolta neki, és ki nem kiáltotta őt kiszabadítójának és nagyvezírjének.”*

Bajraktar egy fetvát adatott ki a sejhüliszlámmal, amely megfosztotta a tróntól Musztafát, aki ezután ismét visszatért a Ketrec fogságába, a testvérét pedig még ugyanezen a napon, 1808. július 28-án trónra emelték mint II. Mahmudot.

Másnap Szelimet eltemették az apja, III. Musztafa türbéjébe a Laleli-dzsámiban. Ma leginkább a költészete és a zenéje révén emlékeznek rá, illetve a reformtörekvései miatt. Egyik verse, amelyet az Ilhámi, vagyis „Ihletett" álnéven írt, egy perzsa stílusú kétsoros, amelyet a törökök gyakran idéznek, amikor róla és a koráról beszélnek:

„Óh, Ilhámi, ne légy rest, és ne bízz semmiben, ami e világi!
A Föld senki kedvéért nem áll meg, a kereke mindörökké forog."

Szelim némelyik szerzeményét még ma is hallani az Isztambul Rádióban, többek között azt a dalt is, amit esetleg halála óráján is éppen játszhatott, amikor meggyilkolták a Boldogság Házának zenetermében.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A Szerencsés Esemény

Mahmud nem volt még huszonhárom éves, amikor trónra került a bátyja, IV. Musztafa helyére, akit ugyanekkor a Ketrecbe zártak. Mahmud maga is tizenkilenc évet töltött a Ketrec fogságában a trónra lépését megelőzően, ahol négyéves kora óta élt bezárva, habár jóval nagyobb szabadságot élvezve, mint a korábbi korok elzárt hercegei.

Első hivatalos szultáni intézkedéseként kinevezte Bajraktar Musztafa pasát nagyvezírjének. Bajraktar ezután megparancsolta az embereinek, hogy számoljanak le mindenkivel, akik felelősek voltak Szelim megbuktatásáért és haláláért. A trónfosztott IV. Musztafát is megölette volna, de Mahmud megkegyelmezett a bátyjának, akit továbbra is a Ketrecben őriztetett fogolyként. Az ezt követő vérfürdőt Charles MacFarlane írja le:

> *„Mahmud trónra lépésének napján harminchárom fejet tűztek a szeráj kapuja fölé, melyek között rémesen eltorzulva ott ragyogott egy ezüsttálcán a szerecsen eunuchok vezetőjének feje, aki magas hivatalára való tekintettel részesült e megtiszteltetésben. A jamakok tisztjeit […] megfojtották, és a Boszporuszba hajították; a szeráj azon nőtagjait pedig, akik kimutatták örömüket Szelim halála felett, zsákba varrták, és vízbe fojtották a Kiz-Kuleszinél, a Szeráj-fokkal [Szarajburnu] szemben."*

Bajraktar Musztafa pasa ezután nekilátott, hogy véghezvigye a III. Szelim megkezdte reformokat, melyeket II. Mahmud is folytatni kívánt. A pasa először is összegyűjtötte a Nizam-i Dzsedid megmaradt tagjait, akik mellé bőségesen adott újoncokat, valamint anatóliai hadurak által küldött csapatokat, ezáltal létrehozva egy Szegban-i Dzsedit nevű új hadsereget.

Bajraktar ezenkívül meg kívánta reformálni a janicsárokat és az ulemát is, de ez csak tovább fokozta az egyre növekvő elégedetlenséget autokrata viselkedése miatt. A nagyvezírnek az arroganciája számtalan ellenséget szerzett, és amikor a hadserege egy részét Ruszcsukba vezényelte át, ezek az ellenségek megragadták az alkalmat, hogy fellépjenek vele szemben.

A fölkelés 1808. november 14-én robbant ki, amikor a Szegban-i Dzsedid csapatainak első nyilvános megjelenése zendülést váltott ki a janicsároknál azon pletyka alapján, hogy Bajraktar teljesen föl akarta számolni az alakulatukat. A lázadók megrohamozták a Topkapu szerájt, de a palotaőrök visszaverték őket az új hadsereg csapattagjainak, a szekbánoknak a segítségével. Másnap korán reggel a felkelők berontottak a nagyvezír főhadiszállására a Portán, ezáltal arra kényszerítve Bajraktart és az embereit, hogy visszahúzódjanak a lőporraktárba. Nem sokkal később a lőpor felrobbant, így Bajraktar az összes katonájával és több száz janicsárral együtt meghalt. Ezután úrrá lett a totális anarchia, amint a janicsárok megnyerték a város kézműveseinek és állástalan munkásainak a támogatását, majd elvágták a Topkapu szeráj vízellátását, és ostrom alá vették a palotát.

Az oszmán flotta hű maradt a szultánhoz, így amikor a kapitányok látták, hogy a Topkapu szeráj ostrom alá került, az Aranyszarv-öbölnél állomásozó hadihajóik lőni kezdték

a lázadókat, illetve ágyútűz alá vették a janicsárok laktanyáit is Bejazitban. Eközben az ulema felbujtatta a medreszék fanatikus diákjait, hogy csatlakozzanak a felkeléshez, ők pedig felégették az Első Dombtól a Harmadikig terjedő területet; a tűz, az ágyúzás, valamint a lázadók és a szultánhoz hű csapatok közötti összecsapások több ezer katona és civil lakos életét követelték, maga Isztambul pedig égő pokollá változott.

Amikor a szultánhoz hűséges csapatok visszavonultak a Topkapu szeráj falai mögé, a lázadók ismét megrohamozták a palotát, és követelték Musztafa visszahelyezését a trónra. Ez végre meggyőzte Mahmudot, hogy elrendelje a testvére megölését, akit 1808. november 16-án megfojtottak. Musztafa huszonkilenc éves korában halt meg, miután élete több mint tizennyolc évét a Ketrec fogságában töltötte. A halála végül véget vetett a fölkelésnek, miután a lázadók - akik ekkorra már karóba húzták Bajraktar Musztafa pasa holttestét a hippodromon - beleegyeztek, hogy másnaptól életbe lép a tűzszüneti parancs. Musztafát még aznap minden szertartás nélkül eltemették az apja, Abdülhamid türbéjébe, miközben a sír körüli házak még mindig füstöltek a tűz után, amely a város nagy részét elpusztította.

A tűzszüneti megegyezés értelmében fel kellett oszlatni a Szegban-i Dzsedidet, megengedve, hogy a Topkapu szerájban állomásozó csapataik biztonságban elvonulhatnak az otthonaikba. Azonban amikor a szultánhű katonák kijöttek a palotából, a tömeg lemészárolta őket, illetve még egy sereg magas rangú személyt is megöltek, amiért támogatták Mahmud reformtörekvéseit.

Mahmudnak így tehát sikerült megóvnia a trónját és az életét, ekkorra viszont rájött, hogy mielőtt megpróbál létrehozni egy új hadsereget, jobban teszi, ha előbb megszabadul a régitől. Egyelőre ugyan várnia kellett, de szilárdan eltökélte, hogy kerüljön bármibe, akkor is megsemmisíti a janicsárokat.

Eközben azonban az uralkodása első éveire jellemző érdekütközések zavaros vizén kellett hajóznia, és kíméletlenül leszámolt mindenkivel, aki az útjába mert állni. A Szegban-i Dzsedid egyetlen megmaradt részét, a tüzérségi hadtestet idővel egy tizenötezer fős hűséges és hatásos haderővé fejlesztette.

Robert Adair, a Porta angol nagykövete 1810. július 4-én audienciát kapott Mahmudtól, amire magával hozott két angol utazót is, akik nem sokkal korábban érkeztek meg Isztambulba. Az egyikük Lord Byron volt, a másik az utazótársa, John Cam Hobhouse, Broughton lordja, aki a következőképpen írja le a szultánt a naplójában:

> *„Mahmud szultán a trón közepén ült, lába a földre ért […] Sárga szaténköpenyt viselt, melynek gallérja a legfeketébb cobolyprémből készült; a tőre és a mellén lévő dísz gyémántokkal volt kirakva: kék és fehér turbánja elején egy háromágú gyémántdísz ragyogott, amely tartóként szolgált egy magas, egyenes paradicsommadár-tollnak.* [A szultán] *szinte mindvégig térdén nyugtatta a kezét, és nem mozdította sem a testét, sem a fejét, csak a szemét forgatta ide-oda anélkül, hogy pillantása egyszer is megállapodott volna a nagyköveten vagy bárki más személyen. Néha végigsimított a szakállán, vagy visszapendítette azt, láttatva tejfehér kezét, melyen gyémántgyűrűk ragyogtak. Szemöldöke, szeme és szakálla, amely fényes és koromfekete, nem tűnt természetesnek, viszont ez is csak hozzátett ahhoz a fenségességhez, amelyet csak egy keleti uralkodó képes sugározni: az arca halovány volt és szabályos formájú, kivéve az orrát, amely (a keleti hercegeken látható szokásos formával ellentétben) kissé fölfelé görbült és hegyesedett; az egész fiziognómiája nyájas volt és jóindulatú, de kifejező és méltósággal teli. Alacsonynak, kissé kicsinek tűnt, és úgy harminc év körülinek, ami valamivel több a valóságos koránál.* [Még huszonöt éves sem volt ekkor.]”

Ekkorra Mahmud lett az Oszmán-ház egyetlen élő férfi tagja, és a dinasztia

továbbéléséhez elengedhetetlenül szükséges volt, hogy trónörököst nemzzen. Az ágyasa, Fatma teherbe esett, és az idő közeledtével egyre nagyobb várakozás előzte meg a szülést, de 1809. február 4-én végül egy kislánynak adott életet - lezárva egy húszéves időszakot, ami alatt nem született egy csecsemő sem a Topkapu szerájban. A kisbaba azonban ugyanebben az évben, augusztus 5-én elhunyt, másnap pedig Mahmud egy másik ágyasa megint csak egy lánynak adott életet, aki azonban a következő évben meghalt. Mahmud nyilvántartott tizennyolc ágyasa összesen tizenkilenc fiút és tizenhét lányt szült a szultánnak, akik közül mindössze két fiú és négy lány érte meg a felnőttkort. A két fiú lett a későbbi I. Abdülmedzsid és Abdülaziz szultán; az előbbit 1823. április 23-án szülte Bezmialem, az utóbbit pedig Pertevnijál 1830. február 9-én. MacFarlane szerint Mahmud szerető apa volt, legalábbis a két fiával, Abdülmedzsiddel és Abdülazizzal:

> *„Atyai érzelmei (és ez általánosnak mondható a törököknél) kizárólag a fiaira korlátozódnak, akiken - úgy értesültem azoktól, akik bejáratosak a palotáiba - szenvedélyesen csügg. Gyakran látni, hogy ő is részt vesz a sportjaikban, és hogy saját példájával ösztönzi őket ügyességi gyakorlatok és férfias feladatok elvégzésére; egyszer pedig elmeséltek nekem egy történetet, miszerint négykézláb állva a ló szerepét játszotta…”*

Mahmud az uralkodása kezdete óta újjá akarta építeni a hadseregét, különösen a janicsárok alakulatát. A janicsár tisztek végül is beleegyeztek, hogy részt vesznek a programban, de sokuk titokban újabb fölkelést tervezett a szultán ellen. A tervről Mahmud is tudott, az ügynökei meg is ölték a janicsárok néhány rebellis vezérét.

A fölkelés végül is 1826. június 14-ének estéjén tört ki, amikor a janicsárok felsorakoztak Bejazitban az Et Mejdani főbarakkjai előtt, és felborogatták a kazanjaikat - azokat a hatalmas bronzüstöket, amelyekből a napi piláfadagjukat kapták -, lévén, hogy hagyományosan ezzel adták tudtul az elégedetlenségüket. Másnap több ezer kézműves, állástalan munkás és semmittevő csatlakozott hozzájuk. A felkelés aznap este robbant csak ki igazán, amikor a janicsárok megint csak az Et Mejdani előtt gyülekeztek, majd a követőikkel együtt feldúlták a nagyvezír, az ekkor épp a boszporuszi palotájában tartózkodó Szelim Benderli pasa palotáját.

Mahmud eközben Besiktasban, a kioszkjában találkozott a parancsnokaival, és amikor megtudta, hogy felkelés robbant ki, azonnal csatarendbe állította a csapatait, majd útnak indította a gyalogságát és a tüzérségét, hogy vegyék körül az Et Mejdanit. Ő maga visszatért a Topkapu szerájba, ahol előhozta Mohamed próféta szent zászlaját annak szentélyéből, ezután pedig a vezírjeivel és az ulemával díszmenetben Ahmed szultán mecsetjéhez vonult, ahol a mufti egy fetvát adott ki, mely felhatalmazta a szultánt a janicsárok hadtestének feloszlatására és teljes megszüntetésére.

Mahmud ezután ultimátumot intézett a lázadókhoz, felajánlva, hogy megkegyelmez nekik, ha most azonnal leteszik a fegyvert. Amikor a janicsárok az elvárásának megfelelően ezt megvetően megtagadták, a szultán megparancsolta a seregeinek, hogy könyörtelenül támadjanak rájuk. A tüzérsége egyre nyomult előre azokon a szűk kis utcákon, amelyek a janicsárok főhadiszállásához vezettek az Et Mejdanin, míg végül az összes lázadó összezsúfolódott a téren. Miután látták, hogy csapdába kerültek, a janicsárok futni kezdtek az egyik utcán a közeledő tüzérek felé, akik két kartácságyút is hoztak magukkal. Amikor a szultáni csapatok haboztak, egy Kara Dzsehannem (Fekete Pokol) Ibráhim nevezetű tiszt odarohant az egyik ágyúhoz, és elsütötte úgy, hogy a pisztolyával a gyújtókanócra lőtt. A kartács iszonyatos pusztítást végzett a janicsárok között, a második ágyú lövése pedig megfutamította őket, így visszamenekültek az Et Mejdani felé, ahol a szultán csapatai szétverték őket.

Mahmud ezután parancsba adta, hogy kutassák fel és öljék meg az összes janicsárt, így még a nyugállományba vonult katonákat is elhurcolták az otthonukból, és kivégezték őket. Némelyikük a várostól északra terülő Belgrád-erdőben keresett menedéket, de Mahmud ezt is felgyújtatta, hogy kifüstölje őket onnan, a tűzvész túlélőit pedig lelőtték, mint a vadállatokat. Ahogy azt Stratford Canning, a brit nagykövet megjegyzi egy az év június 22-én írt levelében, amelyben leírja, mit látott a saját szemével, amikor ez idő tájt látogatást tett a Topkapu szerájban: „A szeráj egyetlen bejáratát, a szultán ablakai alatt a partot és magát a tengert is hullák lepik el; sokukat széttépték és félig megették a kutyák."

Eközben a szultáni tanács 1826. június 16-án, pénteken kora reggel tanácskozásra összegyűlve, kiadott egy határozatot, mely hivatalosan is megszüntette a janicsárok hadtestét. Mahmud azonnal szentesítette a határozatot, aznap délben pedig már hírül is adták minden igazhívőnek Isztambul valamennyi mecsetében. A janicsárok nem léteztek többé, és bukásuk napját innentől kezdve a Vekaji-i Hajrije, azaz a Szerencsés Esemény néven emlegették.

Négy évvel korábban Mahmud megrendelte egy mecset létesítését nem messze attól az új ágyúöntő műhelytől, amelyet korábban építtetett Tophanéban, az alsó Boszporusz európai partján. A mecsetet barokk stílusban tervezte Kirkor Balian (Balján), az első tagja annak az örmény építészcsaládnak, amelyik rengeteg épületet tervezett a szultánnak az elkövetkező három évtizedben. Az 1826-ban, nem sokkal a Szerencsés Esemény után befejezett mecsetnek Mahmud a Nuszretije-dzsámi, azaz a Győzelem-mecset nevet adta, hogy emléket állítson a janicsárok felett aratott diadalmának. Általában az új mecsetbe ment, valahányszor a besiktasi palotájában tartózkodott, de amikor a Topkapu szerájban lakott, mindig valamelyik isztambuli szultáni mecsethez lovagolt. MacFarlane több ilyen menetet is látott, az egyiket pedig meg is örökíti *Konstantinápoly 1828-ban* című művében, ahol részletes leírást ad Mahmud külsejéről:

> *„Hajnalban, abban a pillanatban, amint a müneddzsim* [asztrológus] *bejelentette, hogy a nap feltűnt a láthatáron, megindult a menet a szeráj kapujából […] a szultán a hosszú kavalkád közepe táján tűnt fel, előtte néhány minisztere és udvaronca, némelyikük pedig mögötte. Egy csodás arab telivéren ült, melynek nyeregtakaróját és lószerszámait gazdagon kihímezték, illetve arannyal és ékkövekkel rakták ki;* [a szultán] *magas, fehér turbánt viselt, melynek elejére egy nagy gyémántdísszel erősítették az egyenes tollforgót; a mentéje skarlátvörös volt s cobolyprémmel bélelt. Nem nézett se jobbra, se balra, csak egyenesen előre, mintha a tekintete az ürességbe meredt volna. Abból a néhány pillantásból, amit az arcára vethettem, úgy véltem, melankolikus vagy rosszkedvű kifejezést látok rajta, de csak nehezen lehetett látni a körülötte gyalogló udvaroncok és apródok magas tolldíszei között. Egyértelműen jobban és férfiasabban festett egyszerű lovassági egyenruhájában, amelyben gyakran láttam; feltételezem, talán még viszolyog is a keleti pompától és cicomától, a tolldíszektől, selyemtől és kendőktől meg az összes nőies dísztől, amely körülveszi; bár hozzá kell tennem, mindezek gazdag, lenyűgöző hatást tettek a szemlélőre […] Fennkölt, keletiesen ívelt szemöldöke, nagy, koromfekete szeme (mely leginkább súlyos pillantással tekint körös-körül), tömött, fekete bajusza és szakálla, mely teljesen elkendőzi az arca alsó felének kifejezését, a feje nagyúri tartása - mind kiszámított, póz a hatás kedvéért és azért, hogy pontosan megfeleljen a keleti despotáról alkotott elképzelésünknek […] A termete nem magas, de a válla kellően széles, mint ahogy a mellkasa is, két erős karja pedig robusztusságról és nagy testi erőről tanúskodik…"*

MacFarlane szerint Mahmud jó humorérzékkel rendelkezett, bár leginkább az alpári humort kedvelte, és MacFarlane rengeteg történetet hallott a szultán durva élceiről:

„Az ember legkevésbé sem feltételezné egy Mahmudhoz hasonló elméről, hogy kedveli a pikantériát, a vaskos humort és a tréfálkozást, mégis vagy száz hiteles történet bizonyítja, hogy ez a helyzet. Eddig akárhány török viccet hallottam, mindegyik olyan trágár volt, hogy még egy angol kocsmában sem lehetne őket pirulás nélkül elismételni; és sajnálattal kell bevallanom, hogy a szultánnak tulajdonított szellemi sziporkákra is ugyanez az általános jellemző vonatkozik…"

MacFarlane a szultán egyre jobban elhatalmasodó alkoholizmusáról is beszámol, ami lázongó alattvalói számára is egyre nyilvánvalóbbá vált:

„Némelyik elégedetlen oszmán (akik akkoriban nyilvánvalóan nagy tömeget alkottak a városban, illetve Kis-Ázsiában, ahol nemrégiben személyesen hallgattam meg a panaszaikat) azt állítja, a szultán biztosan őrült, ugyanakkor bizonyos ráják [nem muzulmán kisebbségek] *azt suttogják, hogy csak részeg. Mellékesen megemlítem, hogy az utóbbi vélemény, miszerint a szultán bort iszik, ráadásul alkalmanként túl sokat, eléggé általánosnak mondható volt ez idő tájt Konstantinápolyban. Az effféle állításokat persze nehéz bizonyítani vagy cáfolni, de bizonyos mértékig alátámasztja a szultán szándékainak szeszélyes módosítása és erőszakos intézkedései, amelyek éjszakánként születtek, és amelyeket bár nem mindig, de néha napfölkeltekor már érvénytelenített. Megerősítik továbbá (ha informátorom az igazat mondta) azoknak a bizonyos hosszú nyakú üvegeknek törött darabjai, amelyekben soha nincs más, mint jófajta francia bor, s amelyeket néha látni, amint kihajigálják őket egy magányos kis kioszk kertjébe, mely Ázsia dombjain áll, nem sokkal Kanderli* [Kandilli] *gyönyörű kis falva mögött, ahová a szultán 1828 nyarán szinte minden este visszavonult. Ezeken az iddogálással töltött estéken a társa általában - úgy mondják - a szeliktárja, vagyis a palloshordozója volt."*

Eközben az Oszmán Birodalom egy sor vereséget szenvedett az oroszoktól, és jelentős méretű területeket veszített, ráadásul 1829-ben Görögország független állammá lett, Egyiptom pedig voltaképpen autonóm országgá 1833-ban, Mehmed Ali pasa alatt. Helmuth von Moltke, a későbbi porosz hadvezér szerint, aki ekkor az oszmán seregben szolgált, Mahmud keserű könnyeket hullatott, amikor aláírta a megalázó békeszerződéseket, melyek 1830-ban szabadságot adtak Görögországnak, Egyiptomnak pedig autonómiát, azután pedig hetekre bezárkózott az egyik Boszporusz menti palotájába, és szinte teljesen összetörte a bánat. Von Moltke a következőket írja róla:

„Kudarcot vallott a cél elérésében, amiért pedig egész életében küzdött. Tengernyi vért ontottak, az ország ősi intézményeit és szent tradícióit megsemmisítették, a népe hitét és büszkeségét aláásták a reform megvalósításáért, de a reformról végül kiderült, hogy hiábavaló volt."

A szultán az uralkodása utolsó éveiben megpróbálta megvalósítani nyugatosító reformjait, és személyesen felügyelte a birodalom hadseregének újjászervezését. A reformok Isztambulba, elsősorban a szultáni udvarba is nyugati módszereket hoztak; Mahmud inkább öltözött európai uralkodóként, semmint keleti potentátként, és első szultánként jelent meg a palotán kívüli állami és kulturális eseményeken nadrágban és az isztambulinként ismert fekete frakkban, fején pedig vörös marokkói fezzel az elődei köntösei és turbánjai helyett. 1829-ben rendeletet adott ki, mely megtiltotta a hagyományos ruhák viselését mindenkinek, a vallástudósokat kivéve, és innentől kezdve a fez lett az elfogadott fejfedő. Stratford Canning

megemlíti az öltözködésbeli változást:

> *„Mindenki, aki eddig távol volt, és most visszatér, észreveszi a változást, amely valóban nem mindennapi. Még néhány év, és egyetlen turbán sem marad […] ma már mindenféle foglalkozású alkalmazottak piros fezt viselnek, kozáknadrágot, fekete csizmát és egyszínű piros vagy kék kabátot, melyet állukig begombolnak. Semmi aranypaszomány, sehol egy ékszer vagy díszes dolmány."*

A ruházat megreformálása felbőszítette a vallási konzervatívokat. Egy nap, amikor Mahmud Isztambul utcáin utazott a hintóján, egy dervis így kiáltott neki: „Hitetlen szultán, Isten számon kéri majd rajtad a szentségtörésedet! Tönkreteszed az iszlámot!" Mahmud azonban csak folytatta tovább a reformtörekvéseit, többek között azzal, hogy minden alattvalójára egyformán vonatkozóvá nyilvánította az oszmán polgári törvényeket, függetlenül valaki vallási hovatartozásától; kijelentette, hogy „megkülönböztetem az alattvalóimat, a muszlimokat a mecsetben, a keresztényeket a templomban, a zsidókat a zsinagógában, de máskülönben semmilyen más különbség nincsen közöttük".

Európai szimfóniák és operák is eljutottak Isztambulba hála Giuseppe Donizettinek, akit Mahmud 1828-ban zenei igazgatójának fogadott fel, és kinevezte pasává. Donizetti pasa, a híres Gaetano Donizetti bátyja, *alafranga,* azaz francia vagy európai módra előadandó zenére tanította a szultáni zenekart, valamint ő szerezte a török nemzeti himnusz zenéjét is; később megépíttette Isztambul első operaházát, ahová külföldi zenetársulatokat hívott meg vendégelőadásokra. A város első színháza 1840-ben készült el az oszmán kormány és külföldi követségek anyagi támogatásával; az épületet Perában emelte egy Giustiani nevű genovai építész, akinek utódja, az olasz Bosco nemcsak a saját bűvészmutatványait adta itt elő, de európai színdarabokat és operákat is behozatott. Hamarosan újabb színházak nyíltak meg, melyeknek mindegyike elsősorban a külföldieket és a nem muzulmán kisebbségeket szórakoztatta, habár a szultán maga is gyakran megjelent egyes darabok premierjein.

Ekkorra Mahmud már szinte teljesen kiköltözött a Topkapu szerájból, és inkább a Boszporusz európai partján, Besiktasban lévő új palotájában tartózkodott, amelyet az örmény építész, Kirkor Balian épített át neki európai stílusban. Julia Pardoe *A Boszporusz szépségei* (1839) című művében leírja a palotát, bár mintha kissé túlbecsülte volna Mahmud rezidenciáinak a számát:

> „…a *Boszporusz minden szép öblének megvan a maga kioszkja;* [a szultán] *rezidenciáinak száma a főváros körzetében eléri az ötvenhetet. Besik-Tas palotája az utolsó és a legnagyobb mind közül, de határozottan ez a legkevésbé festői vagy elegáns. Az örmény építészét azonban nem kellő megfontolás után választotta a Szultán, akit végül is az nyert meg a jelen tervnek, hogy biztosították, az teljesen európai; e tényt nem is lehet vitatni, mivel ha a peristylumot tartó csillogó és méretarányos oszlopokat elvennénk, akkor ez a hatalmas rakás, amely egymillió fontsterlingnél is többe került, pontosan úgy festene, mint egy gyárépület."*

1838-ra Mahmud harminchat gyermeke közül már csak hat maradt életben: a két fia, Abdülmedzsid és Abdülaziz, valamint négy lánya, Száliha, Mihrimáh, Atije és Adile. Az Oszmán-ház magas csecsemőhalálozási aránya miatt Pera európai berkeiben elterjedt a hír, hogy a háremben még mindig szokásban van a gyermekgyilkosság ősi oszmán hagyománya, illetve a hozzá nem értő bábaasszonyok által elvégzett abortuszok. Charles White azt állítja, hogy az Oszmán-házban gyermekgyilkosságokat követtek el, hogy megszabaduljanak a nemkívánatos trónkövetelőktől, különösen a Ketrecben:

„Amikor fiatalabb fiúkat vagy fivéreket életben hagytak, őket mindig elzárták a szerájon belül, a harmadik udvar Ketrecnek nevezett részében. Itt egy bizonyos kort elérve saját kis háremet kapnak, de gondosan ügyelnek rá, hogy meddő rabszolgákat válogassanak össze nekik. Ha azonban eme elővigyázatosság ellenére is megjelentek az anyaság jelei, a leszármazottat, de néha még az anyát is megölték. Ezt a barbár gyakorlatot, amelyet még ma is alkalmaznak, azért vezették be, hogy megakadályozzák oldalági riválisok születését, mivel a trón mindig a legidősebb fiú utódaira száll, legyen bár testvér vagy kuzin [unokatestvér]…"

Mahmud 1836 tavaszán Mihrimáh lányát hozzáadta Mehmed Szaid pasához, az oszmán hadiflotta admirálisához. Az ünnepséget így írja le Von Moltke, aki megemlíti, hogy a menyasszony az esküvő napja előtt egyáltalán nem is látta a vőlegényét:

„Az esküvői ünnepségek és vigasságok április 28-án kezdődtek, és május 5-én fejeződtek be, amikor a menyasszony a férje palotájába ment.
Tegnapelőtt a szultán pazar bankettet adott a nagyköveteknek második lánya, Mihrimáh házasságkötésének tiszteletére. Mindenki egy csupa ablak villában gyűlt össze, ahonnan pompás kilátás nyílt Konstantinápolyra, Perára meg a tengerre. Az ablakok alatt kötéltáncosok, lovas akrobaták és iráni pantomimesek szórakoztatták a számtalan egybegyűltet. A nők bő ferádzsékat [köpenyeket] és *jasmakokat* [lefátyolozott fejfedőket] *viselve egy magas dombon ültek. Még naplemente előtt egy nagy, régi török pavilonba vittek minket, ahol száz személyre terítettek. A bronztálak, ezüst evőeszközök és porcelántányérok valóban fenségesek voltak. Kétszáznál is több gyertya világította meg a diplomatatestületnek ezt az összejövetelét, amelyen a szultán veje, vezírjei és a birodalom magas rangú tisztségviselői is részt vettek.*
Tegnap a hercegnő kelengyéjét átvitték az új rezidenciájába. A lovas katonák és pasák kísérte menet negyven, drága kelmékkel teli bálákkal megrakott öszvérből állt, illetve kendőkkel, szőnyegekkel, selyemruhákkal és egyéb holmikkal teli húsz hintóból, ezeket pedig százhatvan málhahordó követte, mindegyik egy-egy nagy ezüsttálcával a fején. Az első tálcán egy gyönyörű aranykötéses, gyöngyökkel kirakott Korán *feküdt, melyet nagy ezüstszékek követtek, azután üstök, ékszeres ládák, aranykalitkák és még Isten a tudója, mi minden más…*
Ma pedig átadták a hercegnőt a férjnek, akit eddig sosem látott. A lovasság vezette a menetet, őket pedig a palotatisztek követték, aztán az összes pasa, a mufti, majd barátom, a hadügyminiszter. Ezek után érkezett a szultán két fia egy nyitott hintóban, végül pedig egy pazar, teljesen csukott hintó, benne a menyasszonnyal. A hintót a hat lóval együtt Oroszország cárja küldte ajándékba. Ezt még vagy negyven kocsi követte, melyekben az odaliszkok ültek."

1839 nyarának elején Ibráhim pasának, az egyiptomi Mehmed Ali pasa fiának haderői megsemmisítették az oszmán sereget Szíriában. A vereség híre épp csak eljutott Mahmudhoz, mielőtt 1839. július 1-én meghalt a tuberkulózis és a májzsugorodás együttes hatása következtében. Még aznap a fia, Abdülmedzsid követte a trónon. Charles White megemlíti, hogy Mahmud szenvedélye a szeszezett bor iránt még jobban siettette a véget:

„Élete utolsó tíz éve alatt egyre nőtt benne a vágy az élvezetek túlhajszolására, míg végül az utolsó két évben, miután az izgalom általános médiumait már nem találta kielégítőnek, a tiszta szesz után nyúlt. (A császári borkereskedő egy belga férfi, Monsieur Le Moine volt Galatában. Azt állítja, hogy minden bort meg kellett hamisítania azzal, hogy konyakot öntött bele. Még a legerősebb tiszta bor is

ízetlennek találtatott.) Ha hihetünk bizonyos jól értesült személyek állításainak, a delírium tremens, amely idejekorán, 1839. július 1-jén véget vetett a nagy reformátor karrierjének, nagyban betudható ennek a végletes mértéktelenségnek.”

Mahmudot abba a hatalmas türbébe temették, amelyet számára építettek a Második Dombon a Díván Jolu, Isztambul fő sugárútja mellett. A mauzóleum, amelyet Karabet Balian tervezett barokk stílusban, csak a Mahmud halála utáni évben készült el.

MacFarlane egy évtizeddel a szultán halála után leírja, a türbe látványa hogyan emlékezteti arra a Mahmudra, akit ismert:

„Egyik este, amint a nap épp lement, nem kevés érdeklődés és érzelem híján megálltam a hatalmas fehérmárvány türbe előtt, amelyben ott nyugszik minden, ami Mahmud szultánból megmaradt. Utoljára nem messze ettől a helytől láttam az energikus potentátot, amikor még tele volt élettel és egészséggel, és úgy festett, mint aki szinte biztosan megér legalább hetven évet. Robusztus, erőteljes alkata, lenyűgözően széles mellkasa, igencsak feltűnő arca, büszke, dölyfös és jóképű, meg az a két hatalmas, koromfekete, különleges szeme (amilyet még sosem láttam), ami keresztüllátott az emberen, és ami sosem nyugodott, most mind megjelent előttem. Most bezzeg nyugodott! A csalódottság, a túlkapások, Ibráhim pasa és a konyak mind idejekorán sírba tették; most pedig itt feküdt egy faszarkofágban, amelyet pazar kasmírkendők borítanak, fejénél pedig ott a vörös feze a kék rojttal…”

Stratford Canning, miután összegzi Mahmud sikereit és bukásait, a következőképpen méltatja a szultán összetett személyiségét: „Őszintén mondhatjuk, hogy ami erénnyel rendelkezett, az a sajátja volt, ami pedig rossz volt a jellemében és viselkedésében, annak nagy része olyan körülményekből származott, melyeket nem tudott befolyásolni. Legyen áldott az emléke!”

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

A Boszporusz partján

Abdülmedzsid tizenhat évesen követte apját, II. Mahmudot a hatalomban. Két évszázad óta ő volt az első fiú, aki az apja után lépett trónra, így neki soha nem kellett a Ketrecben raboskodnia, mint az őt megelőző tizenegy szultánnak. Abdülmedzsid trónra kerülésekor kilencéves öccsét, Abdülazizt a hagyományok szerint a Ketrecbe zárták volna, ehelyett azonban megengedték neki, hogy kamaszkoráig a háremben maradjon az édesanyjával, Pertevnijállal. Charles White följegyzi, hogy Abdülmedzsid az elhunyt szultán többi feleségével és gyerekével is méltányosan bánt:

> *„Mahmud halálakor a fiatal, nem házas családját idősebb testvérük, Abdülmedzsid szultán átköltöztette a maga palotájába, s ott tapintatosan, odafigyelve taníttatta őket. Ugyanekkor Mahmud négy, még élő kadinját a Boszporusz különböző palotáiban helyezték el, kettőt Bejlerbég, kettőt pedig Csiragan közelében, ahol teljes szabadságot élveztek."*

Abdülmedzsid édesanyja, az ekkor még csak harmincegy éves Bezmialem lett a válide szultán, először töltve be a tisztséget Maksidil, II. Mahmud anyja óta, aki huszonkét évvel korábban halt meg. Az elhunyt szultán többi háremhölgyét általában az Eszki-Szarajba száműzték volna, de Abdülmedzsid ezzel a hagyománnyal is szakított, és kisebb palotákba költöztette őket a Boszporusz partján.

Charles White szerint Bezmialem új válideként legelőször is azzal kezdte, hogy megpróbálta rábeszélni a fiát, semmisítse meg az apja borkészletét és egyéb szeszes italait, remélve, hogy az új szultán nem lesz az alkohol rabja:

> *„Mahmud halálakor a pincéjében több száz üveg válogatott bor és erős szesz sorakozott. A válide szultán ellenszenvet akarván ébreszteni fiában az italok iránt, melyek az apja halálát okozták, rávette a fiatal szultánt, rendelje el, hogy törjék össze az összes üveget, és hajítsák a Boszporuszba, velük együtt pedig minden boroskancsót és -poharat is, amely kellékként szolgált. Abdülmedzsid kán teljes mértékben egyetértett az édesanyja gondolatával. Mostanáig tartózkodott mind a bortól, mind a dohányzástól, és az étrendjéről tudni lehet, hogy nagyon mértékletes és önmegtartóztató."*

Abdülmedzsid tovább folytatta az apja, II. Mahmud által megkezdett reformmozgalmat (a „Tanzimát"), amelynek megvalósításában elsősorban Musztafa Resid pasa segített neki. A reformokat egy hatt-i serif foglalta össze, melyet 1839. november 3-án hirdettek ki a Topkapu szeráj Gülháne, azaz Rózsakert néven ismert pavilonjában. A gülhánei dekrétum kijelentette, hogy Abdülmedzsid felvilágosodott szultánként kíván uralkodni népe fölött, minden alattvalójának - legyen bár muzulmán, keresztény vagy zsidó - megígérve, hogy védelmezni fogja mind az életüket, mind a tulajdonukat, és hogy olyan kormányt kíván kialakítani, mely

méltányos adókat fog kivetni, rendszeres törvényhozó tanácskozásokat tart, és méltányos rendszert dolgoz ki az újoncok besorozására egy modern katonaság és haditengerészet számára. Ám, amint Charles White írja, nem egészen két évvel később: „*A* közelmúlt eseményeiből úgy tűnik, hogy Abdülmedzsid nemes szándékai gonosz, külföldi intrika által támogatott tanácsadók rosszindulatú ármánykodásának adták át a helyüket.”

Abdülmedzsidet nem ugyanabból a fából faragták, mint az apját, akinek sem külső megjelenését, sem jellemét tekintve nem ért a nyomába. Amint MacFarlane megjegyzi:

> *„Ritkán látni nagyobb eltérést apa és fia között, mint Abdülmedzsid szultán alkatát és jellemét tekintve, aki törékeny, szűk mellű, fénytelen tekintetű, beteges kinézetű, arckifejezése gyengéd és barátságos, de nem túl értelmes, a vonásai pedig egyáltalán nem mondhatók tetszetősnek.”*

Austen Henry Layard régész, aki később a Porta brit nagyköveteként szolgált, a következőket írja Abdülmedzsid-ről az önéletrajzában:

> *„Minden tekintetben különbözött merész és elszánt apjától, Mahmudtól. Jószívű, jó szándékú ember volt, aki az alattvalói jólétét és felvirágzását kívánta biztositani, de gyönge volt, és testileg erőtlen. Az arca megfelelt a jellemének. Termete alacsony volt, vékony, arca sápadt, és mindig lesütött szemmel ült; az arckifejezése azonban, bár melankolikus volt, ugyanakkor kedves és jóságos is, amikor pedig mosoly ragyogott fel rajta, ami gyakran fordult elő, ha olyan témára fordult a beszélgetés, amely tetszett neki, olyankor nagyon vonzónak és rokonszenvesnek tűnt. Több elődjéhez és utódjához hasonlóan benne is megvan a hajlam az őrületre, amely Ibráhim szultán óta, akit mindenki „Őrült”-ként ismert, létezik a családban.* [Abdülmedzsidnél] ez *különösen egyfajta eltúlzott rettegésben nyilvánult meg mindentől, amiről úgy képzelte, tisztátalan. Ha egy olyan tányért vagy poharat tettek elé, amelyről lázas képzelete úgy vélte, nem lett tökéletesen megtisztítva, megparancsolta, hogy azonnal hajítsák ki az ablakon; egyszer pedig egy szolgálót, akinek a ruháján egy pihét fedezett föl, azonnal elzavart a szeme elől. Szakadatlanul gyötörte a félelem a tisztátalanságtól.”*

A külföldi megfigyelők nem tudták, hogy Abdülmedzsid tuberkulózisban szenved, ami végül is a halálát okozta. Különböző pletykák keringtek, hogy a szultán az ital rabja, és epilepsziás, amint azt MacFarlane is följegyzi, ami pedig heves kirohanást vált ki belőle a palota „keleties” életmódja ellen, ami ilyen nyilvánvalóan legyengítette a fiatal szultánt:

> *„Elterjedt nézet volt, hogy Abdülmedzsid is ugyanannak a bűnnek lett a rabja, amely megölte az apját, de engem valaki, aki tudta az igazságot, biztosított arról, hogy nem ivott sem bort, sem más szeszt. Ami pedig a debilitás és korai hanyatlás másik okát illeti, azzal kapcsolatban soha nem hallottam, hogy bárki is kétségét fejezte volna ki. Egyesek szerint epileptikus rohamok gyötörték; annyi bizonyos, hogy az egész megjelenése inkább megerősítette, semmint cáfolta ezt az állítást. Az arca azonban így is vonzó volt és megnyerő. Sajnáltam őt, ahogy a keleti élet átkozott rendszerére gondoltam, amelybe még gyerekfejjel csöppent, és a legkisebb reménye sem lehetett rá, hogy valaha is képes lesz kiszabadítani magát onnan. Még a huszadik évét sem töltötte be, és a csenevész suhanc máris nyolc gyermeknek volt az apja, akiket a szultáni hárem különböző hölgyei szültek neki nem sokkal több, mint három év alatt.”*

MacFarlane később megemlíti a szultán öccsét, Abdülazizt, akit előbb aháremben tartottak fogva, majd Abdülmedzsid trónra kerülése óta a Ketrecben:

„Az öccséről, Abdülazizról, aki egykor az utódja lesz, semmit sem lehet látni-hallani. Ő pusztán egy állami fogoly, akit gondosan őriznek a háremben, mint a régi idők királyi hercegeit, mielőtt még a reformokról vagy Resid pasáról egyáltalán hallani lehetett volna. Eleinte megjelent néhány cikk az újságokban erről a »nagyszerű és felvilágosodott hercegről meg a közte és szultán bátyja között lévő szeretetről, illetve a szultán látogatásait, melyeket ebben az állami börtönben tett, fennhangon híresztelték az udvarnál, de mindennek már régen vége szakadt, és a fogoly nevét most már többé nem is említik. Akár halott is lehetne, el is temethették volna, akkor sem lehetne ennél jobban elfeledve…”

Abdülmedzsid még tizenegy gyermeket nemzett 1843-48 között, öt fiút és hat lányt. Mindegyikük születését ágyúlövésekkel adták a nép tudtára, amit MacFarlane följegyez, hozzátéve, hogy a legtöbb csecsemő nem sokkal a születése után meghalt:

„Amíg az országban tartózkodtunk, vagyis 1847 augusztusa és 1848 júniusa között, a szultánnak négy gyermeke született, amit minden esetben hangos, sokáig tartó, sorozatos ágyúzással adtak a világ tudtára. A szultáni hárem gyöngesége és egészségtelensége köztudott; a gyerekek közül három meghalt, mielőtt megérte volna az első hónapot […] Naplómban a következőket jegyeztem föl 1848. április 22-én, szombaton: »Kora reggel arra ébredtünk, hogy mennydörgő hangon ágyúkból lőnek. A szultánnak megint fia született. Múlt héten pedig egy lánya! Az ágyúlövéseket fiúgyerek esetében hét napon át naponta ötször ismételték, lánygyereknél pedig csak háromig.”

Abdülmedzsidnek összesen tizennyolc fia és huszonöt lánya született, ezek közül két ikerpár, de huszonöt gyermeke még csecsemőkorában meghalt. Fiai közül került ki az Oszmán Birodalom négy utolsó uralkodója, a majdani V. Murád, II. Abdülhamid, V. Mehmed (Resád) és VI. Mehmed (Vahideddin) szultán. Murád 1840. szeptember 21-én született; anyja Sevkefza volt, egy cserkesz lány, akit Abdülmedzsid 1839. augusztus l-jén vett feleségül, és a hászeki rangra emelte, miután fiat szült neki. Abdülhamid 1842. szeptember 22-én született, az ő anyja is cserkesz lány volt, Tirimüzsgán, akit a szultán 1841. november 10-én vett feleségül. Az újabb fiúgyermek megszületése után elvileg Tirimüzsgánt kellett volna a hászeki rangjára emelni, de néhány hónappal korábban a szultán ágyában fekve egy kis vért köhögött fel, amiből Abdülmedzsid gyanította, hogy a lánynak is tuberkulózisa van. Ezután többé nem is vitte az ágyába, Abdülhamid születése után pedig Tirimüzsgán a csecsemővel együtt beköltözött a saját lakosztályába a háremen belül, ahol a szultán sohasem látogatta meg őket. Tirimüzsgán végül 1853. április 26-án meghalt tuberkulózisban, Zographosz görög orvos pedig leírja, Abdülhamid hogyan lopózott vissza az anyja szobájába annak halála után, hogy a halotti leplet félrehúzva még egy utolsó pillantást vethessen az arcára. Abdülmedzsid ezt követően egy Peresztu nevű meddő ágyasa gondjaira bízta az ifjú herceget, akit még elhunyt apja, II. Mahmud hareméből tartott meg, és aki élete hátralevő részében úgy vigyázott Abdülhamidra, mint a tulajdon gyermekére.

Mehmed Resád 1844. november 3-án született; édesanyja, Güldzsemál származásáról semmit sem tudunk, csak azt, hogy Abdülmedzsid 1853. március 27-én vette feleségül. Mehmed Vahideddin pedig 1861. február 2-án született, akinek az anyját, a szintén cserkesz Gülüstüt a szultán az előző évben vette be a háremébe. Abdülmedzsid soha nem jutott hozzá, hogy hivatalosan is feleségül vegye, Gülüstü pedig 1861 májusában meghalt. A csecsemő

herceget megint csak egy másik háremhölgy gondjaira bízták, akinek a nevét azonban nem ismerjük.

A szultán reformprogramját a konzervatívok Riza pasa által vezetett csoportja ellenezte. Riza pasa hatalmának alapját a válide szultánhoz fűződő kapcsolata jelentette, mivel Bezmialem - MacFarlane szerint - jókora hatást tudott gyakorolni a fiára, Abdülmedzsidre:

> *„Már többször céloztam rá, hogy a válide szultánnak avagy Abdülmedzsid szultán anyjának erős befolyása van az udvarban és a kormányra. Olyan nagy volt a hatása szerető, gyengéd, kissé gyengeelméjű fiára, hogy bármikor tönkretehetett egy tervet, ami nem tetszett neki vagy a barátainak, és kénye-kedvére váltogathatta a minisztereket és egyéb magas beosztású államférfikat. Ez a nő eredetileg egy megvásárolt cserkesz rabszolga volt. A háremben végzett tanulmányai nem igazán fejleszthették sem az intellektusát, sem az erkölcsi tartását. Mindamellett a válidénak is megvoltak a maga jó tulajdonságai - jótékony volt, és igen nagylelkű; a bőkezűségét mi sem illusztrálja előnyösebben, mint az a nagyszerű kórház, amelyet nemrégiben építtetett és adatott át a szegényeknek Konstantinápolyban. Rengeteg más cselekedete tanúskodott még jó szívéről, még ha nem is a bölcs ítéletéről. Számtalan esetben kiderült, hogy Riza pasával egyetértésben gondolkodott és cselekedett, a pasa ügyét a magáévá téve; ezenkívül semmilyen pártszövetség nem lehetett erősebb a befolyásánál, amit a fiára gyakorolt. Lehet, hogy csak híresztelés, miszerint Resid pasa riválisa, a feltűnően jóképű Riza pasa a szerelme lenne Mahmud szultán halála óta, de még ha ez pletyka is, akkor is olyan szóbeszédről van szó, amelyet mindenki igaznak vélt. Resid pasa barátai és csodálói egyfolytában ezt a viszonyt emlegették mint a kormány nehézségeinek és szégyenkezésének forrását. A válide szultánnak engedélyezett szabadság több volt, mint elégséges ahhoz, hogy lehetőségeket teremtsen neki efféle intrika folytatására. Szabadon járt-kelt, ahogy neki tetszett; a maga külön háztartását vezette, megvoltak a maga saját bevételei és adminisztrátorai; mind a török, mind a korláttalan életvitelű keresztény nők között kevés az olyan, aki nála többet járt külföldön; mivel még mindig büszke volt megfakult szépségére, csak ritkán fedte el az arcát - úgy vélem, alig akadt olyan gyaur* (hitetlen) *Galatában vagy Perában, aki ne ismerte volna fel az arcát és alakját […] Kasztrált négereit hímzett frakkjaikban gyakrabban lehetett Konstantinápolyban és a keresztény külvárosokban látni, mint bármilyen más palotai tisztségviselőt.”*

Szintén MacFarlane állítja azt is, hogy Abdülmedzsid az ideje legnagyobb részét a Boszporusz partján, Besiktasnál épített palotájában töltötte, leginkább kedvenc szórakozásával, nyugati zene hallgatásával:

> *„Leszámítva a pénteki mecsetbe tett látogatásait, hosszú konstantinápolyi tartózkodásunk alatt a szultán csak nagy ritkán hagyta el a besiktasi palotáját […] Mindenki tudja, hogy a háreme telis-tele volt nőkkel, és a legtöbb idejét itt töltötte. […] Valóságos szenvedély fűzte a zenéhez, amihez remek ízlése is volt. A saját török zenekara, amelyet német és olasz mesterek tanítottak be, a legjobb modem szerzeményeket adta elő. A törökök durva, barbár muzsikáját csak ritkán lehetett hallani a palotában, sőt még a katonazenekaroktól is. Ha valamilyen híres zenész látogatott Konstantinápolyba - akár zongorista, akár fuvolás vagy hegedűs -, az biztos, hogy meghívást kapott a palotába, hogy egy vagy több estén a szultánnak játsszék, és ugyanilyen biztos, hogy jókora összegű pénzt meg aranyat kapott, és még egy gyémántokkal kirakott tubákosszelencét is. A szeráj legkifinomultabb, illetve nem állnék messze az igazságtól, ha azt mondanám, egyetlen kifinomult szórakozása a*

zenével kezdődött, és azzal is ért véget. Az összes művészet közül a legérzékibb volt Abdülmedzsid legspirituálisabb időtöltése. Ezeken a zenés esteken a nők természetesen nem vettek részt. Ha a kadinok és odaliszkok hallották is az édes dallamokat, azt csakis távolról tehették, rácsokon keresztül és faparavánok mögül.”

Charles White leírja, hogyan élt Abdülmedzsid háreme a besiktasi palotában, ahol a jelek szerint a szultánnak épp elég gondja akadt rengeteg feleségével és ágyasával:

„A kadinok most már kizárólag cserkeszek, habár a régebbi időkben a császári háremben előfordult mindenféle ország mindenféle hitű lánya. Ezek kivétel nélkül mind rabszolgák, akiket a szultán az anyjától, a nénjeitől, a nővéreitől és a kedvenceitől kapott, vagy a saját megbízottai vették őket az uralkodónak. A kadinok egyenlő jogokat és privilégiumokat élveznek. Külön lakhelyeik vannak, de ezek minden tekintetben egyformák. Mindegyiknek van külön, több szobából álló lakosztálya, fürdője és hivatalos helyiségei, valamint mindegyiknek ugyanannyi agát, udvarhölgyként szolgáló rabszolganőt, felolvasót, öltöztetőt és cselédet utalnak ki. Csak tűkre és papucsokra körülbelül huszonötezer piasztert költenek havonta; minden más költséget a szultán kincstárnoka fedez.

A legnagyobb gonddal ügyelnek az etikettre, és a pártosság legkisebb jelét is kerülni igyekszenek az ajándékok vagy egyéb kegyek kiosztásában, hogy elejét vegyék a féltékenykedéseknek, mert - habár ezek a hölgyek mindig csakis a legnagyobb tisztelettel közelednek a szultánhoz, és ha bebocsátást nyernek, lábtól közelítik meg a császári ágyat -, mindazonáltal Őfelsége gyakran esik rossz hangulatuk áldozatául, melyek során nincs hiány a könnyekben, ajakbiggyesztésekben, szelíd korholásokban és hisztériázásokban. Habár rabszolgák, mivel sosem szabadítják fel őket, hacsak de jure szabadokká nem válnak mint válidék, a szultán érzelmeire tartott igényük épp olyan, mint bármelyik másik férjezett asszonyé abban a néhány egyszerű családban, ahol egynél több törvényes feleség van…”

1846 körül Abdülmedzsid megbízta Karabet Baliant és a fiát, Nikogoszt, hogy építsenek egy új palotát Besiktasnál, ahol ezért a régi palotát lebontásra ítélték. Az új palota Dolmabahcse szeráj néven lett közismert, ami szó szerint a Feltöltött Kert Palotája, mivel azon a részen épült, ahol a Boszporusz sekély szakaszát feltöltötték egy darabon még a város meghódításának idején.

Amíg a Dolmabahcse szeráj épült, Abdülmedzsid főképp a nem messze levő Csiragan palotájában tartózkodott, amelyet az ezt követő évtizedben szintén újjáépítettek. Amíg ennek a munkálatai folytak, a szultán közben megbízta Nikogosz Baliant, hogy építsen neki két kisebb nyári palotát, az egyiket a Boszporusz európai partja feletti dombokon, a másikat pedig az Ázsia Édes Vizei néven ismert két folyam egyikén túl. Az európai nyári palota az Ihlamur Kaszri, azaz a Hársfa Palota lett, az ázsiai pedig a Kücsükszu Kaszri, vagyis a Kispatak Palota. Nagyjából ugyanebben az időben a szultán a Topkapu szeráj negyedik udvarában is építtetett egy új pavilont, a Medzsidije Kösköt, amelyet átmeneti szállásként használt, valahányszor a Régi Palotába látogatott.

A kevés beszámoló közül, amely fennmaradt arról, milyen volt az élet a régi Csiragan szerájban, az egyik Lejla Hanimtól, a szultán orvosának lányától származik, aki először 1853-ban, még kislányként került a palotába. Memoárjaiban elmesél egy anekdotát a szerájról, ahol egy este Abdülmedzsid váratlan vendégként toppant az egyik kedvence szobájába. A szultán az ajtóhoz közeledve zeneszót hallott, mire megjegyezte: „Nos, úgy tűnik, zene is lesz, annál jobb!” Ezután belépett a szobába, és bejelentette az érkeztét:

„»Megengednétek, hogy becses személyetek társaságát élvezze az, aki ilyen váratlanul bátorkodik szobátokba érkezni, és akit csakis a jó szerencséje irányított eme felettébb kellemes találkozó felé?« A fiatal kedvenc meghívta az egyik társnőjét, és mindketten zenéltek, s meghitt módon táncoltak. A szultán váratlan megjelenése örömteli meglepetésükre szolgált, de azután rövid időn belül meglehetősen feszélyezve érezték magukat. Ezekben az időkben nem tartották helyénvalónak, ha egy előkelő hölgy átadja magát a tánc élvezetének. A szultán a hölgyek zavarát látva azonban sietett megnyugtatni őket:

»Nem azért jöttem, hogy megszakítsam a szórakozásotokat: csak hadd maradjak itt az egyik sarokban, s engedjétek meg, hogy nézzelek, hallgassalak benneteket! Folytassátok, kérlek, a mulatságotok, és ne fosszatok meg annak lehetőségétől, hogy én is részt vehessek időtöltésetekben!«

Ezzel megtört a jég. Megint becsukták az ajtót, és egy nagyon vidám, fölöttébb kellemes este következett teljes magánosságban. A szultán teljesen el volt bűvölve, és a találkozás emlékére néhány pazar ékszert ajándékozott a hölgyeknek, amelyeket a haznedarral *hozatott oda; továbbá megajándékozta még a kalfákat is, majd visszavonult, miközben kérte őket, tudassák vele, mikorra tervezik a legközelebbi ilyen összejövetelüket."*

Abdülmedzsid évszakonként váltogatta a rezidenciáit, az egyik Boszporusz vagy Aranyszarv-öböl menti palotájából a másikba költözve, de a Topkapu szerájba csak szertartásos eseményeken látogatott el. White a következőket írja a szultán évszakonkénti vándorlásairól:

„Az az időszak, amikor a szultán rezidenciát vált, mindig üdítő és változatos pillanat az egész hárem számára is. Hacsak valami különleges esemény közbe nem jön, ezekre a vándorlásokra nagyjából minden évben ugyanakkor kerül sor. Az utóbbi időkig az udvar úgy május elseje körül hagyta el a besiktasi téli palotát, régi stílusával. Ezután egy hónapra Khiat Khana kis palotájába költözött, amit ez idő alatt a köznépnek tilos volt egy kilométernél jobban megközelíteni, mivel a hölgyek szívesen sétálgattak és szórakoztak a környező réteken […] Az utóbbi időben ezt a *palotát kényelmetlennek és egészségtelennek találták; ennek következtében a szultán Besiktasból rögtön Csiragan csodálatos palotájába költözik át vagy pedig az ezzel közvetlen átellenben levő Begler-bég palotájába.* [Az udvar] *általában két héttel az őszi napforduló előtt szokott visszaköltözni Besiktasba, bár október hava az egész év legenyhébb, legkellemesebb időszaka. Ezekre a változtatásokra sosem kerül sor anélkül, hogy ne értekeznének a müneddzsim basival* [főcsillagásszal], *aki megnevezi a legkedvezőbb órát a költözésre. Tulajdonképpen nem sok fontos esemény van, amellyel kapcsolatban ne konzultálnának vele."*

Sir Edward Hornbynak, az oszmán kormányhoz küldött követnek a felesége, Lady Hornby a memoárjaiban leírja az angol nagykövetség életét Perában az első krími háború alatt, többek között beszámolva egy bálról, melyet Lord és Lady Stratford adott 1855-ben, és amelynek Abdülmedzsid volt a díszvendége:

„Lord Stratford és személyzete természetesen a hintó ajtajánál várta, és amint kiszállt, galvánvezetéken hírt küldtek a flottának, amely hosszas ágyúlövés-sorozattal üdvözölte a szultánt. Lady Stratford a lányaival a lépcső tetején fogadta őt […] Természetesen mindenki utat engedett neki, és Abdülmedzsid csöndben végigment a

báltermen Lord és Lady Stratford, a lányaik, valamint leghátul egy sor pazar pasa kíséretében. Nyilvánvaló öröm és tetszés tükröződött az arcán e gyönyörű terem láttán, s menet közben jobbra-balra biccentgetett. A terem egyik felében egy vörös bársony s arany széket állítottak fel neki néhány lépcső magasságban, de amikor odavezették, úgy tűnt, túl jól érzi magát ahhoz, hogy leüljön, ezért továbbra is állva maradt, és egy gyermek leplezetlen örömével és egyszerűségével nézelődött maga körül. Egyszerű, sötétkék frakk-kabátot viselt vörös mandzsettával és gallérral, melyeket briliánsok borítottak. A kardmarkolatát szintén briliánsok fedték. Fején természetesen az elmaradhatatlan fez. Van valami fölöttébb érdekes a megjelenésében. Közönyösnek és elcsigázottnak tűnik, de ha szólnak hozzá, szép barna szeme fölragyog, és a legőszintébb, legmegnyerőbb mosolyra húzódik a szája."

1856. július 13-án egy banketten ünnepelték a krími háború végét a Dolmabahcse szerájban, amely alkalom egyben az új palota avatójaként is szolgált. Innentől kezdve a Dolmabahcse lett az első számú uralkodói rezidencia, a Topkapu szerájt pedig már csak bizonyos állami ünnepségeken használták. Az előző év telén egy tűzvész elpusztította a Topkapu palota Nyári Háremét, amit ezután már nem is építettek újjá. A Topkapu szeráj régi palotáját ezután arra használták, hogy az elhunyt szultánok háremhölgyeit és ezek szolgáit szállásolják el benne, ahogy ezt régebben a bejazidi Eszki-Szarajjal tették.

Abdülmedzsid a palotakertben egy nagy épületet is emeltetett, amely egy színháznak adott otthont. Ez hivatalosan 1859. január 12-én nyílt meg, amikor is a szultán és egész udvara megjelent, valamint az összes külföldi diplomata a feleségével. Az esti programban szerepelt többek között két felvonás Luigi Ricci *Scaraccia* című operájából, majd Padovani adta elő egyik saját szerzeményét hegedűn, végezetül a *Chasse de Diane* című balett került bemutatásra. A színházat ezenkívül művészeti kiállításokra is használták, ahol külföldi festők, szobrászok műveit is bemutatták, amelyeket a szultán különösen nagy érdeklődéssel tanulmányozott.

Abdülmedzsid az extravaganciáival teljesen elszegényítetté a birodalmat. Dzsevdet pasa negyed évszázaddal később írott egyik jelentésében megjegyzi, hogy Abdülmedzsid annyit fizetett Kücsükoglu örmény cégének a szultán új palotáiba küldött francia bútorokért és a háremhölgyei új ékszereiért meg európai ruháiért, mint amennyit a teljes oszmán hadseregre fordítottak Trákiában egy álló éven át. Melek Hanim, Kibrisli Mehmed Emin pasa nagyvezír felesége is említést tesz a szultán háremhölgyeinek különcködő és botrányos viselkedéséről, akik memoárjai tanúsága szerint mintha teljesen kicsúsztak volna Abdülmedzsid irányítása alól:

„A szultán szerelme a feleségei iránt - akikből pedig rengeteg volt - lassan tönkretette az országot. Mindegyik minden szeszélyét azonnal ki kellett elégítenie, bármi volt is annak a tárgya. Személyes vonzerejüket használták fel arra, hogy megszerezzék a legdrágább ajándékokat. Gyémántokkal borítva, nyomukban seregnyi szolgával kikocsiztak hintóikon, melyeknek darabja az összes fölszereléssel együtt úgy 900 000 piaszterbe (8000 fontsterlingbe) került. A lakosztályaikat folyamatosan új bútorokkal rendezték be. Két év alatt a szerájt nagyjából négyszer bútorozták át teljesen.

Ahelyett, hogy hűségükkel hálálták volna meg kedvességét, sokukat úgy lehetett látni, amint szinte teljesen fátyoltalanul kikocsikáztak, és a legélénkebben társalogtak fiatalemberekkel. Estéként az ablakaiknál ülve leszólították a járókelőket, és behívták őket a palotába. Azok számítottak kivételnek, akiknek nem volt szeretőjük. Gyakran a szultán valamelyik feleségének vagy odaliszkjének ajándéka vagy pénzadománya elég volt ahhoz, hogy gazdaggá tegye, aki kapta. Ezek a nők

voltaképpen egyáltalán nem vették figyelembe, milyen drága ajándékokat osztogatnak; valósággal rendszeres rablásról volt szó [...] Az uralkodó anyja, a válide szultán volt a leghatalmasabb, és messze megelőzte a palota többi hölgyét a maga szabadosságával és hatalomvágyával. Elképzelhető, miféle következményekkel jár egy ilyen rendszer az adminisztráció egészére nézve."

Melek Hanim ezután leírja a szultán kedvenc feleségének, Beszmének megdöbbentő történetét, akire Abdülmedzsid először mint Miszirli Hanimnak, az egyiptomi Ibráhim pasa özvegyének rabszolgájára figyelt föl. Beszme nem volt hajlandó belépni a hárembe, amíg a szultán meg nem ígérte neki, hogy feleségül veszi, amit Abdülmedzsid 1851-ben meg is tett. A szultán ezután Beszme gondjaira bízta három fia közül a legkisebbiket, az ekkor hétéves Mehmed Resádot, akinek nemrég meghalt az édesanyja. Beszme azonban rosszul bánt a kis herceggel, közben pedig a palota személyzetének több tagjával is tilalmas viszonyt folytatott, legalábbis Melek Hanim szerint, aki följegyzi, hogy Abdülmedzsid végül tudomást szerzett a felesége viszonyairól, és száműzetésbe küldte „egy gyönyörű bárkán, amit ő ajándékozott neki".

Abdülmedzsid édesanyjának és férjezett lánytestvéreinek többé már nem kellett a háremben lakniuk, mint ahogy MacFarlane szerint a pasák és különböző miniszterek feleségeinek sem. Ahogy MacFarlane lefesti az életmódjukat, abból kitűnik, hogy az oszmán előkelő hölgyek végeérhetetlen kirándulásokkal töltötték mindennapjaikat a városban és a Boszporusz meg az Aranyszarv-öböl partján, bár efféle tevékenységek a korábbi időkben elképzelhetetlenek lettek volna. MacFarlane a következőket írja helytelenítve:

„Abból, amit megbízható forrásoktól hallottam, semmi sem indított arra, hogy jobb véleménnyel legyek a török úri hölgyek jellemét, intellektusát vagy ízlését illetően. Óriási hiba lenne pusztán a hárem foglyainak tekinteni őket, vagy remetéknek, esetleg kalitkába zárt madaraknak. A szultán hölgyei épp annyira nem foglyok, mint bármelyik másik nő. A férjezett testvérei és az anyja is állandóan úton vannak. A pasák hölgyei és egyéb magas rangú alkalmazottak feleségei többet tartózkodtak a palotán kívül (napközben), mint a mi legdivatosabb és legizgékonyabb hölgyeink a londoni szezon alatt; szép időben mindennap látni lehetett őket a Boszporuszon, az Aranyszaw-öbölben, a bazárokban, a Szeraszker-torony melletti nagy téren és az utcákon; örökösen jöttek és mentek, vásároltak és látogattak; nagyobb csavargók voltak, mint a régi víg idők párizsi szépségei. Még ha a lompos, ormótlan kimenőruhájuk nem előnyösen mutatta vagy teljesen el is rejtette az alakjukat, és bő, alaktalan, sárga szattyánbőr csizmáik vagy esetlen papucsaik el is takarták a lábukat, és elrontották a járásmódjukat, azért a fiatalabbja és csinosabbja gondosan ügyelt rá, hogy legalább a jasmakjaik ne takarják el az arcukat. A fátyolszövet, amit ezek a divatos dámák viseltek, éppolyan áttetsző volt, mint Cos híres szövete, s csak az áll meg a homlok elé húzták. A kebleket szabadon hagyták, amint azt már korábban említettem. A legszebbektől és a legelőkelőbbektől az ember nemritkán olyan nyelvezetet hall, amilyet még egy nimfa vagy egy billingsgate-i halaskofa sem használna."

Abdülmedzsid hatalmas összegeket költött a lányai esküvőire is, akik közül három - Refia, Dzsemile és Münire - két héten belül ment férjhez 1858 júniusában. A szultán egyik nászajándékaként mindháromnak építtetett egy-egy palotát a Boszporusz partján, amelyen ekkorra már szinte egymást érték a fényűző szerájok, és számtalan pazar kajik szállította a szultáni családot az udvartartásával együtt hol az egyikbe, hol a másikba az esküvők és egyéb ünnepségek végeérhetetlen sorozata alatt.

Abdülmedzsid és az udvara extravaganciája miatt a kormány kénytelen volt egy sor külföldi kölcsönt felvenni magas kamatra, így a birodalom hamarosan jóval nagyobb adósságban úszott, mint amekkorát vissza tudott volna fizetni. Abdülmedzsid ugyan tett néhány sikertelen kísérletet a takarékoskodásra - például összeláncoltatta a hintók kerekét, hogy a háremhölgyek ne mehessenek vásárolni Perába -, de mindhiába. A jelek szerint mélyen elkeserítette, hogy nem képes megállítani birodalma hanyatlását, írja Melek Hanim, aki azt is megemlíti, hogyan vették rá Abdülmedzsidet a miniszterei arra, hogy hagyja csak az állam gondjait őrájuk:

> *„Teljesen elkeseredve látta, hogy az erőfeszítései, hogy megakadályozzák az oszmánok hatalmának hanyatlását, mind hatástalanok. A miniszterei pedig ahelyett, hogy magukra vállalták volna a reménye újjáélesztését, inkább meggyőzték, hogy érzéki örömökbe merülve feledkezzék meg az őt gyötrő komor gondolatokról. »Te vagy a szultánunk -, mondogatták neki - a te feladatod a pihenés és az élvezetek; a közügyek nyüzsgése és fáradsága miránk tartozik.« Miközben így beszéltek, mindent megtettek, hogy uruknak a lehető leggyakrabban rendezzenek igen fényes lakomákat, amelyeken bátorították, hogy igyék csak bőven; ekképpen hozzászoktatták a bor és egyéb erős italok mértéktelen fogyasztásához, és elérték, hogy rájuk hagyja a kormányzás gyeplőjét. Azzal is igyekeztek eltávolítani őt a közügyektől, hogy teret adtak természetes hajlamának a kicsapongásra és az élvezethajhászásra.”*

Abdülmedzsid egészsége évek óta egyre gyengült, mivel már régóta tuberkulózisban szenvedett, amit nem tudtak rendesen kikúrálni. 1861. április 11-én a Dolmabahcséból a Topkapu szerájhoz lovagolt, ahol két órán át ült az üdvözlések Kapuja előtt, és legyengült, beteg állapota ellenére fogadta birodalma előkelőségeinek hódolatát. A ceremónia után összeesett a Topkapu szeráj háremében, és egy ideig eszméletlen maradt, mielőtt annyira rendbe jött, hogy bár nagy nehézségek árán, de visszatérhessen a Dolmabahcséba. Az orvosai, miután megvizsgálták, megállapították, hogy tüdőgyulladást kapott, ami hamarosan felemésztette még a maradék kis életerejét is. A vég közeledtével Abdülmedzsid megpróbálta elrendezni, hogy a trónon a legidősebb fia, Murád kövesse, aki ekkor a huszonegyedik életévében járt, de a nagyvezírnek, Kibrisli Mehmed Emin pasának sikerült fenntartatnia azt az örökösödési szokást, amely a 17. század eleje óta uralkodott. Ennek megfelelően a trón az Oszmán-ház legidősebb férfi tagjára szállt, aki ebben az esetben a szultán féltestvére, Abdülaziz volt, akinek épp ezért a *veliahd,* vagyis a trónörökös címet adták. Amikor Abdülmedzsid erről tudomást szerzett, magához hívatta az öccsét, és utolsó leheletével megáldotta őt mint utódját. A szultán egyik orvosa, dr. Zografosz szerint az uralkodó e szavakat intézte Abdülazizhoz: „Láthatod, testvér, hogy számomra már nincs remény. Nekem végem. Most már minden a tiéd. A körülöttünk lévő emberek sosem engedték nekünk, hogy egymásra találjunk. Mi sosem tudtuk, mi az igazi testvériség. Isten áldjon!”

Abdülazizt teljesen hatalmába kerítette a gyász, és könnyeit hullatva hagyta el a bátyja szobáját. Nem sokkal később, 1861. június 25. kora estéjén Abdülmedzsid elhunyt. Halálhíre gyorsan eljutott a hárembe is, ahonnan a nők zokogását az egész palotában mindenütt hallani lehetett. Az orvos szólt a nagyvezírnek, aki azonnal a trónörököshöz sietett, és közölte vele a hírt. Abdülazizt azonban ekkorra már felébresztette a háremhölgyek jajgatása, amiről rögtön tudta, mit jelent; így a sírástól rázkódó vállal Mehmed Emin pasához fordult, és csak annyit kérdezett: „Valóban halott a bátyám? Mikor történt?”

Abdülmedzsid legutolsó betegségét Mehmed Emin pasa nagyvezír titokban tartotta, és a szultán halálhírét sem közölte addig, amíg Abdülazizt föl nem övezték Oszmán Gázi kardjával, és hivatalosan is meg nem nevezték mint a szultán utódját.

Abdülmedzsid két hónappal a harmincnyolcadik születésnapja után halt meg, csaknem

huszonkét évnyi uralkodást követően. Még aznap később eltemették abba a türbébe, amelyet az Ötödik Dombon építtetett I. Szelim szultán mecsetje mögött. Azért választotta ezt a helyet a mauzóleuma számára, mert csodálattal adózott nagy harcos elődjének, Kegyetlen Szelimnek, és egész fiatalkorában arról ábrándozott, hogy ő is hozzá hasonló nagyszerű szultán lesz. Álmai azonban soha nem váltak valóra, a kudarc okai pedig egyértelműnek tűntek Stratford Canning számára, aki szeretettel ír Abdülmedzsidről a memoárjaiban:

> *„...előzékeny modora és intelligens, bár gyengéd, már-már melankolikus arckifejezése reményre jogosít, talán kissé túl derűlátón, hogy érettebb fővel és tapasztaltabb ítélőképességgel valódi áldásává és erőforrásává válhat ennek az országnak.* […] *Jó természettel, gyors felfogóképességgel, egyértelmű kötelességtudattal, büszkeségtől mentes, helyénvaló méltósággal és olyan fokú emberséggel rendelkezett, amit a legjobb elődeinél ritkán lehetett tapasztalni, ha előfordult egyáltalán. E tulajdonságok teljes kifejlődését megakadályozta energikusságának hiánya, amely születése óta jellemezte, és amelyet korai trónra lépése, majd a fiatalos szenvedélyekbe történt elmerülése még inkább növelt. Gondolkodásmódja liberális elveken alapuló reformokra ösztökélte. Arra nem volt elég energiája, hogy effféle intézkedéseket személyesen foganatosítson, de örömmel hagyta jóvá és segítette elő ezek működésbe léptetését.”*

Abdülmedzsid tönkretette a birodalmát az extravaganciájával, különösen a Dolmabahcse és más tengerparti paloták megépítésével, ugyanakkor a birodalom eltűnt ugyan, de ezek a paloták még mindig állnak, velük együtt pedig fennmaradt a Boszporusz partjain egykor dívott élvezethajhászó életmód halványuló emléke.

TIZENHATODIK FEJEZET

A három szultán éve

Abdülaziz harmincegy éves korában lett szultán, miután az előző huszonkét évet névleg a Ketrec fogságában töltötte. Az édesanyja, Pertevnijál lett a válide szultán, miután a címet senki sem viselte Abdülmedzsid édesanyja, Bezmialem 1853-ban bekövetkezett halála óta.

Abdülmedzsidet négy fia élte túl, akik közül az ekkor huszonegyedik éve felé közeledő Murád kapta meg a *veliahd* (trónörökös) címet. Abdülhamid, a második legidősebb fiú tizenkilenc éves volt, Mehmed Resád tizenhét és fél, Mehmed Vahideddin pedig mindössze három és fél hónapos. A három legidősebb herceget a Ketrecbe zárták az apjuk halálakor, ahol a nagybátyjuk, Abdülaziz viszonylag nagy szabadságot biztosított nekik, Vahideddin pedig továbbra is a háremben maradt, ahol a nevelőanyja gondoskodott róla, amíg el nem érte a kamaszkort, miután ő is e Ketrec foglya lett.

Abdülaziznak 1857-ben, négy évvel a trónra lépése előtt egy Juszuf Izzeddin nevű fia született, ezt akkoriban titokban tartották, és a gyermek létezését csak akkor fedték fel, amikor az apja lett a szultán. Ekkor azonnal megkapta a veliahd titulust. Juszuf édesanyja, Dürrünev lett a birindzsi kadin és a hászeki, Abdülaziz pedig megígérte neki, hogy soha nem vesz magához rajta kívül más feleséget. Ez is részét képezte a tervének, amely szerint véget akart vetni az elődje extravagáns háremének, és a terv megvalósítását először is azzal kezdte, hogy Abdülmedzsid feleségeit és kegyencnőit átköltöztette a Topkapu szerájba, amely ekkorra már a Régi Palota lett.

Ezután azonban Abdülaziz egyik húga egy kegyencnőt adott neki ajándékba, akit a szultán nem utasíthatott vissza anélkül, hogy sértődés ne legyen belőle. Nem sokkal ezután Melek Hanim szerint „rabul ejtette egy másik rabszolga szépsége, és ezt is az odaliszkjává tette”. Így történt hát, hogy Abdülaziz minden jó szándéka ellenére végül összesen hét nőt vett be a háremébe, akik a hászeki címet kapták, illetve még számos szeretőt. Összesen tizenegy gyermeket nemzett, hat fiút és öt lányt. Az egyik fia és három lánya még csecsemőkorában meghalt, ami alacsonyabb halálozási arányt jelent, mint a régebbi idők adatai. Ez valószínűleg a jobb orvosi ellátással és a Topkapu szeráj zsúfolt labirintusai helyett a Dolmabahcse egészségesebb körülményeivel magyarázható.

Behidzse hercegnőnek, Abdülmedzsid egyik lányának leveléből kiderül, milyen zsúfolt állapotok uralkodtak ekkortájt a háremben, mivel arról panaszkodik a házvezetőnőjének, hogy egy fiatalabb hercegnőt költöztettek az övével szomszédos lakosztályba:

> *„Drága kalfám, épp most hallottam valakitől, hogy a miénkkel szomszédos lakosztályba költözik. Nem, a világ rendjének a rang az alapja, azokat a szobákat pedig én akarom magamnak. Nem hagyhatom, hogy egy rangban alattam álló foglalja el azokat a gyönyörű helyiségeket. Ha őfelsége megtudja ezt, semmit sem fog szólni. A válide szultánnal kell beszélned erről.*
> *Miért maradjak én ezekben a szobákban, s ő menjen oda? Lehetetlen elképzelés, én pedig követelem a jogaimat. Ha senki nem tesz semmit ez ügyben, nem mehetek*

többé a palotába, és kész. Nem tűröm, hogy az övé legyen a lakosztály a fürdővel!"

Abdülaziz igencsak különbözött a féltestvérétől, Abdülmedzsidtől, mind testalkatban, mind a személyiségét illetően. Az új szultán valóságos medve volt, hatalmas teste jó száztizenöt kilogrammot nyomott, és erőteljes fizikumának nagy hasznát vette kedvenc sportja, a birkózás űzésénél. Az alattvalói a Gürescsi, azaz Birkózó néven ismerték az új uralkodót, aki tökéletes ellentéte volt csenevész elődjének. Habár Abdülazizt érdekelte az európai építészet és festészet, az Abdülmedzsid által kedvelt egyéb kulturális elfoglaltságok nem igazán foglalkoztatták, mivel szívesebben töltötte szabadidejét bizalmas barátaival és az apródjaival birkózva. Elhunyt bátyja reformterveinek sem volt a híve, így mindössze az extravagancia mondható egyetlen közös vonásuknak, dacára annak, hogy az új szultán eredetileg ennek épp az ellenkezőjére akart törekedni.

Abdülaziz még az uralkodása kezdetén megbízta Szarkisz Baliant, hogy építsen neki egy-egy új palotát Beglerbégben és Csiraganban, melyek közül az első 1865-ben, a második 1872-ben készült el. Eközben Abdülaziz Kagithánénál is építtetett egy nyári palotát, Európa Édes Vizei mellett, valamint egy vadászkastélyt Maszlaknál, a felső Boszporusz európai partjai felett, illetve két villát a Márvány-tenger partján, a városon kívül. Mindezek mellett még egy uralkodói dzsámit is emeltetett Isztambulban, Akszarajnál, az ősi Forum Bovison; a dzsámi 1871-ben készült el, és a válide szultánnak, Pertevnijálnak ajánlották. Abdülaziz nagy érdeklődést mutatott ezeknek az épületeknek a tervezése és díszítése iránt, ahogy azt a török történész, Enver Zija Karai följegyzi a szultán neveltetéséről és kulturális érdeklődéséről szóló beszámolójában:

„Abdülaziz a palotában töltötte a gyermekkorát, nők és eunuchok társaságában. Habár trónörökösként nem kellett ifjú éveit fogságban töltenie, azért szigorú felügyelet alatt tartották. A taníttatásának nem tulajdonítottak túlzottan nagy jelentőséget, így jobbára a saját kénye-kedve szerint élte az életét.

A tudományok tanulása egyáltalán nem érdekelte. A környezet, amelyben a gyerekkorát és ifjonti éveit töltötte, nem ösztökélte ebbe az irányba. Hercegként egy bizonyos Haszán efendi tanította, egy medresze-hallgató, akire egyáltalán nem hatottak a kortárs gondolati irányzatok. Abdülazizt csak nyelvekre és a tradicionális tudásra oktatta, ami természetesen nem elég egy szultánnak. Abdülaziznak természetes hajlama volt a szépművészet iránt. Nagyra tartotta a festészetet, és maga is alkotott nem egy ceruzarajzot, melyek leginkább a tengert, hajókat és fákat ábrázoltak. A kor kiváló művészei közül elsősorban Aivazowskyt kedvelte, akinek nem egy festményét meg is vásárolta. Ezenkívül érdekelte még a zene is. Tudott játszani nejen, kétségkívül a mevlevi-szekta iránti rokonszenve miatt. Nem kedvelte a nyugati zenét, viszont érdeklődött az európai építészet iránt; az uralkodása alatt emelt paloták tervrajzait személyesen tekintette át, melyeken számos módosítást is eszközölt, ami jobban megfelelt az ízlésének, és magát az építkezést is személyesen felügyelte."*

Karai ezután a szultán szeszélyes viselkedéséről és nyers humorérzékéről ír:

„Finom ízlése, amely felkeltette érdeklődését a szépművészetek iránt, durva lobbanékonyságnak adta át a helyét, amikor a sportjairól és egyéb időtöltéseiről volt szó. […] Az egyik kedvence a birkózás volt. Híres birkózókat mérkőztetett egymással a színe előtt, és egyes pletykák szerint néha ő maga is beállt közéjük. Kedvelte még ezenkívül a teveversenyeket és a kos- meg a kakasviadalokat. A tábornokoknak,

* A kerengő dervisek misztikus-eksztatikus vallásgyakorlatú rendje. *(A szerk.)*

államférfiaknak szánt érmeket a győztes állatok nyakába akasztotta, és gyönyörűen díszített istállókat építtetett nekik. Kedvelte még a bohócokat és az utánzóművészeket, utóbbiakat gyakran kérte, hogy utánozzanak olyan államférfiakat, akiket ki nem állhatott, néha pedig zsíros ételmaradékokat kent a bohóc ruháira, utána pedig ráuszította a kutyákat. Szeretett még vaskos tréfákat űzni a kísérete tagjaival is […] Később azonban mindig újra megnyerte az áldozatai szívét azzal, hogy gazdagon megajándékozta őket."

Abdülaziz 1867-ben Napóleon császár meghívására Párizsba utazott, hogy megtekintse a Nagy Világkiállítást, az első oszmán szultánként, aki a háborún kívül más okért elhagyta a birodalmat. Magával vitte a fiát, Juszuf Izzeddint, és a két legidősebb unokaöccsét, Murádot és Abdülhamidot is. Kíséretével együtt az Elysée Palotában szállt meg, ahol Napóleon császár úgy fogadta őket, mint keleti potentátokat *Az Ezeregy éjszaka meséiből.* A sajtó szerint a szultán és kísérete minden reggel két sült bárányt és ötven főtt tojást fogyasztott el reggelire, esténként pedig a Folies Bergère-ből odahozatott táncoslányok szórakoztatták őket. A Tuilériákban tartott egyik fogadáson Eugénie császárné elbeszélgetett a három herceggel, és egy doboz csokoládét adott Juszuf Izzeddinnek, ami egy ritka mosolyra ragadtatta a szultánt, aki egyébként morózusnak és egykedvűnek tűnt a teljes ünnepségsorozat alatt. Abdülhamid megőrizte az eltökéltségét, és alig nyúlt a borospoharához a Maximban rendezett vacsorákon, Murád viszont rákapott a pezsgőre és a konyakra, amiből Isztambulba is hozott vissza magával, végül teljesen legyöngítve mind a szellemi, mind a testi egészségét. Abdülaziz szívből meggyűlölte Napóleon császárt, aki volt olyan arcátlan, hogy fölvetette, ők ketten esetleg rokonok a nagyanyjuk révén - arra a legendára utalva, hogy Maksidil válide, II. Mahmud édesanyja, Aimée Dubuc de Rivéry volt, Joséphine császárné unokatestvére.

A szultán és kísérete a császár jachtján Boulogne-ból Doverbe hajózott, ahol a walesi herceg a fedélzetre jött, és üdvözölte őket. Gyorsvasúton Londonba vitték őket, amivel az út mindössze két órát vett igénybe, és a virágokkal borított állomáson éljenző tömeg várta őket. Ezután a lovas testőrség átvitte őket a Buckingham-palotába, ahonnan ebédre a városházára voltak hivatalosak, ahová a szultán fehér harci ménen érkezett meg, csillogó kitüntetéseivel az egyenruháján, piros fezén pedig ragyogó gyémántdísszel. Abdülaziz tolmács segítségével beszédet mondott, amelyet lelkesen megtapsoltak a City kereskedői, akik közül többen pénzt fektettek a nem sokkal korábban kibocsátott Oszmán Kölcsön részvényeibe, amelyeket egy nemzetközi üzletemberekből álló kartell dobott piacra a hatalmas török adósság konszolidálására.

Viktória királynő nem szívesen tért vissza a városba, hogy Abdülazizt fogadja. Miután Lord Derbynek végül sikerült erre rávennie, a királynő feljegyezte naplójába: „nem valószínű, hogy a szultán visszatér". A Londonba érkezésük utáni napon Viktória meghívta a szultánt és a hercegeket ebédre a windsori kastélyba. A látogatásuk fénypontja egy hadihajó-bemutató volt Spitheadnél, amelyet a királynővel együtt tekintettek meg a királyi jachtról. Napos, de szeles idő volt, időnként egy-egy záporral, a jacht pedig ide-oda himbálózott és dobálózott, miközben a nagy páncélos hajók előbb szemlén felvonultak, majd csatát mímelve lőni kezdték egymást, ami óriási hatást tett a szultánra és kíséretére. Abdülaziz azonban csak részletekben látta a bemutatót, mivel a viharos időjárás miatt tengeribetegséget kapott, és gyakran le kellett mennie a kabinjába, míg Viktória királynő az egészet háborítatlanul végignézte a jacht fedélzetén ülve. Amint azt a naplójába följegyezte: „Furcsa látvány lehetett, ahogy a szultán és én ott ülünk a fedélzeten, a többiek mögöttünk […] A szultán nagyon kellemetlenül érzi magát a tengeren. Állandóan le kellett vonulnia, így nem sokat láthatott, ami nagy kár, mert pazar látványosság volt."

A királynő a Térdszalagrendet adományozta a szultánnak, habár amint a naplójában írja, „jobban szerette volna az India Csillagát adni, ami megfelelőbb lett volna egy nem

kereszténynek, de a szultánnak a Térdszalagrendre fájt a foga". A szultánt és kíséretét ezután még egy utolsó sor bállal és egyéb programmal szórakoztatták. Abdülaziz saját bevallása szerint a tűzijátékot élvezte leginkább a Kristálypalotánál, amely annyira lenyűgözte, hogy saját pénzéből ezer fontot adományozott az épület leégett szárnyának helyreállítására.

A szultán és kísérete ezután visszatért a kontinensre, ahol ezután Lipót belga király fogadta őket Brüsszelben, majd Vilmos császár Koblenzben, végül Ferenc József Bécsben. A schönbrunni kastélyban tartott utolsó bál után Abdülaziz és kísérete a szultáni jacht, a *Szultanije* fedélzetén elhagyta Bécset, és lefelé hajózott a Dunán; a szultáni járművet és az őt kísérő osztrák hajókat is a császártól kapott virágok borították, és a császár egészen a két birodalom határáig kísérte a vendégeit.

Amikor a *Szultanije* befutott Isztambulba, a kikötő tele volt nézőkkel telezsúfolt hajókkal, melyek árbocait felszalagozták az uralkodó hazatérésének tiszteletére. A város lakosságának fennmaradó része a Boszporusz két partján tolongott, és mindenki éljenzett, amikor Abdülaziz és kíséretének hajója elhaladt előttük a Dolmabahcse szeráj mólója felé. Lejla Hanim így írja le a jelenetet:

> *„Őfelsége a császári jachton, a* Szultanijén *tartózkodott, amit Szaid pasától, Egyiptom alkirályától kapott ajándékba [...] Egy kísérőhajó haladt a császári jacht előtt, körülötte pedig egy sereg csónak szállította a tisztségviselőket, akik mind kijöttek a szultán üdvözlésére, ezeket pedig újabb csónakok követték, melyek Őfelsége díszkíséretét hozták. Szó szerint gőzhajók és mindenféle méretű vízi járművek ezrei borították a tengert, és mindegyiket lobogók fedték. A hajókon mindenki állt, és a Boszporusz mindkét partján is hatalmas tömeg tolongott - több százezer hang kiáltotta egyszerre, hogy »Padisahim csok jasa!«, ami nagyjából ugyanannyit tesz, mint »Vive l'Empéreur!«* [Sokáig éljen a szultán!]. *Mindez idő alatt a katonazenekarok a Szelam- avagy üdvözlő indulót játszották. Az emberek lelkesedése olyan nagy volt, hogy némelyik hölgy még el is sírta magát a heves érzelmektől."*

A szultánt útja során annyira lenyűgözte a nyugat-európai haladás, hogy Angliából megrendelte a legújabb mozdonyokat, habár egyelőre még egyetlen sínpárt sem fektettek le Törökországban, illetve páncélos hadihajókat is, annak ellenére, hogy az oszmán haditengerészetnél nem volt egyetlen kiképzett tiszt sem, aki működtetni tudta volna őket. Abdülaziz a Boszporusz menti új palotáit is európai stílusban festette át, és bútoroztatta be, valamint több rendbéli angol zongorát vásárolt meg, hogy felkészüljön a királyi vendégek fogadására, akiket európai körútja során hívott meg.

Ezek közül a vendégek közül Eugénie császárné volt az első, aki 1868 októberében három napot a Beglerbég szerájban töltött, útban a Szuezi-csatorna következő évben történő átadására. A tiszteletére rendezett bankett után a Dolmabahcse szerájban Abdülaziz az anyjához, Pertevnijálhoz vezette Eugénie-t, hogy megismerkedhessenek egymással, a válidét azonban annyira felbőszítette egy külföldi nő jelenléte a háremben, hogy csattanós pofonnal üdvözölte a császárnét, amiből kis híján nemzetközi bonyodalom származott.

Karai szerint a szultán extravaganciája még magasabb szintet ért el az európai körútja után, ugyanakkor pedig a nemi irányultságában is olyan változás következett be, ami miatt több elődje is hírhedt volt:

> *„A nők iránti viselkedése felettébb ellentmondásos lett. Trónörökösként elszántan ellenezte, hogy nők serege legyen jelen a palotában, szultánná válásakor pedig a palotanép nagy részét elküldte, kijelentve, hogy tiszta, egyszerű életet kíván élni egyetlen asszony oldalán. Mindez azonban nem tartotta vissza attól, hogy az európai*

útja után olyan extravaganciákba vesse magát, amelyek lepipálták az összes elődjéét. Csiragan és Beglerbég nagy kőépületein kívül nyári palotákat építtetett Kagithánéban, Csekmedzsében és Izmitben, azután pedig pazar bútoroknak és szép nőknek látta szükségét, hogy ezekkel díszítse és töltse meg élettel a palotáit. Ezeknek a nőknek, eunuchoknak és rabszolganőknek a száma hamarosan kétezer-ötszázra nőtt […] A nők nagy száma hamarosan egyfajta viszolygást váltott ki a Szultánból, aki ezután a fiúkat részesítette előnyben. Ez a természetellenes hajlam egyáltalán nem új dolog az oszmán szultánok esetében, de Abdülmedzsid uralkodása alatt kezdett eltűnni, most viszont újra megjelent, pontosan úgy, mint valami vírusos megbetegedés…"

Abdülaziz minden elődjét felülmúló különcködése teljesen kiürítette a kincstárat. A kormányzásban nem volt elég folytonosság ennek és más problémáknak a megoldására, mivel a szultán nagyjából évente váltogatta a nagyvezírjeit. Minden politikai és katonai kinevezést meg lehetett vásárolni, a legnagyobb összegű kenőpénzek pedig a szultánt illették meg, aki gyors testi és szellemi hanyatlásnak indult. Lady Brassey, aki 1867-ben találkozott a szultánnal a Párizsi Világkiállításon, az 1870-es évek elején ismét látta őt, és megállapította, hogy Abdülaziz mintha tizenöt-húsz évet öregedett volna az azóta eltelt idő alatt. Azt is megjegyezte, hogy a szultán egyfajta melankolikus és félőrült állapotba süppedt, miközben tulajdonképpen csak egy bábbá vált tudatlan, de annál ambiciózusabb anyja, Pertevnijál válide szultán kezében. Egyedül csak akkor tűnt nyugodtnak, ha az új kedvencével, Neszrinnel lehetett; a gyönyörű, tizenhat éves cserkesz lányt 1876 elején választotta be a háremébe, miután hallotta őt énekelni a palota kertjében.

A kormány politikai ingatagsága és az egyre mélyülő pénzügyi válság lehetővé tette, hogy Törökország konzervatív elemei megkezdjék a Tanzimát reformprogram aláaknázását, azt állítva, hogy a reformok a felelősek a birodalom számos problémájáért. E gondok közé tartoztak a birodalom ázsiai és európai részein is dúló felkelések, elsősorban a boszniai és bulgáriai zendülések, amelyek ellen azonban senki sem tett semmit, így egyre erőteljesebbé vált a gondolat, hogy egy demokratikus rezsimet kellene megvalósítani a Tanzimát-mozgalom zászlaja alatt. Amint azt a brit nagykövet, Sir Henry Elliot írta később:

„A pasáktól le egészen az utcai hordárokig és a Boszporusz hajósinasaiig többé már senki sem rejti véka alá a véleményét. Minden szájon az »alkotmány« szó forog, illetve az, ha a szultán nem hajlandó azt megadni, szinte elkerülhetetlen, hogy megkíséreljék letenni őt a trónról."

Abdülaziz azzal próbálta kielégíteni a tüntetőket, hogy ismét átszervezte a kormánykabinetet. Az új hadügyminiszternek, Hüszein Avni pasának azonban hamarosan nézeteltérése támadt a szultánnal, akin ekkorra már a komoly elmebaj jelei jelentkeztek. Hüszein Avni ezért tárgyalt Midhát pasával és Szülejmán pasával, a katonai akadémia vezetőjével, és hárman úgy döntöttek, lemondatják Abdülazizt az unokaöccse, Murád javára, aki Abdülmedzsid négy fia közül a legidősebb volt.

Az összeesküvők 1876. május 29-én tették meg az első lépést, amikor este Midhát a hadügyminisztériumba ment, Hüszein Avni pedig a Dolmabahcséhoz közeli laktanyákhoz, ahol összegyűjtött egy sereg katonát, és körülvette velük a palotát. Hüszein ezután bejelentette az érkezését Dolmabahcse szeráj főkapujánál, ahol közölte a szerecsen eunuchok vezetőjével, azért jött, hogy fogolyként magával vigye Abdülazizt a hadügyminisztériumba. A kiszlár agaszi, egy hatalmas núbiai férfi fehér hálóingben, ekkor a szultán szobájához ment, hogy felébressze az uralkodót, aki jó hangulatban tért nyugovóra, miután a trónteremben végignézett egy kakasviadalt, majd magával vitte az új kedvencét, Neszrint. Abdülaziz

ekkorra már felébredt a zajra, és amikor Hüszein Avni és Szülejmán beléptek a trónterembe, látták, amint a szultán félmeztelenül áll a nagy lépcső tetején, kezében egy hüvelyéből kirántott karddal, oldalán pedig Neszrin hászekivel, aki rémülten kapaszkodott a karjába, miközben igyekezett az arcát eltakarni a fátylával. Abdülaziz első reakciója az ellenállás volt, de ekkor felolvasták neki a trónfosztását szentesítő fetvát, amibe csöndben belenyugodott, annyit motyogva, hogy ez a *kiszmet,* vagyis az elrendelt végzete. Ebben a pillanatban a lépcső tetején megjelent Pertevnijál fátyol nélkül, rendezetlen hajjal, dühtől eltorzult arccal, és nekirontott Hüszein Avninak, az arcába mélyesztve hosszú körmeit, majd ágyékon rúgta, hogy a férfi a földre rogyott. A pasa emberei gyorsan lefogták a válidét, akit a szolgálói visszavittek a lakosztályába, ezután pedig megengedték Abdülaziznak, hogy felöltözzék, mielőtt kiviszik a palotából.

Szülejmán elment, hogy fölébressze a fogoly Murád herceget, aki éppen részegen aludt a Ketrecben. Miután a pasa eloszlatta a félelmeit, közölte vele, hogy ő lesz a nagybátyja, Abdülaziz utódja a trónon. Majd elsütöttek egy ágyút, hogy jelezzék a hadügyminisztériumban várakozó Midhátnak: minden a terv szerint halad. Murádot, miután felöltözött, egy bárka az óvárosba vitte, onnan pedig egy hintó a hadügyminisztériumhoz. Itt már várta Midhát és Mehmed Rüsdü pasa nagyvezír Hajrullah efendi sejhüliszlámmal, aki először is letétette a hűségesküt a trón várományosa előtt. A minisztereket kissé megijesztette Murád külseje, aki halottsápadtan állt előttük, a szája csupa seb volt, és úgy tűnt, alig bír járni. Ezután visszavitték a Dolmabahcse szerájba a trónra lépési szertartásra, miközben a Boszporuszon állomásozó hadihajók és a partok mentén felsorakozott tüzérségi ütegek ágyúlövésekkel adták a lakosság tudtára, hogy új szultánjuk van. Az eredeti terv szerint az arany Bajrám-trónt hozták volna át a Topkapu szerájból a szertartásra, de nem sikerült megszervezni a dolgot, ezért egy aranyozott karosszékkel kellett beérniük, amelyet az új szultán mint V. Murád foglalt el.

Eközben Abdülazizt egy másik bárkával a Topkapu szerájhoz szállították, ahol a régi hárembe vitték, hogy itt fogságba zárják. Börtönéül azt a zenetermet választották ki, ahol 1808-ban meggyilkolták a trónfosztott III. Szelim szultánt. Abdülaziz három napot töltött itt, szinte alig evett, a földön aludt vizes ruháiban, mivel még egy hálóinget sem adtak neki, és egész idő alatt úgy felügyelték, s olyan durván bántak vele, mintha közönséges bűnöző lett volna. A harmadik napon üzenetet küldött Murádnak, melyben gratulált a trónra kerüléséhez, aztán másnap az új szultán elrendelte, hogy vigyék át a Ferrije szerájba, a Csiragan szeráj egyik melléképületébe. Abdülaziz, ide megérkezvén, rögtön beszaladt a szalonba, ahol az anyját kereste, egy katona azonban megböködte a mellkasát a puskája szuronyával, mondván, hogy Pertevnijál úton van. Abdülaziz körülnézett, és amikor látta, hogy fölfegyverzett katonák veszik körül, így kiáltott: „Anyám! Anyám! Meg fognak ölni!”, majd sírva fakadt, ezután pedig átvezették abba a szobába, ahová be kívánták zárni.

Abdülazizra a Ferrije szerájban is szigorúan felügyeltek, a volt szultán pedig egyre morózusabb lett gyalázatos bebörtönzése miatt. Az anyjának és több szolgálónak is elmondta, hogy gyanítja, bármelyik pillanatban megölhetik. Egyik nap így szólt a komornyikjához, Fahri bejhez: „Nem maradt már semmi, ami érdekel ezen a világon.” Az anyja ezt hallva a legrosszabbtól tartott, míg a vég azután 1876. június 4-én, vasárnap következett be, amikor Abdülazizt holtan találták a szobájában, ahol elvérzett, miután felvágta a csuklóereit egy ollóval. Avni pasa volt a helyszínre érkező első orvos, aki állítólag már semmit sem tehetett, és nem sokkal később halottá nyilvánította Abdülazizt.

Egy tizenkilenc orvosból álló testület - melynek tagja volt többek között dr. Julius Millingen is, II. Mahmud óta mindegyik szultán magánorvosa - egymás után írott jelentéseiben megállapította, hogy Abdülaziz halálát öngyilkosság okozta, amelyet a szakálla megnyírására kapott ollóval követett el. Sir Henry Elliot följegyzi, miszerint felröppent a hír, hogy a trónfosztott szultánt megölték, de miután beszélt dr. Millingennel, arra a

következtetésre jutott, hogy Abdülaziz valóban saját kezével vetett véget az életének. Dr. Millingen arról is beszámolt Elliotnak, hogyan próbált meg nyugtató folyadékot beadni Pertevnijálnak, aki önmagát okolta, amiért hagyta, hogy a fiának az öngyilkos gondolatai ellenére is ollót adjanak a kezébe. „Én vagyok a felelős a fiam haláláért - mondta. - Inkább hóhért kellene küldenie, nem orvost."

Abdülazizt a halála utáni napon eltemették az apja, II. Mahmud türbéjébe. Pertevnijáltól azonnal Sevkefza, V. Murád édesanyja kapta meg a válide szultán címet, aki első intézkedéseként Damad Nuri pasát, a fő szövetségesét nevezte ki főkamarásának. Sevkefza és Nuri ezután elkobozta az összes aranyat és ékszert, amit Abdülaziz és Pertevnijál elrejtett a Dolmabahcse szeráj háremében, és minden kincset a saját pénzszekrényeikbe vitettek át.

Murád majdnem harminchat éves korában lett szultán, miután az előző tizenöt évet névleges fogságban töltötte a Ketrecben. Abdülaziz mint trónörökösnek meglehetősen nagy szabadságot biztosított neki, különösen, amikor az öccsével, Abdülhamiddal együtt magával vitte 1867. évi európai körútjára. Murád folyékony franciatudása, tánctehetsége és az a könnyedség, amellyel az európai hölgyekkel társalgott, megnyerte számára az angol udvar rokonszenvét. Viktória királynő még egy frigyet is megpróbált összehozni Murád és Marie Mountbatten hercegnő között, akinek a kezét a walesi herceg ajánlotta fel Fuád pasa külügyminiszternek, ő pedig közvetítette az üzenetet Murádnak, de amikor Murád megemlítette az eljegyzés ötletét az öccsének, Abdülhamid azonnal értesítette róla a szultánt. Abdülaziz éktelen haragra gerjedt, és azonnal elvetette a házasság gondolatát, hevesen kritizálva Fuád pasát, amiért közvetítőként járt el ebben az ügyben.

Murádnak megengedték, hogy Abdülaziz uralkodása idején is saját háreme legyen a Dolmabahcse szerájban. Négy kegyencnője neve ismeretes, az asszonyai pedig összesen hét gyermeket szültek neki még trónörökös korában, akik közül kettő még csecsemő korában meghalt.

Murád valósággal falta a könyveket, és komolyan érdeklődött a zene és az építészet iránt. Ezenkívül foglalkoztatta még a kortárs politika is, és még trónörökösként találkozott az Ifjútörökök elnevezésű liberális csoport számos tagjával. A herceget görög orvosa, Capoleone bevezette a szabadkőművesek társaságába, ahol összebarátkozott a költő-drámaíró Mamik Kemállal, az Ifjútörökök egyik vezető személyiségével.

Murád már reménytelen alkoholistává vált, mire trónra került, a szellemi állapota pedig már annyira leromlott, hogy képtelen volt az uralkodásra. Az új szultán felövezésének szertartását Ejjübben el kellett halasztani az állapota miatt, azután pedig úgy döntöttek, hogy egyáltalán sort sem kerítenek rá. Murád annyira sem volt képes kontrollálni magát, hogy külföldi nagyköveteket tudjon fogadni. Az alattvalói nagy várakozással tekintettek elébe, hogy lássák a szelámlikon, a péntek déli imára vivő menetben, de a szultán általában zárt hintóban hajtott a mecsethez, ahol egyenesen az elparavánozott uralkodói imahelyhez vitték, így tehát a hívők egyetlen pillantást sem vethettek rá.

Abdülaziz halála mélyen megrázta Murádot, még inkább súlyosbítva már amúgy is komoly elmebaját. Az ezt követő két hétben azután még újabb drámai hatások érték. Egy héttel Abdülaziz halála után a volt szultán hászekije, Neszrin meghalt szülés közben, és hatalmas gyászmenet követte a koporsóját vivő hintót Karadzsa Ahmed temetőjébe Üszküdárban. A gyászolókat Neszrin bátyja, Cserkez („a cserkesz") Haszán vezette, egy fiatal katonatiszt, aki hűséges híve volt az elhunyt szultánnak. A temetés után Haszánt Bagdadba vezényelte át Hüszein Avni pasa hadügyminiszter, mivel sürgősen el akarta távolítani a forrófejű cserkeszt Isztambulból, mielőtt még bajt okozhatna. Haszánt ez teljesen feldühítette, és június 15-én négy pisztollyal fölfegyverkezve berontott egy kabinetülésre a Fényes Portán, ahol tüstént lövöldözni kezdett. Az első két lövésével megölte Hüszein Avni pasát és Rasid pasa külügyminisztert. Amikor a testőrök berohantak, és megpróbálták lefegyverezni, Haszán egyenként lelőtte őket, összesen hetet megölve és másik nyolcat megsebesítve, mielőtt végre

sikerült ártalmatlanná tenni. Ezután börtönbe zárták, majd két napon belül lezajlott a tárgyalása, és elítélték, június 18-án pedig felakasztották.

Mindez csak tovább súlyosbította Murád szultán elmebaját, akinek a viselkedése kezdett egyre bizarrabbá válni. Egyszer például a híres bohócot, Vehbi Mollát látta egy embertömegben, és olyan heves nevetőroham tört rá, hogy a szolgáinak el kellett vezetniük. Egy másik alkalommal egy csoport görögkeleti pap járult elé, hogy gratuláljon neki, de fekete csuhájuk annyira megijesztette a szultánt, hogy felpattant a trónszékéről, és ki akart rohanni a trónteremből. Az anyja, Sevkefza válide varázsigékkel és ráolvasással próbálta meggyógyítani, amikor pedig ezek hatástalannak bizonyultak, hívatta dr. Capoleonét, aki a hagyományos módszereket alkalmazta, például az érvágást, a piócákat vagy a köpölyözést, illetve különféle tonikokat írt fel a betegnek. A császári tanács végül a szultánhoz hívatta dr. Leidesdorfot, a híres bécsi orvost, akinek a mentális betegségek volt a szakterülete. Miután megvizsgálta a szultánt, közölte a kormánnyal, hogy meg tudja gyógyítani Murádot, ha magával viheti bécsi klinikájára. Diagnózisa szerint a szultán akut alkoholizmusban szenvedett, amihez hozzájöttek a közelmúlt traumatikus eseményei, s ezek együttesen kibillentették a mentális egyensúlyát, de, mint mondta, egy három hónapos kúra bécsi klinikáján teljesen helyrehozná a szultánt. A miniszterek azonban úgy döntöttek, nem vállalhatják a felelősséget azért, hogy ilyen állapotban külföldre engedjék urukat, mire dr. Leidesdorf lemondott az esetről, és váratlanul visszautazott Bécsbe.

Midhát pasa eközben tovább folytatta programját, hogy alkotmányos monarchiát hozzon létre. Időközben már beszélt Abdülhamid herceggel, aki biztosította róla, hogy ha ő kerülne trónra, hajlandó lenne elfogadni egy alkotmányt. Ekkorra már minden érdekelt fél feladta a reményt, hogy Murád állapota valaha is jobbra fordul, így hát Midhát pasa támogatókat gyűjtött, hogy lemondathassa a szultánt szellemi alkalmatlanságára hivatkozva, és hogy Abdülhamidot ültethesse helyette a trónra. Ebbe Mehmed Rüsztü pasa nagyvezír is beleegyezett, és egy augusztus 30-án tartott ülésen a kabinet egyhangúlag megszavazta Murád trónfosztását. A sejhüliszlám kibocsátott egy fetvát, amely kimondta, hogy Murád az őrültsége miatt alkalmatlan az uralkodásra, ezt pedig egy orvosi vélemény is alátámasztotta, amelyet több orvos is aláírt, kijelentve, hogy valószínűtlennek tartják a szultán állapotának jobbra fordulását. A hadügyminiszter kiadta a parancsot, hogy a katonák vegyék körül a Dolmabahcse szerájt, a nagyvezír pedig Murádhoz ment, hogy közölje vele, megfosztották a trónjától. Murád rezignáltan fogadta a hírt, az arcán egy keserű mosolyon kívül semmilyen kifejezés nem tükröződött, és ellenállás nélkül hagyta, hogy a zárkájául kijelölt helyre vezessék.

Másnap kora reggel elküldték a hadügyminisztert, hogy értesítse Abdülhamidot a nevelőanyja, Peresztu házában. Abdülhamid nyugodtan fogadta a hírt, és miután felöltözött, a miniszter és egy százötven fős díszlovasság a Topkapu szerájba kísérte. Reggel nyolc órakor érkezett meg a palotába, ahol egyenesen a Szultáni Csarnokba sietett, és itt a miniszterek, illetve a birodalom összes más nagy hatalmú embere szultánná választotta mint II. Abdülhamidot. Reggel tíz órakor egy száz ágyúból lőtt sortűz tudatta a néppel, hogy a régi szultánt leváltották, és új uralkodót ültettek helyébe a trónra, ezután pedig Abdülhamid Szarajburnunál beszállt az uralkodói bárkába, és az udvar valamennyi dignitáriusát szállító hajók kíséretében megérkezett a Dolmabahcse szerájhoz. Itt fogadta a udvari nép üdvözletét, illetve a miniszterei és az alattvalói hódolatát, uralkodását 1876. augusztus 31-én kezdte meg, három hónapon belül a harmadik szultánként az oszmán trónon. Épp ezért 1876-ot Isztambul népe még sokáig csak „a három szultán évekénť" emlegette.

TIZENHETEDIK FEJEZET

Szultánok börtönben

Aznap, hogy szultán lett, II. Abdülhamid a Dolmabahcse szeráj Kék Szalonjában fogadta az uralkodói hárem hölgyeinek gratulációit. Miután a nők elfoglalták helyüket, és egyenként kifejezték jókívánságaikat a szultánnak, pár pillanatig csend volt, majd Szénije Szultán, II. Mahmud unokája odarohant Abdülhamidhoz, és így kiáltott: „Felség, könyörögve kérlek, ne ölesd meg Murád szultánt!" Abdülhamidot ez teljesen megdöbbentette, és megbántott hangon így szólt: „Hogy mondhatsz ilyet?! Ő a bátyám. Ez az egész a sors műve. Én sosem vágytam a trónra, ők ültettek rá három hónap elteltével." Serefnáz Hanim, az egyik háremhölgy megdorgálta Szénijét, és éles hangon így kiáltott: „Ez Allah akarata! Hamid szultán került a trónra. Hogy mondhatsz ilyet?!" Az új szultán ezután zavart csendben hagyta el a szalont, miután az uralkodása ilyen kínos jelenettel kezdődött meg.

A *kilics kusanmaszi* ceremóniáját, vagyis Oszmán Gázi kardjának felövezését Abdülhamid trónra kerülése után egy héttel elhalasztották, így csak 1876. szeptember 7-én került rá sor, amikor a szultánt az uralkodói bárkán Ejjübbe vitték a Dolmabahcse szerájból, miközben a nép a Boszporusz és az Aranyszarv-öböl partja mentén tolongott, hogy lássa a menetet. Az egyik szemtanú egy fiatal francia hajóstiszt volt, Julien Viaud, aki később Pierre Loti néven vált híres regényíróvá. A következőket írja *Aziyadé* című művében az új szultánról: „Vékony volt, sápadt és szomorúan elmerengő, nagy, fekete szemekkel, alattuk egy-egy sötét folttal; intelligensnek és előkelőnek tűnt."

Abdülhamid majdnem harmincnégy éves korában lett szultán, miután az előző tizenöt évet névlegesen a Ketrec fogságában töltötte. A trónra lépése után ide záratta be három, még élő öccsét, Mehmed Resád és Mehmed Vahideddin pedig továbbra is a Dolmabahcse szerájban lakott külön lakosztályában, míg a trónfosztott V. Murádot és családját a Csiragan szerájban börtönözték be.

Mivel Abdülhamid édesanyja már nem élt, a nevelőanyja, Peresztu foglalta el a válide szultán helyét. Mivel Peresztu viselte gondját gyerekkora óta, Abdülhamid éppúgy szerette őt, mintha az édesanyja lett volna, akinek az elvesztése nagyon fájón érintette. Egyedül Peresztutól kapott szülői szeretetet magányos gyerekkora és ifjúi évei alatt, mivel az apja, Abdülmedzsid eleinte tudomásul sem vette a létezését, később pedig nem bízott benne.

Peresztu bátorította Abdülhamidet, hogy gyakorolja a hobbiját, a fafaragást és asztalosságot, ami a szultánnak egész életére a kedvenc időtöltése maradt. Ezenkívül Peresztutól tanulta meg azt a jó modort, amely annyira lenyűgözte még azokat a külföldi megfigyelőket is, akik egyébként semmi más jót nem tudtak mondani róla. Abdülhamid különösen udvariasan és finoman bánt a nőkkel, ami szintén Peresztu hatásának tudható be. Amikor Abdülhamid megalakította az udvarát, Peresztu valóságos uralkodónőként fogadta a vendégeit, olyan ódivatú ruhákba öltözve, amilyeneket akkor viseltek utoljára a nők, amikor a hárem még a Topkapu szerájban volt, és a legszebb ékszereket tette magára a kincstárból. Lady Layard, Sir Austen Henry Layard angol nagykövet felesége a következőképp jellemzi Peresztut: „Alacsony, szőke asszony, akin még mindig látszanak a hajdani feltűnő szépség

jelei.”

Egyetlen másik személy volt még, aki szeretetet mutatott Abdühamid iránt ifjú évei alatt: Pertevnijál, Abdülaziz édesanyja. Amikor Abdülaziz Abdülmedzsid trónra kerülése után a Ketrec foglya lett, a szultán megengedte Pertevnijálnak, hogy az uralkodói háremben maradjon. Abdülhamid gyakran látogatta meg Pertevnijált, aki ilyenkor a *csubukján,* vagyis hosszú török pipáján pöfékelve a számmisztika, az asztrológia, a halottidézés és a mágia ősi tudományára oktatta - csupa olyasmire, ami miatt a szerecsen eunuchok boszorkánynak tartották, és féltek tőle. Abdülhamid szintén feszült figyelemmel hallgatta, amint arról mesélt neki, milyen udvari pletykák keringtek, és milyenek voltak a bazárok azokban az időkben, amikor még II. Mahmud hászekijeként élt a háremben. Pertevnijál a palotában bármelyik nőnél többet tudott arról, milyen az élet a városban, mivel Isztambul egyik fürdőjében dolgozott, amikor II. Mahmud először felfigyelt rá, megpillantva, amint épp egy halom tiszta vásznat vitt a hamámhoz, és rabul ejtette érzéki szépsége, később pedig elbűvölte paraszti csavaros észjárása. A fia, Abdülaziz halála után Pertevnijálnak le kellett mondania a válide szultán címről, ezután pedig úgy döntött, a Topkapu szeráj régi háremébe fog visszavonulni, ahol először élt II. Mahmud hászekijeként. Élete hátralevő napjait itt töltötte mindössze néhány régi szolgálójával, szinte teljesen elfeledetten, ami a szultánt és udvarát illeti.

Abdülhamid magányos gyerekkora kétségkívül hozzájárulhatott ahhoz a paranoiához, amely egyre nyilvánvalóbb lett az évei előrehaladtával, mint ahogy a mániája is egyre inkább elhatalmasodott, hogy maga körül mindenki után kémkedjék. Amíg az anyja, Tirimüzsgán élt, mivel a tuberkulózis szobafogságra kényszerítette, a fiát kérte mindig, hogy hordja neki a hárem legfrissebb híreit és pletykáit, így Abdülhamidot gyakran lehetett látni, amint a testvérei ajtajánál fülel, illetve kihallgatja mindenki más beszélgetését, aki kapcsolatba lépett velük. A bátyjával, Muráddal együtt jobb neveltetésben részesült, mint korábban bármelyik elődje, és mindketten remekül beszéltek franciául, ami lehetővé tette, hogy Abdülhamid többet tudjon meg a külvilág eseményeiről, mint amennyit azelőtt az oszmán hercegek egyáltalán sejthettek, különösen azok, akiket szigorú felügyelet mellett őriztek a Ketrecben. Abdülhamid tizenöt éves korában találkozott Vámbéry Ármin magyar keletkutatóval és utazóval, aki ekkor épp francia nyelvre tanította Abdülmedzsid legidősebb lányát, Fatma Szultánt. Vámbéry följegyezte, hogy Abdülhamid mindig részt vett a húga, Fatma nyelvóráin, megemlítve, hogy az ifjú herceget sokkal inkább foglalkoztatták a húga dolgai, semmint a francia nyelv elsajátítása. A következőképp írja le az óráin megjelenő Abdülhamidot:

> *„…csendben, mozdulatlanul ült, csak akkor változtatott valamit a pozitúráján, amikor a szolgáló eunuch behozta a szokásos csésze kávéját; fekete szeme a tanárra szegeződött, mintha minden egyes francia szót azonnal el akart volna kapni a szájáról, amikor pedig a húgát elhívták valamilyen házbeli ügyben,* [Abdülhamid] *halk, félénk hangon, szinte alig érintve a tanulmányok tárgyát, inkább Residről* [Resid pasáról, Fatma apósáról], *a húgáról és annak férjéről kérdezte* [a tanárt].”

Néhány évvel később Abdülhamid elkezdett kirándulásokat tenni a bátyjával, Muráddal Pera európai világába. De míg Murád az Ifjútörökök mozgalmának liberális értelmiségiéinek társaságát élvezte Pera politikai kávéházaiban, addig Abdülhamid szívesebben töltötte az idejét a keresztény kisebbségek üzletembereivel, és itt barátkozott össze Zarifi görög bankárral és az örmény alkusszal, Asszánival. Zarifi irányítása alatt Abdülhamid okosan fektette be a pénzét, és mire trónra került, körülbelül 70 000 angol font értékű magánvagyont halmozott fel.

Abdülhamid szeretett egyedül kószálni Isztambul utcáin, ahol általában betért a Grand Rue de Pera divatos üzieteibe és kávéházaiba. Leginkább egy Flora Cordier nevű fiatal belga kalaposnő üzletét kedvelte. Az ifjú hölgyet az egyik hódolója úgy írta le, mint „a szőke lányt,

akinek mosolyog a szeme”. Abdülhamid beleszeretett a lányba, aki egyfajta házasságkötésen esett át vele, bár ezt hivatalosan sosem ismerték el, és Abdülhamid egy tengerparti villában élt együtt vele a Boszporusz mellett, Therapia közelében. Házasságkötésüket először Benjamin Disraeli említi egy Lord Salisburynak írott levelében, amelyet nem sokkal az új szultán trónra kerülése után küldött el, és amelyet az isztambuli brit nagykövetség által a miniszterelnöknek küldött információra alapozott:

> *„Az új szultánnak csak egyetlen felsége van, egy masamód Perából, aki belga.* [Abdülhamid] *rendszeresen látogatta a boltját, kesztyűket vásárolt nála stb., és rendkívül csodálta őt. Egy nap azt mondta, »Feleségül jönne hozzám?«, mire a lány azt felelte, »Pourquoi non«* [Miért is ne?], *és ezzel az ügy el is volt intézve. Ó volt az, aki a háremélet ellen hangolta. Röviden: egy Roxelana.* [A szultán] *vajon egy Nagy Szulejmán lesz?”*

Abdülhamid románca Flora Cordierrel alig több, mint egy évig tartott, mivel Peresztu és mások ellenzése lehetetlenné tette egy európai nő behozatalát a szultáni hárembe.

1876 után egyáltalán nem esik róla több említés, akkor is csak annyi, hogy az üzletét a Grand Rue-n bezárták, és az a pletyka keringett, hogy hazaküldték Belgiumba.

Abdülhamidnak már a szultánná válása előtt is volt háreme. Az első ismert kegyencnője Nazikeda, aki 1869-ben egy Ulvije nevű kislányt szült neki. Ulvije hétéves korában gyufákkal játszva összeégette magát, és meghalt, és Nazikeda is komoly égési sérüléseket szenvedett, miközben igyekezett a lányát menteni. Lejla Hanim e tragédia leírásánál megemlíti, hogy „a szultán és a szeretője mély bánatba zuhant, és hosszú ideig nem találkoztak, még csak nem is látták egymást”.

Abdülhamid első felesége Bedrifelek volt, akit 1868. december 15-én vett el. 1870. január 11-én Bedrifelek világra hozta a trónörökös első fiát, Mehmed Szelimet, a következő évben január 12-én pedig egy lányt, Zekijét. Abdülhamidnak összesen tizenkét felesége és ágyasa volt, akik nyolc fiút és nyolc lányt szültek neki (a fiúk között egy ikerpárral), de négy gyermeke csecsemőkorban vagy még nagyon fiatalon meghalt.

Abdülhamid még az uralkodása elején úgy határozott, hogy a Dolmabahcséból átköltözik a Jildiz szerájba, a Csillag Palotába a Csiragan szeráj fölötti dombokon. Az ezt követő két évtizedben újjáformálta a Jildiz szerájt, átépíttetve annak már meglévő szerkezetét, illetve újabb épületeket adva hozzá, hogy kialakítsa főrezidenciáját, mivel sokkal inkább kedvelte ezt az elszigetelt, erdőkkel körülvett palotát, mint a közszemlére kitett Dolmabahcse szerájt. Jildiz nem volt a hagyományos értelemben palota, inkább kioszkok és pavilonok sora, körülöttük erdők és parkok meg egy tó, amelyet egy patak táplált, rajta kis, rusztikus hidakkal, itt-ott pedig elszórtan egy-egy üvegtetejű kávézóhelyiség, hogy a szultán bárhol megállhasson egy kávéra, miközben az erdei ösvényeken sétált. Mrs. May Müller, a híres keletkutató felesége a következőképpen írja le a Jildiz szeráj parkját, ahová a férjével együtt teára invitálták egy délután:

> *„Jobb oldalunkon ott magasodtak a hárem csupasz falai, melyek magasabbak voltak bármelyik angliai börtönéinél. Egy bezárt, gondosan őrzött ajtón át jutottunk be e falakon belülre. Elhaladva egy gyönyörű kioszk mellett tőlünk balra, majd átmenvén egy keskeny átjárón, hirtelen csodálatos szépség tárult szemünk elé. Jildiz a főváros legmagasabb dombjának tetején áll, és előttünk ott terült el egy nagy tó vagy mesterséges folyó, tele mindenféle formájú bárkákkal és hajókkal, köztük egy elektromos csónakkal. A park minden oldalon a tó felé lejtett, a gyep pedig éppolyan zöld volt s éppannyira gondozott, mint a legjobb angol kertekben. Mindenfelé csodálatos pálmákat és cserjéket ültettek, a virágágyak pedig színkavalkádjukkal*

gyönyörködtettek. A levegő nehéz volt a narancsvirágok illatától, a kertészek pedig rövid időközönként locsolták a pázsitot, de még a kavicsutakat is. A hárem fala, mely most tőlünk jobbra magasodott, többé már nem volt csupasz, hanem a tetejéig virágok borították: sárga és fehér Banks-rózsák, napraforgók, verbénák, golgotavirágok stb. Fehér és ezüstszürke galambok - a Próféta madarai - ezrei röpködtek a hatalmas galambdúc körül, amelyet a fal mellé építettek, s félig eltakarták a kúszónövények. Az egész jelenetet ragyogó keleti napfény világította meg, amelyben minden tárgy olyan éles kontúrral rajzolódik ki, hogy az ember szinte elveszíti a távolságérzékét. A tó végében egy kacsales áll, ahol Őfelsége gyakran vadászgat, jóval emögött pedig épp csak megpillanthattuk a Boszporusz felé lejtő parkot."

Abdülhamid egy asztalosműhelyt és egy fazekasműhelyt is építtetett a palotakertben, és mindkettő hírnévre tett szert a termékei magas színvonalának köszönhetően, s ezeket nemcsak a Jildiz szerájban, de a Boszporusz mentén fekvő egyéb császári rezidenciákban is használták. A többi építmény között volt még egy színház, egy könyvtár, egy csillagvizsgáló, egy fotólaboratórium, egy hímzőműhely, egy kitömött állatokat bemutató múzeum, illetve egy másik a szultán képeinek és műtárgyainak, valamint egy kórház és négy klinika, egy gyógyszertár, egy asztalosműhely kizárólag a szultán saját használatára, egy fűrészmalom a bútorgyár ellátására, kutyaólak és egy kórház a szultán kutyáinak, öt istálló a lovainak, egy madárház a trópusi madarainak és egy állatkert a kedvenc állatainak, többek között az oroszlánjának.

Abdülhamid ezeken kívül egy óvodát és iskolát is építtetett Jildizben a gyermekei számára, melyekről a lánya, Ajse - akit 1887. november 1-én hozott a világra édesanyja, Müszfika Kadin - is beszámol emlékirataiban. Ajse legelső emlékei a dadához fűződnek, akitől olyan szerető gondoskodást kapott az óvodában:

„Amikor kicsi voltam, ő fektetett le, és az ágyam végében ült altatódalokat énekelve, amíg el nem aludtam. Határtalan hűséggel, féltő gondoskodással, szeretettel öltöztetett, s törődött velem. Gyakran megcsókoltam, »drága dadámnak« hívtam, ő pedig mindig úgy nevezett: »én egyetlen angyal-hercegnőm«."

Miután Ajse elég idős lett, hogy elhagyja az óvodát, minden reggel a testvéreivel együtt ő is az iskolaterembe ment.

Abdülhamid személyzetének tagjai adtak nekik leckéket, melyek Ajse beszámolója alapján szélesebb körű oktatást biztosítottak nekik, mint a korábbi idők királyi gyerekeinek:

„Mielőtt megérkeztünk, a szolgák mindig vörös bársonypárnákat meg olvasópolcokat tettek le nekünk a nagy teremben. A tolltartóinkat és tollainkat az olvasóasztalra készítették. Két tanárunk volt, Hászib efendi, a magántitkár, és Kamil efendi, a titkosírás-szakértő. Hászib efendi a Koránra, *arab és perzsa nyelvre tanított minket, Kamil efendi pedig török nyelvtanra és olvasásra, oszmán elvekre, számtanra, történelemre és földrajzra. Az iskolatáskámat édesanyám készítette össze. A táskát gyönyörű lila bársonyból varrták, amit ezüstszállal hímeztek ki, és volt benne egy csodaszép aranyozott ábécéskönyv meg arany karcolótűk gyémánt-heggyel. A táskám azért készült lila bársonyból, mert ez volt a kedvenc színem."*

A palota parkjának felső bejáratánál egy Hamidijé-dzsámi nevű mecsetet építettek, hogy Abdülhamidnak ne kelljen kimerészkednie a város utcáira a szelámlik, vagyis a péntek déli imára vonulás miatt.

A jildizibeli színházat Szarkisz Balian építette 1888-89 között. Négy évvel később a szultán meghívott egy olasz vándorszínész-társaságot, melynek Arturo Stravolo volt a vezetője, és amely a maestro apjából, bátyjából, húgából, feleségéből és lányából állt. Abdülhamid néha felkérte őket, hogy írják át egy-egy színdarab vagy opera történetét, mivel ki nem állhatta, ha szomorúan végződtek, így lett a *La Traviatából Madame Camélia,* melyben Violetta visszanyeri az egészségét, mielőtt legördül a függöny.

A szultán egyenesen falta a könyveket, különösen a bűnügyi történeteket és krimiket kedvelte, melyeket az uralkodói ruhamester, Iszmet bég olvasott fel neki egy paraván mögül. Abdülhamidnak Sherlock Holmes volt a kedvence, és amint megjelent Arthur Conan Doyle egyik újabb története, Abdülhamid azonnal lefordíttatta törökre, majd gyakran egyetlen éjjel végigolvasta az egészet. A fordítóirodája különböző külföldi nyelveken írt újságokból összeválogatott cikkekkel is ellátta mind Isztambulból, mind a világ más tájairól. Abdülhamid mindezek mellett általában terjedelmes levelezésének olvasgatásával töltötte az éjszakáit, illetve a több kötetet megtöltő dzsurnaljainak, azaz dossziéinak tanulmányozásával, amelyeket seregnyi kéme állított össze a számára. A minisztereinek és titkárainak számítania kellett rá, hogy a nap vagy az éjjel bármelyik szakában magához hívathatja őket a szultán, aki álmatlanságban szenvedett, ezért csak ritkán aludt, legföljebb rövid időkre elbóbiskolt.

Mire Abdülhamid trónra került, újabb krízishelyzet állt elő a Balkánon. A törökök és az oroszok között kirobbanni készülő háború fenyegetése miatt a nagyhatalmak 1876. november 4-én Isztambulban tartottak találkozót. Kijelentették, hogy céljuk az Oszmán Birodalom területi integritásának megvédelmezése, ugyanakkor felszólították a szultánt, hogy vegye fontolóra reformok bevezetését Bulgária és Bosznia kormányzásában.

Midhát pasa azt tanácsolta Abdülhamidnak, alkotmány bevezetésével hallgattassa el az európaiakat, mivel a szultán már korábban beleegyezett egy alkotmánybizottság felállításába. A Midhát pasa vezette bizottság megfogalmazott egy alkotmányt, amelyet a kabinet az év december 6-án jóváhagyott, de a szultán továbbra is fenntartotta magának a jogot, hogy bárkit száműzhessen, akiről úgy tartja, fenyegetést jelent az államra nézve. Abdülhamid Midhát pasát nevezte ki nagyvezírnek, december 19-én pedig megalakult az új oszmán parlament.

Az isztambuli konferencia totális kudarc volt, és 1877. január 20-án a küldöttek feloszlatták. Ez lehetőséget biztosított Abdülhamidnak arra, hogy megszabaduljon Midhát pasától, akit 1877. február 5-én megfosztott hivatali jelvényeitől, és még aznap száműzte az *Izzeddin* nevű királyi jachton. Aznap este a szultán meglátogatta a nevelőanyját, Peresztut a Dolmabahcse szeráj háremében, ahol az idegei megnyugtatására Peresztu zongorázott neki. A szultánnak Offenbach és Meyerbeer volt a két kedvence, ezért a nevelőanyja néhány szerzeményüket játszotta neki, miközben Abdülhamid az ablaknál állva nézte, amint az *Izzeddin* kifut a kikötőből, fedélzetén a legfőbb ellenségével. A szultán fölemelte a kezét, hogy Peresztu hagyja abba a zongorázást, és így mormogott magának: „Butaság volt Midháttól, hogy ujjat húzott a szultánjával!"

Abdülhamid 1877. március 19-én hivatalos ceremónia keretében nyitotta meg az első oszmán parlamentet a Dolmabahcse szerájban, ami után a képviselők testülete összeült az igazságügyi Palotában az Aja Szofia mellett. A parlament nem sok önállósággal rendelkezett, mivel a szultán gondoskodott róla, hogy minden valódi hatalom az ő kezében maradjon.

1877. április 24-én II. Sándor orosz cár hadat üzent az Oszmán Birodalomnak, és kilenc hónapon belül az orosz hadsereg már Isztambul külvárosaiig jutott San Stefanónál. A nagyhatalmak közbeléptek, és a békefeltételeket a berlini béke fektette le írásban, amelyet 1878. július 13-án írtak alá. Az Oszmán Birodalom hatalmas területeket veszített el a Balkánon és Északkelet-Anatóliában, a Porta pedig óriási összegű hadisarcot kellett hogy fizessen a cárnak. Eközben a szultán feloszlatta az oszmán parlamentet, amely ezután újabb harminc évig nem is ült össze.

Miután megszabadult a parlamenttől, Abdülhamid személyesen gyakorolt közvetlen

befolyást a kormányintézkedések minden egyes aspektusa felett, akár polgári, akár katonai ügyről volt szó. Layard Londonba küldött jelentésében megjegyzi, hogy „Őfelsége mostantól teljhatalommal uralkodik; minden és mindenki még inkább az ő abszolút irányítása alá tartozik, mint eddig bármikor”.

Abdülhamid aggódott amiatt, hogy egy puccs visszaültetheti a bátyját, Murádot a trónra, ami még inkább felerősítette természetes hajlamát a paranoiára. Még uralkodása kezdetén létrehozott egy kémhálózatot, amelynek tagjai mindenről értesítették, ami a birodalmában folyt, különösen Isztambul bazárjaiban és kávéházaiban. A szultán és kémei dzsurnalokban jegyezték le az információikat és megfigyeléseiket, Abdülhamid pedig idővel megszállottja lett ennek a tevékenységnek. Amint azt Layard följegyezte, a szultánt sosem lehetett a dzsurnalja nélkül látni: „A szultán szinte sosem felejtett el semmit, amit mondtak neki, mivel szokása a dzsurnalba jegyzetelni - amit gondosan őriz, és ami rendszerint a keze ügyében van - minden megfigyelést vagy kijelentést, amelyet megjegyzésre érdemesnek tart, s ezeket gyakran idézi beszélgetéseink során.”

1878. május 20-án egy Ali Szuavi nevű iszlám fundamentalista körülbelül száz balkáni menekülttel megtámadta a Csiragan szerájt, azzal a céllal, hogy V. Murádot kiszabadítsák, és visszahelyezzék a trónra, de a kísérletet kudarcba fullasztotta a helyi csendőrség, amelynek tagjai megölték Ali Szuavit és az embereinek körülbelül a felét, a többieket pedig elfogták vagy egyszerűen szétkergették. Amint ismét helyreállt a rend, Abdülhamid azonnal elvitette Murádot és a családját a Csiraganból, és szigorú őrizet alatt tartatta őket a Jildiz szeráj Máltai Kioszkjában, ahol ő maga is rajtuk tarthatta a szemét. Idővel végül megengedték nekik, hogy visszatérjenek a Csiragan szerájba, de a korábbinál sokkal szigorúbb felügyelet alatt, és nem hagyhatták el a palota Mabejnként ismert szárnyát.

A lázadás még inkább felélesztette Abdülhamid félelmeit a saját személyes biztonságával kapcsolatban, ezért lezáratta a Jildiz szeráj jókora kiterjedésű parkját a nagyközönség elől, így a palota szigorúan őrzött erődítménnyé vált. A szultánt ettől kezdve nem is nagyon lehetett nyilvános helyeken látni, a pénteki szelámlikokat kivéve, amikor általában a Jildiz szeráj felső bejáratánál álló Hamidije-mecsethez ment, illetve azokon a szertartásos alkalmakon, amikor a Topkapu szerájba kellett mennie, de ilyenkor mindig állig fölfegyverzett albán testőrök kísérték. A paranoiája szemmel láthatóan egyre nőtt, míg végül egy olyan komoly idegösszeomláson esett át, hogy két hétig a szobáját sem volt képes elhagyni, így tulajdonképpen nevelőanyjának, Peresztunak, és görög orvosának, Mavrojeninek kellett régensként uralkodniuk a távollétében.

Layardot 1880 áprilisában visszarendelték a Porta angol nagyköveti megbízásából, utolsó audienciáján Abdülhamid neki ajándékozta Bellini portréját Hódító Mehmedről, amely ma a londoni National Galleryben látható. Abdülhamid nagyon kedvelte a Layard házaspárt, Lady Layarddal pedig még az után is fenntartotta a barátságot, hogy a berlini béke kapcsán a férje kegyvesztett lett a szultánnál. Lady Layard volt az első nő, akit a szultán meghívott, hogy az asztalánál vele együtt étkezzék, sőt Abdülhamid azt is megengedte a gyerekeinek, hogy elmenjenek hozzá teára a perai brit nagykövetségre. Lady Layard gyakran tett látogatást a háremben, ahol látta a szultánt a gyermekeivel játszani, elnézte őt, amint megjavította az egyik kislánya eltört babáját, hallgatta, amint török népmeséket mond nekik, vagy Offenbachot játszik a pianoláján, és megvitatta vele a terveit, miszerint a szultán egy lányiskolát akar nyitni, ahol előkelő török családok lányai nyugati neveltetésben részesülhetnének, anélkül, hogy szakítaniuk kellene az iszlám hagyományokkal.

Layard érdekes leírást és jellemrajzot ad Abdülhamidról, megemlítve a hitelesnek nem nevezhető pletykát, miszerint a szultán nem is Abdülmedzsid fia volt, illetve hogy az ereiben örmény vér folyt az anyja, Tirimüzsgán révén:

„A szultán a közepesnél kissé alacsonyabb volt, az alkata vékony, szinte karcsú. A

szakálla és a haja koromfekete, a vonásai pedig egyáltalán nem utaltak tatár származásra, de még csak nem is hasonlított egyik ősére sem - kivéve talán Mahomed [Mehmed] *szultánt, a Hódítót, akinek az élő modellről festett portréja, Gentile Bellini műve az én birtokomban van. Inkább hasonlított az örmény vagy a zsidó nemzet tagjára, ami valamelyest alapot adott a Pera és Galata pletykaköreiben keringő botrányos hírnek, miszerint nem Abdülmedzsid fia volt, hanem örmény vér folyt az ereiben [...] Nagyon egyszerűen öltözködött, frakk-kabátot viselt, és semmi sem különböztette volna meg egy európaitól, csak a vörös fez a fején [...]*

Hajlott a miszticizmusra, és gyakran magával ragadta a szélsőséges fanatizmus. Másrészt viszont tagadhatatlanul éles esze összeütközésbe hozta a természetfölötti dolgokon alapuló elméletekkel, és dacára a legelső elhatározásának, hogy továbbra is Mahomet [Mohamed] *utódjaként kívánja láttatni szent személyét, nemegyszer komoly vallási kérdések megvitatásába bocsátkozott, aminek során jókora szkepticizmusról tett tanúbizonyságot [...] a szultán egyáltalán nem volt rendíthetetlen hívő, de nyilvánosság előtt zajló életében alkalmazkodott az istenfélő muszlim kötelességeihez."*

Abdülhamid 1878-ban arra kényszerült, hogy visszahívja Midhát pasát a száműzetésből, és kinevezte Szíria kormányzójává, ahol két évig szolgált, mielőtt átirányították Izmirbe. 1881. május 17-én azután letartóztatták Midhátot, és visszahozták Isztambulba, ahol kilenc másik férfival együtt perbe fogták Abdülaziz szultán meggyilkolásáért. A Sir Henry Elliot által „szégyenletes komédiának" nevezett tárgyalás június 27-én kezdődött és fejeződött is be, miután mind a tíz vádlottra halálos ítéletet mondtak ki. A hírre egész Nyugat-Európa felhördült, ezért Abdülhamid kénytelen volt a halálos ítéleteket életfogytiglani börtönbüntetésre változtatni, így Midhát pasát és Hajrullah efendit június 28-án egy börtöntáborba küldték Arábiában. Midhát pasát végül 1884. május 8-án érte utol a vég, amikor Hajrullah efendi tanúvallomása szerint megfojtották az őrei, ezután pedig egy jelöletlen sírba temették.

II. Vilmos császár 1889 őszének elején, egy évvel a trónra kerülése után, államfői látogatást tett Isztambulban. Abdülhamid meleg fogadtatásban részesítette, és a kíséretével együtt a Meraszim Kösküben, a Jildiz szeráj mellett kifejezetten a császár fogadására épített új pavilonban szállásolta el. Németország ezzel megtette az első lépését végső célja felé, hogy egyre beljebb hatoljon Törökország ázsiai régióiba, amelyet a Berlin-Bagdad vasútvonal megépítése is elősegített. Abdülhamidnak nagy örömére szolgált, hogy a császár látogatása ilyen jól sikerült, de továbbra is óvatosan viseltetett a németek iránt, még Vilmos második látogatása után is, kilenc évvel később. A félig lengyel, félig francia származású Ostrorog gróf, aki több évet töltött Abdülhamid szolgálatában, följegyezte, hogy „a szultánt elbűvölte, de nem részegítette meg a Kaiser. Lenyűgözte, de meg nem győzte".

Az örmények helyzete az Oszmán Birodalmon belül Abdülhamid uralkodásának kezdete óta vita tárgyát képezte a nagyhatalmakkal, és az Oroszország által támogatott örmény nacionalizmus megjelenése csak még inkább súlyosbította a problémát. Két örmény forradalmi csoport, a huncsak és a dasnak terrorista akciókba kezdett az Oszmán Birodalom több pontján is, melyek könyörtelen megtorló intézkedéseket vontak maguk után a Hamidije lovasságban (az oszmán hadsereg Abdülhamidról elnevezett egységeiben) szolgáló kurd katonák részéről.

1896. augusztus 26-án, szerdán egy csoport huncsak terrorista elfoglalta a galatai Oszmán Bankot, ahol két alkalmazottat megöltek, az ügyfelekkel együtt pedig százötven embert túszul ejtettek, miközben azzal fenyegetőztek, hogy felrobbantják az épületet. Két nappal később pedig valaki bombát dobott Abdülhamidra, amint a déli imádkozásra tartott az Aja Szofiába, és noha neki haja szála sem görbült, testőrségének tucatnyi tagja meghalt.

Mindezeket olyan súlyos megtorló intézkedések követték, hogy egyedül Isztambulban több tízezer örményt mészároltak le. Az Oszmán Bankban tartózkodó, életben maradt terroristák addigra már megállapodást kötöttek, melynek értelmében biztonságban elhagyhatták a várost, miután sikerült felhívniuk a világ figyelmét az örmény függetlenség kérdésére.

Az örmények lemészárlása felháborította a Nyugatot. Gladstone „a nagy mészáros"-nak titulálta Abdülhamidot, Clemenceau pedig jildizi szörnyetegnek, illetve vörös szultánnak. A nagyhatalmak táviratot küldtek a szultánnak, amelyben figyelmeztették, hogy azonnal vessen véget a mészárlásoknak, különben, ha a helyzet nem változik, mind a trónja, mind a dinasztiája veszélybe kerül. Abdülhamid komolyan vette a fenyegetést, és augusztus 28-án pénteken kiadta a parancsot az öldöklés beszüntetésére.

II. Abdülhamid (1876–1909)
az uralkodása delén

Abdülhamid 1901-ben a szultáni és kalifai rangra emelésének huszonötödik évfordulóját ünnepelte. A jeles alkalomra való tekintettel bejelentette tervét, miszerint vasútvonalat kíván építtetni Damaszkusztól Mekkáig és Medináig, amely megkönnyítené a muzulmánoknak a Hidzsázba, vagyis a Szent Városokba menő zarándokutak megtételét. Az építkezési munkálatokra kizárólag muzulmánok jelentkezhettek, és ez lett a később Hidzsáz Vasútként ismert vonal, melynek létrejöttéhez legelsőként Abdülhamid járult hozzá egy 50 000 angol font értékű adománnyal.

Abdülhamid uralkodásának eddig eltelt huszonöt éve alatt a trónfosztott bátyja, V. Murád a családjával együtt a Csiragan szerájba börtönözötten sorvadozott. Murád édesanyja, az egykori válide szultán Sevkefza 1889-ben elhunyt, és a férje, Abdülmedzsid mellé temették annak I. Szelim mecsetében álló türbéjébe. Murádnak három fia és két lánya született, mielőtt szultán lett, de két fia még csecsemőkorában meghalt, s csak egy, Szelahaddin maradt életben.

Miután megfosztották a tróntól, még két lánya jött a világra - az egyik még csecsemőkorban meghalt, csak a másik, Fatma maradt életben. Muráddal együtt a fia, Szelahaddin, és a három lánya, Hadidzse, Fehime és Fatma, illetve a gyerekek édesanyjai is a Csiragan-szerájban raboskodtak; az itteni háremnek Murád birindzsi kadinja, Ebru volt a vezetője, annak ellenére, hogy ő egyetlen gyereket sem szült neki. Ezt a török történetíró, Haluk Sehszuvároglu is megemlíti beszámolójában, mely Murád három kegyencnőjével folytatott beszélgetéseire alapul, akik szintén együtt raboskodtak vele a Csiragan szerájban:

> *„Ebru, V. Murád bas (fő) kadinja nagyon jól tudott varrni. Kimondottan jól értesült, udvarias, jól nevelt nő volt. Habár neki magának nem lett gyermeke, Murád, amikor trónra lépett, nem volt hajlandó elhagyni Ebrut mint egyszerű ikbalt (rabszolganőt), ezért megtette őt bas kadinnak, szöges ellentétben az oszmán hagyományokkal…"*

Sehszuvároglu ezután a leváltott szultán néhány másik háremhölgyéről ír, többek között Tarzi Nevinről, egy elsőrangú zenei tehetségről, akit szinte elemésztett a Murád iránt érzett viszonzatlan szerelme:

> *„Tarzi Nevin egyike volt azoknak az udvarhölgyeknek, akik halálosan beleszerettek Murád szultánba,* s *már hercegkora óta imádta őt. Abdülhamid efendi, aki tudott a dologról, még javasolta is a bátyjának, hogy viszonozza a hölgy érzelmeit. »Az égre, bátyám, sivár állapotban van! Miért nem veszed magadhoz?«*
> *Tarzi Nevin több nagy érzelmi válságon is átesett a Csiragan szerájban. Nem mosakodott, nem fésülködött, néha még azt is elfelejtette, kicsoda. Ez mindig eltartott egy darabig, de Murád soha - sem hercegként, sem később - nem tekintette őt szerelem vagy szenvedély tárgyának.*
> *Tarzi Nevin Csiragan éltető lelke volt. Kiváló színésztársulatot állított össze, és színházi bemutatókat szervezett. Némelyik lány férfiruhába öltözötten adott elő V. Murád előtt. Tarzi Nevin emellett egy remek zenekart is összehozott. Maga tanította be őket, illetve különböző koncerteket szervezett, ugyanakkor az ifjú sehzádékat* [hercegeket] *és szultánákat perzsa és arab nyelvre oktatta. Ő maga is nem egy zenedarabot komponált, többek közölt keringőket és polkákat. Koncertesteken Tarzi Nevin odaült a zongorához, s szinte lángolt az izgatottságtól, hogy Murád szultán jelenlétében lehet. Amíg játszott, két lánynak kellett tartania a vállát kétfelől. Úgy látszott, mintha valamiféle transzban lenne, és a legnehezebb darabokat is határtalan ügyességgel adta elő.*
> *Miután az egykori szultánt bebörtönözték a Csiraganban, a gyerekei nevelését és taníttatását ezekre a nőkre bízták. Némelyikük beszélt perzsául vagy arabul, mások pedig egész jól beszéltek franciául. Azonban a Csiragan szeráj rabjai leginkább a zongoratudásukkal és az egyéb hangszereken való játékukkal tűntek ki.*
> *V. Murád olvasással és zenehallgatással töltötte a napjait a Csiragan szerájban. Ő maga is remekül zongorázott. Roppantul érdekelte a gyerekei fejlődése és tanulmányai [...] A gyerekek is nagyszerűen megtanulták zongorázni. A kisebbik lánya néha részt vett a színházi előadásokban, míg egy másik lánya a zongoránál ült* […] *Csiraganban mindenki tudott írni és olvasni, és mindenki jártas volt a zenében. Emellett annak a szüksége folytán, hogy magukra voltak utalva, minden lány kitanulta a varrást is…"*

Abdülhamid Dzsevher aga, a szerecsen eunuchok bas muszáhibként ismert vezetője segítségével tartotta rajta a szemét bebörtönzött bátyján, mivel az aga, ha bármit megtudott, azonnal jelentette a szultánnak. Murád ezt egyszer ki is használta, hogy tréfát űzzön az

öccsével - ahogy Sehszuvároglu írja:

„A bas muszáhib gyakran bejött, hogy megkérdezze, óhajtanak-e valamit, de Murád rabsága évei alatt egyszer sem kért semmit sem az öccsétől. Egy alkalommal azonban azt mondta: »Hadd kérjek az öcsémtől valamit, amiből úgy gondolná, megőrültem! Annak nagyon örülne!« - s azt kérte, küldjenek neki egy madarat kalitkában!”

Murád szellemi egészsége jelentősen javult a rabsága évei alatt, mivel többé nem nehezedett rá a szultánság terhe, illetve az alkoholfogyasztása is jelentős mértékben csökkent, habár étkezésekkor továbbra is bort vagy sört ivott víz helyett. Csiragan kezdetleges körülményei még találékonyabbá tették, amely növelte az önbecsülését, arra pedig különösen büszke volt, hogy fogorvos hiányában még azt is megtanulta, hogyan húzza ki a saját lyukas fogait. Emellett most, hogy megszabadult a felelősség terhétől, írja Sehszuvároglu, több ideje maradt kulturális érdeklődése kielégítésére is:

„Roppant gazdag könyvtára volt, ideje nagy részét pedig azzal töltötte, hogy olvasott, írt, zongorázott, vagy azokkal beszélgetett a régi időkről, akik ott éltek vele együtt. Olyan tagja volt ő az Oszmán-háznak, aki jól ismerte a nyugati zenét, és aki hercegként, illetve trónörökösként maga is több zenedarabot komponált. Ezek közül leghíresebb a Szilisztra-induló. *A Csiraganban is írt néhány újabb darabot, 1882-ben pedig egy polkát komponált a második lányunokája, Dzselile Szultán számára.*
V. Murád gyakran beszélt az apjáról, a nagybátyjáról és az európai utazásáról. Sűrűn és hosszasan mesélt a gyerekeinek Franciaországról és Angliáról meg a szabadságról, amelyet ott élvezett. »Egy nap szabadok leszünk - mondta ilyenkor mindig -, és egy hajón elviszlek titeket ezekbe az országokba.«”

Murád azonban már sosem nyerte vissza a szabadságát. 1904. augusztus 29-én cukorbetegségben meghalt a Csiragan szerájban, ahol két nap híján huszonnyolc évig raboskodott. Utolsó kívánságát teljesítve a fia, Szelahaddin a *Koránból* olvasott föl neki, majd becsukta a könyvet, amikor az apja csendben, békésen távozott. Másnap Murádot eltemették a Jeni-dzsámi türbéjébe, a hatodik és egyben utolsó szultánként, akit itt helyeztek örök nyugalomra.

Murádot tehát a halál szabadította meg a rabságától, miközben az öccse, a nyugat-európaiak által csak Vörös Szultánként emlegetett Abdülhamid elnyomó uralma utolsó évét kezdte meg a Jildiz szerájban, a börtönben, amelyet saját maga tett azzá önnön magának.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Az Oszmán-ház bukása

Abdülhamid ellen 1905. július 21-én újabb merényletet kíséreltek meg: egy dinamittal megrakott szekér felrobbant a Hamidije-mecset előtt a szultán heti szelámlikja alatt, és tizenheten meghaltak. Abdülhamid épp a mecseten belül tartózkodott a robbanáskor, így haja szála se görbült.

A rendőrfőnök örmény terroristák merényletének tartotta a robbantást, de a letartóztatások után a kínvallatásokkal kicsikart vallomások ellenére sem sikerült egyértelmű magyarázatot találni arra, hogy ki állt a merényletkísérlet hátterében. A paranoiás szultán innentől kezdve már mindenkitől félt, és kételkedni kezdett hadserege, de még saját személyzete hűségében is. Uralkodása még inkább despotikussá vált: a könyveket, újságokat, színdarabokat cenzúráztatta, illetve börtönnel és száműzetéssel sújtott mindenkit, akiről azt gyanította, hogy liberális gondolkodású.

Az Abdülhamid diktatúrájával szembehelyezkedőket az úgynevezett Ifjútörökök vezették, akik közül végül egyetlen párt, az Egység és Haladás Bizottsága (Ittihad ve Terakki Dzsemijeti, az ITD) került az előtérbe. Ez a párt két kongresszust is tartott Párizsban, az elsőt 1902 februárjában, a másodikat 1907 decemberében, és az utóbbin bejelentették, hogy elkerülhetetlenné vált Abdülhamid trónfosztása és a demokratikus állam kialakítása, s ehhez akár erőszak alkalmazását is kilátásba helyezték. 1908. július 23-án a párt vezetői táviratban üzenték meg ultimátumukat Abdülhamidnak, miszerint ha huszonnégy órán belül nem állítja vissza az alkotmányt, a Macedóniában állomásozó hadsereg Isztambul ellen indul. A szultán az üzenet kézhez kapása utáni napon visszaállította az alkotmányt, és bejelentette, hogy ismét összehívja a parlamentet.

Az új oszmán parlament választásait 1908 őszén tartották, és a képviselőházban egyetlen kivétellel minden helyet az 1TD nyert el. A második parlament az Igazságügyi Palotában ült össze 1908. december 17-én délben, ahol Abdülhamid a trónusbeszédét tartotta. H. G. Dwight így írja le a drámai eseményt:

> *„Ott állt a szultán, kezét birodalma kardján tartva, s egyszerű, sötét katonai zubbonyában olyan volt, mint a megtestesült méltóság. Noha szemmel láthatóan megöregedett az évek súlya alatt, mégis volt tartása, s nem roskadt magába, mint egyesek várták. Ott állt, csillogó szemmel, karvaly orrával, dús szakállával, s egyenként mustrálta végig az arcokat, melyek széles birodalma valamennyi népfaját és vallását képviselték. A csend és* e *pillantás intenzitása egyre drámaibb lett, ahogy teltek a percek. »Ketrecbe zárt farkas!« - suttogta valaki mögöttem…”*

A muzulmán fundamentalisták azonban tüntettek az új alkotmány ellen, és a seriat szent törvényének visszaállítását követelték. Az 1909. április 12-ről 13-ra virradó éjszakán az Első Hadtest katonái csatlakoztak a medreszék vallásos diákjaihoz, és velük együtt megrohamozták a parlament épületét, ahol két képviselőt megöltek, a többiek pedig ezt látva rémülten elmenekültek. Az ITD még Isztambulban tartózkodó többi tagja is menekült az országból, így

Abdülhamid megint csak egymaga kaparintotta kezébe a hatalmat.

Az Abdülhamiddal szembehelyezkedő ellenzéket Mahmud Sevket pasa, a szaloniki Harmadik Hadtest parancsnoka vezette, aki vonattal az Isztambulon kívüli Csataldzsa városába hozatta a katonáit Macedóniából, és tulajdonképpen ostrom alá vette a fővárost. Április 22-én a szétszóródott képviselők és kabinetminiszterek titokban találkoztak a San Stefanó-i Nemzeti Közgyűlésen a volt nagyvezír, Szaid pasa elnöklete alatt. Itt megszavazták, hogy lemondatják Abdülhamidot az öccse, Mehmed Resád javára, de a döntésüket addig titokban kellett tartani, amíg a hadsereg el nem foglalja a fővárost.

Mahmud Sevket pasa április 24. reggelén csapataival bevonult Isztambulba, és a seregének még naplemente előtt sikerült kezébe ragadnia a város irányítását. A szultán testőrei a Jildiz szerájnál először nekiindultak, hogy szembeszálljanak a betolakodókkal, de a macedón gyalogságot látva gyorsan visszahúzódtak a palota falain belülre. Az őrök ezután lassan dezertálni kezdtek, míg végül Jildiz teljesen védelem nélkül maradt. Azután pedig, hogy elvágták az elektromos vezetékeket, a szultán óriási háznépe pánikba esett, különösen a háremhölgyek, akiknek riadalmát így írja le Francis McCullagh:

> *„A több száz védtelen nő azt hitte, a palotát bármelyik pillanatban megrohanhatja egy zabolátlan katonahad. Némelyikük elájult, mások hisztériás rohamot kaptak, éjszaka pedig mindegyik egyszerre sikoltozni kezdett, míg végül az egész palota valóságos tébolydára emlékeztetett. A szombat éjszaka olyan csendes volt, mint a halál, a sikolyokat pedig egyre hallották a macedónok, akik tízezren, erős tüzérség segítségével ekkorra bekerítették a palotát.* [A sikoltozást] *bizonyára még a Császári Kioszkban is hallani lehetett, de semmi jelt nem adtak, és továbbra is rejtély fedte ezt a titokzatos visszavonulást."*

Abdülhamid üzenetet küldött Mahmud Sevketnek, miszerint a jildizi helyőrség megadja magát, ezután pedig az ekkor tizenöt éves fiával, Abdurrahimmal együtt visszavonult a Kis Mabejnként ismert pavilonba. Hétfő reggel egy macedón katonákból álló zászlóalj csöndben behatolt Jildiz területére, és megszerezte az uralmat a palota felett, és bár a szultánt nem zavarták, a személyzetének viszont az összes férfi tagját eltávolították, kivéve két titkárt és négy házicselédet. McCullagh a következőképp írja le a jelenetet:

> *„Mindenkit, aki nem volt nő, felszólították, hogy azonnal hagyja el a háremet, és szinte mindenki rögtön engedelmeskedett is a parancsnak. Az eunuchok haboztak, de őket merészen maguk előtt lökték az energikusabb fiatal hölgyek [...] Másnap délben egy fél mérföld hosszú menettel találkoztam Pera európai negyedében, amely csak házicselédekből, ajtónállókból, élősködőkből, kémekből, szakácsokból, eunuchokból, rabszolgákból és fegyvertelen tisztekből állt, akiket keskeny sávban vettek körül az árgus szemmel figyelő macedónok, kezükben puskákkal."*

Másnap, 1909. április 27-én, kedden a sejhüliszlám kiadott egy fetvát, amely megfosztotta Abdülhamidot a trónjától, kijelentve, hogy a szultán nem méltó az uralkodásra.

Eszád pasa vezetésével egy csoport képviselőt küldtek, hogy közölje a fetva tartalmát a szultánnal, ugyanakkor egy másik küldöttséget azzal bíztak meg, hogy értesítse Mehmed Resádot: mostantól őt illeti meg a trón.

Amikor Eszád pasa és a küldöttsége többi tagja Jildizbe ért, a Csitli Köskbe vezették őket, ahol a szultán titkára, Dzsevád bej fogadta őket, és megkérdezte, mi a látogatásuk célja. Ők azt felelték, egy üzenetet kívánnak átadni Abdülhamidnak a nemzetgyűlés nevében, mire Dzsevád bej figyelmeztette őket, hogy a szultánnál fegyver van, és esetleg rájuk lőhet, majd hozzátette, hogy Abdülhamid remek lövő, aki sohasem téveszti el a célt. Amikor a delegáció

ezek után is ragaszkodott hozzá, hogy találkozzék a szultánnal, Dzseváj bej a Kis Mabejnhez vezette őket, ahol Abdülhamid épp a fia, Abdurrahim társaságában tartózkodott. A szultán felállt, hogy üdvözölje őket, és megkérdezte, miért jöttek, mire Eszád közölte, hogy kiadatott egy fetva, amely megfosztja őt a trónjától. Biztosította róla, hogy biztonságban van, mire Abdülhamid közölte kívánságát, hogy a Csiragan szerájban élhessen, ahol annyi éven át tartotta fogságban trónfosztott bátyját, V. Murádot. Eszád azt felelte, hogy a kívánságot továbbítani fogja a nemzetgyűlésnek, és reméli, annak tagjai teljesíteni fogják a kérést.

Amikor Eszád és társai elvonultak, még hallották, amint Abdurrahim herceg sír, az apja viszont elkeseredésében csak hallgat. Több mint harminckét évig uralkodott, az első pár hónapot leszámítva végig abszolút despotaként, most pedig egy teljesen hatalom nélküli öregember megalázó szerepére kényszerítették, akinek könyörögnie kell, hogy egy omladozó palotában élhessen, ahol korábban a bátyját tartotta bebörtönözve.

A nemzetgyűlés azonban úgy döntött, Abdülhamidot Szalonikibe kell száműzni. Aznap este kilenc órakor Hüsznü pasa a Jildiz szerájba érkezett, hogy közölje a szultánnal a gyűlés döntését. A pasa beszámolójából kiderül, mekkora csapásként érte Abdülhamidot a hír:

> *„Minden erőmmel próbáltam rávenni a szultánt, hogy törődjön bele a sorsába, de azután elájult. Az asszonyai odafutottak hozzá, vizet hoztak neki, és keservesen zokogtak felette. Végül mégis megbékélt a sorsával, leginkább a fiai, a lányai és a háremhölgyei rábeszélésének köszönhetően, s kiadták a parancsot, hogy álljanak elő a hintók."*

Abdülhamid és kísérete még aznap este egy sereg hintón elhagyta a Jildiz szerájt, ahonnan a Szirkedzsi vasútállomásra vitték őket. Itt beszálltak abba a királyi kocsiba, amelyet a Keleti Vasúttársaság húsz évvel korábban adományozott Abdülhamidnak. A szultán kíséretében ott volt többek között két fia, két lánya, három felesége, négy kegyencnője, négy eunuchja, tizennégy szolgája, valamint az angóramacskái és hatalmas bernáthegyije is. Húszórányi vonatút után megérkeztek Szalonikiba, ahol a Villa Allatiniben szállásolták el őket, egy nagy és kényelmes tengerparti kastélyban. Abdülhamidnak a jelek szerint tetszett az új lakóhelye, és berendezkedett rá, hogy megkezdje új életét a száműzetésben.

Az új rezsim még Abdülhamid eltávolítása előtt megkezdte a régi felszámolását: a macedón hadsereg mintegy hatezer gyanúsítottat tartóztatott le, illetve hadbíróságokat állítottak fel azoknak az elítélésére, akiket az előző kormány megbuktatásával és egyéb népellenes bűnökkel gyanúsítottak. A kivégzettek között volt Dzsevher aga is, a szerecsen eunuchok vezetője, akit a Galata híd egyik lámpaoszlopára kötöttek fel. Minden vagyonát elkobozták, többek között a boszporuszi villáját is, ahol a hatóságok felfedezték, hogy egy gyönyörű egyiptomi rabszolganőt tartott, aki összetört szívvel hallotta a gazdája halálhírét.

A hatóságok ezenkívül kilakoltatták Abdülhamid összes háremhölgyét, aki ott maradt a Jildiz szerájban, amikor a szultánt száműzték. McCullagh így írja le a jelenetet:

> *„Ezekben a napokban az utcákon elhaladó bukott hatalmasságok gyászos menetei között is az egyik leggyászosabb menetet a volt szultán háremének hölgyei alkották útban Jildizből a Top-Kapu palotába. E szerencsétlen hölgyek kora tizenöttől ötvenévesig terjedt, és annyian voltak, hogy harmincegy szekér kellett hozzá, hogy a szolgáikkal együtt elszállítsák őket. Némelyiküket Sztambul Régi Szerájába küldték, de a korai szultánoknak ez a régi palotája annyira romos állapotba került, hogy lakásra alkalmatlannak találták, így ezeket a hölgyeket visszaküldték Jildizbe."*

Az új kormány értesítette a cserkesz falvakat, ahonnan a császári hárem legtöbb hölgye származott, hogy hazavihetik a családjuk azon nőtagjait, akik Abdülhamid háznépéhez

tartoztak. Némelyik idősebb nőt senki nem igényelte vissza, mire a kormány kijelentette, hogy őket az állam fogja eltartani, „amíg házasságra nem kérik őket”.

Május elején a parlament egy bizottságot küldött a Jildiz szerájba Abdülhamid vagyonának a leltárba vételére. McCullagh megemlít egy bizarr incidenst, amelyre akkor került sor, mikor a parlamenti bizottság megkezdte a Jildiz szeráj átfésülését:

„Amint a képviselők jó muszlimokhoz illőn imájukat mondták a kutatásuk első napján, döbbenten hallótták, amint érdes hangok közelednek a szomszédos üres helyiségből, amelyet nem egész egy perccel korábban ők maguk zártak be és pecsételtek le; a meglepetésük pedig ijedtségnek adta át a helyét, amikor a következő szavakat hallották: »Padisahim csok jasa!« (Sokáig éljen a szultán!) A kiáltás azonban nem a reakciósoktól származott, hanem a több száz, kalitkába zárt, éhes papagájtól, melyeknek betanították ezt a mondatot.”

Eközben Abdülhamid két élő öccse közül trónra ültették az idősebbiket, V. Mehmed Resádot. Az új szultán hatvannégy éves volt, és az elmúlt negyvennyolc éven át a Ketrecben élt, amely az ő esetében a trónörökös luxuslakosztályának szerepét töltötte be a Dolmabahcse szerájban. Resád a trónra lépése után átköltözött a Dolmabahcse szultáni lakosztályába, amely így ismét a legfőbb uralkodói rezidencia lett.

A trónra kerülése napján az új szultán előbb a hadügyminisztériumba, majd a Fényes Portára ment, és miután mindkét helyen fogadta a miniszterei és egyéb előkelőségek hódolatát, elzarándokolt a Szent Palást Pavilonjához a Topkapu szerájban, hogy megcsókolja Mohamed próféta palástjának a szegélyét. Ezután a hét pénteki napján, április 30-án megjelent az Aja Szofiában az első szelámlikján. Sir Andrew Ryan, az ekkor még fiatal diplomata, a perai angol nagykövetség szolgálatában jelen volt mindkét eseményen, és emlékirataiban a következő képet festi az új szultánról:

„Ebben az esetben nem jelentett nehézséget annak megszervezése, hogy a trónörökös, Mehmed Resád, a trónfosztott szultán legidősebb öccse következzék a sorban, aki kiválóan megfelelt az Ifjútörökök szempontjából arra, hogy névleg betöltse a szultán szerepét. Idős férfi volt, aki sokáig egyfajta arany kalitka fogságában élt, jó szándékú, de bármiféle politikai tapasztalattól mentes, mint ahogy szemmel láthatóan arra sem mutatott semmilyen vágyat, hogy éljen a hatalmával. A szellemi kalibere annyira kicsi volt, hogy gyakran kifejezetten agyalágyultnak tűnt, bár egy alkalommal személyesen is módom nyílt meggyőződni róla, hogy közel sem volt annyira bolond, mint ránézésre hitte volna az ember.”

A ceremóniát, melynek során Oszmán kardjával felövezik az új szultánt, május 10-ére, hétfőre tűzték ki. Mehmed Resád igencsak testes ember volt, és amikor a sejhüliszlám a szultán széles dereka köré próbálta fűzni a két karját, a kard majdnem a földre esett, de szerencsére Ali Hajdar, Mekka *serifje* elkapta, ezáltal megakadályozva egy balesetet, amelyet a katasztrófa előjelének tartottak volna.

Mehmed Resádnak három feleségéről tudunk a trónra lépése előttről: Kamuresről, Dürrademről és Mihrengisről. Kamures szülte az első fiát, Mehmed Zijadeddint 1872. augusztus 25-én; egy azonosítatlan ágyasnő a másodikat, Mahmud Nedzsmeddint 1878. június 23-án; egy másik ismeretlen háremhölgy egy Refia nevű kislányt hozott világra 1887-ben, aki még csecsemőkorában meghalt; végül 1888. március 2-án Mihrengis adott életet Mehmed Resád harmadik és egyben utolsó fiának, Ömer Hilminek.

A szultán édesanyja, Güldzseml 1851-ben meghalt, így Mehmed Resád uralkodása alatt nem volt válide szultán. Az öccse, Mehmed Vahideddin továbbra is a Dolmabahcse szeráj

kényelmes lakosztályának fogságában maradt, mint ahogy a megboldogult Abdülaziz szultán két életben maradt fia, Juszuf Izzeddin és Abdülmedzsid is.

Cselik Gülerszoj szerint „V. Mehmed kedves, szeretetre méltó, jóindulatú, bár kissé szenilis öregember volt I…J egy bőkezű tékozló, aki mindennél jobban örült, ha megkaparinthatott néhány drága ékszert; imáit pedánsan megtartotta, és legalább ekkora hitbuzgalommal viseltetett a konyak és a likőr iránt”. Gülerszoj leírja, hogyan kirándult gyakran a szultán Ihlamur kioszkjához a Boszporusz feletti dombokra, ami után „este visszatért a palotába néhány rózsával a *kadin efendinek,* és megjegyezte az első titkárának, hogy »Szép nap volt ez a mai, nem igaz?«”.

Resád három hónappal a trónra kerülése után vonakodva bár, de engedélyezte, hogy a Csiragan szeráj legyen az új oszmán parlament otthona, mivel az Igazságügyi Palota túl kicsinek bizonyult. A Csiragant ezután átalakították, és a palotát 1909. november 2-án a szultán elnöklésével hivatalosan is átadták mint a parlament új otthonát. Az épület azonban 1910. január 6-án teljesen leégett, így a parlamentnek át kellett költöznie a Szépművészeti Iskolába Findikliben, a Csiragan szeráj üszkös romjait pedig hagyták, hogy még tovább pusztuljanak.

Az új kormány szigorúan korlátozta a szultán hatalmát, így Resád voltaképpen csak névlegesen uralkodott. Az új rezsim két hatalmi központja az ITD volt, mely a parlamentet irányította, és a hadsereg, élén Mahmud Sevkettel. A szultán hatalma mindössze a sejhüliszlám és a nagyvezír kinevezésére korlátozódott. A kormány jelentősen csökkentette a szultán költségvetését is, így Resádnak egy jóval kisebb személyzettel kellett beérnie, mint a rég múlt korok szultánjainak, és nem sok pénz maradt az uralkodói paloták renoválására és fenntartására sem. A Csiragan szerájt így már nem is építették újjá, Dolmabahcse és a többi császári palota pedig egy idő után kezdett romosnak látszani.

Eközben Abdülhamid a szaloniki Villa Allatiniben múlatta az idejét. McCullagh a következőképpen írja le a trónfosztott szultán megváltozott hangulatát:

> *„…mindenki csodálkozott rajta, milyen jól tartja magát, milyen tökéletesen megszabadult a szokásos idegességétől, milyen nagy érdeklődést kezdett mutatni a külvilági dolgok iránt, milyen kíváncsian kérdezte minden este a főeunuchját a hírekről, és milyen nyájasan beszélt az őt őrző tisztekkel [...] Évek óta először érdeklődni kezdett az anyagi világ részletei iránt, és virágok neveit kérdezgette. Sétált a kertben, és egyfolytában dohányzott. Leült a kőlépcsőkre és a kivágott fatörzsekre, mint egy tehetős gazda, aki egy napos vasárnap reggelen felgyűrt ingujjal a kertjében szorgoskodik.”*

Azonban néhány hónap múlva a volt szultán hangulata ismét megváltozott, és ahogy McCullogh írja, Abdülhamid egyre depressziósabb lett:

> *„Az utóbbi néhány hétben a volt szultán állapota majdhogynem melankolikusnak mondható.* […] *Morózus lett és hallgatag, néha pedig szörnyű idegesség gyötri. A többi bajához most még álmatlanság is társult, és gyakran egész éjjel csak ül a szobájában a nyitott ablak előtt, s Konstantinápoly irányába néz.”*

A politikai események gyorsan zajlottak, mivel az Oszmán Birodalom előbb Olaszországgal vívott háborút 1911-12-ben, amelyet 1912-13-ban két balkáni háború követett. Az oszmán kormány kénytelen volt visszahozni Abdülhamidot Isztambulba, ahol a Beglerbég szerájban őrizték. Saját kérésére a palota egyik hátsó lakosztályában helyezték el, ahonnan nem kellett attól tartania, hogy a Boszporusz felett átnézve megpillanthatja imádott Jildiz szeráját.

Ekkorra Talat, Dzsemal és Enver triumvirátusa alatt az ITD vette át az irányítást az oszmán kormány felett, akik 1914 őszén a németek oldalán berántották Törökországot az első világháborúba. Ez végzetesnek bizonyult az Oszmán Birodalomra nézve, amely négy évvel később Németországgal és a központi hatalmak többi országával együtt elvesztette a háborút.

Abdülhamid eközben a Beglerbég szerájban sorvadozott. 1917-re egy kivétellel már mindegyik kadinja engedélyt kért és kapott a hárem elhagyására, és a volt szultán áldásával távoztak, mivel Abdülhamid többé már semmit sem tudott felajánlani nekik. Müszfika Szultán volt az egyetlen háremhölgy, aki végig mellette maradt, és Abdülhamid az ő karjai között halt meg 1918. február 10-én. Másnap a nagyapja, II. Mahmud türbéjében helyezték örök nyugalomra. Müszfika a következőket mondta elhunyt férjéről: „Ő volt a legkedvesebb, legmegértőbb gazda, de soha senkit nem szeretett, legkevésbé önmagát."

Ekkorra már V. Mehmed Resád számára is közelgett a vég. „Nincs már semmi, amiért érdemes élnem", ismételgette élete utolsó heteiben, amikor szinte már csak a pénteki szelámlikok kedvéért hagyta el a Dolmabahcse szerájt. A szultán mindössze egyetlen dolgot jegyzett meg azzal kapcsolatban, hogyan érintette őt uralkodóként az első világháború: „A Palota két dologban remekelt, az imádságban és az ételekben, mostanra pedig már ez a kettő is elromlott." A pénteki imádságokon kívül még egy kirándulást tett a Dolmabahcse szerájból a Topkapu szerájba az évenkénti ceremóniára, melyen tisztelgett Mohamed próféta szent ereklyéi előtt. Mehmed Resád a Topkapu szerájba tett utolsó látogatásán egyedül lépett be a Szent Palást Pavilonjába, hogy imádkozzon. Olyan sokáig maradt bent, hogy aggódó szolgái bementek, és a Próféta szent palástját tartalmazó aranyláda tetejére borulva találták, ahol a szultán elaludt imádkozás közben. Miután felébresztették, visszavitték a Dolmabahcse szerájba, és 1918 nyarának elejéig itt maradt. Azután átköltözött a Jildiz szeráj háremébe, ahogy mindig is tette a nyári hónapok alatt. Itt végzett vele a szívbénulás 1918. július 3-án, négy hónap híján hetvennégy éves korában, másnap pedig egy türbébe temették Ejjübben, az Oszmán-ház utolsó tagjaként, akit a saját országában helyeztek örök nyugalomra.

A trónon öccse, VI. Mehmed Vahideddin követte, Abdülmedzsid utolsó még élő fia. A kilics kusanmaszi ceremóniájára július 23-án került sor Ejjübben: Oszmán kardjának felövezését együtt hajtotta végre a sejhüliszlám és Szejjid Ahmed szenuszi sejk, illetve jelen volt még Ali Hajdar is, Mekka serifje; az utóbbi kettőnek azért kellett részt vennie a szertartáson, mert Vahideddin ragaszkodott hozzá, hogy ne csak szultáni címet kapjon, de az iszlám kalifájaként is el akarta magát ismertetni.

Vahideddin az ötvenhetedik életéve közepén járt, amikor trónra került, és gyermekkora óta előbb a hárem, majd a Ketrec foglya volt. Az anyja, Gülüstü meghalt három hónapos korában, így Vahideddint először az apja egyik háremhölgye nevelte, később pedig a mostohaanyja, Szajesote, Abdülmedzsid egy másik felesége. A nagybátyja, Abdülaziz uralkodásának utolsó éveiben Vahideddin a Ketrec foglya lett, és itt raboskodta végig bátyjai - V. Murád, II. Abdülhamid és V. Mehmed Resád - uralkodását is. A gyerekkorát is ideszámítva, amikor a háremben élt, Vahiddeddin összesen ötvenhét évet töltött rabságban -hosszabb időt, mint az Oszmán-ház bármelyik másik szultánja, akik közül sorsa szerint ő lett az utolsó.

Vahideddin négyszer nősült meg a trónra lépése előtt, de a második és harmadik házasságának (melyekből nem született gyermek) válás vetett véget. Az első felesége, Emine Nazikeda, akit 1885-ben vett feleségül, három lánygyermeket szült neki. Az első, Fenire 1888-ban jött világra, de csecsemőkorában meghalt; azután Fatma Ulvijé következett a sorban 1892-ben, végül pedig Rukije Sabiha 1894-ben. Vahideddin negyedik felesége, Müveddet, akit 191 l-ben vett feleségül, 1912. szeptember 10-én megszülte a fiát, Ertugrult.

Andrew Ryan brit diplomatára a következő benyomást tette az új uralkodó: „*A* szultán is épp olyan jó török, mint az elődei, és sok tekintetben jobb ember, mint a három testvére, akik őelőtte uralkodtak - kevésbé ármányos, mint Abdülhamid, és határozottan jóval

intelligensebb, mint Mehmed Resád.”

Vahideddin trónra lépésekor az Oszmán Birodalom már az összeomlás szélén állt, és hivatalos trónra emelésekor az új szultán elkeseredetten így szólt a sejhüliszlámhoz: „El vagyok veszve. Imádkozz értem!” Vahideddin aggodalma azonban úgy tűnik, nem a birodalmának szólt, ahogy azt Ali Hajdar Midhát följegyzi emlékirataiban, aki leírja, mit válaszolt a szultán Seniha Szultánnak, Sabahaddin herceg, I. Abdülmedzsid unokája édesanyjának hozzá intézett kérdésére: „Emiatt ne aggódj! Az nem nyomaszt, hogy mi történik majd az országgal. Jobban érdekel a saját jövőm és a dinasztiánk jövője.”

Ekkorra az oszmán seregek már egy sor vereséget szenvedtek Irakban és Szíriában, 1918 októberének elejére pedig visszavonultak, hogy Musztafa Kemál pasa vezetése alatt még egy utolsó kísérletet tegyenek a győzelemre Anatóliában, de Kemál eközben táviratot küldött a szultánnak, melyben sürgette, hogy alakítson új kormányt, és kérjen békét.

Október 8-án Talat pasa lemondott a nagyvezíri tisztségről, nem sokkal ezután pedig Enverrel és Dzsemallal együtt egy német hadihajón elmenekült Törökországból. Október 14-én a szultán Ahmed Izzed pasát nevezte ki nagyvezírnek, aki azonnal tárgyalásokat kezdeményezett az angolokkal a béke feltételeiről.

A Mudroszban aláírt egyezmény értelmében a fegyverszünet október 31-én lépett életbe. Az egyezmény kikötötte az oszmán seregek feltétel nélküli megadását, és hogy Törökország valamennyi stratégiai fontosságú pontja a szövetségesek ellenőrzése alá kerüljön. Egy nagy szövetséges flotta hajózott át a szoroson, és november 13-án partot ért Isztambulban, magával hozva a várost megszálló csapatokat. Amikor egy csoport török parlamenti képviselő felkereste Vahideddint, hogy együttérzését fejezze ki neki, a szultán levert hangulatban beszélt velük, és lemondó kézmozdulattal mutatott a Boszporuszon horgonyzó szövetséges hajókra: „Nem bírok kinézni az ablakon - mondta. - Gyűlölöm látni ezeket!”

Isztambult hivatalosan is a szövetségesek által megszállott területnek nyilvánították, és az angol Calthorpe admirálist nevezték ki főbiztosnak. Vahideddin úgy érezte, Törökország egyetlen reménye, ha együttműködik a szövetségesekkel, különösen az angolokkal, így ő maga és egy sor egymást követő nagyvezírje is együtt munkálkodott a főbiztossal azon, ami még megmaradt a darabokra hullott birodalomból. Vahideddin 1918. december 21-én feloszlatta a parlamentet, 1919 márciusának elején pedig a sógorát, Damad Ferid pasát nevezte ki nagyvezírnek. Amikor a szultánt bírálattal illeték, amiért a népszerűtlen Feridet választotta, azt felelte, azt nevez ki, akit csak akar, „legyen az a görög vagy az örmény pátriárka vagy akár a főrabbi”.

Az 1919 januárjában kezdődő párizsi békekonferencián a szövetségesek több tervvel is előálltak, miként oszthatnák fel, ami még megmaradt az Oszmán Birodalomból. Görögország magának követelte Izmirt és annak hátországát, a görög miniszterelnököt, Venizéloszt pedig Lloyd George és Clemenceau is támogatta, hogy egy felderítő hadtestet küldjön Kis-Ázsiába, 1919. május 14-én pedig a szövetségesek armadája partra tette a görög különítményt Izmirnél. A görög invázió híre annyira elkeserítette Vahideddint, hogy könnyekre fakadt. Unokatestvére, Abdülmedzsid karjába kapaszkodva tartotta magát a szultáni tanács gyűlése után, és csak ennyit mondott neki: „Nézz rám! Sírok, mint egy asszony!”

Az oszmán kormány a szövetségesek főbiztosának védőszárnya alatt „működött” tovább, aki a szultánt és kabinetjét is bábként kezelte. Eközben Musztafa Kemál pasa vezetése alatt nemzeti ellenállási mozgalom kezdett kibontakozni Anatóliában. 1920. március 19-én Kemál Ankarában bejelentette a török nemzetgyűlés megalakulását, ami először az év április 23-án ült össze, és itt megválasztották Kemált elnöknek. A szultán erre oly módon reagált, hogy őt és még hat másik nacionalista vezetőt halálra ítélte.

A szövetségesek megegyeztek az Oszmán Birodalom háború utáni új határaiban, és ezt az 1920. augusztus 10-én aláírt sèvres-i békében fektették le. E békeszerződés jelentősen

csökkentette az Oszmán Birodalom területét, mivel csak Anatólia középső és északnyugati részét hagyta meg a törököknek. Isztambul ugyan továbbra is oszmán felségterület maradt, a tengerszorost azonban nemzetközi felügyelet alá vonták. A szultánnak nem volt más választása, el kellett fogadnia a békeszerződés kikötéseit, de a parlament visszautasította, és kijelentette, hogy árulónak tart mindenkit, aki aláírta.

1921 szeptemberében semmilyen külföldi nagykövet vagy hivatalos személy nem tudott kapcsolatba lépni a szultánnal, aki minden érintkezéstől elzárkózott. Ali Hajdar serif a következő magyarázatot adja a szultán viselkedésére emlékirataiban: „[Vahideddin] új feleséget vett magához, aki annyira lefoglalta minden figyelmét, hogy nem volt hajlandó senkivel sem találkozni.” Úgy tűnik, az ekkor már a hatvanon is túl járó Vahideddin beleszeretett egy tizenkilenc éves, Nevzad nevű szépségbe, a palota egyik kertészének lányába. Nevzad egy fiatal tengerészkapitány menyasszonya volt, és nemcsak ő, de az egész családja is ellenezte a szultán tervét, amikor megkérte a kezét, Vahideddin azonban nem törődött az ellenvetésekkel, és 1921. szeptember 1-jén feleségül vette Nevzadot, aki így a hárembe került.

Eközben a török nacionalista erők Iszmet pasa és Musztafa Kemál pasa vezetésével visszaverték a görög sereget, amely 1922. szeptember elején végleg elhagyta Izmirt. Ezután a háború hivatalosan is véget ért az az év október 11-én Mudanjánál aláírt fegyverszünettel.

1922. november l-jén a Nagy Nemzetgyűlés törvényt hozott a szultánság és a kalifátus megkülönböztetésére, majd az előbbit eltörölte, az utóbbit pedig pusztán vallási szerepként határozta meg. A szövetségesek főbiztosát tájékoztatták, hogy Isztambul mostantól a nemzetgyűlés adminisztrációja alá tartozik, és hogy Vahideddin többé nem szultán, de a kalifa címet továbbra is ő viseli. Így ért hát véget a több mint hatszáz évig fennálló szultánság, az a cím, amelyet az Oszmán-dinasztia harminchat egymást követő uralkodója adott át soron következő utódjának. Vahideddin, az utolsó szultán most már csak a hatalma csökevényes maradékába kapaszkodott a „kalifa” címmel.

November 4-én lemondott Ahmed Tevfik pasa nagyvezír és a teljes kabinet. A pasa személyesen vitte el hivatala jelvényeit Vahideddinnek a Jildiz szerájba; a szultán ekkorra magára maradt, teljesen elszigetelten, és a saját életéért kezdett aggódni. Félelmeit bevallotta Harington tábornoknak, az új brit főbiztosnak is. November 16-án Haringtonnak ezeket írta: „Uram! Mivel úgy vélem, az életem nincs biztonságban Isztambulban, menedéket kérek az angol kormánytól, és kérvényezem, hogy a lehető leghamarabb vigyenek el Isztambulból.”

Harington megtette a szükséges lépéseket, és másnap reggel két mentőautót küldött a Jildiz szerájhoz Vahideddinért meg a kíséretéért, amelyben ott volt többek között tízéves fia, Ertugrul is, illetve a karnagya, hat szolgája, élükön a főkamarással, a szerecsen eunuchok vezetőjével. Haringtonnal úgy egyeztek meg, hogy Vahideddint a feleségei később követik majd a főkamarás védőszárnyai alatt. Vahideddint és kíséretét ezután átvitték a Dolmabahcse szerájba, ahol egy motorcsónakba szálltak, mely kivitte őket az angol *Malaya* hadihajóhoz, mely már felfűtött kazánokkal várt rájuk, és azonnal útnak is indult Máltára.

A sajtóban megjelent egy fénykép, melyen az indulni készülő Vahideddin látható, jobb lábával a motorcsónakban, a ballal még a mólón állva, mögötte egy vörös fezes férfi egy csokor virágot tart, egy szerecsen eunuch követi a csomagokkal, egy brit hajóstiszt pedig szalutál. A motorcsónak ezután a *Malayához* vitte a szultánt, amely hamarosan felhúzta a horgonyt, és elindult a Boszporuszon, fedélzetén az Oszmán Birodalom száműzetésbe vonuló utolsó szultánjával, aki ezután soha többé nem tért vissza az országába.

Amikor Ali Hajdar Midhát tudomást szerzett Vahideddin meneküléséről, a következőket írta a naplójába: „Isten mentsen meg minket egy ilyen nyúlszívű szultántól!” Később pedig följegyezte, hogy „legfőképp a török szultáni család okolható” azért, amit ő a muzulmán világ széthullásának nevez.

Vahideddint távozása másnapján a nemzetgyűlés hivatalosan is megfosztotta a kalifa

címtől, annak a fetvának az alapján, amely kimondja, hogy a szultán „az ellenség oldalára állt a Hit Védelmezőivel szemben, testvérgyilkos viszály magvait hintette el, végezetül pedig külföldi védelem alá helyezte magát, és elhagyta a kalifátus székét, hogy egy angol hajó fedélzetén keressen menedéket”.

A kalifaságot puhatolózva felajánlották Vahideddin unokatestvérének, Abdülmedzsid efendi trónörökösnek, aki Abdülaziz szultán és első felesége, Hajranidil fiaként az Oszmán-ház legidősebb férfiági leszármazottja lett. Abdülmedzsid jelét adta, hogy elfogadná a titulust, és 1922. november 19-én Musztafa Kemál pasa táviratban értesítette, hogy őt választották meg kalifának. A beiktatására a következő pénteken, 1922. november 22-én került sor a Topkapu szerájban tartott ceremónián - abban a palotában, amelyben a 19. század első fele óta szinte senki sem lakott. Az egyetlen angol megfigyelő, George Young úgy gondolta, a szertartás felért egy bohózattal: „Egy angorai [ankarai] képviselőkből álló delegáció értesítette az öregedő dilettánst, hogy a többség őt szavazta meg, mint valami munkáspárti vezetőt.”

Az új kalifa a Fátih-mecsetben jelent meg a péntek déli imára, ami után látogatást tett az ejjübi szentélyben. Itt csak elmondott egy rövid imát, majd visszatért a Dolmabahcse szerájba; a kilics kusanmaszi szertartására nem került sor, mivel Oszmán kardja a szultán világi hatalmát jelképezte.

Young megjegyezte, hogy „a kalifától megtagadták Othmán kardját, ehelyett Damoklész kardját akasztották a feje fölé”. Abdülmedzsid arról is lemondott, hogy az elődei hagyományos öltözetét viselje, és inkább a megfelelő civil ruhákat öltötte magára, amit Young így összegzett: „Egy pocakos öregúr fezben, frakk-kabátban és zöld szalaggal.”

Abdülmedzsid ötvennégy éves korában lett kalifa, miután negyvenhat évet a Ketrec fogságában töltött, amely az ő esetében luxuslakosztályt jelentett a Dolmabahcse szerájban. Minden szempontból művelt úriember volt, amatőr festő és viszonylag tehetséges zenész, aki megelégedett szertartásos szerepével mint az iszlám vallási vezetője.

Négyszer nősült, mielőtt kalifa lett; csak két gyermeket nemzett, egy fiút - Ömer Farukot az első felesége, Sehszuvár szülte 1898. február 28-án -, és egy lányt, Dürrüsehvart, akit 1913. március 12-én hozott világra a második felesége, Hajirnissza. A harmadik és negyedik felesége, Mihiszti és Behrusz nem szült neki gyermeket.

A Lausanne-ban 1923. július 24-én aláírt békeszerződés utolsó pontjai meghatározzák a Török Köztársaság jelenlegi határait, kivéve Hataj tartományát, melyet egy 1939. évi népszavazás után csatoltak az országhoz.

Isztambul szövetséges megszállásának 1923. október 2-án szakadt vége, amikor az utolsó angol csapatok is hajóra szálltak Dolmabahcse kikötőjében. Négy nappal később a török nemzeti hadsereg egyik osztaga bevonult Isztambulba. Október 13-án a nemzetgyűlés törvénybe iktatta, hogy Ankara Törökország új fővárosa. Október 29-én pedig új alkotmány született, mely kikiáltotta a Török Köztársaságot, és még aznap megválasztották Musztafa Kemál pasát - aki később Atatürk néven lett híres - az ország elnökének, ő pedig Iszmet (Inönü) pasát tette meg miniszterelnökének.

1924. március 3-án a nemzetgyűlés törvényben törölte el a kalifátust, ezzel elvágva az utolsó vékony láncot is, amely az egykori Oszmán Birodalomhoz kötötte az új Török Köztársaságot, ugyanez a törvény Abdülmedzsidet is megfosztotta a kalifa címtől, azt is kimondva, hogy sem ő, sem bármelyik leszármazottja nem maradhat tovább a Török Köztársaság határain belül.

Aznap este tizenegy órakor Isztambul válija, vagyis kormányzója, Haidar bej a nemzetgyűlés négy képviselőjének kíséretében megjelent a Dolmabahcse szerájban, hogy közölje a határozatot Abdülmedzsiddel. A Simplon Expresszen külön vagont készítettek elő az uralkodócsaládnak, a vonat pedig éjfélkor indult az isztambuli Szirkedzsi állomásról. A kalifának és közvetlen hozzátartozóinak, illetve két szolgának és három tisztviselőnek a városon kívül, Csataldzsánál kellett fölszállnia a vonatra, mivel a hatóságok tüntetésektől

tartottak, ha Isztambulból indultak volna. A palotát még hajnal előtt kellett elhagyniuk, a többieknek pedig egy órával éjfél előtt kellett távozniuk.

Az indulás estéjének egyik fájdalmas jelenetét Muszbah hercegnő, Ali Hajdarnak, Mekka serifjének lánya memoárjaiban olvashatjuk, aki két húgával együtt eljött, hogy elbúcsúzzon a bátyjától, Medzsidtől, és annak feleségétől, Rukijétól, aki V. Murád unokája volt, és a férjével együtt Dolmabahcsétól nem messze lakott egy kioszkban. A jelenlévők között volt Rukije nagynénje, Szelma is, és az egykori szoptatós dajkája, Taja. Muszbah az emlékirataiban magát és a húgait seriféknek nevezi, Rukijét pedig jengének, vagyis sógornőnek:

„Aznap este mindannyian utoljára összegyűltek Jenga szalonjában. Odakint hideg, süvítő szél fújt. Senki sem beszélt túl sokat.

Szelma Hanum megkérte a rukijét, hogy játsszék valamit. A jenga felállt, és odament az Erard hangversenyzongorájához. Az ujjai futólag, simogatva végigfutottak a lakkozott fedélen; a többiek szinte érezték, milyen gondolatok járnak most a fejében: ez a ház, ezek a szobák, a körülötte lévő összes ismerős tárgy, amely mind az élete részévé vált azóta, amióta menyasszonyként megérkezett új otthonába.

Beethoven Holdfény-szonátáját *kezdte játszani. A nemes, szomorú dallam a nyitó Adagio hullámzó, mélabús kíséretével könnyekre fakasztotta a néma hallgatóságot. Valaki hangosan felzokogott. A rukije odafordult, az arcát könnyek borították.*

- Nem tudok többet játszani - mondta egyszerűen.

Aznap este tizenegykor Medzsid és a rukije búcsút mondott a barátainak és háza népének, majd a serifék kíséretében beültek a kocsijukba.

Könnyek, könnyek minden arcon. Ahogy a *kocsi elindult, Muszbah hallotta Taja keserves zokogását.*

- Allah, vigyázz az én szemem fényére!

Kegyetlenül hideg és szeles éjszaka volt. Amikor

Szirkedzsibe értek, Muszbah látta, hogy az állomás bejáratát katonák és rendőrök őrzik. Ez fölösleges elővigyázatosságnak tűnt annak tükrében, hogy mennyire beletörődő magatartást tanúsított a rendőrség az Oszmán-ház Törökországból való kitiltása iránt.

Két sor rendőr között áthaladva a peronra értek, ahol már ott várt a Simplon Express, hogy száműzetésbe vigye a szultáni családot. A peron zsúfolásig megtelt rokonokkal, barátokkal és szolgákkal, akik mind kijöttek, hogy utoljára búcsút vegyenek tőlük.

Itt, a Szirkedzsi állomás peronján a török történelem zárófejezetének tragikus vége játszódott le.

Egy harsány fütty: az utolsó ölelések, az utolsó szavak.

A serifék hátrébb léptek. Mögöttük ott állt Akil Efendi, Medzsid hűséges görög komornyikja, aki keservesen sírt. Kisfiú kora óta szolgálta a gazdáját.

A három nővér figyelte, amint a vonat lassan elhagyja az állomást, és eltűnik a sötétségben - egy pillanatig még pislákolt egy piros fény, aztán ez is eltűnt. A királyi száműzöttek távoztak.

Milyen rég is volt, hogy Muszbaht elvitte az új szultáni sógornője, Rukije Szultán, hogy megnézze a babákat, amelyeket neki készítettek!

Valaki megérintette a vállát. Akil Efendi volt az.

- Jöjjön, hercegnő! Elmentek - mindennek vége.”

Eközben Abdülmedzsid és a családja még mindig a Dolmabahcse szerájban tartózkodott. Haidar bég közölte velük, hogy öt órán belül be kell csomagolniuk, és el kell

indulniuk, különben mindent itt kell hagyniuk. Az ezt követő jelenetet az amerikai újságíró, Constantine Brown festi le:

> *„Az összes szolga - kétszáznál is jóval több férfi és nő - elkeseredetten kiabálva és zokogva elkezdte kihozni a régimódi török szőnyegzsákokat és a pazar ezüst meg arany utazóládákat, melyeket a leghihetetlenebb holmikkal kezdtek megtölteni; ezek a dolgok jobban illettek volna egy zsibvásárra, mint egy nagy család utazásához. Mindenféle perzsa meg arab selymet és bársonyt halmoztak fel, antik kávéscsészéket aranyozott tokjukban, rózsafával keretezett kézitükröket gyöngyház díszítéssel, báli ruhákat és aranypaszományos egyenruhákat. Az senkinek sem jutott eszébe, hogy néhány hétköznapi, praktikus fehérneműt is becsomagoljon. Hajnali fél háromra még semeddig sem jutottak. A rendőrfőnök, aki a másik négy képviselővel együtt végig a palotában tartózkodott, hogy a szemét a koronaékszereken tarthassa, most úgy döntött, közbelép, és határozott hangon néhány szolga segítségével összeszedte a kalifa személyes holmijait, illetve egyéb dolgokat, amelyekre a családnak szüksége lehet a száműzetésben, és mindent összecsomagolt hetvenkét ládába és táskába.”*

Végre mindent felpakoltak arra a sor autóra és teherkocsira, amely a királyi száműzötteket szállította Csataldzsába. Hajnali négy órakor a kalifa és családja kijött a palotából, és búcsút vett azoktól, akik ott maradtak, vagyis a kétszáz szolgától, illetve azoktól a nőktől, akik V. Murádig visszamenőleg az eltávozott szultánok háremeiben éltek, és akik most mind keservesen zokogtak, ahogy egyenként búcsút vettek. A kalifa Haidar béghez fordult, és így szólt: „Remélem, a nép nem fogja megengedni, hogy ezek az emberek éhezzenek; ők semmiben sem bűnösek.” A *váli* megígérte, hogy mindannyiukról gondoskodni fognak. Egy osztag szuronyt szegezve tisztelgett, amint a kalifa elhaladt előttük, hogy beüljön az automobiljába. Abdülmedzsidet ez mélyen meghatotta, és visszafordult, hogy elbúcsúzzon a katonáktól: „Isten veletek, gyermekeim, mindig imádkozni fogok értetek!”

Amint a hosszú kocsisor kigördült a palota kapuján, egy öreg cseléd egy tál vizet zuhintott az utolsó kocsi után az útra, mivel e hagyományos török szokás szerint a távozó egy nap még visszatér.

Abdülmedzsid azonban soha többé nem tért vissza, ahogy ezt bizonyára már akkor is tudta, amikor az autója végigvitte a Boszporusz úton, majd át az Aranyszarv-öblön. Itt a hajnal első csalóka sugarainál láthatta a Topkapu szeráj pavilonjait az Aranyszarv-öböl és a Boszporusz összefolyása fölött emelkedő Első Domb hatalmas ciprusai között, ahol az ősei négy évszázadon át éltek, mielőtt elhagyták a régi palotát Dolmabahcse és Jildiz kedvéért. Most azonban az Oszmán Birodalom többé már nem létezett, az Oszmán-háznak pedig leáldozott, amint az utolsó kalifa is követte az utolsó szultánt a száműzetésbe, miközben a kísértetek gyülekezni kezdtek az elhagyott Boldogság Házában.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

A Dzsinnek Gyülekezőhelye

A *Malaya* Máltára vitte Vahideddint, aki 1922-23 telét itt töltötte, majd 1923 tavaszán elfogadta Huszein király meghívását, és az Oszmán-házból elsőként elzarándokolt Mekkába. Vahideddin megpróbálta kalifaként elismertetni magát, de ebből semmi sem lett, így végül felhagyott a próbálkozással.

Ezután Alexandriába hajózott, remélve, hogy Egyiptomban letelepedhet. Az angoloknak azonban eszük ágában sem volt megengedni, hogy az egykori szultán egy olyan országba költözzön, amely valamikor a birodalmához tartozott, így kénytelen volt továbbállni. III. Viktor Emánuel király meghívta, hogy telepedjék le Olaszországban. Miután Vahideddin kibérelt egy villát San Remóban, elküldte komornyikját Isztambulba Nevzad hászekiért és a másik két feleségéért, akiket otthagyott. Ennek híre eljutott az amerikai bulvársajtóhoz is, s egy amerikai színházi producer a következő táviratot küldte az isztambuli brit nagykövetségre: „A New York-i Hippodrome tudná használni az exszultán feleségeit, kérem, hozzon össze az illetővel, aki meg tudná szerezni őket számomra!”

Vahideddin élete utolsó három évét San Remóban töltötte, és 1926. május 15-én itt is halt meg szívbénulásban, hatvannégy évesen, utolsó éveiben annyira eladósodott, hogy a temetését is el kellett halasztani. Végrehajtók serege lepte el a házat, s pénzt követeltek az elszegényedett családtól. A török hatóságok nem járultak hozzá, hogy Vahideddint Törökországban temessék el, de végül a franciák kijárták, hogy Damaszkuszban, I. Szelim szultán mecsetjében helyezzék őt örök nyugalomra.

Vahideddin halála után feleségei visszatértek Isztambulba, ahol Nevzad hozzáment ahhoz a tengerészkapitányhoz, akinek menyasszonya volt, mielőtt a szultán háremébe került. A család többi tagja különböző helyekre szóródott szét a száműzetésben - fia, Ertugrul például Egyiptomban telepedett le, ahol 1944-ben halt meg.

A korábbi szultánok családtagjait szintén száműzték. Ajse Oszmanoglu, II. Abdülhamid lánya így írt emlékirataiban: „Embercsoport vagyunk szülőföld, otthon, menedék nélkül. Családunk száműzetésének története egy sor tragikus halálból állt.” Bátyja, Mehmed Abdülkadir egy szófiai zenekarban játszott, s amikor 1944-ben meghalt, jeltelen sírba temették. Ajse húga, Zekije az utolsó éveit egy dél-franciaországi szállodában tengette, és itt hunyt el 1950-ben. Ajse egy másik bátyja, Abdurrahim Havri 1952-ben öngyilkos lett Párizsban, épp csak annyi pénzt hagyva maga után, ami fedezte temetésének költségeit.

Abdülmedzsid, az utolsó kalifa Svájcban élt egy darabig, azután Nizzában telepedett le, és itt várta ki a második világháború végét. Ezután Párizsba költözött, ahol 1944. augusztus 23-án szívroham végzett vele, éppen akkor, amikor a szövetségesek megkezdték Párizs felszabadítását. A város felszabadulása feletti örömmámor közepette Abdülmedzsid halálhíre elsikkadt, elhunytát még a londoni The Times halálozási rovatában sem említették meg. A szövetségesek engedélyezték a temetését Medinában, ahol az utolsó oszmán kalifaként tisztelték, s a halódó titulus vele együtt végleg sírba szállt.

Abdülmedzsid halála után az Oszmán-dinasztia legidősebb férfi leszármazottjának címe Ahmed Nihádra szállt (1884-1954), V. Murád unokájára, az ő halála után pedig V. Murád egy

másik unokája, Oszmán Fuád (1895-1973) következett a sorban, majd Mehmed Abdülaziz (1901-77), Abdülaziz egyik unokája, utána Ali Vasib (1903-84), V. Murád dédunokája, később Mehmed Orhán (1909-94), II. Abdülhamid egyik unokája, végül pedig Oszmán Ertugrul (1912-), II. Abdülhamid egy másik unokája, aki jelenleg csöndes visszavonultságban él New Yorkban.

A császári száműzöttek közül Mehmed Orhán volt a legszínesebb egyéniség: élete valóságos kalandregény. Tizenhét évesen elhagyta Nizzát, és hordárként, majd villamoskalauzként dolgozott Buenos Airesben, ahol megtanult repülőgépet is vezetni, és vándorfellépő akrobatapilóta lett. Ezután Zog albán király udvarában kapott állást mint főkomornyik, illetve ő lett egyben a király személyi pilótája a második világháború kitöréséig. Ekkor Mehmed Orhán visszaköltözött Franciaországba. Amikor a szövetségesek partra szálltak Normandiában, besoroztatta magát az amerikai hadseregbe, és katonaként harcolt a háború végéig, utána pedig az amerikai kormány havi háromszáz dolláros nyugdíjat biztosított számára. Mehmed Orhán később azzal egészítette ki jövedelmét, hogy idegenvezető lett a párizsi amerikai temetőben. Háromszor nősült meg és vált el, egy fia és egy lánya született. 1992-ben Turgut Özal elnök visszahívta Törökországba, mivel addigra hatályon kívül helyezték a törvényt, amely megtiltotta a királyi család visszatérését az országba. Mehmed Orhán tizenöt éves volt, amikor a családjával együtt elhagyta Isztambult a Szirkedzsi állomásról azon a hideg, szeles éjszakán 1924-ben, elbúcsúzva Muszbah hercegnőtől meg a többiektől, akik kikísérték. Most pedig visszatért öregen, mindössze két évvel a halála előtt. Hazalátogatása édesbús emlékeit kincsként őrizte haláláig, amely két évvel később, 1994-ben Nizzában következett be. Unokaöccse, Bülent Oszmán herceg a temetésre küldött egy kis földet Törökországból, amiből a többi néhány gyászolóval együtt szórtak egy-egy marékkal a sírba, ahol Mehmed Orhánt örök nyugalomra helyezték.

Amikor Mehmed Orhán herceg hazalátogatott Isztambulba, Özal elnök királyi módon fogadta őt a Csiragan szerájban, amelyet ötcsillagos szállodává építettek át. Addigra az összes megmaradt oszmán császári palotát felújították, és legtöbbjük különböző múzeumoknak ad otthont. A Dolmabahcse szeráj először Törökország elnökének volt a rezidenciája; Atatürk köztársasági elnök is itt halt meg 1938. november 10-én.

A Topkapu szeráj régi palotája elég sivár állapotba került, mire az Oszmán Birodalom megszűnt, hiszen a szultánok a 19. század első fele óta nem itt laktak. A birodalom utolsó éveiben csupán néhány kiöregedett eunuch és mellőzött kegyencnő, illetve az egykori szultánok rabszolgái lakták, többek között azok a cserkesz nők, akiket senki sem igényelt vissza 1909-ben, amikor Abdülhamid háremét felszámolták. Addigra a palota elég szomorú képet mutatott, több helyütt romossá is vált, egykor gyönyörű parkját ellepte a gaz, az alsó teraszok lugasokkal körülvett pavilonjait pedig a tengerparti kioszkokkal együtt lebontották, amikor az 1880-as években az Orient Express vaspályáját építették. Ekkor irtottak ki gyökerestül egy ősi puszpángfaligetet is a Topkapu szeráj alsó parkjában, amelynek elvesztését keservesen siratja egy Memis Efendi nevű öreg szolga, aki II. Mahmud ideje óta szolgált a palotában. „Ó, jaj - kesereg -, abban a puszpángligetben minden szerda éjjel a dzsinnek királya ül tanácsot. Hová menjen mostan?”

A Topkapu szeráj 1923 áprilisa óta nem uralkodói tulajdon, ugyanis ekkor mondta ki a nemzetgyűlés, hogy a palota a Török Köztársaság tulajdonát képezi, és az épület az isztambuli múzeumok igazgatása alá került. Ezután több éven át tartó újjáépítés következett, majd megnyitották a palota különböző részeit a nagyközönség előtt, mint a Topkapu szeráj Múzeumot, amelynek gyűjteményében látható a szultánok rengeteg egykori kincse, illetve azok a hétköznapi tárgyak is, amelyeket ők és a háznépük a mindennapokban használt.

Utoljára a palota háremét nyitották meg a nagyközönség számára, habár ennek az ősi labirintusnak még mindig vannak olyan részei, amelyeket nem újítottak föl teljesen, így oda látogatók nem léphetnek be. Ezek közé tartozik többek között a Kedvencek Csarnoka és a

Ketrec is, noha még mindig nem tudni biztosan, hol állt egykor a hírhedt Kafesz - az évszázadok során több helyen is lehetett. Legvalószínűbb helyszíne egy sor felújítatlan helyiség a hosszú folyosó mellett, amely egy nyitott udvarra vezet a Kedvencek Csarnoka alatt. A hárem régi térképein látható, hogy ezt az átjárót a Dzsinnek Gyülekezőhelyének nevezték, de a név nem mond semmit azoknak, akik nem olvasták Memis Efendi szomorú sorait.

E könyv szerzője 1960 őszén titokban bejárta ezt az elhagyatott labirintust, még azelőtt, hogy a háremet megnyitották a nyilvánosság előtt, és mivel nem kapott engedélyt rá, hogy ott legyen, a legnagyobb csöndben ment végig a Kafesz termein, majd a Kedvencek Csarnokának még sötétebb, még sejtelmesebb szobáin. A kettő között félúton fölfedezett egy apró szobát a nyikorgó falépcső tetején, amelyről olvasmányai alapján tudta, hogy ide zárták be Őrült Ibráhimot, miután megfosztották a trónjától, s innen hallották folyamatos zokogását kilenc napon és kilenc éjjelen át a Kedvencek Csarnokának hölgyei, míg meg nem érkezett Fekete Ali, hogy megfojtsa.

Ezeket a szobákat még mindig nem nyitották meg a nagyközönség előtt, és talán soha nem is kellene megtenni. Zsalugáteres ablakaikkal elhagyatottnak tűntek, fölelevenítve azok szellemét, akik itt éltek egykor - a bebörtönzött hercegek az aranyozott ketrecükben meg az elzárt kegyencnők, akik szépségét nem láthatták a palota falain túl. A zsalugáterek miatt a szobákban szinte teljes sötétség honolt. Egy roskatag baldachin alatt a régi réz ágykeretet pókhálók borították, a rajta lévő matracból az enyészet szaga áradt. A gyülekező árnyakon túl egy barokk fésülködőasztal tükre mutatta az elhagyatott szoba sötét képét. Amikor pedig leszállt az est, a szellemek jelenlétét is érezni lehetett, amint visszatérnek a Dzsinnek Gyülekezőhelyén keresztül ebbe a kísértetjárta palotába, az egykori Boldogság Házába.

IRODALOM

Ahmed Vasif Efendi: *Tarih-i Vasif.* Kairó, 1830.

Alberi, Eugenio (szerk.): *Relazione degli ambasciatori Veneti al Senato durante il XVI secolo.* Harmadik sorozat, 1-3. kötet. Firenze, 1842-55.

Alderson, A. D.: *The Structure of the Ottoman Dynasty.* Oxford, 1956.

Ali Seydi bég, idézi: Pars Tugladzsi: *The Ottoman Palace Women.* Isztambul, 1985.

Ambros, F. G.: *Candid Penstrokes: the lyrics of Meali, an Ottoman poet of the 16* century. Berlin, 1982.

Andrews, Walter: „The Sexual Intertext of Ottoman Literature: the story of Meali, magistrate of Mihalics". *Ediyabat,* 3 (1989), 31-56.

Angiolello, Giovanni Maria: *Historíca Turchesa (1300-1514)* Szerk.: I. Ursu. Bukarest, 1909.

Arifi (Fethullah Arif Cselebi): *Süleymanname.* Isztambul, Topkapu szeráj Könyvtár, H. 1517.

Asikpasazade, Dervis Ahmed: *Die altosmanische Chronik des Asikpasazade.* Szerk.: Friedrich Giese. Leipzig, 1929.

Atil, Esin: *The Age of Süleyman the Magnificent.* Washington, New York, 1987.

Atil, Esin: *Süleymanname: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent.* Washington, New York, 1986.

Babinger, Franz: *Mehmed the Conqueror and His Time.* Ford. Ralph Manheim, szerk. William Hickman. Princeton, 1978.

Badoara, Andrea, idézi: Alberi: *Relazione,* 1. kötet, 362. o. Barozzi, Nicolo és Berchet, Giglielmo (szerk.): *Le Relazioni degli stati Europei.* 5. sorozat: Törökország. 2 kötet. Velence, 1871-72.

Bassano da Zara, Luigi: / *Costumi et i módi particolari della vita de" Turchi.* Szerk. Franz Babinger, a római 1545-ös kiadás fotókópiájával. München, 1963.

Beauvau, Henry de: *Relation journaliére du Voyage du Levant.* Lyon, 1609.

Bernardo, Lorenzo, idézi: Alberi: *Relazione, 2.* kötet, 321-426. o.

Bobovi, Albert: *Mémoires sur les Turcs X.* Harvard University, Houghton Library. Count Paul Riant Collection, French 103.

Bodnar, E. W.: *Cyriacus ofAncona andAthens.* Brüsszel, 1960.

Bon, Ottaviano: *The Sultarfs Seraglio: an intimate portrait of life in the Ottoman court.* Bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Godfrey Goodwin. London, 1996

Bordier, Julien: *Relation d'un voyage en Orient (1604-1619)* X. Párizs, Bibliothéque Nationale, Fr. 18076.

Bragadin, Pietro, idézi: Alberi: *Relazione,* 3. kötet, 102. o.

Brassey, Lady: *Sunshine and Storm in the East, or Cmises to Cypnis and Constantinople.* London, 1880.

Brown, Constantine: cikk az *Asia* 1924. júniusi számában, idézi: Gülersoy: *Dolmabahqe Palace and Environs.*

Busbecq, Ogier Ghiselin de: *Turkish Letters.* Ford. Edward Seymour Forster. Oxford, 1927.

Cantemir, Demetrius: *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire.* Ford. N. Tindal. London, 1734-35.

Capello, Girolamo: *Calendar of State Papers.* Velence, 9. kötet, 563. bejegyzés. Cassels, Lavender: *The Stmggle for the Ottoman Empire, 1717-1740.* London, 1966.

Cevdet pasa, idézi: Gülersoy: *Dolmabahçe Palace and its Environs.*

Clarke, Edward Daniel: *Travels in Various Countries of Europe, Asia, and Africa.* 11-ből a 2. kötet. London, 1816-24.

Clot, André: *Suleiman the Magnificent: the man, his life, his epoch.* Ford. Matthew J. Reisz. Párizs, 1989.
Commynes, Philippe de: *TheMemoirs ofPhilippe de Commynes (1445-1509).* Szerk. Samuel Kinser, ford. Isabelle Cazeaux. 2 kötet. Columbia, South Carolina, 1969, 1973.
Contarini, Alvise, idézi: Barozzi és Berchet: *Le Relazione,* I, 374.
Contarini, Bartolomeo: „Summario della relazione (15191”. *Alberi,* 3. kötet, 56-68. o.
Contarini, Iacomo: „Relazione (1507)”. *Sanuto,* 7. kötet, 7ff.
Contarini, Paolo, idézi: Alberi: *Relazione,* 3. kötet, 209-250. o.
Contarini, Simon jelentése, idézi: Barozzi és Berchet: *Le Relazioni,* 1,132-134.
Courmenin, Louis Deshayes de: *Voiage de Levant fait par le Commandement du Roy en iannée 1621.* Párizs, 1632.
Covel, Dr. J.: „The Diaries of Dr. J. Covel, 1670-79”. In J. T. Bent (szerk.): *Eady Voyages and Travels in the Levant.* London, 1893.
Croix, Francois Petis de la: *Etat général de l'empire ottoman.* Párizs, 1695.
Dallam, Thomas: „The Diary of Master Thomas Dallam, 1559-1600”. In J. T. Bent (szerk.): *Eady Voyages and Travels in the Levant.* London, 1893
Dallaway, James: *Constantinople Ancient and Modem, with Excursions to the Shores and Islands of the Archipelago and to the Troad.* London, 1797.
Davis, Fanny: *The Palace of Topkapi in fstanbul.* New York, 1970.
Davis, James C. (szerk. és ford.): *Pursuit of Power: Venetian ambassadors' reports on Spain, Turkey and France in the age of Philip II, 1560-1600.* New York, Evanston, London, 1970.
Dolfin, Daniele: *Dispacci, 1726-30.* Velencei Állami Levéltár, Filza 181.
Donini, Marcantonio, idézi: Alberi: *Relazione,* 3. kötet, 173-209. o.
Doukas: *Decline and Fali of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas: an annotated translation of „Historia-Byzantina”.* Harry J. Magoulias, Detroit, 1975.
Dwight, H. G.: *Constantinople, Old and New.* New York, 1915.
Edip (Adivar), Halide: *Memoirs.* New York, 1926.
Elliot, Sir Henry G.: *Some Revolutions and other Diplomatic Experiences.* London, 1927.
Emo, Giovanni: *Dispacci, 1720-26.* Velencei Állami Levéltár, Filza 183-185.
Eremiya çelebi Kömürcüyan: *Istanbul Tarihi XVII asirda Istanbul.* Ford. (örményről törökre) H. O. Andreasyan. Isztambul, 1952.
Evliya çelebi: *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa [the Seyahatname].* Ford Joseph von Hammer. London, 1834-46.
Feridun Ahmed bej: *tiüzet el-esrar der sefer-i Zigetvar* X. Topkapu szeráj Levéltár, H1339.
Fermanel, Gilles: *Le voyage dltalie et du Levant, 1630.* Rouen, 1664.
Flachat, Jean-Claude: *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Asie, de l'Afrique, et même des Indes Orientales 1740-1758. 2* kötet. Lyon, 1766, 1777.
Freely, John: *Istanbul, The Imperial City.* London, 1996.
Fresne-Canaye, Philippe du: *Le Voyage du Levant de Philippe du Fresne-Canaye* (1573). Szerk. M. H. Hauser. Párizs, 1897.
Garzoni, Constantino: „Relazione del impero ottoman (1573)”. *Alberi,* 1. kötet, 369-136. o.
Gibb, E. J. W.: *A History of Ottoman Poetry.* 6 kötet. London, 1900-09.
Giovio, Paolo: *A Shorte Treatise upon the Turkes Chronicles.* Ford. Peter Ashton. London, 1546, Folio C.
Goodwin, Godfrey: *A History of Ottoman Architecture.* London, 1971.
Goodwin, Godfrey: *The Janissaries.* London, 1994.
Goodwin, Godfrey: *The Private World of Ottoman Women.* London, 1997.
Grelot, Guillaume-Joseph: *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople.* Párizs, 1680.
Gritti, Andrea: „Relazione fatta in Pregadi per sier Andrea Gritti ritornato orator del Signor

turcho". *Sanuto,* 5. kötet, 449-468. o.
Gritti, Francesco: *Dispacci, 1723-27.* Velencei Állami Levéltár
Gritti, Ludovico, idézi: Anton von Gévay (szerk.): *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn, und der Pforte in XVI. und XVII. Jahrhunderten,* II. kötet, I. rész, 21. és 31. o.
Gülersoy, Celik: *Dolmabahqe Palace and its Environs.* Isztambul, 1990.
Gülersoy, Celik: *The* Ciragan Palaces. Isztambul, 1992.
Haidar, HRH Princess Musbah: *Arabesque.* London, 1944.
Halman, Talat S.: *Süleyman the Magnificent.* Isztambul, 1987.
Hamun, Cyrus: *Among the Turks.* New York, 1878.
Hammer-Purgstall, Joseph von: *Geschichte des osmanischen Reiches.* 10 kötet. Pest, 1827-35.
Harington tábornok, Sir Charles: *Tim Harington Looks Back.* London, 1940.
Hasán Kafi el-Akhisari, idézi Ipsirlinél.
Haslip, Joan: *The Sultan: the life of Abdul Hamit II.* London, 1958.
Hierosolimitano, Domenico: *Relatione della Gran Citta di Costantinopoli* X. London, British Museum, Harley 3408, fols. 83-141.
Hobhouse, John Cam: *A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey during the years 1809 and 1810.* London, 1813.
Hornby, Lady: *Constantinople during the Crimean War.* London, 1863.
Ipsirli, Mehmet: „Hasan Kafi el-Akhisari ve Devlet Düzenine ait üsülül-hikem fi Nizamil-Alem". *Tarih Enstitüsü Dergesi,* 10-11 (1979-80), 239-278.
Itzkowitz, Norman: *Mehmed Raghib Pasha: the making of an Ottoman grand vezir.* Doktori disszertáció. Princetown University, 1959.
Jenkinson, Anthony, idézi Lewisnál.
Karai, Enver Ziya: *Osmanli Tarihi.* Türk Tarih Kurumu-kiadvány, 8. kötet, 258. o. (dátum nélkül)
Kâtip çelebi: *Fezleke.* Isztambul, 1869-70.
Kemalpaşazade: *Teuarih-i al-i osman.* Szerk. Şerafettin Turan. 2. kötet. Ankara, 1954-57.
Knolles, Richard: *The Liues of the Ottoman Kings and Emperors. 2* kötet. London, 1610.
Kritovoulos of Imbros: *History of Mehmed the Conqueror.* Ford. Charles T. Riggs. Princeton, New Jersey, 1954.
Lane-Pool, Stanley: *The Life of Sir Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe. 2* kötet. London, 1888.
Languschi, Giacomo: „Excidio e presa di Costantinopoli nell' anno 1453 (dalia Cronica di Zorzi Dolfin)". In Agostino Pertusi: *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli.* Szerk. Antonio Carile. Bologna, 1983, 167-180. o.
Layard, Sir Austen Henry: *Autobiography and Letters. 2* kötet. London, 1903.
Lello, Henry: *The Report of Lello/Lello nun Muhtirasi.* Szerk. O. Burian. Ankara, 1952. Lewis, Bemard: *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire.* Norman, Oklahoma, 1963.
Leyla Hamm: *The Imperial Harem of the Sultans.* Ford. Landon Thomas. Isztambul, 1994.
Lokman bin Seyyid Hüseyin: *Hünername* X. 2 kötet. Topkapu szeráj Múzeum, H 1523-24.
Loti, Pierre: *Aziyadé.* Párizs, 1892.
Ludovisi, Daniello de', idézi: Alberi: *Relazione,* 1. kötet, 1-32. o.
MacFarlane, Charles: *Constantinople in 1828. 2* kötet. London, 1829.
MacFarlane, Charles: *Turkey and its Destiny. 2* kötet. London, 1850.
Magni, Cornelio: *Quanto di piu curioso e vago ha potuto raccaopgliere nel primo biennio da esso consumato viaggi e dimore per la Turchia. 2* kötet. Párma, 1673-74.
Mansel, Philip: *Constantinople, City of the World's Desire, 1453-1924.* London, 1995.
Mayes, Stanley: *An Organ for the Sultan.* London, 1956.

McCullagh, Francis: *The Fali of Abdul-Hamid.* London, 1910.
Melek Hanim: *Thirty Years in the Harem.* Isztambul, 1872.
Menavino, Giovantonio: I *cinque libri della legge, religione, et vita de' Turchi et della corte, alcune guerre del Gran Turco.* Firenze, 1548.
Merriman, Roger Bigelow: *Suleiman the Magnificent, 1520-66.* Cambridge, Massachusetts, 1944.
Midhat, Ali Haydar: *Hatiralarim, 1872-1946.* Isztambul, 1946.
Miller, Bamette: *Beyond the Sublime Porte: the grand seraglio os*
Istanbul. New Haven, Connecticut, 1931.
Miller, Bamette: *The Palace School of Muhammed the Conqueror.* Cambridge, 1941.
Moltke, Helmuth von: *Briefe aus der Turkei.* Berlin, 1873.
Montagu, Lady Mary Wortley: *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu.* Szerk. Robert Halsband. 1. kötet: 1708-20. Oxford, 1965.
Morgenthau, Henry: *Secrets of the Bosphorus: Constantinople, 1913-1916.* London, 1918.
Moro, Giovanni, idézi Alberi: *Relazione* (1590), 3. kötet, 323-380. o.
Morosini, Gianfrancesco: „Relazione (1585)”. *Alberi,* 3. kötet, 251-322. o.
Moryson, Fynes: *An Itinerary Containing his ten yeeres Trauell. 2.* kötet. Glasgow, 1907.
Müller, Mrs. Max: *Letters from Constantinople.* London, 1897.
Musztafa Ali, idézi: Babinger, 428. o.
Naima, Mustafa: *Annals of the Turkish Empire from 1591 to 1659.* Ford. Charles Fraser. London, 1831.
Nani, Agostino: *Calendar of State Papers.* Velence, 9. kötet, item 950.
Navagero, Bernardo, idézi Alberi: *Relazione* (1553), 1. kötet, 33-110. o.
Necipoğlu, Gülrü: *Architecture, Ceremonial and Power: the Topkapi Palace in the fifteenth and sixteenth centuries.* Cambridge, Massachusetts, 1991
II. Oszmán szultán: Levelek 1. Jakab angliai királyhoz, idézi: Ross.
Osmanoğlu, Ayşe: *Babam Abdülhamid.* Isztambul, 1960.
Ostrorog, gróf Leon: *The Turkish Problem.* Ford. Winifred Stevens. London, 1915. Palmer, Alan: *The Decline and Fali of the Ottoman Empire.* London, 1992.
Palmer, J. A. B.: „Fr. Georgius de Hungaria, O. P., and the *Tractatus de Moribus Condicionibus et Nequicia Turcorum”. Közlöny,* John Rylands Library, 34 (1951), 44-68.
Papadakis, A.: „Gennadius II and Mehmet the Conqueror”. *Byzantion,* 42 (1972).
Pardoe, Julia: *The Beauties of the Bosphorus.* London, 1839.
Pears, Sir Edwin: *Forty Years in Constantinople.* London, 1916.
Pears, Sir Edwin: *Life of Abdul Hamid.* London, 1917.
Pecevi, Ibrahim: *Tarih. 2* kötet. Isztambul, 1864-67.
Peirce, Leslie P.: *The Imperial Harem: woman and sovereignty in the Ottoman Empire.* New York, Oxford, 1993.
Penzer, N. M.: *The Harem.* London, 1936.
Pingaud, Léonce, Choiseul-Gouffier: *La France en Orient soud Louis XVI.* Párizs, 1887.
Porter, Sir James: *Obseroations on the Religion, Government and Manners of the Turks.* 2 kötet. London, 1761.
Postel, Guillaume: *De la République des Turcs.* Poitiers, 1560.
Ragazzoni, Jacopo, idézi Alberi: *Relazione, 2.* kötet, 97. o.
Roe, Sir Thomas: *The Negotiations of Sir Thomas Roe in His Embassy to the Sublime Porte, 1621-1628.* London, 1740.
Rosedale, H. E.: *Queen Elizabeth and the Levant Company.* London, 1904.
Ross, E. Denison: „A Letter from James I to the Sultan Ahmad”. *A School of Oriental Studies közlönye,* London, vol. VII, 2. rész, 1934.

Roth, Cecil: *The House of Nasi: the Duke of Naxos.* Philadelphia, Pennsylvania, 1949.
Ryan, Sir Andrew: *The Last of the Dragomans.* London, 1951.
Rycaut, Paul: *The Present State of the Ottoman Empire.* London, 1680.
Sadeddin, Hoca: *Tacü't-tevarih. 2* kötet. Isztambul, 1862-63.
Safi, Mustafa bin Ibrahim: *Zübdetü't-tevarih. 2* kötet. Isztambul, 1862-63.
Sagredo, Giovanni, idézi: Babinger, 408. o.
Sagundino, Alvise: *Relazione* [1496]. In Sanuto, 1. kötet, 323. o.; *Relazione* [1499]: Sanuto, 2. kötet, 600. o.
Salomone, Rabbi, idézi: Rosedale, 23. o.
Sanderson, John: *The Travels of John Sanderson in the Levant, 1584-1602.* Szerk. Sir William Foster. London, 1931.
Sanuto, Marino: I *Diarii di Marino Sanuto (1496-1533),* 58 kötet, Velence, 1879-1903.
Şehsuvaroğlu, Haluk: *Sultan Aziz hayati hal'im ölümü.* Isztambul, 1949.
Şehsuvaroğlu, Haluk: „Ciragan Sarayina dair bazi hatinlar". *Aksam* magazin, 1947. november 26-i szám.
Selaniki, Mustafa: *Mustafa Selaniki's History of the Ottomans.* Doktori disszertáció. Szerk. Mehmet Ipsirli. University of Edinburgh, 1976.
Seymour, Sir Hamilton: *Collected Papers.* British Ubrary.
Shaw, Ezel Kural és Heywood, C. J.: *English and Continental Views of the Ottoman Empire, 1500-1800.* Los Angeles, 1972.
Shaw, Stanford: *Between Old and New: the Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807.* Cambridge, Massachusetts, 1971.
Shaw, Stanford: *History of the Ottoman Empire and Modem Turkey.* Vol. 1: *Empire of the Gazis: the rise and decline of the Ottoman Empire.* Cambridge, Massachusetts, 1976.
Shaw, Stanford és Shaw, Ezel Kural: *History of the Ottoman Empire and Modem Turkey.* Vol. II: *Reform, Revolution, and Republic, 1808-1975.* Cambridge, Massachusetts, 1977.
Shay, Mary Lucille: *The Ottoman Empire from 1720 to 1734, As Revealed in Despatches of the Venetian Baili.* Urbana, Illinois, 1944.
Sherley, Sir Thomas: *Discourse of the Turkes.* Szerk. E. Denison Ross. London, 1936. Sitwell, Edith: *Victoria of England.* London, 1936.
Skilliter, S. A.: *William Harbone and the Trade with Turkey, 1578-1582.* London, 1977.
Soranzo, Jacopo, idézi: E. Spagni: „Una Sultana veneziana". *Nuouo Archiuio Veneto,* 19 (1900), 241-348. o.
Spandugino, Teodoro: „De la Origini delli imperatori ottomani, ordini de la corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito et costumi de la natione". In Stahas, C. (szerk.): *Documents inédits relatif à l'histoire de la Grèce.* 9 kötet. Párizs, 1880-90, 138-261. o. Süleyman the Magnificent: *Tagebuch* (a bécsi hadjárat naplója). Szerk. és ford. W. F. A. Behrnauer. Bécs, 1858.
Sumner-Boyd, Hilary és Freely, John: *Strolling through Istanbul.* Isztambul, 1972. Swallow, Charles: *The Sick Man of Europe: Ottoman Empire to Turkish Republic, 1789-1923.* London, 1973.
Tavernier, Jean-Baptiste: *The Six Voyages… through Turkey into Persia, and the East Indies, finished in the Year 1670… Together with a New Relation of the present Grand Seignofs Seraglio.* Ford. J. Philips. London, 1678.
Tott, báró Francois de: *Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares.* 2 kötet. Párizs, 1785.
Tournefort, Joseph Pitton de: *A Voyage into the Levant…* London, 1741.
Tuğlaci, Pars: *The Ottoman Palace Women.* Isztambul, 1985.
Tursun bég (bej): *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg.* Fotókópia Halil Inalcik és Rhoads Murphey megjegyzéseivel. Minneapolis, Chicago, 1978.

Uluçay, M. □agatay: *Osmanh Sultanlanna Ask Mektuplanru (Love Letters of the Ottoman Sultans).* Isztambul, 1950.

Uluçay, M. □agatay: *Harem'den Mektuplar (Letters from the Harem).* Isztambul, 1956. Valier, Cristoforo jelentése idézi: Barozzi and Berchet: *Le Relazioni,* I: 302-303.

Vambéry, Armenius: *His Life and Adventures, told by himself.* London, 1896.

Vandal, Albert: *Une ambassade franqaise en Orient sous Louis XV: la mission du Marquis de Villeneuve, 1728-1741. Párizs,* 1887.

Venier, Maffeo: *Description dell'Imperio Turchesco (1582).* Biblioteca Patriarchalis, Sala Monico Cod. 34, Biblioteca Marciana Classe VI, Cod. DCCCLXXXH (8505).

Venier, Marco, idézi: Rosedale, 36-40. o.

Walsh, Robert: *A Residence at Constantinople.* 3 kötet. London, 1836.

Wheatcroft, Andrew: *The Ottomans.* London, 1993. White, Charles: *Three Years in Constantinople.* 3 kötet. London, 1844.

Yalman, Ahmed Emin: *Turkey in My Time.* Norman, Oklahoma, 1956.

Young, George: *Constantinople.* London, 1926.

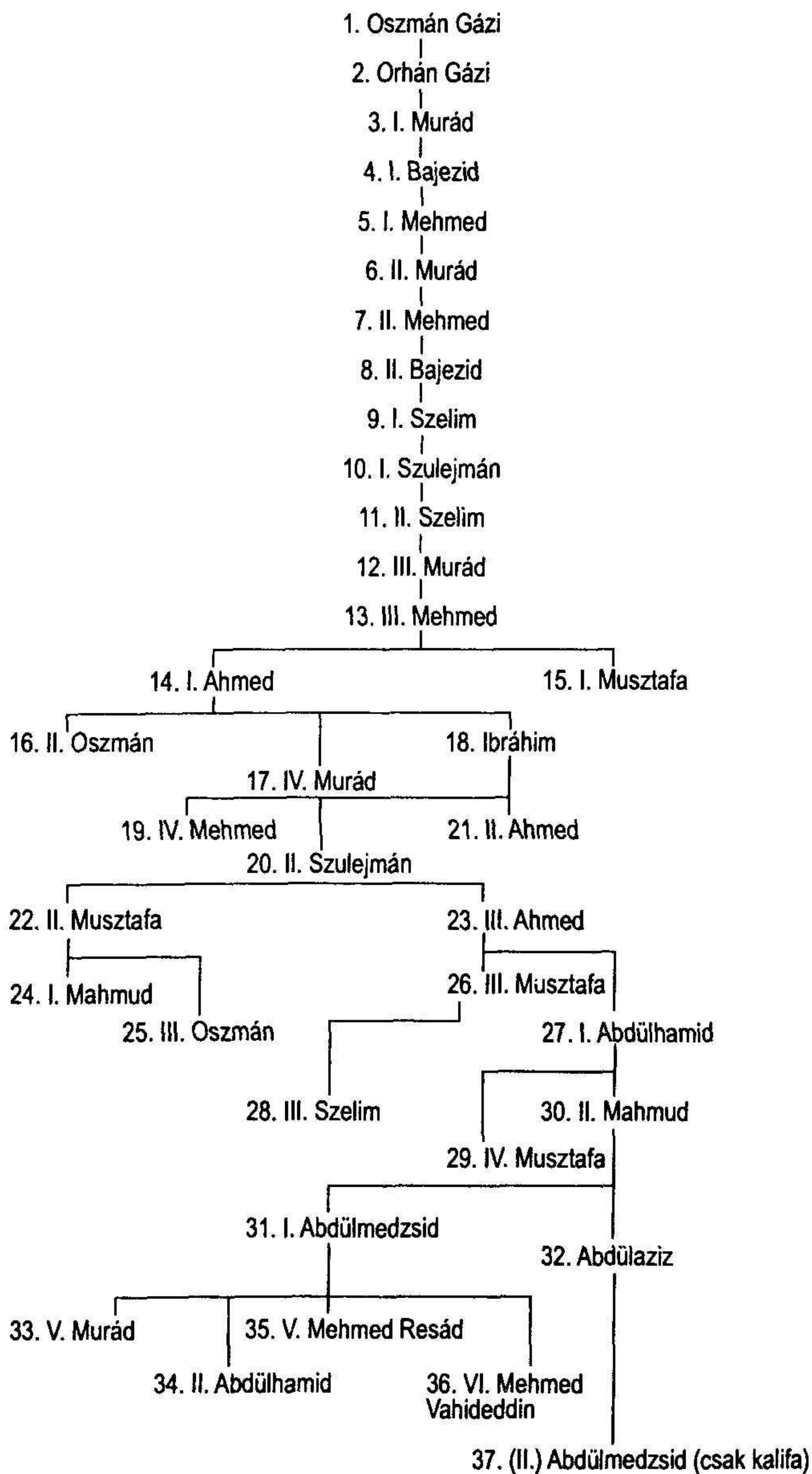
Zographos, Dr. Xenophon: *Les derniers Jours de S. M. le Abdulmedjid.* Párizs, 1892.

FÜGGELÉK

I. *Ottomán szultánok (az Oszmán-ház)*

(1) Oszmán Gázi (kb. 1282-1326)
(2) Omán Gázi (1326-62)
(3) I. Murád (1362-89)
(4) I. Bajezid (1389-1402) (Interregnum)
(5) I. Mehmed (1413-21)
(6) II. Murád (1421-44, 1446-51)
(7) II. Mehmed (1444-16, 1451-81)
(8) II. Bajezid (1481-1512)
(9) I. Szelim (1512-20)
(10) I. Szulejmán (1520-66)
(11) II. Szelim (1566-74)
(12) III. Murád (1574-95)
(13) III. Mehmed (1595-1603)
(14) I. Ahmed (1603-17)
(15) 1. Musztafa (1617-18, 1622-23)
(16) II. Oszmán (1618-22)
(17) IV. Murád (1623-40)
(18) Ibráhim (1640-48)
(19) IV. Mehmed (1648-87)
(20) II. Szulejmán (1687-91)
(21) II. Ahmed (1691-95)
(22) II. Musztafa (1695-1703)
(23) III. Ahmed (1703-30)
(24) I. Mahmud (1730-54)
(25) III. Oszmán (1754-57)
(26) III. Musztafa (1757-74)
(27) I. Abdülhamid (1774-89)
(28) III. Szelim (1789-1807)
(29) IV. Musztafa (1807-08)
(30) II. Mahmud (1808-39)
(31) I. Abdülmedzsid (1839-61)
(32) Abdülaziz (1861-76)
(33) V. Murád (1876)
(34) II. Abdülhamid (1876-1909)
(35) V. Mehmed Resád (1909-18)
(36) VI. Mehmed Vahideddin (1918-22)
(37) (II.) Abdülmedzsid (csak kalifa) (1922-24)

II. A szultánok családfája

III. A szultánok és szülőanyjuk

Szultán	Anyja (dőlt betűvel a *válide szultánok)*
1. Oszmán Gázi	?
2. Orhán Gázi	Mai Hatun
3. I. Murád	Nilüfer
4. I. Bajezid	Gülcsicsek
5. I. Mehmed	*Deuletsáh*
6. II. Murád	Emine
7. II. Mehmed	Hüma
8. II. Bajezid	*Gülbahár*
9. I. Szelim	Ajse
10. I. Szulejmán	*Hafs*
11. II. Szelim	Hürrem (Roxelána)
12. III. Murád	*Murbanu*
13. III. Mehmed	*Száfije*
14. I. Ahmed	*Handan*
15. I. Musztafa	?
16. II. Oszmán	Mahfiruz (Hadidzse)
17. IV. Murád	*Köszem*
18. Ibráhim	*Köszem*
19. IV. Mehmed	*Hadidzse Turhán*
20. II. Szulejmán	*Szálihe Dilásub*
21. II. Ahmed	Hadidzse Muazzez
22. II. Musztafa	*Rábia Gülnús Ümetüllah*
23. III. Ahmed	*Rábia Gülnús Ümetüllah*
24. I. Mahmud	*Szálihe*
25. III. Oszmán	Sehszuvár
26. III. Musztafa	Mihrisáh
27. I. Abdülhamid	Rábia Sermi
28. III. Szelim	*Mihrisáh*
29. IV. Musztafa	*Ajse Szenijeperver*
30. II. Mahmud	*Naksidil*
31. I. Abdülmedzsid	*Bezmialem*
32. Abdülaziz	*Pertevnijál*
33. V. Murád	*Sevkefza*
34. II. Abdülhamid	Tirimüzsgán
35. V. Mehmed Resád	Güldzsemál
36. VI. Mehmed Vahideddin	Gülüstü
37. (II.) Abdülmedzsid (csak kalifa)	Hajranidil

Kötetünk török tulajdon- és közneveinek írásmódjáról

A modern Törökországban felmerült a korábbi török írás reformjának szükségessége. 1928-ban ezért áttértek a latin betűket és emellett mellékjeleket használó írásra. Könyvünkben az oszmántörök szavakat és kifejezéseket a Magyarországon szokásos és az Akadémia helyesírási szabályzata által is támogatott módon magyarosan és a történeti kiejtésnek megfelelően írtuk. Nem használtuk a mai török helyesírást, amely egyrészt modernebb kiejtést tükröz, másrészt használata külön magyarázatot igényelt volna.

Szószedet

Az alábbi szógyűjtemény a könyvben gyakran előforduló török szavakat és kifejezéseket tartalmazza. Zárójelben a birtokos raggal ellátott szóalak található, pl. *aga,* de *kapi agaszi* = a fehér eunuchok vezetője.

adzsemi oglan: janicsár újonc avagy a Topkapu szeráj Külső Portájának egyik tisztje
aga (agaszi): hadtestek parancsnokainak adományozott cím, különösen a janicsároknál, illetve a császári palota magas rangú tisztségviselőinek titulusa, elsősorban a szerecsen és fehér eunuchok vezetőjéé
bailo: a velencei közösség kirendelt elöljárója
bajrám: a muszlimok két nagy ünnepének közös neve
baksis: borravaló, megvesztegetési pénz
bas: fő-, fővezér
bedesztán: fedett piac
beglerbég: tartományi kormányzó, helytartó
birindzsi: első
birindzsi kadin: első feleség vagy a hárem első asszonya; hagyományosan a szultán legidősebb (élő) fiának édesanyja
bosztandzsi: kertész; palotaőr
bosztandzsi basi: főkertész; a palotaőrök vezetője, hóhér
büjük: nagy, idősebb
csirák: segéd, tanonc
daje hatun: szoptatós dajka
defterdár: könyvelő, kincstárnok
devsirme: a leigázott nem muszlim népektől időközönként szedett gyermekadó (a magyar hódoltsági területeken nem szedték - a *szerk.)*
díván: császári tanács; a terem, melyben a tanácskozásokat tartották
dragomán: portai tolmács
dzsarije: rabszolganő
dzsihád: a muszlimok szent háborúja
dzsirit: lóháton, dárdákkal űzött sport/játék
efendi: úr, gazda
eszki: régi, öreg
Fátih: Hódító
fermán: császári parancs, a szultán írásos rendelete
fetva: a *mufti* véleménye vitás esetekben
gázel, klasszikus török vers
gázi: az iszlám hit harcosa
gedikliler: a császári hárem kiválasztottai
gencs: fiatal
háne: ház vagy szoba
hanim: hölgy
hárem: a nők lakrésze egy palotában vagy házban
nász: szultáni
hászeki: a szultán kedvenc hölgye

hatt-i serif: uralkodói rendelet
hatun: nő, úrhölgy
haznedár. kincstárnok
hodzsa: tanító
ikbal: szultáni ágyasnő
imám: előimádkozó a mecsetben
jali: vízparti kastély
jamak: janicsárújonc, segéderő
janicsárok: az oszmán hadsereg gyalogos elitalakulata
kádiaszker: főbíró
kadin: nő, feleség
kafesz: ketrec
kalfa: segéd, házvezető
kán: az oszmán szultánok és egyéb uralkodók címe
kánun: törvény
kánunnáme: törvénygyűjtemény
kapi (kapiszi): ajtó, kapu
kapi agaszi: a fehér eunuchok vezetője
kapidzsi: ajtónálló, kapuőr
kapidzsi basi: fő kapuőr
kara: fekete
karagöz: török árny-bábjáték
karavánszeráj: fogadó utazóknak
karije: rabszolganő
kahja kadin: a hárem női főszolgálója
kajik: halászbárka vagy evezős csónak
kajmakám: tartományi kormányzó
kazán: üst
kilics: kard
kilics kusanmaszi: a szultán felövezése Oszmán kardjával
kira: háremhölgyek szolgálatában álló nő
kiszmet: sors, végzet
kiz: lány
kizlar agaszi: a szerecsen eunuchok vezetője
kösk (köskü): kioszk
kücsük: kicsi
küllije: épületegyüttes, általában egy mecset körül
lála: a szultán gyermekeinek nevelője
lale: tulipán
mabejn: a szultáni palota belső része
medresze (medreszeszi): mohamedán egyházi főiskola teológusok és jogászok képzésére
meskáne: zeneterem
mejdan (mejdani): köztér
mihráb: falfülke, mely Mekka irányát jelöli a mecsetben
millet: nemzet vagy egy vallási közösség tagjai
minber: a mohamedán templomokban a mihráb melletti szószék
minaret: a mecsetek tornya, melynek körerkélyéről a *müezzin* imára szólítja a hívőket
molla: magas rangú hit- és jogtudós
müezzin: a minaret erkélyéről imára szólító személy
mufti: az iszlám törvény tudója, aki egy tartomány vagy körzet vallási-jogi kérdéseiben

véleményt nyilvánít, tanácsot ad
muszáhib: a szultán kedvenc apródja
namazgáh: iszlám szabadtéri imádkozóhely
nej: török fuvola
Nizám-i Dzsedid: III. Szelim új, megreformált hadserege
oda (odaszi): szoba
padisah: török és perzsa uralkodók címe
pasa: a legmagasabb rangú katonai és polgári hivatalnokok címe
pazar (pazari) / *pazár:* piac, bazár
pazar kajik: királyi hajó/bárka
piláf: főtt rizs, rizses hús
sehzáde: herceg
seriat: iszlám vallásjog
sejhüliszlám: az Oszmán Birodalom legfőbb vallási tisztségviselője
szandzsák-i serif: Mohamed próféta szent zászlaja
szebil: rituális mosdáshoz használatos kút
Szegban-i Dzsedid: II. Mahmud megreformált hadserege
szelámlik: a férfiak lakosztálya egy házban vagy palotában, illetve a szultán ünnepélyes bevonulása a mecsetbe a péntek déli istentiszteletre
szeráj: a perzsa eredetű *szó* kastélyt, palotát jelent; oszmán nyelvhasználatban együttesen jelenti a szultáni palotát és az udvart
szeraszker. a szultáni hadak főparancsnoka; hadügyminiszter
szpáhi: lovas katona
szüt anne: szoptatós dajka
tanzimát: reform
tekke: derviskolostor
top: ágyú
tugra: a szultán monogrammja
türbe: török sírbolt
ulema: muszlim jogtudósok
úszta: mester
válide szultán: az uralkodó szultán anyja
veliahd: trónörökös
vezír: a császári tanács tagja, miniszter
jeni: új

A képek lelőhelyei

Színes képek: 2, 5, 6, 9, 12, 13, 15, 16, 17 sz. kép: Isztambuli Topkapu Szeráj Múzeum; 1 sz. kép: Nemzeti Galéria, London; 14. sz. kép: Isztanbuli Hajózási Múzeum; 18. sz. kép: Celik Gülersoy Archive; 3, 4, 7, 8, 10, 11 sz. képek: R. P. Koleksiyon a Türk Kültüme Hizmet Vakfi, 19, 20 sz. képek: Anthony E. Baker

Fekete-fehér képek: 2. oldal: Német Régészeti Intézet; 45., 53., 90., 119., 123., 213., 233. oldal: Topkapu szeráj Múzeum; 49. oldal: S. H. Eldam és F. Akozan: *Topkapi Sarayi. Bir Mimari Arastirma,* Isztambul, 1972; 87. oldal: Lokman: *Taríh-i Sultan Süleyman,* Dublin, 1579; 91. oldal: Lokman: *Shahanshahname,* 1581-1582; 99., 147. oldal: *Les quatres premiers liures des nauigations et pérégrinations orientales de Nicolas de Nicolay,* Lyon, 1567; 135. oldal: C. Vecellio: *Costumiantichi,* Velence, 1859; 188. oldal: *Foggie Diverse del Vestire de" Turchi,* Velencei Nemzeti Tengerészeti Könyvtár; 341. oldal: Celik Gülersoy Archívum.

TARTALOM